

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

З Б І Р Н И К Н А У К О В И Х П Р А Ц Ї

ВІСНИК

УНІВЕРСИТЕТУ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Заснований у 2007 році. Виходить тричі на рік.

№ 2 (32)

2018

К И Ї В 2 0 1 8

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».
04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21815-11715 від 31.12.2015.

Збірник наукових праць внесено до Переліку наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (економічні науки):
Наказ МОН України № 374 від 13.03.2017.

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Університет банківської справи»
(Протокол № 1 від 30 серпня 2018 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

доктор економічних наук, професор **Т. С. СМОВЖЕНКО**
(*головний редактор*);

доктор економічних наук, професор **Г. М. АЗАРЕНКОВА**
доктор економічних наук, професор **О. І. БАРАНОВСЬКИЙ**
доктор економічних наук, професор **О. Д. ВОВЧАК**
доктор економічних наук, професор **О. О. ДРУГОВ**
доктор технічних наук, професор **А. А. ЗАСЯДЬКО**
доктор економічних наук, професор **І. С. КРАВЧЕНКО**
доктор економічних наук, професор **А. Я. КУЗНЕЦОВА**
доктор економічних наук, професор **О. О. ЛАПКО**
доктор економічних наук, професор **Б. І. ПШИК**
доктор економічних наук, професор **В. С. РУДНИЦЬКИЙ**
доктор філософських наук, професор **З. Е. СКРИННИК**
доктор економічних наук, професор **Р. А. СЛАВ'ЮК**
доктор економічних наук, професор **Н. В. ТКАЧЕНКО**
доктор економічних наук, професор **Б. В. САМОРОДОВ**
доктор філософських наук, професор **Г. Ф. ХОРУЖИЙ**
доктор технічних наук, професор **В. М. ЧАПЛИГА**
доктор наук, професор **Еріх КЕЛЛЕР**
доктор габілітований, професор **Станіслав ОВСЯК**
доктор габілітований, професор **Гражина ВОЗНЄВСЬКА**
доктор економічних наук, професор **Арвідас ПАШКЕВІЧУС**
доктор технічних наук, професор **Ян МІНІСТР**
кандидат технічних наук, професор **Дімітер ВЕЛЄВ**
доктор економічних наук, професор **І. З. СТОРОНЯНСЬКА**
доктор економічних наук, професор **І. С. ГУЦАЛ**

кандидат економічних наук, доцент **І. В. ТЯЖКОРОБ**
(*відповідальний секретар*)

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».
04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.
Тел.: (044) 425-96-13, факс: (044) 462-53-41, (032) 297-72-37.
E-mail: visnuk_ubs@ukr.net (відповідальний секретар),
сайт видання: visnuk.ubsnbu.edu.ua.

*При передруку матеріалів, опублікованих у збірнику,
посилання на «Вісник Університету банківської справи» обов'язкове.*

УДК 336.17

ПРОЦЕСНО-ПОТОКОВИЙ ПІДХІД ДО РОЗКРИТТЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ¹

Кузнєцова Анжела Ярославівна,
доктор економічних наук, професор,
ректор ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: angel@ubs.edu.ua

Погореленко Наталія Петрівна,
кандидат економічних наук, доцент,
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: pogorelenko.n.p@gmail.com

Анотація. На основі дослідження змісту та аналізу зв'язків між основними складовими категоріального апарату процесного і потокового підходів: визначено первинний характер процесів щодо потоків; проведено співвідношення понять «грошові потоки» і «фінансові потоки», що дозволило конкретизувати термінологію процесно-потокового підходу.

Необхідність створення методичного підґрунтя для оцінювання і розроблення інструментарію забезпечення фінансової стабільності банківської системи зумовила доцільність узагальнення та узгодженого поєднання принципів процесного і потокового підходів. Щодо значущості та можливості їх адаптації до розуміння фінансової стабільності банківської системи на основі процесно-потокового підходу найбільш важливими визначено принципи мінімізації ризиків, динамізму, адаптивності, каузальності, структуризації, збалансованості, орієнтації на досягнення результату та забезпечення ефективності.

Ключові слова: банківська система, банківська діяльність, конкретизація, структуризація, процес, потік, трансформація, принципи.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 0; бібл.: 72.

PROCESS-FLOW APPROACH TO DISCLOSURE OF BANKING SYSTEM FINANCIAL STABILITY

Kuznetsova Anzhela,
Doctor of Economics, Professor,
Rector of SHEI «Banking University»
e-mail: angel@ubs.edu.ua

Pogorelenko Natalia,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Kharkiv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: pogorelenko.n.p@gmail.com

Abstract. Based on the generalization of the main provisions of stream and process approaches to the management of economic systems, as well as taking into account the links between the basic economic categories, the operation of which discloses the content of approaches, the possibility of their integrated combination as a theoretical basis for deepening the understanding of the stability of the banking system is determined.

In order to specify the terminology within the process-flow approach according to the criteria of content load and morphological construction, the study of the essence of monetary and financial flows was made and concluded that their interconnection is as follows: financial flows that arise in the process of banking activity, are «accompanied» by the corresponding cash flows.

The content of the process-flow approach to study the stability of the banking system is revealed through relationship banking activities and financial flows in the context of the implementation of the transformation functions of banks. In accordance with the process-stream approach, the stability of the banking system is determined on the basis of changes in the parameters of input and output financial flows that represent the movement of financial resources in time in the process of formation, distribution and use.

¹ Статтю написано в межах НДР «Моделювання фінансової стабільності руху фінансових потоків економічних агентів країни в умовах глобалізації» (реєстраційний номер теми: 0118U003772), науковий керівник теми — д.е.н., професор Б. В. Самородов.

As a result of systematization of the principles of process and flow approaches, their synthesis and transformation, in relation to the needs of understanding the stability of the banking system, a list of principles of the process and flow approach is formed. In accordance with certain principles (minimizing risks, dynamism, adaptability, causality, structuring, balancing, targeting achievement and ensuring efficiency), to ensure the stability of the banking system, it is necessary to: balance the incoming and outgoing financial flows of banks; in order to minimize the ongoing monitoring of their financial risks; Continuous tracking of activity parameters, incoming and outgoing financial flows of banks; detection of destabilizing factors of influence on their deviation and timely correction of managerial decisions in response to negative changes; taking into account causal links between financial and economic events and balancing of financial flows of banks.

Keywords: the banking system, banking, specification, structuring, process, flow, transformation, principles.

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 0; bibl.: 72.

ПРОЦЕССНО-ПОТОКОВЫЙ ПОДХОД К РАСКРЫТИЮ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

Кузнецова Анжела Ярославовна,

доктор экономических наук, профессор,
ректор ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: angel@ubs.edu.ua

Погореленко Наталья Петровна,

кандидат экономических наук, доцент,
Харьковский образовательно-научный институт

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: pogorelenko.n.p@gmail.com

Аннотация. На основе исследования содержания и анализа связей между основными составляющими категориального аппарата процессного и потокового подходов: определен первичный характер процессов по отношению к потокам; проведено сопоставление понятий «денежные потоки» и «финансовые потоки», что позволило конкретизировать терминологию процессно-потокового подхода.

Необходимость создания методической основы для оценки и разработки инструментария обеспечения финансовой стабильности банковской системы определила целесообразность обобщения и согласованного объединения принципов процессного и потокового подходов. С точки зрения значимости и возможности их адаптации к пониманию финансовой стабильности банковской системы на основе процессно-потокового подхода наиболее важными определены принципы минимизации рисков, динамизма, адаптивности, каузальности, структуризации, сбалансированности, ориентации на достижение результата и обеспечения эффективности.

Ключевые слова: банковская система, банковская деятельность, конкретизация, структуризация, процесс, поток, трансформация, принципы.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 0; библи.: 72.

Вступ. Відповідно до сформульованих у [1; 2] аксіоматичних положень, стабільність банківської системи повинна розглядатися в контексті окремих її інституційних одиниць, а розуміння стабільності з погляду врахування потокового підходу і фактору часу щодо функціонування банку є основою для розмежування понять «фінансова стійкість» і «фінансова стабільність».

Потоковий підхід, поряд із процесним, системним, цільовим, функціональним, стратегічним, маркетинговим, ресурсним, поведінковим, стратегічним, ситуаційним, вартісним, логістичним і деякими іншими, є науковим підходом до управління економічними системами. Він сформувався на базі концепції грошових потоків, яка стала однією з головних у 50—60-рр. ХХ століття. Передумовами її виникнення можна зазначити появу монетаристської концепції (багатство нації ототожнювалось із грошовою масою), теорії капіталу (капітал у грошовій формі є самозростаючою

вартістю), Чиказької економічної школи (товарно-грошові потоки абсолютизуються в основну форму руху капіталу). Щодо розвитку постулатів концепції грошових потоків (ґрунтується на визначальній ролі припливу і відпливу грошових коштів у діяльність компанії), то вона знайшла своє відображення в концепції вартісного управління (зростання корпоративної вартості відбувається внаслідок грошового потоку) і концепції дисконтування грошових потоків (врахування зміни вартості грошей у часі та оцінка майбутніх грошових потоків).

Аналіз останніх досліджень і постановка завдання. Теоретичні і практичні аспекти щодо управління діяльністю підприємств та банків на засадах потокового підходу знайшли своє відображення у великій кількості наукових робіт зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких: Г. М. Азаренкова [3—5], І. О. Бланк [6; 7], О. В. Васюренко [5], О. В. Єрмошкіна [8], Л. О. Коваленко [9], К. О. Крічівець [10], Л. В. Куз-

нецова [11; 12], Л. О. Лігоненко [13], А. М. Поддєрьогін [14], О. С. Сергєєва [15], М. М. Тренєв [16] та ін.; Л. А. Бернстайн [17], Ю. Брігхем і Л. Гапенські [18], Дж. Ван Хорн [19] та ін.

При цьому глибокий аналіз теоретичних досліджень у зазначеному напрямі визначає можливість їхнього інтегрованого поєднання як теоретичного підґрунтя для поглиблення розуміння і, відповідно, формування принципів процесно-потокowego підходу як базисної основи забезпечення фінансової стабільності банківської системи. Це й обумовило актуальність і мету нашого дослідження.

Результати дослідження. У наявних напрацюваннях із питань потокowego підходу науковці оперують такими поняттями, як «грошовий потік» і «фінансовий потік». При цьому розкриття змісту кожної з категорій має певні відмінності, а їхнє зіставлення викликає безліч наукових дискусій серед сучасних теоретиків та практиків. Тому є доцільним розгляд визначень цих понять, які представлені науковцями, що присвячують відповідним аспектам свої дослідження:

- І. О. Бланк [7, с. 17] грошовий потік підприємства трактує як сукупність розподілених надходжень і виплат грошових коштів за окремими інтервалами періоду часу, що розглядається, генерованих його господарською діяльністю, рух яких пов'язаний із факторами часу, ризику і ліквідності;

- Л. О. Лігоненко і Г. В. Ситник [13] під грошовим потоком розуміють систему розподілених у часі надходжень і видатків грошових коштів, що генеруються його господарською діяльністю і супроводжують рух вартості, виступаючи зовнішньою ознакою функціонування підприємства;

- І. Д. Кузнецова [20, с. 18] грошовий потік визначає як сукупність розподілених у часі надходжень та виплат грошових коштів у результаті реалізації будь-якого проекту або фінансування того або іншого виду активів;

- Т. В. Литвинчук [21, с. 89] зауважує, що грошовий потік характеризує рух капіталу, грошових фондів як готівкових, так і безготівкових, а також оборот окремих фінансових інструментів;

- Л. О. Коваленко і Л. М. Ремньова [22, с. 79] розглядають грошові потоки як надходження і вибуття грошових коштів та їхніх еквівалентів у результаті виробничо-господарської діяльності підприємств;

- О. М. Костюк-Пукаляк [23, с. 451] дає таке визначення грошовим потокам — це рух коштів, що відбувається на підприємстві внаслідок його діяльності;

- з позиції дослідників [24—26] грошовий потік є залишком грошових коштів на певну дату;

- К. О. Крічівець [10] розглядає грошові потоки з позиції трьох підходів — у широкому і вузькому розумінні та з погляду математичної статистики й теорії можливостей. Згідно з першим підходом грошові потоки визначено як надходження і витрати коштів у результаті фінансово-господарської діяльності підприємства; згідно з другим — як приріст або зменшення оборотних активів підприємства; відповідно до третього — як послідовність фактів надходження або вибуття коштів у певні моменти або періоди часу.

У [27] грошовий потік у широкому розумінні розглядається як комплексна характеристика фінансово-господарської діяльності підприємства за відповідний період; у вузькому — рух грошових коштів у просторі та часі за результатами використання наявних економічних і фінансових ресурсів, є зовнішньою характеристикою руху вартості, індикатором платоспроможності та фінансової стійкості. Поняття «грошовий потік підприємства», на думку В. В. Нагайчук, є агрегованим, тобто таким, що містить різноманітні види цих потоків, які обслуговують господарську діяльність, а саме грошовий потік від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності [28, с. 245].

Серед дослідників, які розглядали сутність грошових потоків банку, також є відмінні погляди. Зокрема, Л. М. Єріс під грошовими потоками банку розуміє внутрішнє джерело його стабільності, що складається з надходжень і виплат коштів та виявляється через збільшення вхідних і зменшення вихідних грошових ресурсів, які обертаються протягом деякого періоду часу [29, с. 1065].

О. С. Сергєєвою грошові потоки банків запропоновано визначати як індивідуальні вхідні і вихідні потоки та їхні агреговані сукупності, генеровані в результаті комерційної, торговельної діяльності та діяльності з управління активами і пасивами, що обумовлюють їхні кількісні параметри, а їх зіставлення дозволяє визначити рівень ліквідності та ефективності діяльності банків [15, с. 6].

Т. А. Васильєва, С. В. Леонов і Д. В. Олексіч [30] грошовий потік банківського бізнесу визначають як сальдо грошових припливів і відпливів певного банку за конкретний проміжок часу. За прямим методом чистий грошовий потік у цій роботі визначається на основі таких складових як: чистий процентний дохід, чистий комісійний дохід, чистий результат від торговельної операції, інший операційний чистий дохід, чистий інвестиційний дохід, дохід від раніше списаних активів, адміністративні та інші операційні витрати без урахування амортизації, результат переоцінки активів і зобов'язань банку, податки і збори, які зменшують чистий прибуток банку. Виходячи з цього, грошові потоки з погляду науковців представлені потоками доходів і витрат банку.

Проведений аналіз наявних трактувань поняття «грошові потоки» дозволяє зробити висновок, що найчастіше його визначають як рух грошових коштів (надходжень і виплат) у часі.

Питання визначення змісту фінансових потоків є більш дискусійним, а його інтерпретацію з позиції банківської діяльності представлено в невеликій кількості наукових публікацій. Тому цей аспект також потребує поглибленішого аналізу.

Так, окрема група дослідників [16; 31—34] розглядає зміст фінансових потоків з урахуванням їхнього зв'язку із грошовими потоками або грошовими коштами.

Г. М. Азаренкова фінансовий потік визначає як цілеспрямований рух, зміну (обсягів, типів, форм і видів) фінансових ресурсів певного суб'єкта господарювання, що здійснюється спільно з відповідними його грошовими потоками (еквівалентні фінансові потоки)

або без них (безеквівалентні фінансові потоки), але обов'язково з урахуванням фактору часу, і відображує ліквідність зазначених фінансових ресурсів [31].

І. Г. Кукукіна під фінансовими потоками розуміє потоки активів і джерел їх формування, витрат і результатів у вартісній формі [32, с. 17].

На думку Л. Куликова [33, с. 29], під фінансовими потоками організації слід розуміти не тільки її грошові потоки, а й потоки інших активів у вартісному вираженні, потоки джерел пасивів, а також результати діяльності та фактори, що зумовлюють їхню зміну (доходи, витрати, податкові платежі).

Е. К. Торосян [34, с. 79] визначає фінансові потоки як сукупність рухів фінансових ресурсів за деякий проміжок часу, пов'язаний із формуванням і використанням капіталу в грошовій формі, і отримання результату від його використання — чистого прибутку.

У свою чергу, М. М. Тренев ототожнює фінансові та грошові потоки і під фінансовим потоком розуміє надходження та витрати грошей у різні моменти часу [16, с. 105].

І. Г. Пасінович фінансові потоки визначає як багатогранне поняття, яке характеризується рухом фінансових ресурсів і системою економічних відносин, що супроводжують їх формування, розміщення та використання. Також автор зауважує, що основною причиною виникнення та існування фінансових потоків є потреба суб'єктів економіки в ресурсах, які могли б забезпечити їхню функціональну діяльність і розвиток [35, с. 44].

На думку російських дослідників [36, с. 26], фінансові потоки являють собою сукупність розподілених у часі надходжень і відпливів фінансових ресурсів, а також їхній кругообіг, результатом чого є зміна фінансового стану суб'єкта господарювання.

М. М. Бердар [37] також наголошує на тому, що саме кругообіг фінансових ресурсів зумовлює безперервні зміни у джерелах їх формування та розміщення, що, у свою чергу, здійснює вплив на платоспроможність і результативність підприємства.

О. В. Єрмошкіна [8, с. 4] фінансові потоки визначає як динамічну сукупність розподілених у часі та просторі фінансових ресурсів підприємства, які формуються, розподіляються і використовуються за центрами управління потоками.

О. В. Кнейслер і Л. З. Шупа [39, с. 117] фінансові потоки розглядають як упорядкований і систематизований рух фінансових ресурсів суб'єктів господарювання за всіма видами діяльності за певний період часу, який спрямований на досягнення ефективного господарювання.

Н. В. Трусова також зазначає, що фінансові потоки відображають рух фінансових ресурсів у часі. До того ж дослідниця зауважує на таких аспектах. По-перше, їхній склад, обсяг, швидкість і напрямок руху зумовлюється специфічними відносинами, які виникають у результаті взаємодії підприємства з іншими суб'єктами ринків при здійсненні діяльності (операційної, фінансової та інвестиційної), що дозволяє сформувати уявлення про характер фінансових потоків підприємств у фінансових відносинах. По-друге, при визначенні швидкості фінансового потоку варто

враховувати той факт, що кожен потік надходить у систему протягом визначеного періоду або протягом зазначеного періоду формується в системі та виходить з неї [40, с. 77—78].

До основних сутнісних характеристик фінансових потоків, що розглядаються у [36, с. 26—27], можна віднести таке: фінансово-господарська діяльність є основою виникнення фінансових потоків; фінансові потоки зумовлюють зміну обсягу, структури, розміщення і використання фінансових ресурсів; кожен фінансовий потік має своє джерело виникнення та напрямок руху, здатність фінансових потоків генерувати фінансовий ефект; зміна фінансового стану організації є результатом руху фінансових потоків.

Що стосується визначення поняття «фінансові потоки банку», то С. Коваль [41, с. 203] визначає їх як цілеспрямований рух фінансових ресурсів, які формуються та використовуються в банківській діяльності з метою отримання прибутку.

О. В. Кот і Н. В. Герасименко [42, с. 295] під фінансовим потоком розуміють рух, зміну або трансформацію обсягів, форм, видів і типів фінансових ресурсів банку з урахуванням факторів часу, ризику та ліквідності.

Автори [57, с. 286] розглядають фінансові потоки з позиції їхніх складових — вхідних і вихідних потоків, а також результату діяльності (прибутку за попередній період).

Серед основних завдань з управління фінансовими потоками банків дослідники у [4; 44; 41] визначають: ефективне формування і перерозподіл фінансових ресурсів з метою досягнення бажаних фінансових результатів [4, с. 67]; досягнення збалансованості, пропорційності в русі кредитних і депозитних фінансових потоків банку [44, с. 70; 41, с. 205].

Як уже було зазначено, значного обговорення набуло питання співвідношення понять «фінансовий потік» і «грошовий потік». Є як прихильники їхньої синонімічності, так і критики такої позиції.

Зокрема, І. Й. Плікус [45] зазначає, що грошовий потік — це складова частина фінансового потоку, але не єдина.

У роботі О. В. Ключак [46, с. 114] на основі узагальнення інших досліджень з відповідного питання зроблено висновок, що всі фінансові потоки є грошовими потоками, але не всі грошові потоки є фінансовими, проте є основою фінансового потоку.

На думку Л. Куликова [33, с. 30], фінансовий потік є перерозподіленою частиною грошових потоків, які акумулюються в різних фондах.

В. М. Вареник [47, с. 35] визначає, що «фінансовий потік» є більш широким поняттям, його розглядають у макроекономічному аспекті, оскільки фінансові потоки виходять за межі підприємства, а «грошовий потік» — у мікроекономічному.

Дослідники [42, с. 295] роблять наголос на тому, що поняття «фінансовий потік» також є ширшим, ніж «грошовий потік», оскільки фінансовий потік може бути як еквівалентним, так і безеквівалентним. Як приклад безеквівалентного фінансового потоку в [42, с. 295] розглянуто дивіденди і податкові платежі. Але якщо розглянути фінансову звітність банків, зокрема,

звіт про рух грошових коштів, дані статті мають відображення в цьому звіті: дивіденди, що сплачені протягом року, — у розрізі грошових потоків, що виникають унаслідок фінансової діяльності банку; податок на прибуток, що сплачений, — операційної діяльності банку. Тому, з погляду бухгалтерського обліку, спиратись на той факт, що саме такі статті дають можливість відрізнити грошові і фінансові потоки з позиції еквівалентної та безеквівалентної форм для банків є не зовсім коректним.

Таким чином, можна зробити висновок, що фінансові потоки банку уособлюють рух фінансових ресурсів у часі у процесі їх формування, розподілу та використання. Щодо специфіки банківської діяльності та функціонального навантаження банків фінансові потоки є взаємопов'язаними і відображують трансформацію їхніх пасивів у активи протягом часу, а ініціювання фінансових потоків відбувається як результат фінансових відносин банку і його контрагентів. З цього приводу також висловлюється й Л. В. Кузнецова, яка вважає, що трансформаційна властивість є унікальною для фінансових ресурсів банку, оскільки у процесі здійснення різноманітних банківських операцій ще й виникає необхідність трансформації короткострокових ресурсів у середньострокові або довгострокові, і навпаки. При цьому у процесі трансформації фінансові ресурси не повинні втрачати акумульовану в них вартість чи незначну її частину [12, с. 60]. З урахуванням представленого визначення поняття, а також дослідження сутності грошових і фінансових потоків у контексті морфологічної конструкції термінів та їхнього змістовного наповнення зауважимо: центральною категорією поняття «грошові потоки» є грошові кошти, а «фінансові потоки» — фінансові ресурси; фінансові потоки, які виникають у процесі банківської діяльності, «супроводжуються» відповідними грошовими потоками. Досить тісний зв'язок між цими економічними категоріями можна прослідкувати і через наявний підходи до класифікації фінансових і грошових потоків, принципами їх управління.

У науковій літературі [6; 10; 23; 48—53] грошові потоки підприємств класифікуються за такими ознаками: напрямком руху потоку [10; 49—53], методи обчислення обсягу [23, 49—53] та оцінки [6; 49], форма [10; 23; 49; 52; 53], вид діяльності [10; 49—53] та валюти [10; 49; 52; 53], метод визначення ефективності [23], можливість регулювання [6; 52], просторовий і часовий вимір [23; 52]; ритмічність здійснення [50], черговість платежів [50—52]; передчасність виникнення [6; 49], забезпечення платоспроможності [20; 49], законність здійснення [6; 49], безперервність формування [6; 49], стабільність часових інтервалів формування [6; 49]; варіативність спрямованості руху грошових коштів [49]; масштаби обслуговування господарського процесу [49; 52], відношення до підприємства [49], рівень достатності обсягу грошового потоку [49], збалансованість [49]; значимість для формування кінцевих результатів господарської діяльності або вплив на величину грошових коштів [10; 49]; передбачуваність [52], для потреб стратегічного управління [52]; необхідність оптимізації [52].

Класифікаційний поділ фінансових потоків підприємств у роботах дослідників [8; 32; 54—56] є таким: напрямком руху [8; 32; 54; 56], масштаб обслуговування [8; 32; 54—56], вид діяльності [54; 56], ступінь впливу на систему [8], рівень передбачуваності [8], рівень безперервності руху [8], рівень достатності обсягів [8; 54; 55]; сфера обігу [56]; форма [32; 54], вид валюти [54], знак абсолютної величини [32], тривалість здійснення [54; 55], метод обчислення обсягу [54; 32], відношення до компанії/сфера руху [32; 54; 55], періодичність виникнення [32], ступінь інтенсивності [54], оцінка у часі [32; 54], придатність для ухвалення управлінських рішень [32], належність до суб'єкта управління [32], належність до об'єктів фінансового контролю і території [32], безперервність формування [54], ординарність [54], вірогідність визначення [54], збалансованість [54], стабільність часових інтервалів [54], урахування інфляції [54], упорядкованість [54], види зв'язків [54], спосіб перенесення вартості [54], джерела формування [54], ступінь варіабельності [54].

Аналізуючи результати проведеного дослідження щодо класифікації грошових і фінансових потоків підприємств, можна зробити висновок, що класифікаційні ознаки для обох понять є майже ідентичними, а найбільш поширеними є такі: напрямком руху потоків (вхідні та вихідні), метод обчислення (валові і чисті), форма (готівкові і безготівкові), вид діяльності (потоки від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності), вид валюти (у національній та іноземній валютах), масштаб обслуговування (сукупні, за структурними підрозділами та окремими операціями), сфера руху щодо підприємства (зовнішні і внутрішні). Якщо проводити паралель відносно використання наявних класифікаційних ознак для фінансових (грошових) потоків банків, варто наголосити на їхній адаптованості відносно цієї сфери діяльності.

Так, наприклад, автори [57, с. 278—279] фінансові потоки банків класифікують за направленням руху, методом обчислення, рівнем достатності обсягу, методом оцінки в часі, неперервністю формування.

О. В. Кот і Н. В. Герасименко [42, с. 296] пропонують такий класифікаційний поділ фінансових потоків банку: за економічним змістом (потоки пасивних операцій, потоки активних операцій); за напрямком руху (вхідні і вихідні); за формою надходження (готівкові, безготівкові); за валютною складовою (потоки в національній валюті та потоки в іноземній валюті); за рівнем достатності обсягу (надлишковий потік, дефіцитний потік); за неперервністю формування (постійний, дискретний); за терміном існування (короткостроковий, середньостроковий і довгостроковий).

Класифікацію фінансових потоків банків щодо напрямку їхнього руху розглянуто в роботах Г. М. Азаренкової та О. В. Васюренка [5], О. В. Козьменко [43], С. Коваль [41] та ін.

Цікавим є підхід, запропонований О. І. Воробйовою [58, с. 38], яка проводить розподіл фінансових (грошових) потоків банку з позиції взаємодії з його контрагентами за такими напрямками банківської діяльності: поточне обслуговування домогосподарств; обслуговування операційної діяльності суб'єктів

підприємництва; обслуговування юридичних осіб, які функціонують на некомерційній основі, громадських організацій та благодійних фондів; виконання завдань в інтересах держави та органів місцевої влади; обслуговування кредитно-інвестиційних операцій, фондового і страхового ринків; виконання інших банківських послуг для юридичних і фізичних осіб; у процесі взаємодії з міжнародними організаціями, формування фінансового забезпечення для проведення активних операцій.

Щодо комплексності слід відмітити пропозиції О. С. Сергеевої [15], яка запропонувала здійснювати структурування грошових потоків за багаторівневою класифікацією. Автором проведено групування класифікаційних ознак, які узагальнені за такими критеріями: види операцій банків у розрізі видів їхньої діяльності; якісні критерії управління; критерії визначення кількісних характеристик; критерії, що визначають особливості управління потоками [15, с. 7]. До того ж у самому визначенні поняття «грошові потоки банку» дослідниця акцентує увагу на вхідних і вихідних потоках.

Позиція щодо приділення найбільшої уваги саме вхідним і вихідним фінансовим потокам у досліджен-

нях сучасних теоретиків і практиків сфери фінансового менеджменту банків пов'язана з тим, що існування взаємозв'язку між фінансовими потоками найбільшим чином розкриває функції банків як економічних посередників. З урахуванням цього, а також факту, що поняття «потік», як і «стабільність», є динамічною характеристикою та уособлює рух ресурсів у часі, наголошуємо на тому, що використання потокового підходу до розуміння стабільності банківської системи є доцільним та обґрунтованим. Проте, ураховуючи раніше зроблені висновки відносно того, що фінансові потоки банків у сукупності відображують трансформацію пасивів у активи (основними вхідними фінансовими потоками є депозити клієнтів, а вихідними — надані кредити), розглядати потоковий підхід відокремлено без процесного є нелогічним. Це пов'язано з тим, що потоки є вторинними щодо процесів, у результаті яких вони виникають. Тому є необхідність інтеграції постулатів процесного і потокового підходів та використання процесно-потокового підходу, відповідно до якого фінансова стабільність банківської системи зумовлюється зміною параметрів фінансових потоків, які супроводжують операції банків у процесі їхньої діяльності (рис. 1).

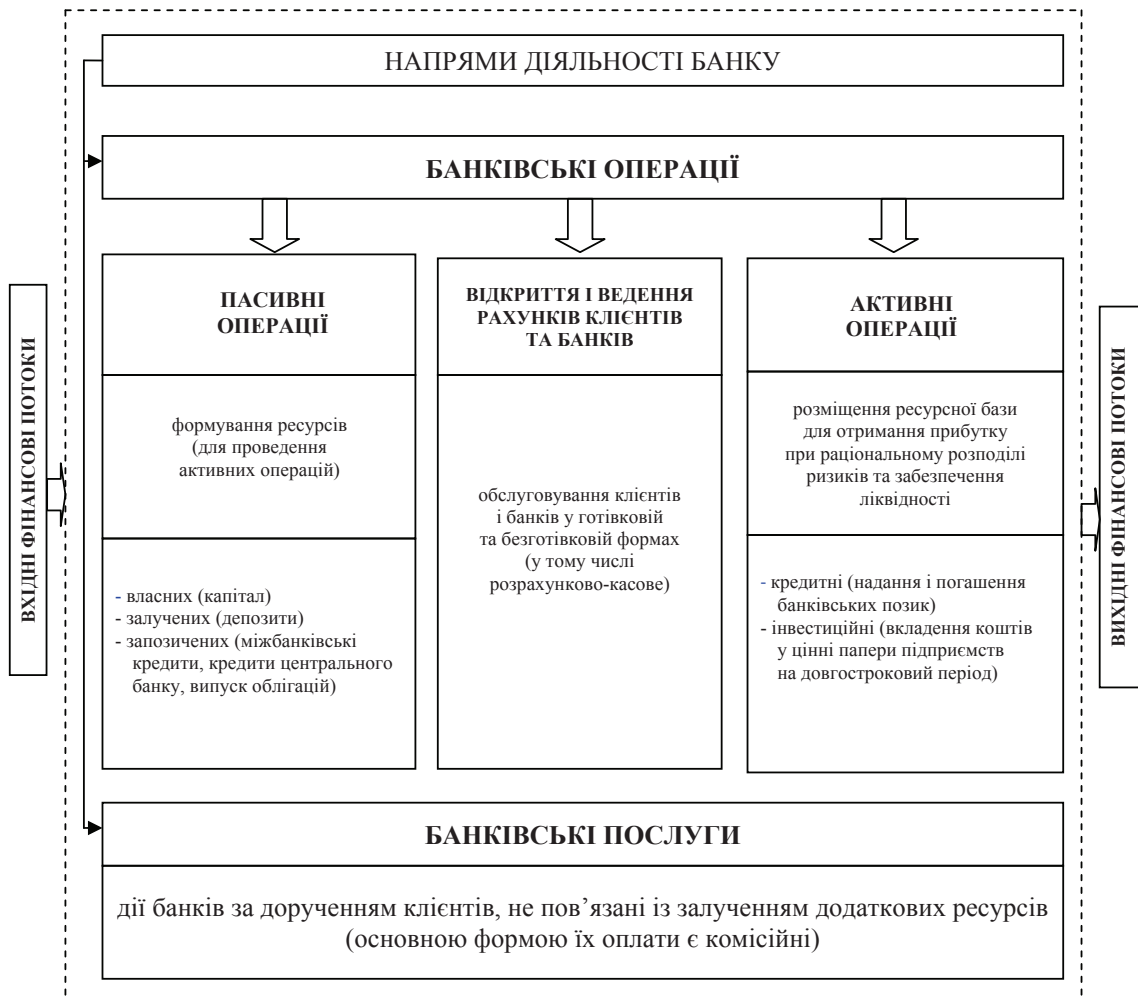

Рис. 1. Зв'язок між фінансовими потоками і напрямками банківської діяльності в контексті реалізації трансформаційної функції банків

Примітка. Побудовано авторами

Доцільність урахування руху фінансових потоків при оцінюванні стабільності банківської системи обґрунтовано у роботі [59].

До того ж виникає необхідність формування принципів процесно-потокowego підходу, зокрема, виокремлення тих, що є найбільш важливими щодо розуміння фінансової стабільності банківської системи.

Пропозиції щодо комплексного поєднання процесного та інших підходів представлено у роботах багатьох дослідників. Так, досить великої популярності серед науковців набув останнім часом процесно-структурований підхід у менеджменті [60—62], що є композитом чотирьох підходів — процесного (є базовим), а також системного, ситуаційного і функціонального. Інтегроване використання процесного підходу окремо із системним, функціональним, ситуаційним, ресурсним, проектним, вартісним і маркетинговим або в деяких їхніх комбінаціях також досить часто використовується у практиці менеджменту.

З позиції того, що процес завжди вторинний відносно системи, процесна теорія є якісним етапом розвитку системної теорії та об'єктом дослідження розглядається зміна властивостей системи, тобто її функціонування щодо тих процесів, що в ній відбуваються. Ключовими категоріями процесного підходу є «процеси», «операції» та «бізнес-процеси», його положення стали основою створення сучасних управлінських інструментів, зокрема, проектного управління, збалансованої системи показників (Balanced Scorecard), управління на основі якості, реінжинірингу бізнес-процесів та ін.

Основні положення процесного підходу зводяться до такого [63, с. 7—8]: діяльність компанії розглядається як сукупність процесів; виконання процесів підлягає обов'язковому документуванню та опису; у кожного процесу є свій споживач (зовнішній або внутрішній); для кожного процесу визначено особу, що відповідає за ефективність і результат; кожен процес характеризується ключовими показниками, які описують його виконання, результат або вплив на підсумок діяльності підприємства в цілому. Тому передумовами ефективного функціонування підприємства на засадах процесного підходу є зниження часу ухвалення управлінських рішень, швидка реакція на зміни зовнішніх умов, чітка система взаємних зв'язків у середині процесів, більш ефективна система делегування повноважень.

В. А. Верба [64, с. 26] зазначає, що процесне управління має стратегічну орієнтацію та є клієнтоорієнтованим, а засобом реалізації процесного підходу уможливується: оптимізувати систему загальнокорпоративного управління підприємством; зорієнтувати його менеджмент на безперервне поліпшення результатів діяльності для усіх зацікавлених сторін. Виходячи з цього можна зробити висновок, що цільова спрямованість процесного підходу щодо забезпечення ефективності управління процесами підприємства і поліпшення результатів його діяльності є однією з відмінностей та особливостей цього підходу.

Оскільки в межах процесного підходу процеси є головними об'єктами управління, В. В. Єфимов і М. В. Самсонова [65, с. 24—25] зазначають, що для

його реалізації вкрай важливо враховувати такі найбільш важливі фактори: ресурси, що є потрібними для функціонування процесів із заданою ефективністю і результативністю; засоби і способи досягнення запланованих результатів і встановлення цілей; процедури управління змінами у процесах та ухвалення рішень за умови виникнення їхньої невідповідності заданим параметрам і критеріям.

На основі опрацювання робіт Т. Є. Моїсеєнко [66] та І. В. Конової [67, с. 326] та з урахуванням положень процесного підходу, до базових принципів його використання в менеджменті можна віднести: принцип структуризації діяльності, принцип адаптивності, принципи орієнтації на досягнення результату і вдосконалення процесів на основі їх вимірювання, принцип диференціації процесів, принцип пріоритетності (пріоритетними є процеси, що додають вартість), принцип прозорості, принцип узгодженості управлінських рішень та об'єднання персоналу в рамках окремих процесів. До того ж вважаємо доцільним цей перелік доповнити принципом урахування причинно-наслідкової залежності (каузальності), відповідно до якого причини негативних змін у показниках вимірювання ефективності окремих процесів доцільно визначати з урахуванням зв'язків між усією сукупністю процесів, що охоплюють діяльність підприємства. Цей принцип є ключовим при використанні створеного на засадах процесного підходу одного із сучасних і досить популярних у практиці зарубіжних компаній інструментів стратегічного управління — збалансованої системи показників, авторами якої є американські дослідники Д. Нортон і Р. Каплан [68].

Що стосується принципів управління фінансовими або грошовими потоками, найчастіше використовуються такі [20, с. 19; 28, с. 246; 69, с. 390—391]: інформативної достовірності, забезпечення ефективності, забезпечення ліквідності та забезпечення збалансованості.

Деяко розширюють перелік принципів управління фінансовими потоками банків О. В. Кот і Н. В. Герасименко [42, с. 296—297] та додатково виокремлюють принципи мінімізації ризиків, оперативності управління та інтегрованості із загальною системою управління.

На думку Ж. М. Довгань [70, с. 67], комплексне управління фінансовими потоками в банку повинно ґрунтуватися на принципах урахування вимог банківського законодавства, задоволеності потреб клієнтів, мінімізації ризиків і втрат, забезпечення прибутковості та ліквідності. У роботах Г. М. Азаренкової [4] та О. М. Шпирко [71] представлено досить широкий перелік принципів потокowego управління, серед яких є як спільні принципи — комплексності, альтернативності, інтегрованості та динамізму, так і такі, що відрізняють бачення зазначених дослідників відповідно до цього питання, зокрема, принципи: групування, адитивності, варіативності [4]; системності, ситуаційності, гнучкості, ефективності, оптимальності, цілеспрямованості, наукової обґрунтованості та безперервності [62, с. 183].

Деяко відмінний від розглянутих є підхід В. В. Коваленко і О. С. Сергеевої [72], відповідно до якого принципи управління грошовими потоками банку

сформовані в контексті вимог до управлінських рішень у цій сфері та передбачають інтегрованість із загальною системою управління банком, комплексний характер і варіативність підходів до формування управлінських рішень, динамічне управління з урахуванням стратегічних цілей розвитку банку.

З урахуванням проведеного аналізу наукової літератури можна визначити такі принципи потокового підходу: мінімізації ризиків, забезпечення ефективності діяльності, достовірності інформації, інтегрова-

ності із загальною системою управління, групування, збалансованості, оперативності управління, динамізму, адаптивності.

Узагальнення принципів процесного і потокового підходів дозволяє провести їхнє інтегроване поєднання. При цьому, щодо можливості їхньої адаптації саме для потреб дослідження стабільності банківської системи, ключовими можна вважати сім принципів процесно-потокового підходу (рис. 2).

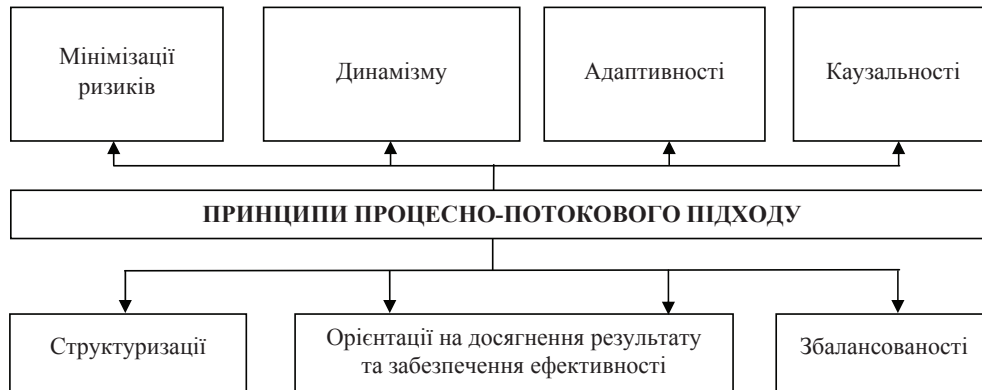

Рис. 2. Ключові принципи процесно-потокового підходу, визначені за критерієм можливості їхньої адаптації до дослідження стабільності банківської системи

Примітка. Складено авторами.

Принцип мінімізації ризиків щодо розуміння стабільності банківської системи є одним з основних. Адже банківські операції пов'язані з великою кількістю фінансових ризиків, які можуть провокувати негативні зміни в параметрах фінансового стану банків і виступати каталізаторами дестабілізації усієї банківської системи. У свою чергу, управління фінансовими потоками є одним з інструментів сучасного ризик-менеджменту, що через оптимізацію руху фінансових потоків забезпечує мінімізацію банківських ризиків [42].

Тісний зв'язок між фінансовою стабільністю і ризиками чітко простежується і через підхід сучасних дослідників до розуміння фінансової стабільності банківської системи, згідно з якими її визначають як стан, за якого банківська система здатна нейтралізувати ризики і шоки. Безумовно, погляд на фінансову стабільність щодо її зв'язку з ризиками не є новим. Проте сьогодні в умовах запровадження концепції ризик-орієнтованого банківського нагляду в Україні та інших країнах світу, реалізація якого акцентує увагу на розумінні та передбаченні можливих ризиків під наглядом, завдання щодо мінімізації ризиків банків у контексті забезпечення стабільності банківської системи набуває першочергового значення.

Принципи динамізму та адаптивності визначають необхідність: безперервного відстеження параметрів діяльності, вхідних і вихідних фінансових потоків банків та своєчасного виявлення факторів, що зумовлюють їхні негативні зміни; пристосовування до умов зовнішнього середовища через коригування пріорите-

тів механізму управлінського впливу на рух фінансових потоків з метою абсорбування дії дестабілізуючих чинників.

У контексті забезпечення стабільності банківської системи із зазначеними принципами досить тісно корелює принцип каузальності, що передбачає існування причинно-наслідкових зв'язків між фінансово-економічними подіями і рухом фінансових потоків. Відповідно до принципів збалансованості, структуризації, орієнтації на досягнення результату та забезпечення ефективності збалансованості вхідних і вихідних фінансових потоків банків є основою забезпечення ефективності банківської системи. При цьому ефективність банківської системи може як впливати на її стабільність, так і, навпаки, залежати від рівня стабільності.

Висновки. Проведені дослідження дозволяють поглибити зміст стабільності банківської системи на засадах процесно-потокового підходу, базовими категоріями якого є «процес», «операції» та «потоки». Відповідно до процесно-потокового підходу стабільність банківської системи зумовлюється рухом фінансових потоків банків, що виникають у процесі їхньої діяльності та супроводжують банківські операції в контексті реалізації трансформаційної функції банків. Узагальнені принципи процесно-потокового підходу, що визначені через синтез принципів процесного і потокового підходів та модифіковані щодо потреб дослідження стабільності банківської системи, є методологічною основою для розроблення інструментарію її забезпечення.

Список використаної літератури

1. Погореленко Н. П. Теоретичні основи щодо співставлення стійкості та стабільності функціонування банківської системи / Н. П. Погореленко // Економічний простір : зб. наук. пр. — 2014. — № 89. — С. 128—141.
2. Погореленко Н. П. Стабільність банківської системи: теорія, методологія, практика : монографія / Н. П. Погореленко. — Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2018. — 615 с.
3. Азаренкова Г. М. Аналіз фінансових потоків банків: регіональний аспект / Г. М. Азаренкова // Банківська справа. — 2008. — № 8. — С. 104—112.
4. Азаренкова Г. М. Менеджмент фінансових потоків економічних агентів : монографія / Г. М. Азаренкова. — Київ : УБС НБУ, 2009. — 335 с.
5. Васюренко О. Математичні методи і моделі у сфері аналізу та управління банківською діяльністю / О. Васюренко, Г. Азаренкова // Вісник НБУ. — 2003. — № 8. — С. 11—13.
6. Бланк И. А. Управление денежными потоками : учеб пособие / И. А. Бланк. — Киев : Ника-Центр; Эльга, 2009. — 736 с.
7. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятий / И. А. Бланк. — Киев : Ника-Центр; Эльга, 2003. — 496 с.
8. Єрмошкіна О. В. Система управління фінансовими потоками промислового підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 / О. В. Єрмошкіна. — Донецьк, 2009. — 34 с.
9. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. — [2-ге вид., перероб. і доповн.]. — Київ : Знання, 2005. — 485 с.
10. Крічівець К. О. Управління грошовими потоками підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04 / К. О. Крічівець. — Київ, 2005. — 20 с.
11. Кузнецова Л. В. Сучасні методологічні підходи до визначення фінансової діяльності банку / Л. В. Кузнецова // Вісник Дніпропетровського університету. — 2011. — № 5 (3). — С. 118—123. — (Серія «Економіка»).
12. Кузнецова Л. В. Теоретико-методичні основи фінансових ресурсів банку / Л. В. Кузнецова // Наука й економіка. — 2009. — № 3 (15). — Т. 1. — С. 56—61.
13. Лігоненко Л. О. Управління грошовими потоками / Л. О. Лігоненко, Г. В. Ситник. — Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. — 255 с.
14. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент : підручник / А. М. Поддєрьогін. — Київ : КНЕУ, 2005. — 535 с.
15. Сергєєва О. С. Управління грошовими потоками банків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 / О. С. Сергєєва. — Одеса, 2015. — 20 с.
16. Тренев Н. Н. Управление финансами / Н. Н. Тренев. — Москва : Финансы и статистика, 2000. — 496 с.
17. Бернстайн Л. А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация : пер. с англ. / Л. А. Бернстайн. — Москва : Финансы и статистика, 2007. — 547 с.
18. Брикхем Ю. Финансовый менеджмент / Ю. Брикхем, Л. Гапенски ; пер. с англ. под ред. В. В. Ковалева. — Санкт-Петербург : Экономическая школа, 1997. — 1120 с.
19. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами / Дж. К. Ван Хорн. — Москва : Финансы и статистика, 2003. — 800 с.
20. Кузнецова И. Д. Управление денежными потоками предприятия / И. Д. Кузнецова. — Иваново, 2008. — 193 с.
21. Литвинчук Т. В. Грошові потоки в системі управління підприємством / Т. В. Литвинчук // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 6. — Т. 1. — С. 86—90.
22. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. — [2-ге вид., перероб. і доповн.]. — Київ : Знання, 2005. — 485 с.
23. Костюк-Пукаляк О. М. Сучасна концепція визначення грошових потоків та їх видів / О. М. Костюк-Пукаляк // Молодий вчений. — 2017. — № 8 (48). — С. 450—456.
24. Єпіфанова І. Ю. Вхідні та вихідні грошові потоки підприємства як економічна категорія / І. Ю. Єпіфанова // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні». — Вінниця, 2013. — С. 247—249.
25. Мартякова О. В. Грошові потоки в системі управління фінансово-господарською діяльністю підприємства / О. В. Мартякова // Наукові праці ДонНТУ. — 2007. — Вип. 32 (126). — С. 158—162. — (Серія : Економічна).
26. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посібник / О. О. Терещенко. — Київ : КНЕУ, 2003. — 554 с.
27. Пулатов А. П. Мониторинг управления денежными потоками предприятия [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.alltoday.ru/finance/2013/04/articles_11163.html.
28. Нагайчук В. В. Управління грошовими потоками підприємства / В. В. Нагайчук // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2014. — Вип. 1 (52). — С. 245—249.

29. Єріс Л. М. Теоретичні засади управління грошовими потоками банку в сучасних умовах розвитку банківського бізнесу / Л. М. Єріс // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2014. — № 2. — С. 1062—1066.
30. Васильєва Т. А. Механізм розрахунку чистого грошового потоку банківського бізнесу [Електронний ресурс] / Т. А. Васильєва, С. В. Леонов, Д. В. Олексіч. — Режим доступу : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/51883/5/Vasylieva_bankivskiy_biznes.pdf.
31. Азаренкова Г. М. Фінансові потоки економічних агентів: методологія та організація управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 / Г. М. Азаренкова. — Суми, 2007. — 33 с.
32. Кукукина И. Г. Методология и инструментарий управления финансовыми потоками в условиях трансформации финансового контроля : автореф. дис. на соиск. науч. степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.10 / И. Г. Кукукина. — Иваново, 2011. — 44 с.
33. Куликов Л. А. Анализ финансовых потоков предприятий черной металлургии / Л. А. Куликов // Экономический анализ: теория и практика. — 2010. — № 17 (82). — С. 29—38.
34. Торосян Э. К. Управление финансовыми потоками вертикально-интегрированных корпоративных структур / Э. К. Торосян // Вестник РУДН. — 2009. — № 1. — С. 78—85.
35. Пасінович І. Г. Фінансові потоки структурних перетворень та необхідність їх державного регулювання / І. Г. Пасінович // Економічний аналіз. — 2015. — № 1. — Т. 22. — С. 41—47.
36. Тютюкина Е. Б. Финансовые потоки: сущность и признаки классификации / Е. Б. Тютюкина, К. М. Афашагов // Вестник Финансовой академии. — 2007. — № 4. — С. 24—33.
37. Бердар М. М. Системний підхід до визначення основних елементів управління фінансовими потоками підприємства [Електронний ресурс] / М. М. Бердар. — Режим доступу : http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2009_20/Zb20_20.pdf.
38. Системний підхід до управління банківською діяльністю / Б. І. Пшик, Т. С. Смовженко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т регіон. дослідж. — Львів, 2005. — Вип. 6 (LVI). — С. 369—378.
39. Кнейслер О. В. Теоретико-прагматичні підходи до визначення фінансових потоків / О. В. Кнейслер, Л. З. Шупа // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : зб. наук. пр. / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. — Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. — Вип. 28. — С. 113—118. — (Серія : «Економіка»).
40. Трусова Н. В. Финансовые потоки и организационно-экономические отношения предприятия / Н. В. Трусова // Вісник БДУ. — 2016. — № 3. — С. 76—80. — (Сер. 3).
41. Коваль С. Фінансові потоки банківських установ: теорія і практика / С. Коваль // Світ фінансів. — 2012. — № 4. — С. 200—206.
42. Кот О. В. Фінансові потоки у механізмі функціонування банку / О. В. Кот, Н. В. Герасименко // Інноваційна економіка. — 2014. — № 4. — С. 294—299.
43. Енциклопедія банківської справи України / [ред. кол. : В. С. Стельмах (гол.) та ін.]. — Київ : Молодь, ІнЮре, 2001. — 680 с.
44. Азаренкова Г. М. Фінансова стабільність розвитку банків : монографія / Г. М. Азаренкова, О. Г. Головкин, В. В. Смирнов. — Київ : УБС НБУ, 2011. — 191 с.
45. Плікус І. Й. Аналіз грошових потоків автотранспортного підприємства / І. Й. Плікус // Регіональні перспективи. — 2002. — № 5. — С. 78—82.
46. Клювак О. В. Сутність фінансових потоків підприємства в аспекті логістики / О. В. Клювак // Економіка та управління національним господарством. — 2015. — Вип. 2 (112). — С. 113—118.
47. Вареник В. М. Визначення дефініції «грошові потоки» / В. М. Вареник // Європейський вектор економічного розвитку. — 2011. — № 1 (10). — С. 30—36.
48. Завора Т. М. Теоретичні основи аналізу та оптимізації грошових потоків підприємства / Т. М. Завора, О. С. Берест // Економіка і регіон. — 2014. — № 4. — С. 74—79.
49. Кошельок Г. В. Класифікація грошових потоків підприємства у сучасних умовах / Г. В. Кошельок // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2013. — № 1. — С. 32—40.
50. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства / А. А. Мазаракі, Н. М. Ушакова, Л. О. Лігоненко. — Київ : «Хрещатик», 1999. — 800 с.
51. Побережець О. В. Методика обліково-аналітичного забезпечення системи управління грошовими потоками суб'єктів макроекономічного середовища / О. В. Побережець // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. — 2017. — Вип. 3 (37). — Т. 16. — С. 55—70.
52. Семенова С. М. Управління грошовими потоками на підприємствах водного транспорту: обліково-аналітичний аспект : монографія / С. М. Семенова, О. М. Шпирко. — Київ : Центр учбової літератури, 2016. — 252 с.
53. Семенова С. М. Класифікація грошових потоків з метою стратегічного управління / С. М. Семенова // Водний транспорт. — 2012. — Вип. 3. — С. 146—152.
54. Бутрин А. Г. Финансовые потоки в цепи поставок промышленного предприятия / А. Г. Бутрин, А. И. Ковалев, Д. А. Полюнас // Финансы и кредит. — 2009. — № 45 (381). — С. 22—28.

55. Кнейслер О. В. Методологія класифікації фінансових потоків страхових компаній / О. В. Кнейслер // Економічний аналіз. — 2015. — Т. 20. — С. 157—163.
56. Скобелева Е. В. Финансовые потоки холдинга: объект управления / Е. В. Скобелева // Вестник ОГУ. — 2007. — № 9. — С. 112—119.
57. Козьменко О. В. Визначення фінансового потоку відносно роботи банку та страхової компанії / О. В. Козьменко, О. В. Маренкова, Т. В. Доценко // Вісник ЖДТУ. — 2008. — № 4. — С. 277—288.
58. Воробйова О. І. Економічний потенціал банків України: теоретико-методологічні основи / О. І. Воробйова // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 23. — С. 36—40.
59. Погореленко Н. П. Стабильность банковской системы как совокупность отдельных микроситуаций в её функционировании и развитии / Н. П. Погореленко // Актуальные проблемы экономики. — 2015. — № 3 (165). — С. 345—56.
60. Кузьмін О. Є. Концепція та еволюція процесно-структурованого менеджменту / О. Є. Кузьмін // Економіка: реалії часу. — 2012. — № 2 (3). — С. 7—16.
61. Петришин Н. Я. Принципи процесно-структурованого менеджменту як системи, що розвивається / Н. Я. Петришин // Науковий вісник НЛТУ України. — 2012. — Вип. 22.4. — С. 272—278.
62. Чернобай Л. І. Теоретичні основи формування процесно-структурованого підходу у менеджменті [Електронний ресурс] / Л. І. Чернобай, О. І. Дума. — Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16258/1/104_Chernobaj_189_190_Modern_Problems.pdf.
63. Галямина И. Г. Управление процессами : учебник для вузов / И. Г. Галямина. — Санкт-Петербург : Питер, 2013. — 304 с.
64. Верба В. А. Організаційне проектування консалтингової діяльності на основі процесного підходу / В. А. Верба // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2013. — № 3. — С. 24—28.
65. Ефимов В. В. Управление процессами : учебное пособие / В. В. Ефимов, М. В. Самсонова. — Ульяновск : УГТУ, 2008. — 222 с.
66. Моїсеєнко Т. Є. Побудова процесно-орієнтованої системи управління підприємством як елементу стратегії сталого розвитку [Електронний ресурс] / Т. Є. Моїсеєнко // Ефективна економіка. — 2015. — № 11. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4533>.
67. Кононова І. В. Методологія та практика процесного управління будівельним підприємством [Електронний ресурс] / І. В. Кононова // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2015. — № 3. — С. 323—327. — Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/68.pdf>.
68. Каплан Р. С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию : пер. с англ. / Р. С. Каплан, Д. П. Нортон. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. — 320 с.
69. Украинская О. Концептуальная модель управления денежными потоками / О. Украинская // Экономический анализ. — 2012. — Вып. 10. — Ч. 4. — С. 391—394.
70. Довгань Ж. Основи комплексного управління активами і пасивами банку / Ж. Довгань // Світ фінансів. — 2008. — № 2 (15). — С. 64—69.
71. Шпирко О. М. Методичний підхід до вибору стратегії управління грошовими потоками підприємств водного транспорту / О. М. Шпирко, С. М. Семенова // Проблеми економіки. — 2013. — № 2. — С. 181—189.
72. Коваленко В. В. Управління грошовими потоками банків на основі стрес-тестування ризиків, що ними генеруються / В. В. Коваленко, О. С. Сергеева // Фінанси України. — 2015. — № 7. — С. 1—18.

References

1. Pogorelenko, N. P. (2014). Teoretychni osnovy shchodo spivstavlennia stiikosti ta stabilnosti funktsionuvannia bankivskoi systemy [Theoretical Basis for Comparison of the Stability and Stability of the Banking System Function]. *Ekonomichnyi prostir — Economic Space*, 89, 128—141 [in Ukrainian].
2. Pogorelenko, N. P. (2018). *Stabilnist bankivskoi systemy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Stability of the banking system: theory, methodology, practice]. Kyiv: DVNZ «Universytet bankivskoi spravy» [in Ukrainian].
3. Azarenkova, G. M. (2008). Analiz finansovykh potokiv bankiv: rehionalnyi aspekt [Analysis of financial flows of banks: regional aspect]. *Bankivska sprava — Banking*, 8, 104—112 [in Ukrainian].
4. Azarenkova, G. M. (2009). *Menedzhment finansovykh potokiv ekonomichnykh ahentiv* [Management of financial flows of economic agents]. Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].
5. Vasiurenko, O., & Azarenkova, G. (2003). Matematychni metody i modeli u sferi analizu ta upravlinnia bankivskoiu diialnistiu [Mathematical Methods and Models in the Analysis and Management of Banking Activities]. *Visnyk NBU — Bulletin of the NBU*, 8, 11—13. Kyiv: UBS [in Ukrainian].
6. Blank, I. A. (2009). *Upravlenie denezhnymi potokami* [Cash Flow Management]. Kyiv: Nika-Centr, Elga [in Ukrainian].
7. Blank, I. A. [2003]. *Upravlenie finansovoy stabilizatsiei predpriyatiyah* [Management of financial stabilization of enterprises]. Kiev: Nika-Centr, Elga [in Ukrainian].
8. Yermoshkina, O. V. (2009). Systema upravlinnia finansovymy potokamy promyslovoho pidpriemstva [The system of management of financial flows of an industrial enterprise]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Donetsk [in Ukrainian].

9. Kovalenko, L. O., & Remnova, L. M. (2005). *Finansovyi menedzhment [Financial management]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
10. Krychivets, K. O. (2005). Upravlinnia hroshovymy potokamy pidpriemstva [Management of cash flows of the enterprise]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Kuznetsova, L. V. (2011). Suchasni metodologichni pidkhody do vyznachennia finansovoi diialnosti banku [Modern methodological approaches to the definition of financial activity of the bank]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu (Seria: Ekonomika) — Bulletin of the Dnipropetrovsk University (Seria: Economics)*, 5 (3), 118—123 [in Ukrainian].
12. Kuznetsova, L. V. (2009). Teoretyko-metodychni osnovy finansovykh resursiv banku [Theoretical and methodological foundations of bank financial resources]. *Nauka i ekonomika — Science and economics*, 3 (15), (Vol. 1), 56—61 [in Ukrainian].
13. Lyhonenko, L. O., & Sytnyk, H. V. (2005). *Upravlinnia hroshovymy potokamy [Cash Flow Management]*. Kyiv: Kiev. nats. trad.-ekon. unt. [in Ukrainian].
14. Podderyogin, A. M. (2005). *Finansovyi menedzhment [Financial Management]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
15. Sergeeva, O. S. (2015). Upravlinnia hroshovymy potokamy bankiv [Management of cash flows of bank]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
16. Trenien, N. N. (2000). *Upravleniye finansami [Financial Management]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
17. Bernstesn, L. A. (2007). *Analiz finansovoy otchetnosti: teoriya, praktika i interpretaciya [Financial Statement Analysis: Theory, Practice and Interpretation]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
18. Brickham, Y. U., & Gapenski, L. (1997). *Finansovyy menedzhment [Financial Management]*. V. V. Kovalev (Eds.). Sankt-Peterburg: Ekonomicheskaya shkola [in Russian].
19. Van Hornm, Dzh. K. [2003]. *Osnovy upravleniya finansami [Fundamentals of Financial Management]*. Moscow: Finansy i statistika [in Ukrainian].
20. Kuznecova, I. D. (2008). *Upravlenie denezhnymi potokami predpriyatiya [Cash flow management of the enterprise]*. Ivanovo [in Russian].
21. Lytvynchuk, T. V. (2009). Hroshovi potoky v systemi upravlinnia pidpriemstvom [Money flows in the enterprise management system]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu — Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 6 (1), 86—90 [in Ukrainian].
22. Kovalenko, L. O., & Remnova L. M. (2005). *Finansovyi menedzhment [Financial Management]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
23. Kostiuk-Pukaliak, O. M. (2017). Suchasna kontseptsii vyznachennia hroshovykh potokiv ta yikh vydiv [Contemporary concept for determining cash flows and their types]. *Molodyi vchenyi — Young scientist*, 8 (48), 450—456 [in Ukrainian].
24. Yepifanova, I. Yu. (2013). Vkhidni ta vykhidni hroshovi potoky pidpriemstva yak ekonomichna katehoriia [Incoming and outgoing cash flows of the enterprise as an economic category]. *Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Suchasni tendentsii rozvytku finansovykh ta innovatsiino-investytsiynykh protsesiv v Ukraini» — Materials of the II International Scientific and Practical Conference «Modern Trends in the Development of Financial and Innovation-Investment Processes in Ukraine»*. Vinnytsia [in Ukrainian].
25. Martiakova, O. V. (2007). Hroshovi potoky v systemi upravlinnia finansovo-hospodarskoiu diialnistiu pidpriemstva [Cash flows in the management system of financial and economic activity of the enterprise]. *Naukovi pratsi DonNTU — Scientific works of DonNTU*, 32 (126), 158—162 [in Ukrainian].
26. Tereshchenko, O. O. (2003). *Finanova diialnist subiektiv hospodariuvannia [Financial activity of business entities]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
27. Pulatov, A. P. (2013). *Monitoring upravleniya denezhnymi potokami predpriyatiya [Monitoring the management of cash flows of the enterprise]*. Retrieved from http://www.alltoday.ru/finance/2013/04/articles_11163.html [in Ukrainian].
28. Nahaichuk, V. V. (2014). Upravlinnia hroshovymy potokamy pidpriemstva [Management of cash flows of the enterprise]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen — Bulletin of social and economic research*, 1 (52), 245—249 [in Ukrainian].
29. Yris, L. M. (2014). Teoretichni zasadi upravlinnya groshovimi potokami banku v suchasni umovah rozvitku bankivs kogo biznesu [Theoretical principles of management of cash flows of the bank in the current conditions of banking business development]. *Global ni ta nacionalni problemi ekonomiki — Global and national problems of the economy*, 2, 1062—1066 [in Ukrainian].
30. Vasylieva, T. A., Lieonov, S. V., & Oleksich, D. V. (n. d.). *Mekhanizm rozrakhunku chystoho hroshovoho potoku bankivskoho biznesu [The mechanism of calculation of net cash flow of banking business]*. Retrieved from https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/51883/5/Vasylieva_bankivskyi_biznes.pdf [in Ukrainian].
31. Azarenkova, G. M. (2007). Finansovi potoky ekonomichnykh ahentiv: metodolohiia ta orhanizatsiia upravlinnia [Financial flows of economic agents: methodology and organization of management]. *Doctor's thesis*. Sumy [in Ukrainian].

32. Kukukyna, I. H. (2011). Metodologiya i instrumentarij upravljeniya finansovymi potokami v usloviyah transformacii finansovogo kontrolya [Methodology and tools for managing financial flows in the context of the transformation of financial control]. *Doctor's thesis*. Ivanovo [in Russian].
33. Kulikov, L. A. (2010). Analiz finansovykh potokov predpriyatij chernoj metallurgii [Analysis of financial flows of ferrous metallurgy enterprises]. *Ekonomicheskij analiz: teoriya i praktika — Economic analysis: theory and practice*, 17 (82), 29—38 [in Russian].
34. Torosyan, E. K. (2009). Upravlenie finansovymi potokami vertikal'no-integrirovannykh korporativnykh struktur [Managing financial flows of vertically integrated corporate structures]. *Vestnik RUDN — Vestnik RUDN*, 1, 78—85 [in Russian].
35. Pasinovich, I. H. (2015). Finansovi potoky strukturnykh peretvoren ta neobkhdnist [Financial flows of structural transformations and necessity of their state regulation]. *Ekonomichnyi analiz — Economic analysis*, 1 (22), 41—47 [in Ukrainian].
36. Tyutyukina, E. B., & Afashagov, K. M. (2007). Finansovye potoki: sushchnost i priznaki klassifikatsii [Financial flows: the essence and attributes of classification]. *Vestnik Finansovoy akademii — Bulletin of the Financial Academy*, 4, 24—33 [in Russian].
37. Berdar, M. M. (2009). *Systemnyi pidkhid do vyznachennia osnovnykh elementiv upravlinnia finansovymy potokamy pidpriemstva* [System approach to determining the main elements of management of financial flows of the enterprise]. Retrieved from http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2009_20/Zb20_20.pdf [in Ukrainian].
38. Pshyk, B. I., & Smovzhenko, T. S. (2005). Systemnyi pidkhid do upravlinnia bankivskoiu diialnistiu [Systemic Approach to Banking Management]. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period — Socio-economic research in the transition period*, 6 (LVI), 369—378. Lviv [in Ukrainian].
39. Kneisler, O. V., & Shupa, L. Z. (2015). Teoretyko-prahmatychni pidkhody do vyznachennia finansovykh potokiv [Theoretical and pragmatic approaches to the definition of financial flows]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» — Scientific notes of the National University of Ostroh Academy*, 8, 113—118. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» [in Ukrainian].
40. Trusova, N. V. (2016). Finansovye potoki i organizacionno-ekonomicheskie otnosheniya predpriyatiya [Financial flows and organizational-economic relations of the enterprise]. *Visnyk BDU — Bulletin of the NDU*, 3 [in Ukrainian].
41. Koval, S. (2012). Finansovi potoki bankivskikh ustanov: teoriya i praktika [Financial flows of banking institutions: theory and practice]. *Svit finansiv — The world of finance*, 4, 200—206 [in Ukrainian].
42. Kot, O. V. (2014). Finansovi potoki u mekhanizmi funkcionuvannya banku [Financial flows in the mechanism of bank functioning]. *Innovacijna ekonomika — Innovative economy*, 4, 294—299 [in Ukrainian].
43. Stelmakh, V. S. (Ed.). (et al.). (2001). *Entsyklopediia bankivskoi spravy Ukrainy* [Encyclopedia of banking in Ukraine]. Kyiv: Molod, InIure [in Ukrainian].
44. Azarenkova, G. M., Golovko, O. G., & Smirnov, V. V. (2011). *Finansova stabilnist rozvytku bankiv* [Financial stability of banks development]. Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].
45. Plikus, I. Y. (2002). Analiz hroshovykh potokiv avtotransportnoho pidpriemstva [Analysis of cash flows of the motor transport enterprise]. *Rehionalni perspektivy — Regional prospects*, 5, 78—82 [in Ukrainian].
46. Kliuvak, O. V. (2015). Sutnist finansovykh potokiv pidpriemstva v aspekti lohistyky [Essence of financial flows of the enterprise in the aspect of logistics]. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom — Economy and management of national economy*, 2 (112), 113—118 [in Ukrainian].
47. Varenyk, V. M. (2011). Vyznachennia definitsii «hroshovi potoky» [Definition of the definition of «cash flows»]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku — European vector of economic development*, 1 (10), 30—36 [in Ukrainian].
48. Zavora, T. M., & Berest, O. S. (2014). Teoretychni osnovy analizu ta optymizatsii hroshovykh potokiv pidpriemstva [Theoretical bases of analysis and optimization of cash flows of the enterprise]. *Ekonomika i rehion — Economy and region*, 4, 74—79 [in Ukrainian].
49. Koshel'ok, G. V. (2013). Klasyfikatsiia hroshovykh potokiv pidpriemstva u suchasnykh umovakh [Classification of cash flows of the enterprise in modern conditions]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo — Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 1, 32—40 [in Ukrainian].
50. Mazaraki, A. A., Ushakova, N. M., & Lihonenko, L. O. (1999). *Ekonomika torhivelnogo pidpriemstva* [Economics of a Trading Company]. Kyiv: «Khreshchatyk» [in Ukrainian].
51. Poberezhets, O. V. (2017). Metodyka oblikovo-analitychnoho zabezpechennia systemy upravlinnia hroshovymy potokamy subektiv makroekonomichnoho seredovyshcha [Method of accounting and analytical support of the cash flow management system of subjects of the macroeconomic environment]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia — Market Economy: Modern Theory and Practice of Management*, 3 (37), 16, 55—70 [in Ukrainian].
52. Semenova, S. M., & Shpyrko, O. M. (2016). *Upravlinnia hroshovymy potokamy na pidpriemstvakh vodnoho transportu: oblikovo-analitychnyi aspekt* [Management of cash flows at water transport enterprises: accounting and analytical aspect]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
53. Semenova, S. M. (2012). Klasyfikatsiia hroshovykh potokiv z metoiu stratehichnoho upravlinnia [Classification

- of cash flows for the purpose of strategic management]. *Vodnyi transport — Water transport*, 3, 146—152 [in Ukrainian].
54. Butrin, A. G., Kovalev, A. I., & Polyunas, D. A. (2009). Finansovye potoki v cepi postavok promyshlennogo predpriyatiya [Financial flows in the supply chain of the industrial enterprise]. *Finansy i kredit — Finance and credit*, 45 (381), 22—28 [in Russian].
55. Kneisler, O. V. (2015). Metodolohiia klasyfikatsii finansovykh potokiv strakhovykh kompanii [Methodology of classifications of financial flows of insurance companies]. *Ekonomichnyi analiz — Economic analysis*, 20, 157—163 [in Ukrainian].
56. Skobeleva, E. V. (2007). Finansovye potoki holdinga: objekt upravleniya [Holding financial flows: management object]. *Vestnik OGU — OGU Bulletin*, 9, 112—119 [in Russian].
57. Kozmenko, O. V., Marenkova, O. V., & Dotsenko, T. V. (2008). Vyznachennia finansovoho potoku vidnosno roboty banku ta strakhovoi kompanii [Determination of financial flow relative to the work of the bank and the insurance company]. *Visnyk ZhDTU — Bulletin of the ZHDTU*, 4, 277—288 [in Ukrainian].
58. Vorobiova, O. I. (2009). Ekonomichnyi potentsial bankiv Ukrainy: teoretyko-metodolohichni osnovy [Economic potential of Ukrainian banks: theoretical and methodological foundations]. *Investysii: praktyka ta dosvid — Investments: practice and experience*, 23, 36—40 [in Ukrainian].
59. Pogorelenko, N. P. (2015). Stabil'nost' bankovskoy sistemy kak sovokupnost' otdel'nykh mikrosituatsiy v eyo funkcionirovanii i razvitii [The stability of the banking system as a combination of individual micro-situations in its functioning and development]. *Aktual'nye problemy ekonomiki — Actual problems of the economy*, 3 (165), 345—56 [in Russian].
60. Kuzmin, O. Ye. (2012). Concept and evolution of process-structured management [Kontseptsiiia ta evoliutsiia protsesno-strukturovanoho menedzhmentu]. *Ekonomika: realii chasu — Economics: realities of time*, 2 (3), 7—16 [in Ukrainian].
61. Petryshyn, N. Ya. (2012). Pryntsypy protsesno-strukturovanoho menedzhmentu yak systemy, shcho rozvyvaietsia [Principles of process-structured management as a developing system]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy — Scientific herald of NLTU of Ukraine*, 22.4, 272—278 [in Ukrainian].
62. Chernobai, L. I., & Duma, O. I. (2011). Teoretychni osnovy formuvannia protsesno-strukturovanoho pidkhodu u menedzhmenti [Theoretical Foundations of the Formation of a Process-Structured Approach in Management]. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16258/1/104_Chernobaj_189_190_Modern_Problems.pdf [in Ukrainian].
63. Galyamina, I. G. (2013). *Upravlenie processami [Process management]*. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
64. Verba, V. A. (2013). Orhanizatsiine proektuvannia konsal'tynhovoï diialnosti na osnovi protsesnogo pidkhodu [Organizational Designing of Consulting Activity Based on the Process Approach]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu — Scientific Bulletin of Kherson State University*, 3, 24—28 [in Ukrainian].
65. Efimov, V. V., & Samsonova, M. V. (2008). *Upravlenie processami [Process management]*. Ulyanovsk: USTU [in Russian].
66. Moiseienko, T. Ye. (2015). Pobudova protsesno-oriientovanoi systemy upravlinnia pidpriemstvom yak elementu stratehii staloho rozvytku [Construction of the process-oriented enterprise management system as an element of the strategy of sustainable development]. *Efektivna ekonomika — Effective economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4533.2> [in Ukrainian].
67. Kononova, I. V. (2015). Metodolohiia ta praktyka protsesnogo upravlinnia budivelnym pidpriemstvom [Methodology and practice of process management of a building enterprise]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky — Global and national problems of the economy*, 3, 323—327. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/68.pdf> [in Ukrainian].
68. Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2003). *Sbalansirovannaya sistema pokazatelej. Ot strategii k dejstvu [Balanced Scorecard. From strategy to action]*. Moscow: ZAO «Olymp-Business» [in Russian].
69. Ukrainskaya, O. (2012). Konceptual'naya model' upravleniya denezhnymi potokami [Conceptual model of cash flow management]. *Ekonomicheskij analiz — Economic analysis*, 10, 4, 391—394 [in Russian].
70. Dovhan, Zh. (2008). Osnovy kompleksnogo upravlinnia aktyvamy i pasyvamy banku [Fundamentals of Integrated Management of Assets and Liabilities of the Bank]. *Svit finansiv — World Finance*, 2 (15), 64—69 [in Ukrainian].
71. Shpyrko, O. M., & Semenova, S. M. (2013). Metodychnyi pidkhid do vyboru stratehii upravlinnia hroshovymy potokamy pidpriemstv vodnoho transportu [Methodical approach to the choice of a cash management strategy for water transport enterprises]. *Problemy ekonomiky — Problems of economics*, 2, 181—189 [in Ukrainian].
72. Kovalenko, V. V., & Serhieieva, O. S. (2015). Upravlinnia hroshovymy potokamy bankiv na osnovi stres-testuvannia ryzykiv, shcho nymy heneruiutsia [Management of Cash Flows of Banks on the Basis of Stress Testing of Risks Generated by them]. *Finansy Ukrainy — Finance of Ukraine*, 7, 1—18 [in Ukrainian].

УДК 336.71(477):338.314

ОЦІНКА ПРИБУТКОВОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Дрозд Ірина Володимирівна,

аспірант

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: drozd.iryana.1205@gmail.com

Анотація. Зазначено результати проведеного аналізу показників прибутковості вітчизняного банківського сектору, здійснених із використанням методики декомпозиційного аналізу власного капіталу, або моделі Дюпона. Визначено вплив показників чистої маржі прибутку, коефіцієнта дохідності активів, мультиплікатора капіталу на прибутковість власного капіталу. Також дослідженню підлягали показники чистої процентної маржі та чистого спреду. Виявлено суттєвий дисбаланс у діяльності банківського сектору, який, зокрема, набуває прояву того, що при дотриманні оптимального рівня дохідності від базових банківських операцій вітчизняний банківський сектор «потерпає» від збитків, які пов'язані з низькою якістю активів, недостатньою капіталізацією та значними адміністративними витратами.

Ключові слова: банківський сектор, прибутковість, дохідність, активи, капіталізація, чиста процентна маржа, чистий спред, мультиплікатор капіталу.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 3; бібл.: 8.

EVALUATION OF PROFITABILITY OF THE BANKING SECTOR OF THE UKRAINE'S ECONOMY

Drozd Iryna,

Ph. D. student

of the SHEI «Banking University»

e-mail: drozd.iryana.1205@gmail.com

Abstract. The article shows the results of an analysis of the domestic banking sector profitability, performed using the decomposition analysis of equity, and the Du Pont model. The influence of indicators of net profit margin, coefficient of return on assets, a multiplier of capital was determined. In addition, net-interest margin indicators and net-spread were subject to research too.

Taking into account the financial result of the activity of the domestic banking sector over the past 4 years, banks are losing money, limiting their own profit opportunities because of poor quality of banks' loan portfolios. With such realities, the strategic goal of any bank's activity is to determine a level of profitability that, firstly, ensures an adequate balance in a rapidly changing market environment and, secondly, that would characterize by an optimal level of risk.

Based on the results of the analysis we come to the following conclusions. Firstly, only a group of banks with domestic private capital in 2017 had sufficient profitability, simultaneously the banking sector and other groups of banks were unprofitable. Secondly, for all groups of banks, the high value of MK is characteristic, it indicates the formation by banks of a risky structure of the banking balance (the ratio of own and attracted resources) in the direction of achieving an appropriate level of profitability. Thirdly, a tendency of reducing the return on assets has been revealed both for the banking sector and for groups of banks, that is a consequence of decreasing in the volume of interest-bearing assets, incl. their shares in total assets. Fourthly, the banking sector and all groups of banks have a positive net interest margin and loss-making activities related to the enormous assets provisions and administrative expenses. Fifthly, for the banking sector and various groups of banks, the high value of the net spread is typical, which accompanied by inadequate interest rate policy and risky lending.

However, it should be noted the gradual recovery of domestic banks during 2017. Many banks (mostly small ones) are profitable, and large banks are trying to restore their activities through restructuring of bad debts, optimal interest rate policy, effective asset and liability management, and corporate governance.

Keywords: banking sector, profitability, assets, capitalization, net interest margin, net spread, capital multiplier.

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 3; bibl.: 8.

ОЦЕНКА ПРИБЫЛЬНОСТИ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Дрозд Ирина Владимировна,

аспирант

ГВУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: drozd.iryana.1205@gmail.com

Аннотация. Указаны результаты проведенного анализа показателей прибыльности отечественного банковского сектора, совершенных с использованием методики декомпозиционного анализа собственного капитала, или модели Дюпона. Определено влияние показателей чистой маржи прибыли, коэффициента доходности активов, мультипликатора капитала на доходность собственного капитала. Также исследованию подлежали показатели чистой процентной маржи и чистого спреда. Выявлен существенный дисбаланс в деятельности банковского сектора, который, в частности, приобретает проявления того, что при соблюдении оптимального уровня доходности от базовых банковских операций отечественный банковский сектор «страдает» от убытков, связанных с низким качеством активов, недостаточной капитализацией и значительными административными издержками.

Ключевые слова: банковский сектор, прибыльность, доходность, активы, капитализация, чистая процентная маржа, чистый спред, мультипликатор капитала.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 3; библи.: 8.

Вступ. Важливим показником для оцінки та аналізу економічної діяльності є визначення її ефективності, здатності приносити прибуток і забезпечувати одержання власниками стабільної віддачі від власних інвестицій. Прибутковість, яку традиційно сприймають як ознаку ефективної діяльності, є тільки одним з аспектів оцінювання ефективності, особливо, якщо ми говоримо про банківську діяльність. Для банків як установ, які залучають кошти у населення та інших суб'єктів, особливого значення мають також характеристики надійності та стабільної діяльності. Разом з тим широке використання показників прибутковості у світі (у тому числі Світовим банком)¹ дає змогу стверджувати про ефективність їх застосування з метою дослідження стану розвитку банків, у тому числі їх ефективності.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Дослідженням ефективності банків і банківської системи, у тому числі використовуючи методики аналізу показників прибутковості, займалися такі вітчизняні вчені, як Л. О. Примостка, А. М. Герасимович, Г. Т. Карчева, В. В. Коваленко, Т. С. Смовженко, А. Я. Кузнецова, а також іноземні науковці, зокрема І. Ансофф, Л. Рассел Акофф, П. Роуз, Дж. Сінкі. Крім того, показники прибутковості широко використовують дослідники, аналітики, у тому числі наглядові інституції, які займаються аналізом банківської діяльності з метою формування стратегій розвитку банків і банківської системи, а також регулюванням банківської діяльності і наглядом за нею. Також показники прибутковості вкрай важливі для інвесторів, які визначають об'єкти і напрями інвестування.

Разом з тим, з огляду на фінансовий результат від діяльності вітчизняного банківського сектору протягом останніх чотирьох років, банки ведуть збиткову діяльність, обмежують власні можливості щодо отримання прибутків унаслідок нарахування резервів під активні операції у значних обсягах (що стало наслідком низької якості кредитних портфелів банків). За таких реалій стратегічною метою діяльності будь-якого банку є визначення такого рівня прибутковості, який, по-перше, забезпечуватиме досягнення адекватної рівноваги за умов швидкозмінного ринкового середовища і, по-друге, характеризуватиметься оптимальним рівнем ризику. Тому вважаємо за доцільне дослідити прибутковість вітчизняного банківського

сектору з використанням методики декомпозиційного аналізу прибутковості власного капіталу («return on equity decomposition analysis»), або моделі (формули) Дюпона, яка «досліджує залежність між показниками прибутковості і ризику та виявляє вплив окремих показників на результати банківської діяльності» [1]. Зазначена методика є прикладом факторного аналізу, в якій досліджується вплив окремих факторів на прибутковість власного капіталу.

Результати дослідження. Фахівцями фірми Дюпон (The DuPont System of Analysis) 1919 року була запропонована схема факторного аналізу, в якій у трикутній формі представлено взаємозв'язок основних показників діяльності підприємства: у вершині — коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу ROE як основний показник, що характеризує ефективність засобів, вкладених у діяльність фірми; в основі — два факторні показники — рентабельність продажів і ресурсовіддача [2]. Надалі модель Дюпона була розширена в модифіковану факторну модель, яка за своєю суттю була більш деталізованою і розкривала фактори виробничої та фінансової діяльності підприємства, які впливають на показник рентабельності власного капіталу.

Під час декомпозиційного аналізу прибутковості власного капіталу банку, за дослідженнями Л. О. Примостки [1], використовується розширення факторної моделі, яку ми умовно можемо розділити на три послідовні етапи.

Визначення показників прибутковості активів (return of assets — ROA) і капіталу (return on capital / equity — ROE) як відношення чистого прибутку до загальних середніх активів і власного капіталу відповідно. Показник ROA застосовується для оцінки ефективності роботи керівництва банку і визначається як відношення чистого прибутку до середньої вартості загальних активів. ROE ж показує рівень дохідності вкладених акціонерами коштів і є орієнтиром для вибору найпривабливішого напрямку інвестування.

Розширення факторної моделі через розкриття фундаментальної залежності між прибутком і ризиком, за якою ROE розраховується як ROA, помножена на мультиплікатор капіталу (МК).

Поглиблений аналіз ROA (аналіз Дюпона), за якого зазначений показник розкривається через показники чистої маржі прибутку і коефіцієнта дохідності активів.

У результаті отримуємо модель, за якої ROE розраховується через множення трьох показників: чистої маржі прибутку; коефіцієнта дохідності активів;

¹ <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=global-financial-development&preview=on>.

мультиплікатора капіталу. Аналіз зазначених показників дає змогу виявити фактори, які мали вплив на відповідне значення прибутковості власного капіталу банку.

Розглядаючи питання нормативних, або прийнятих, значень ROA і ROE у банках, виявлено, що якщо ROA є вищим за 1 %, а ROE не нижче ніж 15 %, то діяльність банку можна вважати високорентабельною. Відповідно до даних Федеральної резервної системи (The St. Louis Federal Reserve), значення ROA в американських банках, починаючи з 1984 року, зазвичай коливається навколо 1 % [3]. Разом з тим, за даними Федеральної ради з перевірки фінансових інститутів, середнє значення ROE для компаній банківського сектору в першій половині 2018 року становило 11,86 % [4].

Для дослідження прибутковості банківського сектору вітчизняної економіки на цьому етапі для аналізу

показників прибутковості використовуємо показники фінансової звітності банків за період 2014—2017 рр. як у банківському секторі, так і в розрізі трьох груп банків відповідно до належності капіталу, а саме: банки з державною часткою; банки, що входять до іноземних банківських груп; банки з приватним капіталом.

Ураховуючи той факт, що протягом аналізованого періоду банківський сектор України демонстрував збиткову діяльність, значення показників прибутковості набуватимуть від'ємного значення, що засвідчуватиме їхню неприбутковість. Так, показник ROA протягом 2014—2017 рр. набував таких значень, відповідно: -4 %; -5,8 %; -12,6 %; -1,8 % (табл. 1). Показник ROE, який показує ефективність використання акціонерного капіталу в процесі здійснення банківської діяльності, протягом 2014—2017 рр. набув таких значень: -30,9 %, -56,2 %, -112,7 % і -15,7 % відповідно (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка змін показників прибутковості банківського сектору економіки України
(у т. ч. за групами банків) протягом 2014—2017 рр., млрд грн

Назва показника	2014	2015	2016	2017
<i>У банківському секторі</i>				
Середній балансовий капітал	170,0	128,0	140,7	155,2
Середні сумарні активи	1 311,0	1 249,0	1 261,0	1 359,0
Чистий прибуток (збиток) після оподаткування	-52,5	-71,9	-158,5	-24,3
ROE, %	-30,9	-56,2	-112,7	-15,7
ROA, %	-4,0	-5,8	-12,6	-1,8
<i>У банках із державною часткою</i>				
Середній балансовий капітал	41	28,2	26,7	70,2
Середні сумарні активи	259,3	329,4	436,6	765,5
Чистий прибуток (збиток) після оподаткування	-21,2	-26,2	-135,6	-20,8
ROE, %	-51,7	-92,9	-507,9	-29,6
ROA, %	-8,2	-8,0	-31,1	-2,7
<i>У банках, що входять до іноземних банківських груп</i>				
Середній балансовий капітал	49,3	39,8	65,9	59,9
Середні сумарні активи	386,9	440,8	433,4	422,6
Чистий прибуток (збиток) після оподаткування	-9,9	-42,3	-22,4	-5,1
ROE, %	-20,1	-106,3	-34,0	-8,5
ROA, %	-2,6	-9,6	-5,2	-1,2
<i>У банках із приватним вітчизняним капіталом</i>				
Середній балансовий капітал	79,7	59,9	48	25,1
Середні сумарні активи	665,1	479,3	391	166,7
Чистий прибуток (збиток) після оподаткування	-21,4	-3,5	-0,5	1,6
ROE, %	-26,9	-5,8	13,4	6,4
ROA, %	-3,2	-0,7	-13,8	1,0

Примітка. Побудовано на основі опрацювання даних НБУ [5].

При цьому припускаємо, що при дослідженні розширеної моделі визначення ROE [через призму значень чистої маржі прибутку (NPM), коефіцієнта доходності активів (EA), мультиплікатора капіталу (МК)], ми виявлятимемо вплив окремих показників (факторів) на досягнення відповідного рівня прибутковості вітчизняного банківського сектору. Для досягнення цієї мети детальніше спинимось на аналізі показників МК, NPM, EA.

МК у методиці декомпозиційного аналізу є показником ризику (розраховується як відношення середніх активів до власного капіталу банку). Високе значення мультиплікатора капіталу свідчить про підвищення ризиків. При цьому банківська діяльність залежить від рівня довіри економічних суб'єктів, а

тому взяття на себе ризиків, пов'язаних із вкладенням коштів, особливо залучених банками, у ризикові активи, є недопустимим. «Що вищим є прибуток, то ризикованішою має бути структура банківського балансу за інших однакових умов» [1]. Таким чином, для підвищення ROE потрібно збільшити відношення активів до власного капіталу, тобто збільшити МК.

МК у вітчизняному банківському секторі протягом 2014—2017 рр. набуває таких значень: 7,7; 9,8; 9,0; 8,8 відповідно (табл. 2).

На нашу думку, такі значення в секторі є оптимальними, хоча в розрізі окремих банків можливі випадки взяття банками на себе підвищених ризиків у процесі діяльності. Максимальне значення МК на рівні 9,8 стало наслідком суттєвого скорочення обсягів капіталу,

що було зумовлене виведенням із ринку великої кількості банків (за наслідками політики НБУ щодо «очищення» банківської системи).

Крім того, результати розрахунків ROA і ROE, МК для різних груп вітчизняних банків свідчать про наявність таких ключових характеристик.

1. Для всіх груп банків протягом періоду 2014—2017 рр. характерною є неприбуткова діяльність, за винятком показників прибутковості банків із приватним вітчизняним капіталом за 2017 рік, зокрема ROA і ROE становили 1,08 та 6,29 відповідно, що свідчить про їхню достатню прибутковість.

2. За період 2014—2017 рр. для всіх груп банків характерне високе значення МК, що свідчить про те, що банки в умовах низької якості активів і недостатнього рівня капіталізації беруть на себе підвищений ризик з метою отримання відповідного рівня прибутковості. Для банків з державною часткою високе значення мультиплікатора капіталу протягом періоду 2015—2017 рр. пов'язане з низьким рівнем капіталізації (з урахування обсягів активів та їхньої якості).

3. Зростання обсягу балансового капіталу і загальних активів у групі банків із державною участю та їх скорочення у групі банків із вітчизняним приватним капіталом 2017 року було пов'язане з приватизацією ПАТ «КБ «ПриватБанк» державою Україна.

З огляду на здійснені розрахунки ROE приходимо до висновку, що значення МК у банківському секторі економіки України і різних груп банків за належністю капіталу має визначальний вплив на формування високого значення показника ROE (безумовно, з урахуванням від'ємного значення). Разом з тим ми припускаємо, що обсяг капіталізації банківського сектору є недостатнім, а це створює додаткові ризики. Банки для забезпечення нарощування власних активів використовують переважно запозичені пошти в суб'єктів економіки. У разі незабезпечення банком ефективного управління активами і пасивами банк може наражатися на ризики ліквідності та неплатоспроможності. Додатково звернімо увагу, що високе значення ROE може бути свідченням недостатності власного капіталу банку. Саме така ситуація мала місце у вітчизняній банківській системі в докризовий період, зокрема 2007 і 2008 рр., коли ROE набувало значень 12,67 і 8,51 % відповідно, та в подальшому було виявлено проблему недостатнього рівня капіталізації банківського сектору (зокрема, за наслідками стрес-тестувань банків, проведених НБУ). Проте враховуючи те, що вітчизняні банки розробили плани докапіталізації (рекапіталізації), погоджені з НБУ, виконання яких матиме вплив на майбутнє значення МК і відповідно на значення ROE.

Таблиця 2

Динаміка змін показників прибутковості банківського сектору економіки України
(у т. ч. за групами банків) протягом 2014—2017 рр., млрд грн

Назва показника	2014	2015	2016	2017
<i>У банківському сектору</i>				
ROE, %	-30,9	-56,2	-112,7	-15,7
МК	7,7	9,8	9,0	8,8
NPM (чиста маржа прибутку)	-0,2	-0,4	-0,8	-0,1
EA (дохідність активів)	0,2	0,2	0,2	0,1
<i>У банках із державною часткою</i>				
ROE, %	-51,7	-92,9	-507,9	-29,6
МК	6,3	11,7	16,4	10,9
NPM (чиста маржа прибутку)	-0,6	-2,1	-4,0	-0,6
EA (дохідність активів)	0,1	0,0	0,1	0,0
<i>У банках, що входять до іноземних банківських груп</i>				
ROE, %	-20,1	-106,3	-34,0	-8,5
МК	7,8	11,1	6,6	7,1
NPM (чиста маржа прибутку)	-0,2	-1,6	-0,6	-0,1
EA (дохідність активів)	0,2	0,1	0,1	0,1
<i>У банках із приватним вітчизняним капіталом</i>				
ROE, %	-26,9	-5,8	13,4	6,4
МК	8,3	8,0	-1,0	6,6
NPM (чиста маржа прибутку)	-0,3	-0,1	0,0	0,1
EA (дохідність активів)	0,1	0,1	0,0	0,1

Примітка. Побудовано на основі опрацювання даних НБУ [5].

Перейдімо до поглибленого аналізу ROA через призму двох показників: маржі чистого прибутку (NPM) і коефіцієнта дохідності (EA). Перший з них розраховується як відношення чистого прибутку до валового доходу, а другий — як валових доходів до сумарних активів. З огляду на те, що при розрахунку NPM використовується чистий прибуток, негативне значення фінансового результату у вітчизняному банківському секторі протягом аналізованого періоду

має вирішальне значення при розрахунку ROA. Зазначимо, що відповідно до отриманих результатів розрахунків NPM (див. табл. 2) виявляємо випадки, коли обсяги збитків суттєво переважали над обсягами валових доходів, а саме це характерно для групи банків з державною участю протягом 2015—2016 рр. (значення NPM становили -2,1 і 4,0) та в банках, що входять до іноземних банківських груп (2015 року значення NPM становило -1,6). З огляду на те, що фінансових резуль-

тат діяльності банку розраховується як різниця між доходами і витратами, приходимо до висновку про наявність в Україні суттєвого «перетікання» капіталу у статті балансу банків, які зменшують обсяги прибутку.

Аналізуючи показник дохідності активів (ЕА), звернімо увагу на те, що в зарубіжній практиці оптимальним є значення показника дохідності активів у межах 12 %. Протягом 2014—2017 рр. значення ЕА в банківському секторі України і у групах банків має тенденцію до зниження: у банківському секторі протягом 2014—2016 рр. становило 0,2, або 20 %, та 2017 року — 0,1, або 10 %; у всіх групах банків значення ЕА, зокрема, не перевищує 0,1, або 10 % (див. *табл. 2*). При цьому хочемо зауважити, що протягом аналізованого періоду ми виявили тенденцію щодо зниження частки процентних активів у структурі активів (з огляду на розрахунки показників фінансової звітності банків

України): у банківському секторі частка процентних активів знизилась на 32,4 п. п.; у банках з державною часткою — 14,8 п. п.; у банках, що входять до іноземних банківських груп, — 17,1 п. п.; у банках із приватним вітчизняним капіталом — 16,0 п. п. З огляду на проблему якості активів у вітчизняному банківському секторі цілком обґрунтованим є зниження значень показника дохідності активів ЕА.

Ми вже зауважували про те, що в разі збільшення банками відношення активів до капіталу, а отже, і МК, банк наражає себе на підвищений ризик. У таких умовах ефективне управління активами і пасивами є вкрай важливим завданням, метою якого є забезпечення відповідного рівня прибутковості, а також ефективності банківської діяльності. Тому вважаємо за потрібне проаналізувати такі показники, як чиста процентна маржа (ЧПМ) і чистий спред (ЧС) (*табл. 3*).

Таблиця 3

Динаміка змін показників ЧПМ і ЧС банківського сектору економіки України
(у т. ч. за групами банків) протягом 2014—2017 рр., млрд грн

Показники	2014	2015	2016	2017
<i>У банківському секторі</i>				
Середні активи	1149,8	992	947	875,9
Процентні доходи	154,1	137	136,5	124
Процентні витрати	97	94,2	90	71
Чиста процентна маржа, %	5	4,3	4,9	6,1
Середні % активи	878,8	797,7	732,4	631,4
Середні % зобов'язання	972,2	912,2	920,6	967
Дохідність % активів	17,5	17,2	18,6	19,6
Вартість % зобов'язань	10	10,3	9,8	7,3
Чистий спред, %	7,6	6,8	8,9	12,3
<i>У банках із державною часткою</i>				
Середні активи	219,5	240	300,5	452
Процентні доходи	29,6	35,2	71,8	62,7
Процентні витрати	17,6	26,1	57,9	46,6
Чиста процентна маржа, %	5,5	3,8	4,6	3,6
Середні % активи	132,2	151,4	173,4	248,5
Середні % зобов'язання	166,1	209	299,9	525,8
Дохідність % активів	22,4	23,3	41,4	25,2
Вартість % зобов'язань	10,6	12,5	19,3	8,9
Чистий спред, %	11,8	10,8	22,1	16,4
<i>У банках, що входять до іноземних банківських груп</i>				
Середні активи	340,1	329	294	277,5
Процентні доходи	43,3	48,2	46,6	42,6
Процентні витрати	19,7	26,1	20,7	15,1
Чиста процентна маржа, %	7	6,7	8,8	9,9
Середні % активи	265,2	302,4	296,7	275,1
Середні % зобов'язання	288,5	337,6	331,9	316,2
Дохідність % активів	16,4	16	15,7	15,5
Вартість % зобов'язань	6,8	7,7	6,2	4,8
Чистий спред, %	9,5	8,2	9,5	10,7
<i>У банках із приватним вітчизняним капіталом</i>				
Середні активи	590,2	422,9	352,5	146,4
Процентні доходи	81,1	53,6	18,1	18,7
Процентні витрати	59,7	42	11,5	9,2
Чиста процентна маржа, %	3,6	2,7	1,9	6,5
Середні % активи	481,3	343,9	262,3	107,7
Середні % зобов'язання	517,6	365,6	288,7	125
Дохідність % активів	16,9	15,6	6,9	17,3
Вартість % зобов'язань	11,5	11,5	4	7,4
Чистий спред, %	5,3	4,1	2,9	10

Примітка. Розраховано на основі опрацювання даних НБУ [5].

Так, ЧПМ характеризує ефективність управління активами і пасивами, чутливість до процентного ризику, є основною складовою основного доходу і прибутковості активів, дає змогу оцінити здатність банку утворювати чистий процентний дохід, використовуючи загальні активи. Якщо цей показник має низьке або від'ємне значення, то це означає, що банк не може ефективно розміщувати залучені кошти, має високу чутливість до процентного ризику і загалом до ринкового ризику. Оптимальним значенням показника є 4,5 % [1].

Слід відмітити, що вітчизняний банківський сектор має позитивні значення ЧМП протягом 2014—2017 рр. і наявна тенденція до зростання її значення (див. *табл. 3*). Варто акцентувати увагу на тому, що значення показника ЧПМ у різних груп банків є різним, унаслідок чого можна говорити про політику банків, яка використовується у процесі формування прибутку:

- для банків із державним капіталом характерною є найнижче значення ЧПМ у порівнянні з іншими групами банків, зокрема протягом 2014—2017 рр. значення коливались від 5,5 до 3,6 %. Значення ЧПМ у цій групі є нижчим від оптимального і може бути пов'язаним із суттєвим обсягом активів та одночасно порівняно невеликою дохідністю кредитів;

- банки з іноземним капіталом мають найбільше значення цього показника, зокрема, протягом 2014—2017 рр. значення коливались від 7,0 до 9,9 % і мають тенденцію до зростання, що свідчить про політику таких банків, спрямовану на забезпечення максимально ефективного розміщення залучених коштів у кредитні операції. Разом з тим такі значення є вищими від оптимального значення, що може бути пов'язане з тим, що витрати іноземних банків, пов'язані із залученням коштів, є суттєво нижчими, наприклад, у порівнянні з іншими групами банків. Зазначимо, що іноземні банки мають конкурентні переваги перед іншими банками, зокрема в частині можливості залучення ними фінансування від материнських компаній під суттєво нижчі відсоткові ставки;

- банки з приватним вітчизняним капіталом мали найнижче в секторі значення ЧПМ (3,6—1,9 %) у період 2014—2016 рр., водночас 2017 року значення ЧПМ мало оптимальне, на нашу думку, значення — 6,5 %. Варто зазначити, що на значення у групі банків із приватним капіталом протягом 2014—2016 рр. і у групі банків із державною участю 2017 року мало вплив значення ЧПМ у найбільшому банку в Україні — ПАТ «КБ «ПриватБанк». Вважаємо, що низьке значення ЧПМ у цьому банку може бути пов'язане з великим обсягом активів і значною часткою проблемних активів у банку (що, у тому числі, стало причиною приватизації цього банку державою).

Разом з тим наявність збитків від діяльності вітчизняних банків і позитивні значення ЧПМ можуть свідчити про суттєві проблеми в діяльності вітчизняних банків. Так, з одного боку, банки отримують прибуток від здійснення базових операцій (надання кредитів і розрахунково-касового обслуговування), мають значення ЧПМ на рівні оптимального, що за-

свідчує ефективність розміщення залучених банками коштів, а з другого боку, банки отримують збитки, що пов'язані з низькою якістю активів і значним обсягом витратної частини балансу банків, зокрема резервів на покриття, які, зокрема, 2016 року становили 56 і 15,8 % у структурі витрат та активів банків відповідно.

Крім того, показником, що оцінює джерела і вразливість банківських надходжень, є ЧС, що розраховується як різниця між дохідністю процентних активів і вартістю процентних зобов'язань. ЧС пов'язаний із процентною політикою банку, яка відображається в динаміці процентних ставок за активними і пасивними операціями. Мінімізувати процентний ризик дасть змогу узгоджена процентна політика за кредитними і депозитними операціями. Ступінь такої узгодженості характеризує ЧС. Оптимальне значення ЧС — не менше ніж 1,25 % [1].

Результати розрахунку ЧС за період 2014—2017 рр. для вітчизняного банківського сектору і різних груп банків свідчать про таке:

- характерне високе значення ЧС, особливо для групи банків із державною участю (2016 року показник становив 22,1 %, 2017-го — 16,4 %);

- ЧС для банківського сектору 2017 року на рівні 12,3 % став результатом зростання дохідності за кредитами і скороченням витрат за депозитами. При цьому відбулося суттєве скорочення середніх процентних активів (на 13,8 %) і процентних доходів (на 9,2 %), що може свідчити про проблеми банків з обслуговуванням старих боргів;

- високі значення ЧС для банків із державною часткою є результатом високих показників дохідності активів (яка, зокрема, 2016 року становила 41,4 %, 2017-го — 25,2 %). Спостерігається те, що банки з цієї групи залучають кошти під значно нижчі ставки, у порівнянні з їхнім розміщенням в активні операції. Варто зазначити, що такі високі показники дохідності можуть бути свідченням ризикованого кредитування. Крім того, 2017 року співвідношення процентних активів до процентних зобов'язань державних банків становило 42,3 % і відповідно до даних їхньої фінансової звітності вагому частку активів становлять готівкові кошти, цінні папери та інші фінансові активи, які рефінансуються НБУ;

- для банків, що входять до іноземних банківських груп, характерне також достатньо високе значення ЧС, що є результатом запровадження зваженої процентної політики за рахунок помірної дохідності від процентних активів і низької витратності банків на процентні зобов'язання (які є найнижчими в системі та характеризуються стабільністю). Для цієї групи банків характерним є обізнаність із провідними міжнародними стратегіями банківської діяльності і доступ до фінансування материнськими компаніями та іншими міжнародними компаніями;

- для банків із приватним вітчизняним капіталом 2017 року характерним є високе значення ЧС на рівні 10 %, що також є свідченням високої дохідності за активними операціями і встановлення банком порівняно низьких відсоткових ставок за депозитами.

Варто зазначити, що, за даними грошово-кредитної статистики НБУ, оприлюдненої на офіційному сайті, кредитування банками домашніх господарств здійснюється за високими процентними ставками — понад 30 %, а нефінансових корпорацій — понад 16 %. При цьому банки залучають кошти за середніми ставками понад 10 % незалежно від суб'єкта. Варто зазначити, що за даними НБУ банки отримують процентний дохід переважно за рахунок нових кредитів, виданих фізичним особам за рахунок високої доходності таких кредитів та відсутності фактів дефолту, водночас старі борги великих представників реальної економіки не обслуговуються за наявної тенденції щодо поліпшення фінансового стану таких боржників [6, с. 23].

З огляду на збиткову діяльність банківського сектору економіки України протягом 2014—2017 рр., за умови отримання банками чистого процентного і комісійного доходів, позитивного результату від торговельних операцій, попередньо зазначених розрахунків ЧПМ і ЧС, ми вбачаємо потребу у здійсненні аналізу витратної складової балансу банків, зокрема відрату-

вань до резервів та адміністративних витрат (які, крім процентних витрат, мають високу частку у витратах банків).

Такий показник, як адміністративні витрати, за умови його надмірного обсягу, може свідчити про низький рівень менеджменту, унаслідок того, що ці витрати підконтрольні банкам. Так, для вітчизняного банківського сектору характерним є значний обсяг адміністративних витрат, зокрема, 2014 і 2017 рр. вони становили понад 44 млрд грн, а це 16,9 і 21,6 % від обсягу витрат банків, з яких достатньо суттєвий обсяг мають банки, що входять до іноземних банківських груп (від 20 до 22,5 млрд грн) (рис. 1). При цьому акцентуємо увагу на тому, що протягом 2014—2017 рр. відбулося суттєве скорочення банків, та разом з тим обсяг адміністративних витрат у банківському секторі, у тому числі у групі банків із вітчизняним приватним капіталом (саме в зазначеній групі банків відбулося суттєве скорочення банків-учасників), скоротився тільки 2015 року на 7,87 млрд грн (17,6 %) — до 36,7 млрд грн, і у 2016—2017 рр. мав тенденцію до зростання в наступних періодах.

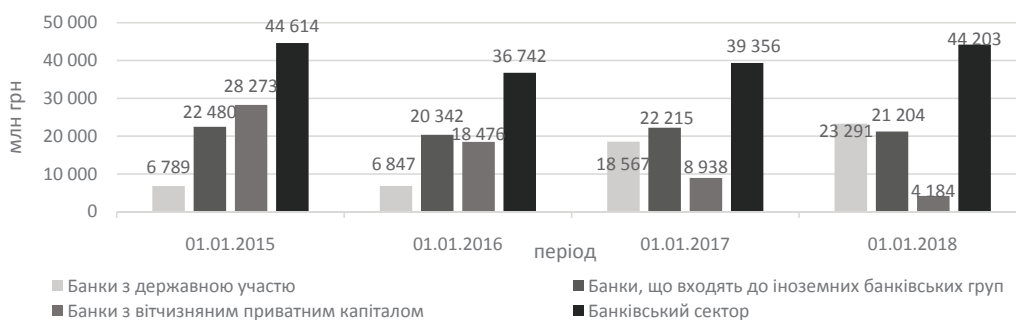

Рис. 1. Динаміка обсягу адміністративних витрат банківського сектору, у т. ч. за групами банків, за період 2014—2017 рр., млн грн

Примітка. Розраховано на основі опрацювання даних НБУ [5].

Показник чистих витрат на формування резервів за активними операціями характеризує рівень хеджування ризиків за активними операціями та якість активів, кредитного портфеля за умови об'єктивної класифікації банком активних операцій.

Відзначимо, що протягом 2016 року в банківському секторі економіки України цей показник досяг надзвичайно високого значення і становив 198,3

млрд грн (56,6 % у структурі витрат) (рис. 2), що було пов'язано з нарахуванням у IV кварталі 2016 року резервів ПАТ «КБ «ПриватБанк», який здійснював кредитування пов'язаних із банком осіб і, відповідно, до початку приватизації здійснював формування резервів у недостатньому обсязі. Уже 2017 року обсяг резервів скоротився до 48,2 млрд грн і становив 24,1 % у структурі витрат.

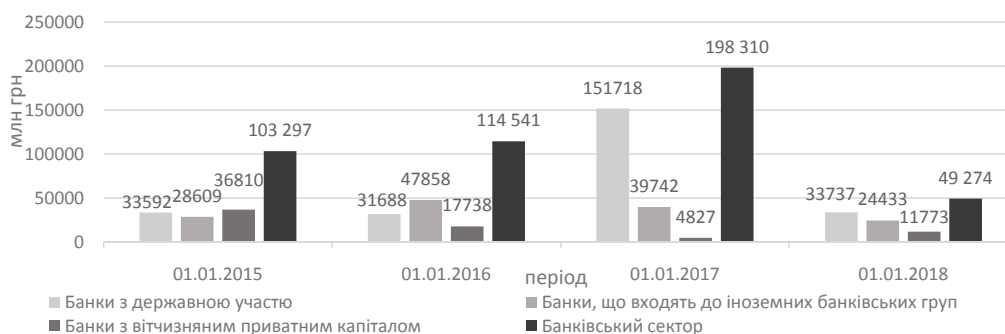

Рис. 2. Динаміка обсягу відратувань до резервів за активними операціями банківського сектору, у т. ч. за групами банків, за період 2014—2017 рр., млн грн

Примітка. Розраховано на основі опрацювання даних НБУ [5].

Крім того, рівень довіри до банків, у тому числі до НБУ, залишається вкрай низьким, зокрема:

– за дослідженнями ФГВФО [7, с. 8, 18]: падіння зацікавленості в інформації про фінансові послуги: 2015 року 25 % респондентів, які мешкають у містах з населенням від 50 тис., відповіли, що така інформація для них дуже цікава, то 2017-го — 9 %; *недовіра до банків як одна з ключових причин відмови від зберігання коштів на депозиті в банку*: 19 % респондентів 2015 року та 53 % — 2017-го: частка людей, які не тримають кошти в банках, збільшилася: з 33 % у 2015 році до 48 % у 2017 році; зменшення питомої ваги вкладників зі строковими депозитами — з 26 % у 2015 році до 12 % у 2017 році;

– за дослідженням, проведеним соціологічною службою Центру імені О. Разумкова 2017 року [8, с. 2]: укр. низький рівень довіри мають комерційні банки (10,4 % респондентів довіряють, а 83,9 % — не довіряють); НБУ (11,7 і 81,5 % відповідно), у тому числі дії НБУ повністю підтримують лише 2,3 % опитаних, підтримують окремі дії — 17,3 %, не підтримують — 67,3 %.

Висновки. За результатами аналізу показників прибутковості у вітчизняному банківському секторі і у групах банків за належністю капіталу за період 2014—2017 рр. приходимо до таких висновків: по-перше, тільки група з вітчизняним приватним капіталом 2017 року мала достатню прибутковість, водночас банківський сектор та інші групи банків є неприбутковими; по-друге, для всіх груп банків характерне високе значення МК, що свідчить про формування банками порівняно ризикової структури банківського балансу (співвідношення власних і залучених ресурсів) у на-

прямі досягнення відповідного рівня прибутковості; по-третє, виявлено тенденцію щодо зменшення доходності активів як у банківському секторі, так і у групах банків, що є наслідком зменшення обсягу процентних активів, у т. ч. їхньої частки в загальних активах; по-четверте, банківський сектор і всі групи банків мають позитивне значення чистої процентної маржі та збиткову діяльність, пов'язану з «надобсягами» резервів та адміністративних витрат; по-п'яте, для банківського сектору і різних груп банків характерне високе значення чистого спреда, яке може супроводжуватися неадекватною процентною політикою і ризиковим кредитуванням.

Разом з тим слід відзначити поступове відновлення діяльності вітчизняних банків протягом 2017 року. Багато банків (переважно невеликих) ведуть прибуткову діяльність, а великі банки намагаються відновити власну діяльність за рахунок реструктуризації проблемної заборгованості, оптимальної процентної політики, ефективного управління активами і пасивами, корпоративного управління. На сьогодні — у період активних заходів із реформування банківської системи — вітчизняні банки здійснюють низку позитивних заходів, направлених на відновлення своєї діяльності, серед яких: рекапіталізація; реструктуризація проблемної заборгованості; введення нових продуктів і послуг (у т. ч. інноваційної направленості з використанням ІТ-технологій та систем) для залучення коштів і налагодження клієнтської бази; запровадження ефективного ризик-менеджменту та ін. Зазначене має на меті забезпечити в найближчому часі прибуткову діяльність, у тому числі — ефективність банківської діяльності в середньо- і довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі / Л. О. Примостка ; Київський національний економічний ун-т. — Київ : КНЕУ, 2002. — 316 с.
2. Формула Дюпона: экономический смысл, значение [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://afdanalyse.ru/publ/finansovyj_analiz/method_fin_analiza/metod_djupon/9-1-0-45.
3. Economic Research Federal Reserve Bank of St. Louis Fed [Electronic resource]. — Available at : <https://fred.stlouisfed.org/tags/series?t=banks%3Broa>.
4. Maverick J. B. What level of return on equity is common for bank? [Electronic resource] / J. B. Maverick // Investopedia. — 2018. — August 24. — Available at : <https://www.investopedia.com/ask/answers/040815/what-level-return-equity-common-company-banking-sector.asp>.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bank.gov.ua>.
6. Звіт про фінансову стабільність (червень 2018) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491.
7. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Обізнаність споживачів фінансових послуг України про систему гарантування вкладів — 2017 [Електронний ресурс] // Звіт за результатами дослідження. — 2018. — Червень. — 68 с. — Режим доступу : http://www.fg.gov.ua/images/docs/fin-osv/03-06-DGF-Report_print.pdf.
8. Центр Разумкова. Ставлення громадян України до суспільних інститутів, електоральні орієнтації [Електронний ресурс] // Результати соціологічного дослідження. — Київ, 2017. — 5 с. — Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/Press0417.pdf>.

References

1. Prymostka, L. O. (2002). *Analiz bankivskoi diialnosti: suchasni kontseptsii, metody ta modeli* [Analysis of banking activity: modern concepts, methods and models]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. *Formula Dyupona: ehkonomicheskij smysl, znachenie* [Dupont Formula: Economic Meaning, Meaning]. (n. d.). Retrieved from http://afdanalyse.ru/publ/finansovyj_analiz/method_fin_analiza/metod_djupon/9-1-0-45 [in Russian].

3. Site of Economic Research Federal Reserve Bank of St. Louis Fed. (n. d.). *fred.stlouisfed.org*. Retrieved from <https://fred.stlouisfed.org/tags/series?t=banks%3Broa> [in English].
4. Maverick, J. B. (2018, August 24). What level of return on equity is common for bank? *Investopedia*. Retrieved from <https://www.investopedia.com/ask/answers/040815/what-level-return-equity-common-company-banking-sector.asp> [in English].
5. Sait Natsionalnoho banku Ukrainy [The site of the National Bank of Ukraine]. (n. d.). *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 [in Ukrainian].
6. Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]. (2018, June). *Zvit pro finansovu stabilnist [Zvit about finansovu stability]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491 [in Ukrainian].
7. Fond harantuvannia vkladiv fizychnykh osib [Deposit Guarantee Fund]. (2018, June). *Obiznanist spozhyvachiv finansovykh posluh Ukrainy pro systemu harantuvannia vkladiv — 2017 [Awareness of consumers of financial services of Ukraine on deposit guarantee system — 2017]*. *Zvit za rezultatamy doslidzhennia [Report on research results]*. Kyiv. Retrieved from http://www.fg.gov.ua/images/docs/fin-osv/03-06-DGF-Report_print.pdf [in Ukrainian].
8. Tsentr Razumkova [Razumkov Center]. (2017). *Stavlennia hromadian Ukrainy do suspilnykh instytutiv, elektoralni oriiientatsii [Attitude of Ukrainian citizens to public institutions, electoral orientation]*. *Rezultaty sotsiologichnoho doslidzhennia [Results of sociological research]*. Kyiv. Retrieved from <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/Press0417.pdf> [in Ukrainian].

BANCASSURANCE ЯК СУЧАСНИЙ ЕЛЕМЕНТ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Козоріз Григорій Георгійович,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: straxobuy57@gmail.com

Євтух Любов Богданівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: luba_yev@ukr.net

Анотація. Обґрунтовано поняття «bancassurance» як сучасний елемент фінансової безпеки, адже фінансовий сектор економіки вже кілька років перебуває в нестабільному стані, який негативно впливає на відносини між банківським і страховим ринками. Досліджено ефект цієї кооперації — продаж страхових полісів разом із продуктами, пропонованими банками. Розкрито дефініцію bancassurance в сучасних умовах. Виявлено важливий чинник утворення банківсько-страхової співпраці — нові канали дистрибуції страхових компаній. Здійснено аналіз ринку bancassurance у розвинутих країнах Європи. Розглянуто приклади банківсько-страхової співпраці на польському ринку.

У процесі дослідження з'ясовано, що на страховому ринку України динаміка чистих страхових премій і виплат має тенденцію до збільшення. Кількість страхових компаній і банківських установ зменшується. Депозитний портфель банків зростає, проте кредитна активність банків залишається ще досить низькою. Ці дані свідчать про тісний зв'язок між основними показниками діяльності банків і страхових компаній.

Основними домінуючими напрямками активізації розвитку bancassurance в Україні визначено створення простору довіри на страховому ринку і формування потреби у страхових продуктах у населення.

Ключові слова: банкострахування, фінансова безпека, банк, страхова компанія, співпраця.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 1; бібл.: 18.

BANCASSURANCE AS A MODERN ELEMENT OF FINANCIAL SECURITY

Kozoriz Hryhorii,

Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Finances, Banking and Insurance
Lviv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: straxobuy57@gmail.com

Yevtukh Liubov,

Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Finances, Banking and Insurance
Lviv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: luba_yev@ukr.net

Abstract. The article substantiates the concept of «bancassurance» as a modern component of financial security since the financial sector has been unstable for several years that negatively influence the relations between the banking and insurance sectors. The consequence of this cooperation — selling of insurance policies together with the products offered by banks — is investigated. We should not forget about the customer who in one financial institution will acquire guaranteed excellence banking and insurance products. Interpretation of bancassurance in the modern market conditions is determined. An essential factor of banking and insurance cooperation — new distribution channels of insurance products — is discovered.

The analysis of the bancassurance market in the developed countries of Europe is carried out. The examples of banking and insurance cooperation in the Polish finance market are considered. It was explored that in the developed countries there is a significant penetration of insurance companies into the market of banking services, as well as

the information that, unlike in Ukraine, foreign banks receive a substantial part of their profits from the selling of insurance products.

The leading companies on the Ukrainian market of insurance are noted. The peculiarities of activity and further development of bancassurance in Ukraine are determined. In the course of the study, it was found that in the insurance market of Ukraine, the dynamics of net insurance premiums and payments tend to increase. The number of insurance companies and banking institutions is decreasing. The deposit portfolio of banks is growing; but on the other hand, the credit activity of banks remains rather low. This information denotes a close connection between the main performance indicators of banks and insurance companies.

The main dominant areas of the development of banking insurance in Ukraine are the creation of a space of trust in the insurance market and the formation of needs in insurance products from the population.

Keywords: bancassurance, financial security, bank, insurance company cooperation.

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 1; bibl.: 18.

BANCASSURANCE КАК СОВРЕМЕННЫЙ ЭЛЕМЕНТ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Козориз Григорий Георгиевич,

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования
Львовского учебно-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: straxobuy57@gmail.com

Евтух Любовь Богдановна,

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования
Львовского учебно-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: luba_yev@ukr.net

Аннотация. Обосновано понятие «bancassurance» как современный элемент финансовой безопасности, ведь финансовый сектор экономики уже несколько лет находится в нестабильном состоянии, негативно влияет на отношения между банковским и страховым рынками. Исследовано эффект этой кооперации — продажа страховых полисов вместе с продуктами, предлагаемыми банками. Раскрыто дефиницию bancassurance в современных условиях. Выявлено важный фактор в создании банковско-страхового сотрудничества — новые каналы дистрибуции страховых компаний. Осуществлен анализ рынка bancassurance в развитых странах. Рассмотрены примеры банковско-страхового сотрудничества на польском рынке.

В процессе исследования установлено, что на страховом рынке Украины динамика чистых страховых премий и выплат имеет тенденцию к увеличению. Количество страховых компаний и банковских учреждений уменьшается. Депозитный портфель банков растет, однако кредитная активность банков остается еще достаточно низкой. Эти данные свидетельствуют о тесной связи между основными показателями деятельности банков и страховых компаний.

Основными доминирующими направлениями активизации развития bancassurance в Украине определено создание пространства доверия на страховом рынке и формирование потребности в страховых продуктах у населения.

Ключевые слова: банкострахование, финансовая безопасность, банк, страховая компания, сотрудничество.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 1; библи.: 18.

Вступ. На сьогодні функціонування банківського і страхового ринків в Україні характеризуються низкою дестабілізаційних тенденцій, що пов'язані з нагромадженням ризиків. Одним із малоосвоєних вітчизняними банками сегментів фінансового ринку є страховий ринок, на якому в зарубіжних країнах банки отримують значну частину доходів у формі комісійних надходжень від реалізації страхових продуктів.

Таким чином, проблема полягає в конкуренції на ринку, яка спонукала банки і страхові компанії до модифікації і розширення спектрів своєї діяльності в напрямі співпраці обох установ.

Аналіз останніх досліджень і постановка завдан-

ня. В Україні bancassurance розвивається не досить активно. Окремі аспекти розвитку bancassurance висвітлено в роботах таких науковців, як Н. Аванесова, В. Волкова, Н. Волкова, Н. Іващук, О. Іващук, В. Кремень, В. Кучеренко, Ю. Макаренко, К. Покотило, М. Рисін, В. Тринчук та ін. У зарубіжних країнах цей вид співпраці є предметом зацікавлення багатьох фахівців та окремих дослідних установ. Проте питання можливості більш ґрунтовного запровадження і використання bancassurance з метою забезпечення фінансової безпеки для банків і страхових компаній досліджено ще недостатньо і залишається актуальним.

Формування альянсів банків і страхових компаній дозволяє його учасникам розширювати свої можливості стосовно формування клієнтської бази, проникнення на нові ринки, акумулювання грошових потоків та підвищення ефективності їх використання в наданні фінансово-кредитних і страхових послуг клієнтам. У результаті злагодженої співпраці в зазначених напрямках успішно реалізуються питання, пов'язані із забезпечення конкурентних переваг на фінансовому ринку, підвищення довіри клієнтів та фінансової безпеки кожного з учасників.

Основним завданням нашого дослідження є обґрунтування доцільності співпраці банківського і страхового бізнесу в напрямі фінансової безпеки, а також оцінка впливу цієї співпраці на їхні результати.

Методика дослідження. У процесі дослідження для розгляду теоретичних засад і вивчення наукових підходів до трактування поняття «bancassurance» застосовано абстрактно-логічний метод. Використано статистичні дані з офіційних джерел доступу, а також результатів досліджень учених, які займаються цією тематикою, з подальшим їх зіставленням (порівняльний та економічний методи). Для відображення одержаних результатів використано графічний і табличний методи.

Результати дослідження. Термін «bancassurance» виник у Франції наприкінці 60-х років XX століття. Раніше співробітництво банків із страховими компаніями визначало німецьке слово «allfinanz», що дослівно означає «все з однієї руки». У Польщі застосовується також визначення «банківсько- страхова група».

Сучасні науковці по-різному трактують термін «bancassurance», зокрема В. Кремень під bancassurance розуміє залучення банків у процесі виробництва, реклами і поширення страхових послуг [1]; Н. Аванесо-ва висловлює думку, що це набір фінансових послуг, які можуть одночасно задовольнити банківсько- страхові потреби клієнта [2, с. 4]; інші дослідники вважають, що це стратегія, яку застосовують банки з метою надання фізичним особам інтегрованих фінансових послуг [3]. Також цікавою є думка, що «банкострахування — це інтеграція діяльності фінансових посередників — банків і страхових компаній з метою розповсюдження страхових продуктів через банківську мережу» [4].

Основною причиною виникнення співпраці між банками і страховими компаніями стала ідея «оброблення» клієнта лише в одній фінустанові.

Доцільно розглянути дефініцію «bancassurance» з боку закордонних учених. Марк Ślipierski [5] визначає цей процес як «використання банку до продажу страхувань (в основному життєвих і пенсійних), при цьому ініціатива походить від комерційних банків». Ця співпраця визначається також як взаємодія між фінустановами, спільною ознакою яких є дистрибуція фінансових продуктів із сектору страхувань у банк. Існує також визначення, що це діяльність, у результаті якої відбувається втручання маркетингу, продажу продукції через пропозиції банків і страхових компаній. Крім багатьох визначень, спільною ознакою співпраці банків зі страховими компаніями є черпан-

ня вигоди обох сторін у формі зисків [6]. Таким чином, bancassurance — це спосіб збільшення доходів банків і страхових компаній шляхом реалізації їхніх спільних програм у напрямі забезпечення їхньої фінансової безпеки.

Розвиток банківсько-страхових зв'язків спричинений різними внутрішніми і зовнішніми чинниками. Явище глобалізації, разом із лібералізацією, дерегулюванням, а також технічним прогресом сприяє процесам інтеграції. До інших причин можна віднести зміни в попиті на фінансові послуги, зростаючий рівень конкуренції між суб'єктами фінансового ринку. Реструктуризація банківської системи спричинила, що комерційні банки конкурують уже не тільки між собою, а й з іншими суб'єктами фінансового ринку. В умовах загального доступу до майна і послуг дуже важливим є удосконалення трансакційних операцій, що заощаджуватиме час для клієнтів, адже появиться можливість улагоджувати всі справи в одному місці.

Зокрема, банки з огляду на ризик кредитної діяльності хочуть мінімізувати його негативні наслідки. За страхування кредитних ризиків, у разі непогашення кредиту, банк не несе втрати — страхова компанія перймає цей ризик в обмін на фінансові вигоди.

Також нові канали дистрибуції страхових компаній — вагома причина страхово-банківської співпраці. Завдяки їй страхування стає більш конкурентоспроможними [7, с. 35—36]. У банківських установ є розвинена мережа збуту, яка, у свою чергу, піднімає продажі страхових полісів. Таким чином, така співпраця буде позитивною для обох сторін, як-от: нові клієнти для страхової організації і комісійні для банківської установи.

Bancassurance сприяє виникненню синергетичного ефекту, коли попит на одну послугу сприяє придбання іншої. Наприклад, зяттявання погодження банківського кредиту спричинить потребу страхування цього кредиту або викупу поліса страхування життя. Це надає можливість обом фінустановам.

Таким чином, bancassurance виводить банк на новий рівень фінансової спроможності, що дозволить задовольнити потреби ширшого діапазону клієнтів, не загрожуючи його фінансовій безпеці.

Як показує практика, іноземні банки значну частину прибутку отримують від реалізації страхових продуктів. У Європі через банківські установи продається кожен третій поліс страхування життя [8, с. 67—70]. Для страхових компаній це, перш за все, скорочення витрат і, відповідно, збільшення прибутковості.

У багатьох європейських країнах банки стали основними продавцями страхових продуктів (рис. 1).

Прикладом інтеграції страхових організацій у банківський бізнес є об'єднання Allianz і Dresdner Bank. Це призвело до виникнення однієї з найбільших у світі фінансової групи. Злиття спонукало до обміну працівниками, а саме більш ніж 1 000 страхових агентів Allianz почали діяти у відділеннях Dresdner Bank і 500 банківських консультантів розпочали роботу у страхових агентствах Allianz [10, с. 257].

Досить доречно звернути увагу на розвиток цього напрямку в сусідній Польщі. Тут проекти bancassurance

реалізуються низкою альянсів страхових компаній і банків, зокрема такими, як: Warta — Kredyt Bank; Allianz — Pekao S.A; PZU — Intelligo, Millenium Bank, PKO BP; Commercial Union — BZ WBK. Розвиток

bancassurance особливо поживавився в цій країні після запровадження податку на процентний дохід за банківськими рахунками і деякими іншими інвестиційними інструментами.

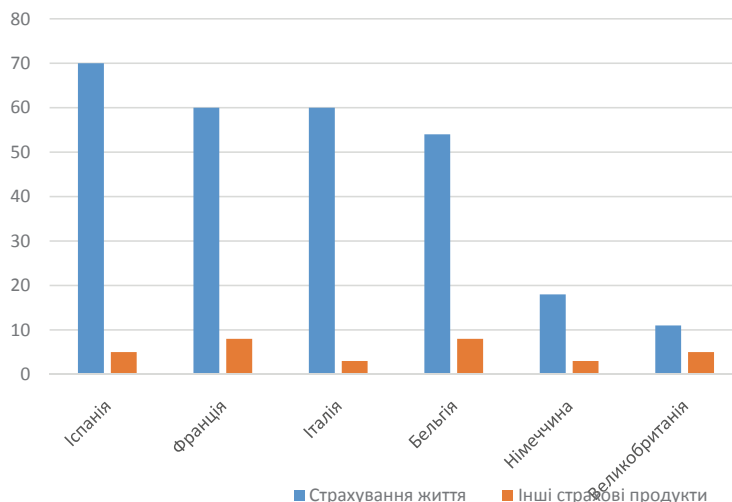

Рис. 1. Поширення страхових продуктів через банківські установи в країнах Європи, %

Примітка. Складено за даними [9].

У табл. представлено приклади bancassurance на польському ринку. Тепер майже кожен банк поза при-

йняттям депозитів і наданням кредитів пропонує також страхування.

Таблиця

Приклади bancassurance на польському ринку

Банк	Страхова компанія	Пропозиція
Bank Polskiej Spółdzielczości S.A. SGB- Bank S.A. Bank BGŻ S.A.	Concordia Ubezpieczenia	Страхування готівкових позик та інших позик; страхування платіжних карток; страхування платіжних рахунків, групове страхування життя для клієнтів кооперативних банків; пакет житлового і квартирного страхування
BZ WBK	Aviva Towarzystwa Ubezpieczeń	Страхування кредитів; страхування життя; страхування для компаній; страхування платіжних карток; страхування подорожей
Bank Crédit Agricole	CALI Europe Credit Agricole Towarzystwo Ubezpieczeń, CACI Life Limited & CACI NonLife Limited.	Пакет життя; домашній пакет; Multipakiet Maxi; пакет аварій
Bank Pekao S.A.	Allianz Direct	Страхування допомоги для Eurokonto; страхування транспорту; квартирне страхування; страхування подорожей
BNP Paribas	Towarzystwo Ubezpieczeń na Życie Cardif Polska S.A.	Кредитний захист; захист кредитної картки; захист від лізингу; GAR для автомобілів; розширена гарантія

Примітка. Опрацьовано за [5, с. 37; 7, с. 35—36; 11, с. 47—62].

Розглянемо доцільність співпраці банків і страхових компаній у напрямі інтеграції шляхом аналізу їхніх витрат. Отже, страхова компанія у процесі bancassurance затрачає кошти на такі статті витрат: оцінка страхового ризику, дослідження ринку; обслуговування страхування; моніторинг; розвиток дистрибуції. У свою чергу, банк несе витрати на підготовку працівників, утримання представництва, активації прода-

жів, користування базою клієнтів і її перетворенням, поточні банківські операції. Банк, купуючи акції страхової компанії, забезпечує фінансування страхової діяльності. У цьому разі витрати несуть обидві сторони, натомість кошти банку є інвестиційними коштами з огляду на локаційний характер придбання акцій підприємства страхування. Вартість капіталу з'являється на боці страхової фірми, а його вимірником є дивіденд.

Банківська діяльність містить значні ризики, а процес банкострахування забезпечуватиме їх страхування, відновить довіру клієнтів, а також зміцнить позицію на фінансовому ринку. Головним недоліком такої співпраці стане монополізація галузі.

На сьогодні bancassurance — спосіб залучення нових клієнтів і збереження «старих», вагомий чинник для банку щодо збільшення їхньої довіри [11, с. 47—62]. Найбільш позитивним для клієнтів є легкість покупки, надійність каналу, набуття досвіду і гарантія сервісу післяпродажного обслуговування. Отож, bancassurance допоможе розв'язати проблему, яка полягає у збереженні клієнтів, адже це основна запорука успіху обох сторін.

Отже, можна зробити висновки, що як для банків, так і для страхових компаній переваги від цієї співпраці є очевидними. Не слід забувати і про клієнта, який в одній фінансовій інституції придбає для себе гарантовано якісну банківсько-страхову продукцію.

В Україні вперше такий вид співпраці, як bancassurance, було запроваджено 2005 року АКБ «Райффай-

зенбанк Україна» і страховою компанією «Інго-Україна». Згодом до них приєдналися ще такі страхові компанії, як «PZU-Україна» та «АІГ Життя» [12].

Передумови розвитку bancassurance в Україні зумовлені позитивними тенденціями страхового і банківського ринків. У процесі дослідження з'ясовано, що на страховому ринку України динаміка чистих страхових премій і виплат має тенденцію до збільшення (рис. 2), хоча кількість страхових компаній станом на 30.06.2018 порівняно з аналогічною датою 2017 року зменшилась на дев'ять одиниць [13].

Якщо оцінювати роботу страхових компаній за динамікою премій і виплат, то список лідерів цілком звичний. У топі — найбільші компанії з іноземним капіталом («АХА Страхування», «PZU Україна», «УНІКА», «ІНГО Україна», «Українська страхова група»), а також вітчизняні страховики — «старожили», такі як СГ «ТАС», СК «АСКА», «Оранта», «Універсальна». З відносно «молодих» гравців — компанія «Арсенал Страхування», яка стрімко зростає вже декілька років поспіль [14].

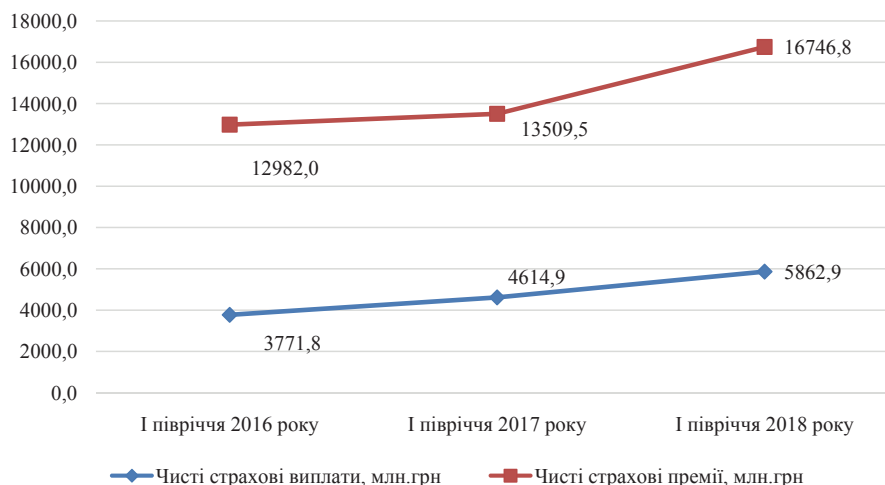

Рис. 2. Динаміка чистих страхових премій і чистих страхових виплат за перше півріччя 2016-го — перше півріччя 2018-го, млн грн

Примітка. Сформовано за даними [13].

Щодо банківського ринку, то кількість банківських установ також зменшується. За даними НБУ, на 30.06.2018 було зареєстровано 82 установи, що менше на вісім одиниць порівняно з такою самою датою 2017 року. Кошти фізичних осіб [з ощадними (депозитними) сертифікатами] у банках з 30.06.2017 до 30.06.2018 зросли на 11,2 % — до 491,5 млрд грн; кредити, надані клієнтам банками, зросли на 8,6 % — до 1 057,4 млрд грн [15].

Проте кредитна активність банків залишається ще досить низькою, що викликано вузьким колом надійних позичальників, високим рівнем невизначеності розвитку економіки і завищеною вартістю кредитних ресурсів [16, с. 21]. Ці дані свідчать про тісний зв'язок між основними показниками діяльності банків і страхових компаній. Доречно зазначити, що фінансовий сектор економіки вже кілька років перебуває в нестабільному стані, який негативно впливає на відносини між банківським і страховим ринками.

В умовах фінансової кризи, яка торкнулась усіх сфер економіки, bancassurance стане відмінним напрямом розвитку бізнесу. Як трактують учені Г. Черевко, І. Іванов і С. Крупич: «Українські банки поки що не стали відчутним гравцем на ринку, який міг би позитивно впливати на фінансове покриття потреб сільськогосподарських виробників у засобах виробництва» [17, с. 30]. Основною і, напевне, головною причиною цього є присутність значних ризиків для обох сторін. Також «вагомим чинником є відсутність надійного забезпечення у позичальника, яке, за вимогами банку, повинно перевищувати розмір кредиту у 2—3 рази» [18, с. 38]. Цьому процесові сприятимуть страхові компанії, які надаватимуть свої послуги щодо безпеки кредитування і тим самим будуть гарантувати повернення кредитних коштів.

Через зростання конкуренції на банківському і страховому ринках тривають процеси щодо об'єднання

окремих установ у великі фінансові групи для збільшення їхнього інвестиційного потенціалу. Функціонування таких об'єднань утруднюється великим обсягом невирішених питань, які зумовлені певними відмінностями розвитку банківського і страхового бізнесів, особливостями переміщення капіталу, специфікою обслуговування клієнтів, а також використанням мережі продажу банківських послуг страховими компаніями.

Висновки. З проведеного дослідження можна зробити висновки, що важливим елементом забезпечення фінансової безпеки банків і страхових компаній є їхня співпраця. Зростаюча конкуренція на ринку фінансових послуг схиляє банки і страхові компанії до пропонування спільних продуктів. Обидві установи отримають вигоду у формі додаткових джерел доходів, а також здобувають нові канали дистрибуції своїх продуктів. Фінансова криза вплинула на ринок bancassurance, спричинюючи значущий спад у прода-

жах страхування життя у країнах Європи. Попри те, усе більше банки наважуються на цей вид співпраці. З аналізу ринку бачимо, що клієнти довіряють більше банкам, аніж страховим компаніям. Загальним стає факт купівлі страхового захисту, чи то життя чи майна, саме в банках. Це — легкий, дешевий і швидкий спосіб придбання полісів.

На нашу думку, основними домінуючими напрямками активації розвитку bancassurance в Україні повинні бути: створення простору довіри у споживачів на страховому ринку; формування потреби у страхових продуктах у населення; посилення фінансової спроможності, а значить і конкурентоздатності як банків, так і страхових компаній.

Отже, можна очікувати, що в наступних роках bancassurance потужно розвиватиметься, а купівля страхового захисту за посередництва банку стане звичним явищем для клієнта.

Список використаної літератури

1. Кремень В. М. Особливості використання концепції «bancassurance» у діяльності фінансових конгломератів / В. М. Кремень // Економічний простір. — 2008. — № 20. — С. 99—106.
2. Аванесова Н. Е. Bancassurance як форма співпраці страхових компаній та банківських установ / Н. Е. Аванесова // Вісник національного технічного університету «ХПІ». — 2012. — № 45 (951). — С. 3—9.
3. Іващук Н. Причини утворення та форми банківсько-страхових груп / Н. Іващук, О. Іващук // Вісник НУ «Львівська політехніка». — 2012. — № 611. — С. 64—71.
4. Тринчук В. В. Зарубіжний досвід розвитку банкострахування / В. В. Тринчук, В. В. Кучеренко // Вісник Сумського національного аграрного університету. — 2017. — Вип. 4. — С. 166—170. — (Серія : Економіка і менеджмент).
5. Śliperski M. Bancassurance / M. Śliperski // Związki bankowo-ubezpieczeniowe. Difin. — 2002. — № 10. — S. 37.
6. Messyasz-Handsche A. Formy współpracy towarzystw ubezpieczeniowych i banków / A. Messyasz-Handsche // Wiadomości Ubezpieczeniowe, Zeszyty Naukowe. — 2001. — № 9—10.
7. Bednarczyk H. Sektor bankowy i ubezpieczeniowy w dobie niestabilności / H. Bednarczyk, A. Korzeniowska. — Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014 — S. 35—36.
8. Макаренко Ю. Теоретичні аспекти взаємодії банків та страхових компаній [Електронний ресурс] / Ю. Макаренко, К. Покотило // Економіка та держава. — 2014. — № 9. — С. 67—70. — Режим доступу : http://www.economy.in.ua/pdf/9_2014/17.pdf [дата звернення 5 лютого 2018].
9. Гришин П. Bancassurance в России и за рубежом: интеграция страховых компаний и банков в распространении страховых услуг / П. Гришин, П. Демченко, А. Цыганов // Сборник аналитических материалов. — Москва : Русский Полис, 2004. — 135 с.
10. Рисін М. В. Зарубіжний досвід розвитку співпраці банків і страхових компаній / М. В. Рисін // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір : (зб. наук. пр.) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. В. С. Кравців. — Львів, 2013. — Вип. 1 (99). — С. 253—260.
11. Choudhury M. Measuring customer experience in bancassurance: an empirical study / M. Choudhury, R. Sing, H. Saikia // Market-Trziste. — 2016. — № 28 (1). — P. 47—62.
12. Волкова В. В. Банкострахування як сучасний метод мінімізації кредитного ризику банку / В. В. Волкова, Н. І. Волкова // Финансы, учет, банки. — 2016. — № 1 (21). — С. 54—59.
13. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : офіційний сайт [Електронний ресурс] — Режим доступу : <https://www.nfp.gov.ua>.
14. Харламов П. Гонка на виживання: рейтинг страхових компаній [Електронний ресурс] / П. Харламов, О. Бутенко // Mind. — 2017. — 8 червня. — Режим доступу : <https://mind.ua/publications/20172756-gonka-na-vizhivannya-rejting-strahovih-kompanij-2017> [дата звернення 18 вересня 2018].
15. Національний банк України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
16. Агрес О. Г. Реалії та перспективи розвитку банківської системи України / О. Г. Агрес, Р. І. Содома, О. Б. Садура // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2017. — № 2 (23). — С. 17—23.
17. Черевко Г. Диверсифікація шляхів і форм кредитування сільськогосподарських виробників України у формуванні ними матеріально-технічної бази / Г. Черевко, І. Іванов, С. Крунич // Аграрна економіка. — 2013. — № 6 (3—4). — С. 26—33.
18. Содома Р. І. Аграрні розписки в Україні як сучасний інструмент фінансування аграрного сектору держави / Р. І. Содома // Аграрна економіка. — 2017. — № 10 (3—4). — С. 35—42.

References

1. Kremenj, V. M. (2008). Osoblyvosti vykorystannja koncepciji «bancassurance» u dijalnosti finansovykh konglomerativ [Specificity using the concept of «bancassurance» in the activities of financial conglomerates]. *Ekonomichnyj prostir — Economic space*, 20, 99 — 106 [in Ukrainian].
2. Avanesova, N. E. (2012). Bancassurance jak forma spivpracy strakhovykh kompanij ta bankivskykh ustanov [Bancassurance as a form of cooperation between insurance companies and banking institutions]. *Visnyk nacional'nogho tekhnichnogho universytetu «KhPI» — Bulletin of the National Technical University «KhPI»*, 45 (951), 3 — 9 [in Ukrainian].
3. Ivaschuk, N. L., & Ivaschuk, O. V. (2012). Prychyny utvorennia ta formy bankivsko-strakhovykh hrup [Causes of Formation and Form of Banking-Insurance Groups]. *Visnyk NU «Lvivska politehnika» — Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*, 611, 64 — 71 [in Ukrainian].
4. Trynchuk, V. V., & Kucherenko, V. V. (2017). Zarubizhnyi dosvid rozvytku bankostrakhuvannia [Foreign experience in the development of bank insurance]. *Visnyk Sumskoho natsionalnogo ahrarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment — Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Series: Economics and Management*, 4, 166—170. [in Ukrainian].
5. Śliperski, M. (2002). Bancassurance. Związki bankowo-ubezpieczeniowe. *Difin*, 10, 37 [in Polish].
6. Messyas-Handschke, A. (2001). Formy współpracy towarzystw ubezpieczeniowych i banków [Forms of cooperation between insurance companies and banks]. *Wiadomości Ubezpieczeniowe, Zeszyty Naukowe — Insurance News, Zeszyty Naukowe*, 9—10 [in Polish].
7. Bednarczyk, H., & Korzeniowska, A. (2014). Sektor bankowy i ubezpieczeniowy w dobie niestabilności [The banking and insurance sector in the era of instability]. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej [in Polish].
8. Makarenko, Yu. P., & Pokotylo, K. V. (2014). Teoretychni aspekty vzaiemodii bankiv ta strakhovykh kompanij [Theoretical aspects of interaction between banks and insurance companies]. *Ekonomika ta derzhava — Economy and the state*, 9, 67—70. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/9_2014/17.pdf [in Ukrainian].
9. Grishin, P., Demchenko, P., & Tsyganov, A. (2004). Bancassurance v Rossii i za rubezhom: integratsiya strakhovykh kompanij i bankov v rasprostraneni strakhovykh uslug [Bancassurance in Russia and abroad: the integration of insurance companies and banks in the distribution of insurance services]. *Sbornik analiticheskikh materialov — Collection of analytical materials*. Moscow: Russian Polis [in Russian].
10. Risin, M. V. (2013). Zarubizhnyi dosvid rozvytku spivpratsi bankiv i strakhovykh kompanii [Foreign experience in the development of cooperation between banks and insurance companies]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Problemy intehtatsii Ukrainy u svitovyi finansovyi prostir (zbirnyk naukovykh prats) — Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Problems of Ukraine's Integration into the World Financial Space (collection of scientific works)*. V. S. Kravtsiv (Eds.). (Issue 1 (99), (pp. 253—260). Lviv: NAS of Ukraine. Institute of Regional Studies [in Ukrainian].
11. Choudhury, M., Sing, R., & Saikia, H. (2016). Measuring customer experience in bancassurance: an empirical study. *Market-Trziste*, 28 (1), 47—62.
12. Volkova, V. V., & Volkova, N. I. (2016). Bankostrakhuvannia iak suchasnyj metod minimizatsii kredytnoho ryzyku banku [Bank insurance as a modern method of minimizing bank credit risk]. *Fynansy, uchet, banky — Finance, accounting, banks*, 1 (21), 54—59 [in Ukrainian].
13. Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh : ofitsiinyi sait [Site of National Commission for the regulation of financial services markets]. (n. d.). www.nfp.gov.ua. Retrieved from <https://www.nfp.gov.ua> [in Ukrainian].
14. Kharlamov, P., & Butenko, O. (2017, June 14). Honka na vyzhyvannia: rejtynh strakhovykh kompanij [Race for Survival: Rating of Insurance Companies]. *Mind*. Retrieved from <https://mind.ua/publications/20172756-gonka-na-vizhivannia-rejting-strahovih-kompanij-2017> [in Ukrainian].
15. Natsionalnyi bank Ukrainy: ofitsiinyi sait [Site of The National Bank of Ukraine]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
16. Ahres, O. H., Sodoma, R. I., & Sadura, O. B. (2017). Realii ta perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy [Realities and prospects of development of the banking system of Ukraine]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky — Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2 (23), 17—23 [in Ukrainian].
17. Cherevko, G., Ivanov, I., & Krupych, S. (2013). Dyversyfikatsiia shliakhiv i form kredytuvannia silskohospodarskykh vyrobnykiv Ukrainy u formuvanni nymy materialno-tekhnichnoi bazy [Diversification of ways and forms of lending to agricultural producers of Ukraine in the formation of their material and technical base]. *Ahrarna ekonomika — Agrarian economy*, 6 (3—4), 26—33 [in Ukrainian].
18. Sodoma, R. I. (2017). Ahrarni rozpysky v Ukraini iak suchasnyj instrument finansuvannia ahrarnoho sektoru derzhavy [Agrarian Statements in Ukraine as a Modern Instrument for the Financing of the Agrarian Sector of the State]. *Ahrarna ekonomika — Agrarian economy*, 10 (3—4), 35—42 [in Ukrainian].

ІНОЗЕМНЕ ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ

Петрик Олександр Іванович,
доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: painbu@gmail.com

Магдалюк Олексій Віталійович,
аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: mahdaluk@ukr.net

Анотація. Актуалізовано виключне значення іноземного інвестування в розвитку країн. Представлено статистичні дані щодо сумарних обсягів прямих іноземних інвестицій в економіці України протягом 2010—2017 рр. Ідентифіковано причини низького темпу приросту прямих іноземних інвестицій в українську економіку за останні роки. Узагальнено позиціонування України у світових міжнародних рейтингах. Продіагностовано географічну структуру прямих іноземних інвестицій. Акцентовано увагу на проблематиці надходження інвестицій з офшорних зон. Визначено чинники, що визначають низький рівень інвестиційної привабливості України, які диференційовано за двома блоками: перший з яких визначається характеристиками держави як системного об'єкта інвестування, другий – несприятливим інвестиційним кліматом. Акцентовано увагу на низькому стимулювальному впливі прямих іноземних інвестицій на становлення виробництв вищих п'ятого і шостого технологічних укладів. Обґрунтовано пріоритетні напрями активізації іноземного інвестування: створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, забезпечення відповідності розподілу прямих іноземних інвестицій стратегічним завданням економічного розвитку держави. Відзначено об'єктивну необхідність реального, а не декларативного поліпшення інвестиційного клімату, зменшення бюрократичних процедур, спрощення регуляторно-реєстраційних вимог і вжиття радикальних заходів щодо дієвого захисту інвестицій, розроблення і імплементацію раціональної інвестиційної концепції, яка забезпечить підвищення інвестиційної активності за наявності певних економічних передумов.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість.

Формул: 0; рис.: 6; табл.: 0; бібл.: 8.

FOREIGN INVESTMENT IN UKRAINE: CURRENT STATUS AND ACTIVATION DIRECTIONS

Petryk Oleksandr,
Doctor of Economics,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Institute of Banking Technology and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: painbu@gmail.com

Magdaliuk Oleksii,
Ph. D. student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Institute of Banking Technology and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: mahdaluk@ukr.net

Abstract. The importance of foreign investment in the development of countries in the aspect of leveling the deficit of domestic financial resources and the restructuring of their national economies has been updated. The statistics on the total volume of direct foreign investments in the Ukrainian economy during 2010—2017 are presented. The reasons for the slow growth of direct foreign investments into the Ukrainian economy in recent years have been identified. The positioning of Ukraine in world international ratings, in particular, the index of economic freedom, innovative technologies, ease of doing business, competitiveness, perception of corruption, global competitiveness index, is summarized. The geographic structure of foreign direct investment is diagnosed. The emphasis is on the problem of investment from offshore areas.

The factors determining the low level of investment attractiveness of Ukraine are determined, which are differentiated by two blocks: the first of which is determined by the characteristics of the state as a system investment

object, and the second — by unfavorable investment climate. It is noted that the inappropriate distribution of direct foreign investments between industries that threatens to deepen the imbalances of commodity and financial markets and the conservation of inefficient production structures is strongly influenced by the low level of investment attractiveness of Ukraine. Attention is drawn to the low stimulating effect of foreign direct investment on the formation of production of higher 5th and 6th technological processes.

The priority directions of activation of foreign investment are highlighted: creation of favorable investment climate in the country, ensuring compliance of distribution of direct foreign investments with the strategic tasks of economic development of the state, which will increase the level of attractiveness of Ukraine as a systemic object of foreign investment. The objective necessity of real rather than declarative improvement of the investment climate, reduction of bureaucratic procedures, simplification of regulatory requirements and the adoption of radical measures for effective protection of investments are noted, the development and implementation of a rational investment concept that will provide an increase in investment activity in the presence of certain economic conditions .

Keywords: foreign direct investment, investment climate, investment attractiveness.

Formulas: 0; fig.: 6; tabl.: 0; bibl.: 8.

ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В УКРАИНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ

Петрик Александр Иванович,

доктор экономических наук,

профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования

Института банковских технологий и бизнеса

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: painbu@gmail.com

Магдалук Алексей Витальевич,

аспирант кафедры финансов, банковского дела и страхования

Института банковских технологий и бизнеса

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: mahdaluk@ukr.net

Аннотация. Актуализирована ключевая роль иностранного инвестирования в развитии стран. Представлены статистические данные о суммарных объемах прямых иностранных инвестиций в экономике Украины в течение 2010—2017 гг. Идентифицированы причины низкого темпа прироста прямых иностранных инвестиций в украинскую экономику за последние годы. Систематизировано позиционирование Украины в мировых международных рейтингах. Продиагностирована географическая структура прямых иностранных инвестиций. Акцентируется внимание на проблематике поступления инвестиций из офшорных зон. Определены факторы, определяющие низкий уровень инвестиционной привлекательности Украины, которые дифференцированы по двум блокам: первый определяется характеристиками государства как системного объекта инвестирования, второй — неблагоприятным инвестиционным климатом. Акцентируется внимание на низком уровне стимулирующего воздействия прямых иностранных инвестиций на становление производств высших пятого и шестого технологических укладов. Обоснованы приоритетные направления активизации иностранного инвестирования: создание благоприятного инвестиционного климата в стране, обеспечение соответствия распределения прямых иностранных инвестиций стратегическим задачам экономического развития государства. Аргументирована объективная необходимость реального, а не декларативного улучшения инвестиционного климата, уменьшения бюрократических процедур, упрощение регуляторно-регистрационных требований и принятия радикальных мер по действенной защите инвестиций, разработки и имплементации рациональной инвестиционной концепции, которая обеспечит повышение инвестиционной активности при наличии определенных экономических предпосылок.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность.

Формул: 0; рис.: 6; табл.: 0; библи.: 8.

Вступ. Априорним на сьогодні є твердження про важливе значення іноземного інвестування в розвитку країн, особливо тих, які розвиваються, що дозволяє не лише нівелювати дефіцит внутрішніх фінансових ресурсів, а й сприяє структурній перебудові їхніх національних економік та інтеграції у світовий економічний простір. Іноземне інвестування традиційно здійснюється як у формі портфельних інвестицій, так і у

формі прямих. Однак портфельні інвестори прагнуть вкладати кошти у високорентабельні підприємства або у високоліквідні цінні папери, зокрема в державні боргові інструменти. У такому контексті збільшення обсягів фінансування не забезпечує суттєвих інноваційних і технологічних змін. Натомість прямі інвестори фінансують компанії, які потребують модернізації і реконструкції, що забезпечує інноваційний розвиток

національних економік. Це актуалізує проблематику дослідження пріоритетних напрямів активізації прямого іноземного інвестування в економіку України.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблематика іноземного інвестування, пошуку оптимальних механізмів узгодження інтересів інвесторів і реципієнтів, створення сприятливого інвестиційного клімату в державі традиційно перебуває у фокусі досліджень провідних учених, представників владних структур і практиків багатьох країн світу. Вагомий внесок у становлення і розвиток засад іноземного зробили такі вітчизняні вчені: О. Білорус, О. Гаврилюк, В. Геєць, Б. Губський, М. Дудченко, А. Кредісов, І. Лукінов, Д. Лук'яненко, О. Мозговий, О. Мертенс, В. Новицький, Є. Панченко, Ю. Пахомов, А. Пересада, А. Поручник, О. Рогач, А. Румянцев, В. Федосов, В. Чужиков, О. Шнирков та ін.

Попри велику кількість змістовних і новаторських праць вітчизняних і зарубіжних учених з досліджу-

ваної проблематики, перманентної уваги заслуговує дослідження кількісно-якісних змін стану іноземного інвестування в Україні задля обґрунтування пріоритетних напрямів його активізації.

Результати дослідження. Статистичні дані щодо сумарних обсягів прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в економіці України (рис. 1) дозволяють констатувати, що на їхню динаміку суттєво вплинули військовий конфлікт на Донбасі, фінансова і банківська криза 2014—2015 років та повільність здійснення структурних реформ у наступні роки. Так, навіть 2017 року, який відзначений П. Порошенком на економічному форумі в Давосі (січень 2018 р.) як рік зростання інвестицій в Україну, сумарний обсяг інвестицій (47 593 млн дол. США) не перевищив докризові показники (53 704 млн дол. США у 2013 р.), а темпи приросту надходжень ПІІ (рис. 2) у 2017 р. становили –57,5 % (1 871,2 млн дол. США у 2017 р. проти 4 405,8 млн дол. США у 2016 р.).

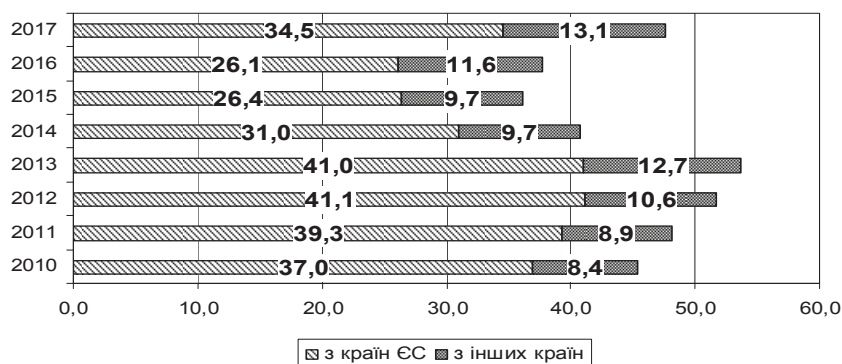

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіці України у 2010—2017 рр., млрд дол. США

Примітка. Сформовано за даними Держстату України.

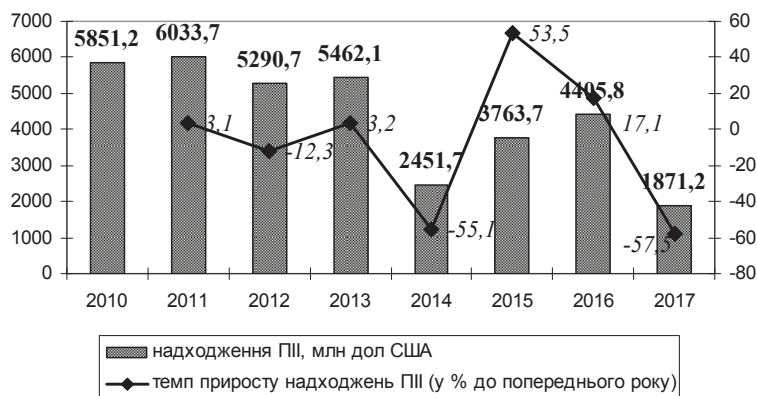

Рис. 2. Надходження прямих іноземних інвестицій в Україну у 2010—2017 рр.

Джерело. Сформовано за даними Держстату України.

Доцільно зазначити, що військовий конфлікт на Донбасі лише поглибив широкий спектр традиційно наявних проблем залучення ПІІ в Україну. Невисокі темпи приросту ПІІ в українську економіку за останні роки пояснюються такими причинами: значний вплив капіталу нерезидентів з української економіки, який спровокував дефіцит коштів на внутрішньому фінансовому ринку, що значно обмежило пропозицію інвестиційних об'єктів для продажу потенційним інвесторам; нестабільність макроекономічної ситуації в цілому, яка проявилася у швидкому зростанні спо-

живчих цін, формуванні негативного сальдо платіжного балансу, значній і непередбачуваний зміні валютного курсу національної валюти, корупції на всіх рівнях державної структури, брак податкових механізмів стимулювання інвестицій.

Попри значні позитивні зрушення, що відобразилися на підвищенні на позицій України в рейтингу інвестиційної привабливості (BDO International Business Compass) [1], де Україна піднялася 2018 року на три пункти у списку, все одно на сьогодні вона займає аутсайдерські позиції — тільки 131-ше місце. Такі

результати позиціонування України визначені світовими фінансовими організаціями на основі частки валового національного боргу від ВВП, середнього надходженням ПІІ на душу населення, високого рівня інфляції, низького рівня інвестиційної свободи та

значних обмежень руху капіталу. Незадовільними є позиції України в інших світових рейтингах, які дозволяють констатувати низький рівень інвестиційної привабливості держави і потенціал нарощення ПІІ (рис. 3).

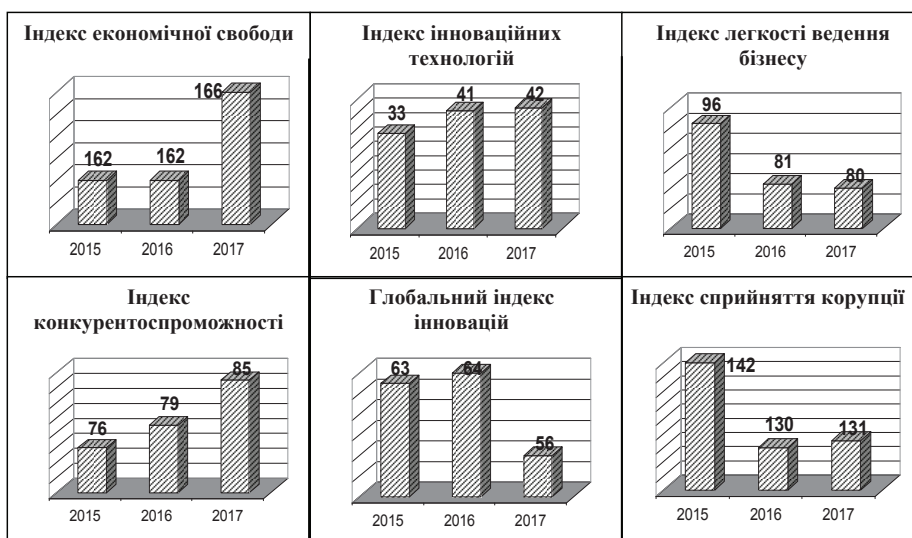

Рис. 3. Позиції України у світових економічних рейтингах, що визначають потенціал активізації іноземного інвестування

Примітка. Сформовано за офіційними даними провідних світових інституцій.

Традиційно найбільшими країнами-інвесторами в Україну є Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Велика Британія і Російська Федерація (рис. 4).

Варто зазначити, що протягом останніх років (2015—2017 рр.) Україна втратила значний обсяг інвестицій із Німеччини, Польщі, Франції. Найбільший обсяг інвестицій 2017 року Україна отримала від Кіпру (27 %, або 506 млн дол.). Цей рейтинг продовжує Росія (395,9 млн дол.), Нідерланди (262,5 млн дол.), Велика Британія (211,7 млн дол.) і Німеччина (119,3 млн дол.).

Більшість ПІІ надходять в Україну з «офшорних» зон. За словами заступника директора ІСЕД С. Ковалівської, частка коштів з офшорів у прямих іноземних інвестиціях підтверджує, що іноземці ще досі не готові вкладати кошти в Україну [2]. Національний банк України 2018 року оприлюднив дані щодо обсягу

ПІІ, здійснені за рахунок вітчизняного походження у 2010—2017 рр., так звані round tripping — інвестиції на основі попередньо виведених резидентами за кордон коштів, які потім повертаються у країну [3]. За результатами аналізу встановлено, що обсяги ПІІ, в яких кінцевим інвестором контролю виступає резидент, у 2010—2017 рр. оцінено на рівні 7,9 млрд дол., що становить 22 % від їхнього загального припливу за той період, зокрема, 2017 року такі інвестиції забезпечили 10,4 % усіх ПІІ в Україну.

Загалом, чинники, що визначають низький рівень інвестиційної привабливості України, доцільно диференціювати за двома блоками, перший з яких визначається характеристиками держави як системного об'єкта інвестування, другий – несприятливим інвестиційним кліматом (рис. 5).

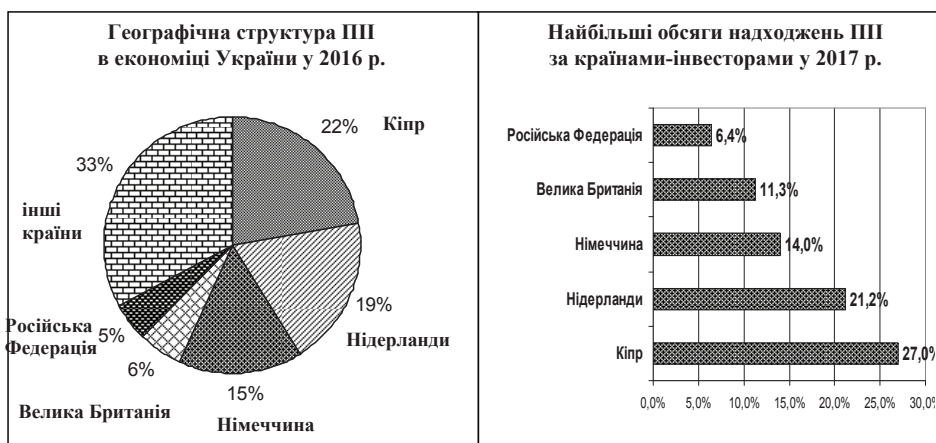

Рис. 4. Структура прямих іноземних інвестицій в економіці України за країнами світу

Примітка. Сформовано за даними Держстату України.

ЧИННИКИ НИЗЬКОГО РІВНЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ У СВІТОГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОСТОРІ

ХАРАКТЕРИСТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК СИСТЕМНОГО ОБ'ЄКТА ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ:

- нераціональний розподіл інвестицій щодо інноваційної спрямованості;
- низький потенціал зростання економіки;
- диспропорційність структури промисловості;
- низька місткість внутрішнього ринку за паритетом купівельної спроможності;
- низькотехнологічна спеціалізація експорту;
- неефективний державний сектор;
- низький рівень конкурентоспроможності українських підприємств на світовій арені;
- нерозвиненість фінансових і товарних ринків

ХАРАКТЕРИСТИКИ ВІТЧИННЯНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ:

- високий рівень корупції;
- повільне впровадження реформ;
- політична та економічна нестабільність;
- бюрократизація дозвільних процедур підприємницької діяльності;
- недосконале податкове законодавство;
- нестабільність і непрозорість правового та регуляторного середовища;
- недосконалість системи захисту іноземних інвестицій;
- традиційно низький інвестиційний імідж України
- висока і нестабільна інфляція

Рис. 5. Параметри чинників, що зумовлюють низький рівень інвестиційної привабливості України для іноземних інвесторів

Примітка. Розроблено за результатами дослідження.

Стосовно першого блоку проблем доцільно зазначити, що українська економіка на сьогодні характеризується нераціональною структурою промисловості з переважанням матеріало- та енергомістких виробництв третього і четвертого технологічних укладів; низькою місткістю внутрішнього ринку за паритетом купівельної спроможності порівняно з країнами Європи; низькотехнологічною спеціалізацією експорту, залежного від цінової кон'юнктури світових товарних ринків. Як зазначає Р. Дупай, у координатах постіндустріальної економіки знань Україні притаманні міжгалузеві диспропорції, диспропорції у структурі зайнятості, підготовки кадрів, якості людського та організаційного капіталу [4, с. 9].

На вищезазначені характеристики української економіки сильно впливає нераціональний розподіл ППІ

між галузями, що загрожує поглибленню дисбалансів товарних і фінансових ринків, консервацією неефективної структури виробництва, монополізацією окремих стратегічно важливих або соціально значущих сфер економіки, нераціональним використанням сировинно-ресурсної бази і виробничих потужностей.

За підсумками 2016 року найбільший обсяг ППІ спрямований у фінансову і страхову діяльність (27 %), промисловість (25 %), гуртову і роздрібну торгівлю (15 %), інформаційні та телекомунікаційні технології (6 %). Найбільш надходження ППІ 2017 року традиційно були спрямовані у фінансову і страхову діяльність (647,5 млн дол. США), промисловість (523,4 млн дол. США), гуртову та роздрібну торгівлю (178,4 млн дол. США) та операції з нерухомістю (117,9 млн дол. США) (рис. 6).

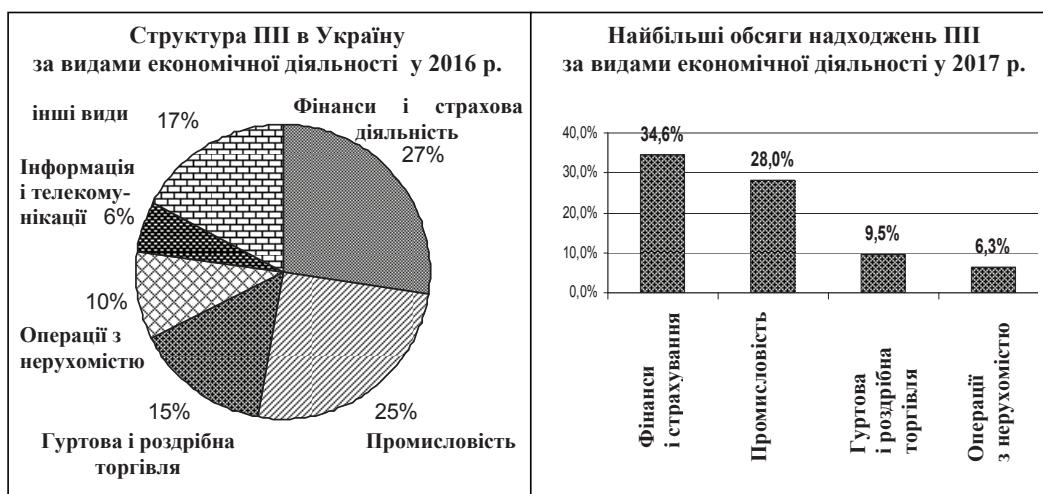

Рис. 6. Структура прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності

Примітка. Сформовано за даними Держстату України.

Фінансовий сектор є найбільш привабливим для зовнішнього інвестора завдяки вищим порівняно з європейськими країнами процентним ставками і значним темпам динаміки банківської діяльності. Іноземна присутність у вітчизняних фінансових установах із кожним роком зростає: за останні роки на український банківський ринок вийшли нові іноземні контрагенти, серед яких: «UniCredit» (Італія), «Reiffeisen» (Австрія), «BNP Paribas» (Франція), «Swedbank» (Швеція), «Erste» (Австрія).

При цьому варто зазначити низький стимулювальний вплив ПІІ на динаміку промисловості, становлення виробництв вищих п'ятого і шостого технологічних укладів, що свідчить про недостатнє використання потенціалу ПІІ в умовах поглиблення структурних диспропорцій української економіки. Так, за результатами досліджень особливостей інвестиційного процесу в Україні, вітчизняні дослідники акцентують увагу на інерційності моделі економічного зростання, що базується на використанні раніше створених виробничих потужностей при збільшенні зносу основних засобів, який досяг майже 75 % [5, с. 19]. Для поступового усунення деформацій структури вітчизняної економіки, у якій надмірне місце займає продукція галузей низького технологічного укладу (видобуток корисних копалин, чорна металургія, виробництво будівельних матеріалів та ін.), доцільно стимулювати інвестиції в наукомісткі галузі, пов'язані з мікроелектронікою, інформаційними технологіями тощо.

На сьогодні пріоритетними напрямками активізації іноземного інвестування повинно виступати як створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, так і забезпечення відповідності розподілу ПІІ стратегічним завданням економічного розвитку держави, що підвищить рівень привабливості України як системного об'єкта іноземного інвестування. Це потребує врегулювання таких протиріч взаємодії держави з іноземними інвесторами: між офіційно проголошеними потребами в інвестиціях і можливостями їх освоєння конкретними суб'єктами підприємницької діяльності; між макро- і мезорівнем загальнодержавної політики залучення зовнішніх інвестицій; між ефективними (з позиції іноземних інвесторів) напрямками інвестування і наявною номенклатурою вітчизняних інвестиційних проектів.

Розв'язання протиріч міжнародної інвестиційної взаємодії можливе на основі: поліпшення іміджу держави на світовій арені, забезпечення бездефіцитності бюджету, реалізації стратегії прискореного погашення зовнішнього боргу, поступової детінізації економіки, врегулювання законодавчих протиріч, досягнення збалансованості інтересів регіонів і держави в цілому, стимулювання конкуренції в галузях з метою підвищення їхньої привабливості для інвестицій, універсальна кредитних установ, стимулювання інвестиційної діяльності банків і розвитку фондового ринку.

Відповідно до основних макроекономічних цілей програми співробітництва з МВФ заплановане зменшення співвідношення державного боргу до ВВП до рівня 71 % у 2020 р. (з 90 % у 2017 р.) [6] і, головне, забезпечення сталого економічного зростання у дов-

гостроковому періоді з метою підвищення соціальних стандартів населення та можливості розраховуватися з боргами. Однак прогнози економічного зростання нашої економіки як від Фонду, так і від української влади є дуже помірними, що не дає можливості повною мірою оптимістично оцінювати розвиток економічної ситуації. Максимальне навантаження з виплати зовнішнього боргу припадає на 2019 рік, коли офіційний Київ має погасити близько 6,5 млрд дол., або близько 6 % від ВВП, що сприятиме відволіканню фінансових ресурсів і позначиться на уповільненні економічного зростання країни. Крім того, починаючи з 2020 року, Україна згідно з умовами реструктуризації зовнішнього приватного боргу, яку вона провела 2015-го, повинна сплачувати додаткові кошти приватним кредиторам більші, що вищими будуть темпи економічного зростання, а це лише посилить борговий зашморг і погіршить ситуацію зі зростанням [6].

Таким чином, на сьогодні прослідковується такий замкнений ланцюг: економічне зростання потребує інвестицій, а рівень їх залучення визначається потенціалом економічного зростання і його досягнутим рівнем. З огляду на це ключовим завданням виступає одночасна активізація іноземного інвестування та забезпечення цінової і фінансової стабілізації. Нині прямі іноземні інвестиції в нашу економіку становлять близько 2 % ВВП, що катастрофічно мало для прискорення економічного зростання в наступні роки. У свою чергу, зростання інвестицій у структурі ВВП, за оцінками МВФ, відбуватиметься дуже помірними темпами — 2—2,5% на рік протягом наступних шести років, що значно менше, ніж у країнах, з якими порівнюють Україну [6].

Урегулювання вищезазначених протиріч можливе на основі реального, а не декларативного поліпшення інвестиційного клімату, зменшення бюрократичних процедур, спрощення регуляторно-реєстраційних вимог і життя радикальних заходів щодо дієвого захисту інвестицій [7, с. 147]. Виходом із ситуації є розробка та імплементація раціональної інвестиційної концепції, яка забезпечить підвищення інвестиційної активності за наявності певних економічних передумов. Крім того, на сьогодні специфіка її формування значно залежить від масштабних детермінант зовнішнього впливу, які набувають глобального характеру і вимагають урахування не тільки національних інтересів, цілей і можливостей їх ресурсного забезпечення, а й специфічних параметрів розвитку світової економічної системи.

Основними напрямками активізації іноземного інвестування в економіку України є такі: збільшення частки ПІІ у реальний сектор економіки; спрощення системи отримання дозвільних документів і створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності; спрощення процедури реєстрації прав власності нерезидентами; залучення інвестицій на правах державно-приватного партнерства; вкладення залучених інвестиційних коштів на першочергові та пріоритетні проекти інвестиційного розвитку, запобігання тіньовому відпливові капіталу з країни. Залучення ПІІ в економіку України вимагає: зростання ди-

версифікації експорту в напрямі зростання частки високотехнологічної продукції; інституційний розвиток фінансової системи [7, с. 113] і фінансового простору [8, с. 22], які безпосередньо залежать від очікувань населення та інвесторів, так званого інституту довіри; зростання конкурентоспроможності вітчизняних галузей на міжнародному рівні.

Висновки. Результати дослідження дозволяють зазначити, що на сьогодні активізація іноземного інвестування в Україні повинні ґрунтуватися, перш за все, на ефективному розподілі інвестиційних ресур-

сів у галузі, які здатні забезпечити економіці вихід на постіндустріальний вектор структурних перетворень і стійку тенденцію до економічного зростання. Необхідною є зміна філософії щодо ролі держави в макроекономічних процесах у напрямі відмови від екзогенного впливу на економіку і процеси залучення зовнішнього фінансування до орієнтації на стратегічні цілі та довготермінову стабільність. Це дозволить гармонізувати інтереси як внутрішніх, так і зовнішніх економічних агентів на основі вдосконалення правового та інституційного регулювання.

Список використаної літератури

1. Україна піднялася у рейтингу інвестиційної привабливості [Електронний ресурс] // Слово і діло. — 2018. — 24 липня. — Режим доступу : <https://www.slovoidilo.ua/2018/07/24/novyna/ekonomika/ukrayina-pidnyalasya-rejtynhu-investytsijnoyi-pryvablyvosti>.
2. 2/3 прямих іноземних інвестицій в Україні у першому кварталі 2017 надійшли з офшорів [Електронний ресурс] // LB.ua. — 2017. — 30 червня. — Режим доступу : https://lb.ua/blog/numeral/370403_23_pryamih_inozemnih_investitsiy.
3. Названо країни, звідки у 2010—2017 роках Україна отримала \$7,9 млрд прямих інвестицій [Електронний ресурс] // AgroPolit.com. — 2018. — 20 липня. — Режим доступу : <https://agropolit.com/news/9127-krayini-zvidki-u-2010-2017-rokah-ukrayina-otrimala-79-mlrd-pryamih-investitsiy--nbu4>.
4. Дупай Р. М. Іноземні інвестиції в структурній модернізації економіки України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / Р. М. Дупай. — Київ, 2015. — 19 с.
5. Навроцька Н. А. Глобальні детермінанти трансформації інвестиційного процесу : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук / Н. А. Навроцька. — Київ, 2015. — 34 с.
6. Петрик О. І. Низьке економічне зростання — головний виклик для економіки України [Електронний ресурс] // ZN,UA. — 2017. — Вип. 17. — 12 травня. — Режим доступу : https://dt.ua/macrolevel/nizke-ekonomichne-zrostantnya-golovniy-viklik-dlya-ekonomiki-ukrayini-242237_.html.
7. Тітаренко Г. Б. Інституційні чинники розвитку національної інноваційної системи України: проблеми методології / Г. Б. Тітаренко // Вісник СумДУ. — 2013. — № 1. — С. 110—115. — (Серія «Економіка»).
8. Марина А. С. Фінансова система України в умовах інтеграції до світового фінансового простору / А. С. Марина // Фінансовий простір. — 2013. — № 2 (10). — С. 19—23.

References:

1. Ukraina pidnyalasja u reitynhu investytsijnoi pryvablyvosti [Ukraine has risen in the rating of investment attractiveness]. (2018, July 24). *Slovo i dilo* — *Word and deed*. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2018/07/24/novyna/ekonomika/ukrayina-pidnyalasja-rejtynhu-investytsijnoyi-pryvablyvosti> [in Ukrainian].
2. 2/3 priamykh inozemnykh investytsii v Ukrainu u pershomu kvartali 2017 nadiishly z ofshoriv [2/3 of foreign direct investment in Ukraine in the first quarter of 2017 came from offshore]. (2017, June 30). *Lb.ua*. Retrieved from https://lb.ua/blog/numeral/370403_23_pryamih_inozemnih_investitsiy [in Ukrainian].
3. Nazvano krainy, zvidky u 2010—2017 rokakh Ukraina otrymala \$7,9 mlrd priamykh investytsii [Named the country where in 2010—2017 Ukraine received \$ 7.9 billion of direct investment]. (2018, July 20). *AgroPolit.com*. Retrieved from <https://agropolit.com/news/9127-krayini-zvidki-u-2010-2017-rokah-ukrayina-otrimala-79-mlrd-pryamih-investitsiy--nbu4>.
4. Dupay, R. M. (2015). Inozemni investytsii v strukturnii modernizatsii ekonomiky Ukrainy [Foreign investments in the structural modernization of the economy of Ukraine]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Navrotska, N. A. (2015). Hlobalni determinanty transformatsii investytsiinoho protsesu [Global determinants of transformation of the investment process]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Petryk, O. I. (2017, May). Nyzke ekonomichne zrostantnia — holovnyi vyklyk dlia ekonomiky Ukrainy [Low economic growth is a major challenge for Ukraine's economy]. *Dzerkalo tyzhnia* — *The mirror of the week*, 17. Retrieved from https://dt.ua/macrolevel/nizke-ekonomichne-zrostantnya-golovniyviklik-dlya-ekonomiki-ukrayini-242237_.html [in Ukrainian].
7. Titarenko, G. B. (2013). Instytutsiini chynnyky rozvytku natsionalnoi innovatsijnoi systemy Ukrainy: problemy metodolohii [Institutional factors of development of the national innovation system of Ukraine: problems of methodology]. *Visnyk SumDU* — *Bulletin of the SSU*, 1, 110—115. Sumy: Sumy State University [in Ukrainian].
8. Marina, A. S. (2013). Finansova systema Ukrainy v umovakh intehtatsii do svitovoho finansovoho prostoru [Financial System of Ukraine in the Context of Integration into the World Financial Space]. *Finansovyi prostor* — *Financial Space*, 2 (10), 19—23 [in Ukrainian].

УДК 338.24

БАЗОВІ ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ СТАНУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Козьмук Наталія Ігорівна,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: Kozmuk_natalia@ukr.net

Гупало Марія Володимирівна,
студентка
Київського національного університету архітектури і будівництва

Анотація. Розглянуто основні фактори, зовнішні і внутрішні чинники, як наявні (позитивні чи негативні) або потенційно можливі явища чи процеси, що здійснюють пряму чи опосередковану дію на фінансово-економічну безпеку регіонів за певних умов. А також загрози та інші складові, що формують середовище існування регіональної економіки. Крім того, у дослідженні окреслено важливість виявлення загроз та їх своєчасного усунення як пріоритетного напрямку економічних досліджень з метою забезпечення фінансово-економічної безпеки регіонів. Зазначено, що оскільки регіональний рівень є проміжною ланкою, яка зв'язує між собою державу і суб'єкти господарювання, то нехтування станом фінансово-економічної безпеки регіонів може призвести до появи загроз економічній безпеці держави і негативно відобразитись на її рівні, а також унеможливити проведення ефективної державної економічної політики. Таким чином, виявлено необхідність оцінки фінансово-економічної безпеки регіонів і визначення її впливу на економічну безпеку держави, у результаті чого це дасть можливість сформулювати такий механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки регіонів та обґрунтувати шляхи зміцнення з урахуванням особливостей кожного з них. Розкрито етапи оцінювання фінансово-економічної безпеки регіонів.

Визначено, що досягнення критеріальних вимог до будь-якого виду безпеки реалізується через систему індикаторів, види яких виділено в дослідженні з урахуванням регіонального рівня. З'ясовано поняття фінансово-економічної безпеки регіонів, проаналізовано її рівень, вплив на економічну безпеку держави, теоретично обґрунтовано необхідність формування механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки регіонів і пропозиції щодо її зміцнення.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, економічна політика держави, фінансово-економічна безпека регіону, зовнішні загрози, внутрішні загрози, регіональна політика, зниження економічної безпеки.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0; бібл.: 13.

BASELINE ASSESSMENTS OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SAFETY OF REGIONS OF UKRAINE

Kozmuk Natalia,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Head of the Department of Management and Social and Humanitarian disciplines
of the Lviv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: Kozmuk_natalia@ukr.net

Gupalo Maria,
student
of the Kyiv National University of Architecture and Construction

Abstract. The main factors, external and internal factors, as existing (positive or negative) or potentially possible phenomena or processes that have a direct or indirect effect on the financial and economic security of regions under certain conditions are considered in this paper. Also, threats and other components that shape the environment of the existence of a regional economy. In addition, the study outlines the importance of identifying threats and their timely elimination as a priority area of economic research in order to ensure the financial and economic security of the regions. The study notes that since the regional level is an intermediate link between the state and business entities, the neglect of the state of financial and economic security of the region can lead to threats to the country's economic

security and affect its level of security, as well as to make effective state economic policy impossible. Thus, the need to assess the financial and economic security of the regions and determine its impact on the country's economic security has been identified, which will enable to form such a mechanism for ensuring the financial and economic security of the regions and to justify ways of strengthening, taking into account the specifics of each of them. The stages of assessment of financial and economic security of regions are revealed. It is determined that achievement of criterial requirements for any type of security is realized through a system of indicators, the types of which are allocated in the study taking into account the regional level. The article clarifies the concept of financial and economic security of the regions, analyzes its level, influence on the economic security of the state, the necessity of forming a mechanism for providing financial and economic security of the regions and proposing its strengthening is substantiated theoretically.

Keywords: financial and economic security, economic policy of the state, financial and economic security of the region, external threats, internal threats, regional policy, reduction of economic security.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 13.

БАЗОВЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Козьмук Наталья Игоревна,
кандидат экономических наук, доцент,
заведующая кафедрой менеджмента и социально-гуманитарных дисциплин
Львовского образовательно-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: Kozmuk_natalia@ukr.net

Гупало Мария Владимировна,
студентка
Киевского национального университета архитектуры и строительства

Аннотация. Рассмотрены основные факторы, внешние и внутренние причины, как существующие (позитивные и негативные) или потенциально-возможные явления либо процессы, которые осуществляют прямое либо косвенное воздействие на финансово-экономическую безопасность регионов при определенных условиях. А также угрозы и другие составляющие, которые формируют среду функционирования региональной экономики. Кроме того, определена необходимость выявления угроз и их своевременного устранения как приоритетного направления экономических исследований с целью обеспечения финансово-экономической безопасности регионов. Определено, что поскольку региональный уровень является промежуточным звеном, которое связывает между собой государство и субъекты хозяйственной деятельности, то пренебрежение состоянием финансово-экономической безопасности регионов может привести к появлению угроз финансово-экономической безопасности государства. Кроме того, раскрыты этапы оценки финансово-экономической безопасности регионов. Определено, что достижение критериальных требований к любому виду безопасности реализуется через систему индикаторов, виды которых выделено в исследовании с учетом регионального уровня. Определено понятие финансово-экономической безопасности регионов, проанализированы ее уровень, влияние на экономическую безопасность государства, теоретически обосновано необходимость формирования механизма обеспечения финансово-экономической безопасности регионов и предложения по ее укреплению.

Ключевые слова: финансово-экономическая безопасность, экономическая политика государства, финансово-экономическая безопасность региона, внешние угрозы, внутренние угрозы, региональная политика, снижение экономической безопасности.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 13.

Вступ. Регіон являє собою цілісну територію, що володіє певним набором ресурсів і специфічною ієрархічною структурою економіки, її основних підсистем, елементів і зв'язків між ними, використання яких визначає позицію регіону серед регіонів країни. Однак сучасні деструктивні геополітичні та економічні зміни поглиблюють впливи широкого спектра дестабілізуювальних чинників на регіони, що зумовлює важливість забезпечення фінансово-економічної безпеки регіонів. Оскільки регіональний рівень є проміжною ланкою, яка зв'яже між собою державу і суб'єкти господарювання, то нехтування

станом фінансово-економічної безпеки регіонів може призвести до появи загроз економічній безпеці держави та негативно відобразиться на її рівні, а також унеможливити проведення ефективної державної економічної політики. Таким чином, постає необхідність оцінювання фінансово-економічної безпеки регіонів і визначення її впливу на економічну безпеку держави, у результаті чого це дасть можливість сформувати такий механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки регіонів та обґрунтувати шляхи зміцнення з урахуванням особливостей кожного з них. Тому забезпечення фінансово-економічної безпеки на регіональному

рівні повинно бути одним із пріоритетних напрямів зміцнення економічної безпеки держави.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблематика економічної безпеки держави висвітлена такими вченими, як: З. С. Варналій, Я. А. Жаліло, В. О. Рожков, Г. А. Пастернак-Таранушенко, І. Г. Мішина, В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. Поряд із тим, питанню фінансової та економічної безпеки регіону присвячені праці В. І. Криленка, В. К. Антошкіна, В. В. Третьяка, А. Ю. Юрченко, М. А. Коваленка, Л. В. Семкової, А. І. Сухорукова, Ю. М. Харазішвілі, О. І. Гапонюк, З. В. Герасимчук. Однак однією з найменш висвітлених проблем у сфері економічної безпеки залишаються аспекти її забезпечення на регіональному рівні. Тому метою статті є саме поглиблення теоретичної бази і розширення практичних рекомендацій щодо подальшого дослідження факторів впливу на фінансово-економічну безпеку регіонів, виявлення прихованих загроз і факторів ризику, що забезпечить своєчасне реагування на них і унеможливить їхній негативний вплив на економічну ситуацію в регіоні, з'ясування поняття фінансово-економічної безпеки регіонів, аналіз її рівня, вплив на економічну безпеку держави.

Результати дослідження. Досліджуючи питання забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону, чимала увага повинна приділятися впливові екзогенних та ендегенних загроз, які за своєю природою ускладнюють або унеможливлюють реалізацію державної регіональної політики, що, у свою чергу, призводить до виникнення суперечностей між суб'єктами та внутрішнім і зовнішнім середовищем, а також до зниження економічної безпеки держави загалом. Запорукою і першопричиною підвищення ефективності забезпечення економічної безпеки слугує передчасне з'ясування і прогнозування можливості виникнення явищ чи реалізації дій, що прямо чи опосередковано чинитимуть вплив на фінансово-економічну безпеку регіонів і виступатимуть як загроза і небезпеки. Наявність інформації про активізацію загроз дасть змогу тому чи іншому суб'єктові економічної безпеки держави вжити необхідних заходів щодо їх мінімізації чи нейтралізації.

Однак першопричиною виникнення будь-якої загрози є чинник, який провокує виникнення загрози. З огляду на це варто обґрунтувати суть і природу поняття «чинник», розглянути його взаємозв'язки з діалектично суміжними економічними категоріями. Чинник — наявні (позитивні чи негативні) або потенційно можливі явища чи процеси, що здійснюють пряму чи опосередковану дію на об'єкт дослідження за певних умов [1, с. 22].

Залежно від середовища виникнення розглядають зовнішні і внутрішні чинники.

1. Зовнішні чинники:

– на світовому рівні: кризові тенденції світової фінансової та економічної системи; зміна кон'юнктури світових цін і зовнішньої торгівлі; зміна процентних ставок на світовому ринку; посилення глобалізаційних процесів та конкуренції між державами у фінансовій сфері; агресивне завоювання потужними країнами світового фінансово-економічного простору; тінізація

світової економіки; безконтрольність зовнішніх фінансових операцій, пов'язаних з їхньою інтенсифікацією й мобільністю через широке застосування новітніх інформаційних технологій; недооцінка світовою спільнотою економічних перетворень в Україні;

– на загальнодержавному рівні: політична нестабільність у країні; недостатній обсяг міжнародних резервів; високий рівень внутрішнього й зовнішнього боргів; низька інвестиційна привабливість; недосконалість бюджетної системи, міжбюджетного регулювання; вплив інтелекту; високий рівень тіньової економіки; дефіцит державного бюджету; недосконалість правове регулювання фінансово-кредитної сфери; неефективність податкової й валютної політик держави; високий рівень інфляції та тінізації економіки; великі процентні ставки за кредитами; високий рівень монополізму на фінансовому ринку, нестабільність фінансового і валютного ринків; недосконалість банківської системи, розходження її інтересів з інтересами реального сектору економіки; вплив капіталу; надмірний державний борг; надмірна залежність національної економіки від іноземного інвестування; неефективна протекціоністська політика.

2. Внутрішні чинники:

– економічні: низька ресурсна забезпеченість економічної сфери регіонів; недостатня податкоспроможність регіонів; низькі інвестиційна привабливість і активність регіонів; прорахунки в інвестиційній політиці; неправильний вибір фінансових пріоритетів регіонального розвитку; дефіцит місцевих бюджетів; значне податкове навантаження на суб'єктів господарювання; постійне недозавантаження виробничих потужностей; закриття деяких виробництв; нерозвиненість ринку фінансових послуг; недосконалість регіональної влади; недостатній інноваційний розвиток регіону; висока зношеність основних засобів; збільшення експорту сировини замість наукомісткої і високотехнологічної продукції;

– соціальні: зниження заробітної плати та інших соціальних виплат; недофінансування соціальної сфери; зростання безробіття; недостатні заощадження населення; зростання податків із доходів громадян; втрата інвестованих і депозитних коштів; збільшення процентних ставок за кредитами; непередбачені фінансові витрати; підвищення цін на матеріальні блага, тарифи, послуги; знецінення грошових заощаджень;

– екологічні: брак інвестицій в основний капітал на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; недоотримання і нецільове витрачання екологічних зборів; недостатні видатки на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення; замала фінансова підтримка на охорону біологічного різноманіття;

– науково-технологічні, які пов'язані з руйнуванням виробничо-технічного потенціалу, і деіндустріалізація економіки, згортання НДДКР, розпад наукових колективів, перехід висококваліфікованих фахівців в інші галузі, використанням застарілих технологій і обладнання, що гальмує процеси їх модернізації та оновлення;

- інформаційні, котрі виникають унаслідок браку інформації про зовнішнє середовище, що не забезпечує зворотного зв'язку;
- матеріальні, які пов'язані зі знищенням обладнання та інших засобів виробництва;
- правові, що виникають через недосконалість правової бази, а тому змушують підприємства, що функціонують на території регіону, маневрувати між законами і підзаконними актами [2].

Ідентифікація виявлених чинників, що за окремих умов мають негативний вплив на фінансово-економічну безпеку регіону, та інтерпретація безпеки як можливості або здатності протистояти деструктивним впливам вимагають визначення дефініції «загроза».

У сучасній науковій літературі поняття «загроза» розглядається з різних точок зору. Так, одним з універсальних трактувань цього поняття є таке: «загроза – це сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам будь-якого суб'єкта, які виступають причиною збитків, розмір яких визначається ступенем зниження економічного потенціалу регіону протягом певного проміжку часу». Загрозою можна також вважати збіг обставин, що значно збільшують ризики життєдіяльності суб'єкта. Загрози виникають у результаті цілеспрямованих або неусвідомлених дій людей, органів влади, а також природних явищ [8].

З погляду на фінансово-економічну безпеку регіону «загрози» є ключовими і можуть розглядатися як чинники, що протистоять реалізації економічної стратегії та спонукають забезпечити її адаптивність до умов, що змінюються [3]. При цьому загрози фінансово-економічній безпеці є наслідком суперечностей, що розвиваються як усередині регіону, так і за його межами [8].

Більшість авторів [7, с. 64] розглядає загрози як найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки, тобто актуалізовану діючу небезпеку, яка характеризується конкретною формою прояву та способу дії, або сукупністю умов та чинників, які створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів господарювання. Зокрема, Т. М. Гордієнко [4, с. 238] під загрозами регіональній економічній безпеці розуміє чинники, які роблять неможливим чи в значному ступені ускладнюють процес реалізації економічних інтересів території, чим створюють загрозу для життєзабезпечення соціально-економічної системи регіону. Відтак виявлення загроз та їх усунення є пріоритетними елементами фінансово-економічної безпеки регіону.

У свою чергу, О. А. Пугач під загрозами розуміє «фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і безпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу» [5, с. 214]. Такої ж думки дотримується М. А. Коваленко: «Загрози економічній безпеці є сукупністю реальних та потенційно можливих явищ і дестабілізуючих чинників, які ускладнюють або унеможливають реалізацію національних інтересів в економічній сфері» [6, с. 119].

Доволі аргументованим є визначення В. Ярочкіна, який під загрозами фінансово-економічній безпеці визначає явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, цінностей і життєзабезпечення [14].

Погоджуючись з думкою вітчизняних авторів [8], можна зазначити, що загрози є найбільш чіткою, обґрунтованою і безпосередньою формою небезпеки, тобто актуалізована діюча небезпека, яка характеризується конкретною формою прояву та способу дії, або сукупністю умов та чинників, які створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів.

У цілому наявні теоретичні підходи до визначення поняття загрози економічній безпеці регіонів об'єднують у декілька напрямів:

- сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам будь-якого суб'єкта і які виступають причиною збитків, розмір яких визначається ступенем зниження економічного потенціалу регіону протягом певного проміжку часу;
- загрози економічній безпеці є наслідком суперечностей, що розвиваються як усередині регіону, так і за його межами;
- загрозою можна вважати збіг обставин, що значно збільшують ризики життєдіяльності суб'єкта (регіону);
- загрози виникають у результаті цілеспрямованих або неусвідомлених дій людей, органів влади, а також природних явищ;
- загрози є ключовими у системі категорій економічної безпеки регіону і можуть розглядатися як чинники, що протистоять реалізації економічної стратегії та спонукають до забезпечення її адаптивності до умов, що змінюються [8].

Отже, під загрозами фінансово-економічній безпеці регіонів розуміють чинники, які унеможливають чи в значному ступені ускладнюють процес реалізації економічних інтересів території, чим створюють загрозу для життєзабезпечення соціально-економічної системи регіону. При цьому створення відповідної ефективної системи дасть змогу розробити дієвий механізм попередження та мінімізації дії загроз фінансово-економічній безпеці, що стримують розвиток регіону [8].

Своєчасна оцінка загроз фінансово-економічній безпеці регіону сприятиме дієвості організаційно-економічного механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону і, як наслідок, розвитку економіки регіону. У зв'язку з цим винятково важливим є правильне визначення і прогнозування пріоритетів загроз, що дає змогу оптимально розподілити наявні ресурси, сили і засоби під час забезпечення безпеки.

Слід відзначити нестабільність системи загроз в умовах ринкової економіки. Різні загрози фінансово-економічній безпеці регіону в різні періоди часу можуть бути більш або менш важливими.

На нашу думку, в умовах сьогодення основними загрозами для фінансово-економічної безпеки регіону можна визначити такі загрози фінансово-економічній безпеці регіонів.

1. Фінансові:

- неефективна система оподаткування;
- фіктивне заниження суб'єктами бази оподаткування;
- нестабільність валютного курсу;
- відсутність пріоритетності бюджетних витрат на інвестиційні заходи розвитку регіонів;
- невірноважена тарифна політика;
- відплив капіталу за кордон;
- відсутність ефективної системи кредитування;
- високий рівень бідності та велика диференціація в оплаті праці;
- недовіра до фінансових інститутів.

2. Економічні:

- падіння ділової активності, зниження обсягів виробництва і зростання кількості збиткових суб'єктів господарювання регіонів;
- збільшення потреби в імпорті готової продукції;
- неефективність державної та регіональних політик щодо стимулювання інноваційної діяльності;
- зростання прихованого безробіття;
- зниження рівня та якості життя населення;
- послаблення зовнішньоекономічної позиції експортноорієнтованих регіонів, особливо промислових;
- поглиблення структурних диспропорцій регіональних ринків праці.

Наявність значної кількості загроз потребує впровадження заходів щодо їх мінімізації. Так, однією з передумов протидії загрозам є поліпшення заходів організаційно-правового регулювання економічної безпеки, що передбачає виявлення і дослідження причин нестабільного економічного стану в регіоні та стадій його розвитку (оцінка рівня фінансово-економічної безпеки); розроблення плану економічних, фінансових та інших комплексних перетворень відповідно до положень стратегії національної економічної безпеки. Базовим етапом у цьому процесі є реалізація заходів, пов'язаних із визначенням рівня фінансово-економічної безпеки в регіоні [9]. Це багатогранний процес, який охоплює дослідження особливостей розвитку соціально-економічного потенціалу регіону. Пріоритетними є економічні та соціальні дослідження, оскільки вони відображають розвиток виробничого сектору економіки регіону й соціальної інфраструктури регіональної системи, яка забезпечує підтримку певних стандартів життєдіяльності населення — соціуму. При цьому безпосередньо оцінка фінансово-економічної безпеки регіону дає змогу визначити рівень економічного розвитку території.

Оцінювання фінансово-економічної безпеки здійснюється в чотири етапи.

1. Розробка системи індикаторів фінансово-економічної безпеки відповідно до внутрішньої структури. Кожен елемент структури характеризується показниками, які відображають специфіку розвитку регіональної системи. Безпосередній відбір показників, як зазначають Т. Агапова і В. Сенчагов, слід здійснювати з урахуванням таких моментів: доцільно розділити показники на дві групи (показники-критерії, орієнто-

вані на оцінку рівня економічної безпеки, та аналітично-інформаційні додаткові показники); необхідно включити показники, які важко розрахувати, а також індикатори, для яких порогове значення визначити неможливо; здійснювати розрахунок показників, ураховуючи не тільки взаємозв'язок між ними, але й їхній сукупний вплив на рівень економічної безпеки регіону [10, с. 46].

2. Розрахунок порогових значень фінансово-економічної безпеки на основі експертного методу оцінки не лише порогового значення, а «коридору», який визначає передкризову зону економічного розвитку регіону — перехід від стану економічної безпеки до стану економічної небезпеки, і — навпаки.

3. Аналіз фактичних значень індикатора фінансово-економічної безпеки і граничної величини, що дає змогу визначити рівень фінансово-економічної безпеки за одним з індикаторів, але не відображає загальний розвиток територіального утворення;

4. Визначення інтегральної (комплексної) бальної оцінки фінансово-економічної безпеки регіону, яка відображає рівень розвитку регіональної економіки за сукупністю індикаторів фінансово-економічної безпеки.

Досягнення критеріальних вимог до будь-якого виду безпеки реалізується через систему індикаторів. Визначення реальних значень індикаторів безпеки та їх порівняння з пороговими значеннями дасть змогу оцінити дійсний стан рівня безпеки, оскільки наближення індикаторів до їхньої гранично допустимої величини свідчить про акумуляцію загроз соціально-економічній стабільності суспільства, а перевищення граничних або порогових значень — про входження суспільства в зону нестабільності та соціальних конфліктів, тобто про реальний підрив економічної безпеки [11].

На регіональному рівні важливо виділити такі індикатори фінансово-економічної безпеки.

1. Індикатори фінансової безпеки:

- прибуткова частина бюджету;
- темпи зростання прибуткової частини бюджету;
- відношення податків до валового регіонального продукту;
- відношення трансфертів до ВРП;
- частка оплати праці в регіональній доданій вартості;
- відношення соціальних витрат до ВРП;
- частка заощаджень у ВРП.

2. Індикатори економічної безпеки:

- ВРП на душу населення;
- обсяг інвестицій в основний капітал та обсяг іноземних інвестицій;
- частка промисловості в загальному обсязі ВРП;
- питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, у загальній кількості промислових підприємств,
- частка приросту прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) у загальному обсязі капітальних інвестицій;
- коефіцієнт експортної залежності;

- коефіцієнт імпортої залежності;
- питома вага заробітної плати у структурі доходів населення [12; 13].

Розрахунок комплексної оцінки фінансово-економічної безпеки дає змогу визначити кількісну характеристику фінансово-економічних явищ, які відбуваються, виявити стан економічної безпеки регіону (нормальна, передкризова, кризова ситуації), основні загрози фінансово-економічному розвитку регіону в розрізі системних характеристик безпеки.

Висновки. Отже, стан економічної безпеки характеризується нормальною ситуацією, якщо регіональна соціально-економічна система спроможна до стійкого розвитку та інтенсивного економічного зростання, забезпечення високого рівня та якості життя населення,

передбачення та протистояння зовнішнім і внутрішнім чинникам-загрозам.

Передкризова ситуація характеризується порушенням функціонування окремих її елементів, що є умовою дестабілізації розвитку території; сприяє погіршенню ситуації за відсутності заходів усунення причин негативних змін. Кризовій ситуації властивий стан економічної небезпеки, основними рисами якої є криза функціонування основних елементів системи (виробничого, фінансового, трудового потенціалу); створення стійких джерел кризи, для усунення яких необхідне впровадження комплексу заходів, орієнтованих на усунення чинників-загроз і нейтралізацію їхніх наслідків та на відновлення процесів життєдіяльності регіону.

Список використаної літератури

1. Мартинюк В. П. Фіскальна безпека держави: концептуальні засади та шляхи забезпечення : [монографія] / В. П. Мартинюк, О. В. Баранецька. — Тернопіль : Крок, 2015. — 206 с.
2. Юрків Н. Я. Регіональні чинники фінансової безпеки реального сектору економіки [Електронний ресурс] / Н. Я. Юрків. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2011_12_11.
3. Стеценко С. П. Теоретичні аспекти дослідження економічної безпеки регіону на основі соціально-економічного моніторингу [Електронний ресурс] / С. П. Стеценко. — Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2013/28.pdf.
4. Гордієнко Т. М. Проблеми визначення загроз економічній безпеці регіону / Т. М. Гордієнко, В. В. Третяк // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2011. — № 8 (162). — Ч. 1. — С. 236—242.
5. Пугач О. А. Класифікація та систематизація загроз економічній безпеці держави в системі національної безпеки / О. А. Пугач // Економіка і організація управління. — 2014. — № 1 (17). — С. 209—217.
6. Коваленко М. А. Управління економічною безпекою регіону: сутність та механізм реалізації : [монографія] / М. А. Коваленко, І. І. Нагорна, Б. В. Сіленков ; за заг. ред. М. А. Коваленка. — Київ : Олді-плюс, 2006. — 444 с.
7. Лысенко Ю. Г. Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденский, А. А. Спиридонов]. — Донецк : ДонНУ, 2002. — 178 с.
8. Юрченко А. Ю. Розвиток теорії і практики визначення загроз економічній безпеці регіону в трансформаційній економіці [Електронний ресурс] / А. Ю. Юрченко. — Режим доступу : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/4_ukr/38.pdf.
9. Агапова Т. Н. Методика и инструментарий для мониторинга экономической безопасности региона / Т. Н. Агапова // Вопросы статистики. — 2001. — № 2. — С. 44—48.
10. Чехович Г. Т. Визначення індикаторів економічної безпеки регіону [Електронний ресурс] / Г. Т. Чехович. — Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2457>.
11. Носирев О. О. Регіональна економічна безпека як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки [Електронний ресурс] / О. О. Носирев. — Режим доступу : <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%8>.
12. Антошкін В. К. Показники й індикатори соціально-економічної безпеки регіонів [Електронний ресурс] / В. К. Антошкін. — Режим доступу : <http://journals.uran.ua/efs/article/view/60896/56701>.
13. Гуменюк А. М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія / А. М. Гуменюк. — Київ : НІСД, 2014. — 466 с.
14. Ярочкин В. И. Теория безопасности / В. И. Ярочкин, Я. В. Бузанова. — Москва : Академический Проект: Фонд «Мир», 2005. — 176 с.

References

1. Martyniuk, V. P. (2015). *Fiskalna bezpeka derzhavy: kontseptualni zasady ta shliakhy zabezpechennia* [Fiscal security of the state: conceptual foundations and ways of securing]. Ternopil: Step [in Ukrainian].
2. Yurkiv, N. Ya. (2011). *Rehionalni chynnyky finansovoi bezpeky realnoho sektoru ekonomiky* [Regional factors of financial security of the real sector of economy]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2011_12_11 [in Ukrainian].
3. Stetsenko, S. P. (2013). *Teoretychni aspekty doslidzhennia ekonomichnoi bezpeky rehionu na osnovi sotsialno-ekonomichnoho monitorynhu* [Theoretical aspects of the study of economic security of the region on the basis of socioeconomic monitoring]. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2013/28.pdf [in Ukrainian].
4. Gordienko, T. M., & Tretyak, V. V. (2011). *Problemy vyznachennia zahroz ekonomichnii bezpetsi rehionu* [Problems of determination of threats to the economic security of the region]. *Visnyk Shkhydnoukrainskoho*

- natsionalnoho unievrystetu imeni Volodymyra Dalia — Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, 8 (1), 236—242 [in Ukrainian].
5. Pugach O. A. (2014). Classification and systematization of threats to the economic security of the state in the system of national security [Economics and organization management]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia — Economics and management organization*, 1 (17), 209—217 [in Ukrainian]
6. Kovalenko, M. A. (Eds.), Nahorna, I. I., & Silenkov, B. V. (2006). *Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu rehionu: sutnist ta mekhanizm realizatsii* [Management of economic security of the region: the essence and mechanism of realization]. Kiev: Oldi-plius [in Ukrainian].
7. Lyisenko, Yu. G., Mischenko, S. G., Rudenskiy, R. A., & Spiridonov, A. A. (2002). *Mekhanizmy i upravleniya ekonomicheskoy bezopasnostyu* [Mechanisms of management of economic security]. Donetsk: DonNU [in Russian].
8. Yurchenko, A. Yu. *Rozvytok teorii i praktyky vyznachennia zahroz ekonomichnii bezpetsi rehionu v transformatsiinii ekonomitsi* [Development of the theory and practice of identifying threats to the economic security of the region in a transformational economy]. Retrieved from http://www.economyandsociety.in.ua/journal/4_ukr/38.pdf [in Ukrainian].
9. Agapova, T. N. (2001). Metodika i instrumentariy dlya monitoringa ekonomicheskoy bezopasnosti regiona [Methodology and tools for monitoring the economic security of the region]. *Voprosy i statistiki — Questions of statistics*, 2, 44—48 [in Russian].
10. Chekhovich, T. V. (2017). *Vyznachennia indykatoriv ekonomichnoi bezpeky rehionu* [Definition of indicators of economic security of the region]. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?Op=1&z=2457> [in Ukrainian].
11. Nossirev, O. O. (2016). *Rehionalna ekonomichna bezpeka yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky* [Regional economic security as a factor of increasing the competitiveness of the economy]. Retrieved from <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%8> [in Ukrainian].
12. Antoshkin, V. K. (2014). *Pokaznyky y indykatory sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehioniv* [Indicators and indicators of socio-economic security of the regions]. Retrieved from <http://journals.uran.ua/efs/article/view/60896/56701> [in Ukrainian].
13. Gumenyuk, A. M. (2014). *Bezpeka strukturno-instytutsionalnoi transformatsii ekonomiky rehionu: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty* [Safety of Structural-Institutional Transformation of the Region's Economy: Theoretical Foundations and Applied Aspects]. Kyiv: NISS [in Ukrainian].
14. Yarochkin, V. I., & Buzanova, Ya.V. (2005). *Teoriya bezopasnosti* [Safety theory]. Moscow: Akademicheskiiy Proekt: Fond «Mir» [in Russian].

УДК 336.71

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ РИЗИКУ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ У СФЕРІ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ АБО ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Самородов Борис Вадимович,
доктор економічних наук, професор,
директор Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: bsamorodov@gmail.com

Уткіна Олександра Володимирівна,
аспірант
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: utkinaaleksandra9@gmail.com

Анотація. Проаналізовано міжнародні вказівки ФАТФ, зокрема фактори, які впливають на виникнення ризику. На основі наведених факторів проведено класифікацію ознак ризику банківської установи у сфері відмивання коштів або фінансування тероризму. Доведено, що ті джерела виникнення легалізаційного ризику в банках спричиняє, у ряді загальноприйнятих, нові наслідки, які призводять до масштабних дій з боку банків. Запропоновано низку рекомендацій банківським установам для встановлення довірчих кореспондентських відносин, а також для належного розуміння та оцінки ризику легалізації (відмивання) незаконно отриманих доходів.

Проведене дослідження з урахуванням класифікаційних ознак дозволить удосконалити процес виявлення та управління ризиком відмивання коштів або фінансування тероризму на національному рівні.

Ключові слова: ризик легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, ризик-орієнтований підхід, фінансова установа, кореспондентські банківські відносини, «дерискінг».

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 0; бібл.: 8.

THE CLASSIFICATION SIGNS OF BANKING RISKS IN THE FIELD OF MONEY LAUNDERING OR FINANCING TERRORISM

Samorodov Borys,
Doctor of Economics, Professor,
Director of Kharkiv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: bsamorodov@gmail.com

Utkina Oleksandra,
Ph. D. student
of SHEI «Banking University»
e-mail: utkinaaleksandra9@gmail.com

Abstract. The international guidelines of the FATF, in particular factors, influencing the occurrence of risk, are analyzed. On the basis of the above factors, a classification of risk characteristics of a banking institution in the sphere of money laundering or financing of terrorism was carried out. It has been proved that those sources of legalization risk in banks cause, in a number of commonly accepted, a number of new consequences, which lead to large-scale actions by banks. A number of recommendations were made for banking institutions to establish trusting correspondent relations, as well as to properly understand and assess the risk of legalization (laundering) of illegally obtained income.

The study, taking into account the classification criteria, will improve the process of identifying and managing the risks of money laundering or financing of terrorism at the national level.

Keywords: legalization (laundering) of criminal proceeds, risk-based approach, financial institution, correspondent banking relationships, «derisking».

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 0; bibl.: 8.

КЛАССИФИКАЦИОННЫЕ ПРИЗНАКИ РИСКОВ БАНКОВСКОГО УЧРЕЖДЕНИЯ В СФЕРЕ ОТМЫВАНИЯ ДЕНЕГ ИЛИ ФИНАНСИРОВАНИЕ ТЕРРОРИЗМА

Самородов Борис Вадимович,
доктор экономических наук, профессор,
директор Харьковского образовательно-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: bsamorodov@gmail.com

Уткина Александра Владимировна,
аспірант
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: utkinaaleksandra9@gmail.com

Аннотация. Проанализированы международные указания ФАТФ, в частности факторы, влияющие на возникновение риска. На основе приведенных факторов проведена классификация признаков риска банковского учреждения в сфере отмывания денег или финансирования терроризма. Доказано, что те источники возникновения в банках легализационного риска вызывает, в ряде общепринятых, ряд новых последствий, которые приводят к масштабным действиям со стороны банков. Предложен ряд рекомендаций банковским учреждениям для установления доверительных корреспондентских отношений, а также для правильного понимания и оценки риска легализации (отмывания) незаконно полученных доходов.

Проведенное исследование с учетом классификационных признаков позволит усовершенствовать процесс выявления и управления рисками отмывания денег или финансирования терроризма на национальном уровне.

Ключевые слова: легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, риск-ориентированный подход, финансовое учреждение, корреспондентские банковские отношения, «дерискинг».

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 0; библи.: 8.

Вступ. Банківські установи є невід'ємною складовою фінансової системи, оскільки виступають у ролі своєрідних посередників між власниками тимчасово вільних коштів та економічними суб'єктами, які безпосередньо потребують їх. Таку діяльність супроводжує безліч ризиків, адже ухвалюючи рішення в умовах невизначеності, обираючи із переліку можливих альтернатив, є ймовірність як примноження власного прибутку, так і його втрати. Тому дуже важливо для банків створювати і вдосконалювати індивідуальні системи оцінки та управління ризиками.

Ризики, з якими зіштовхуються банки, настільки багатогранні, що немає можливості для розроблення уніфікованих принципів їхньої оцінки та управління

ними. Тому для того, щоб система управління ризиками була ефективною, потрібен їхній класифікаційний поділ на типи, усередині яких були б можливі розроблення і впровадження єдиних правил і принципів їхньої оцінки та управління. Одним із таких різновидів ризику є ризик залучення банку до процесів відмивання кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Питанням розроблення внутрішньобанківської системи протидії відмиванню кримінальних доходів займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Дж. Гросман, Ф. Бретт, Дж. Жданович, О. І. Барановський, О. О. Глуценко, І. Б. Дзедзик, С. О. Дмитров, І. І. Д'яконова, С. Є. Ковальова, І. Б. Семеген, М. І. Худокормова та ін.

Проте недостатньо досліджена проблема класифікаційного поділу ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, на певні ознаки, що потребує подальшого вдосконалення.

Мета статті полягає в удосконаленні класифікаційних ознак ризику легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Результати дослідження. У Керуючих вказівках ФАТФ і в національному законодавстві [1; 5], ризик розглядається як похідна від трьох факторів: загрози, вразливості та наслідків (рис. 1).

Оцінка ризиків відмивання коштів або фінансування тероризму є інструментом або процесом, заснованим на методології, узгодженої учасниками проведення оцінки, у рамках якого робиться спроба виявити, проаналізувати і зрозуміти ризики відмивання коштів або фінансування тероризму і який служить першим кроком для зниження таких ризиків.

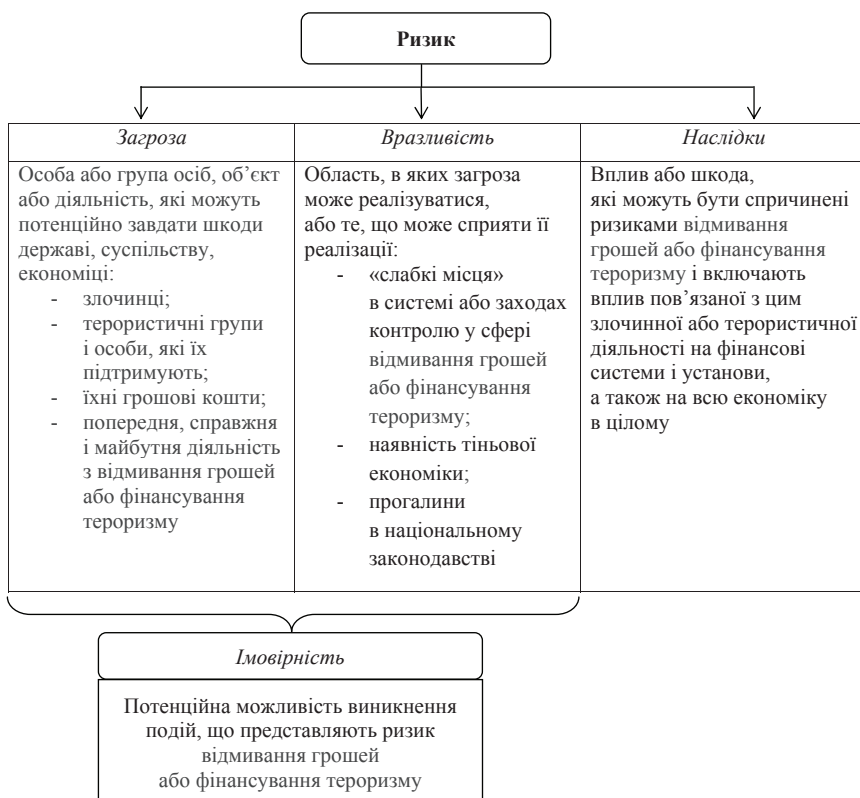

Рис. 1. Аналіз факторів, які утворюють ризик
Примітка. Складено за [1].

В ідеалі, оцінка ризику полягає у винесенні судження щодо загроз, вразливостей і наслідків, які розглянуто далі.

На нинішній день головним завданням для країн у протидії відмиванню незаконно отриманих доходів або фінансуванню тероризму є впровадження ризик-орієнтованого підходу. Відповідно до Міжнародних стандартів ФАТФ [1], «країни, компетентні органи та фінансові установи повинні виявляти, оцінювати і усвідомлювати ризики відмивання доходів або фінансування тероризму, з якими вони стикаються, та вживати відповідні заходи для ефективного управління ними».

Основним інструментарієм здійснення такого підходу є належне внутрішньобанківське корпоративне управління ризиками, у якому наведено механізми контролю і спеціальні процедури, встановлені державними компетентними наглядовими органами та нормативною базою [6].

Також згідно з Керівництвом ФАТФ із впровадження ризик-орієнтованого підходу в банківських установах для належної оцінки та розуміння ризиків у банках повинні бути досвідчені і перевірені співробітники, що проходять при наймі на роботу перевірку на професійну придатність і сумлінність. Від них також

потрібно мати необхідне технічне оснащення для виконання цієї роботи, і таке оснащення має відповідати складності проведених банківських операцій [8].

Згідно з національним законодавством, зокрема Критерії ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, затверджених Мінфіном України [2], і рекомендацій міжнародних органів (ФАТФ, Базельський комітет, Світовий банк), ми запропонували класифікацію ризику легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, поділену на групи: за джерелами виникнення, за сферою виникнення і за наслідками виникнення (рис. 2).

Наведені джерела виникнення ризику відмивання незаконно отриманих доходів спричиняють багато негативних наслідків, до яких, окрім загальновідомих, ми виділили ризик «дерискінгу», що наразі становить неабияке занепокоєння з боку наглядових органів.

За останнє десятиліття сектор фінансових послуг у всьому світі випробував на собі підвищений контроль за нормативними актами, особливо у сфері фінансових злочинів, боротьби з відмиванням грошей і регулювання антитерористичного фінансування.

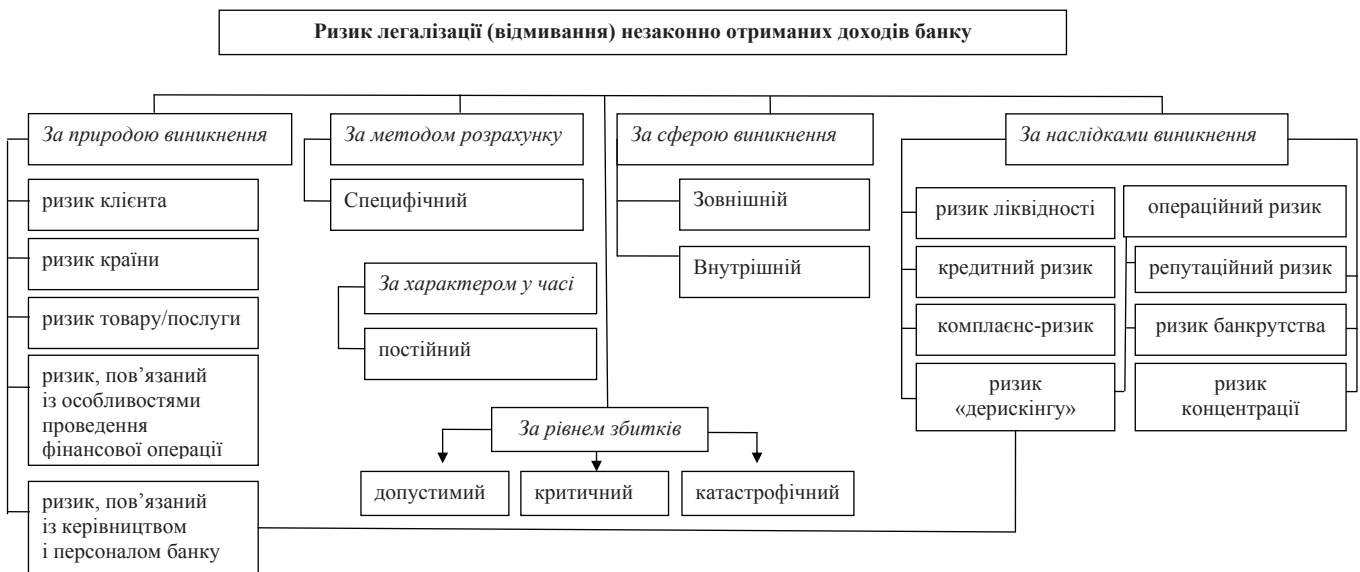

Рис. 2. Класифікація ознак ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, банківськими установами

Примітка. Складено авторами.

Фінансові інститути в цілому відреагували на нову нормативну базу, зміцнили свої підрозділи з питань дотримання та управління ризиками зі збільшенням бюджетів і чисельності персоналу. Однак у міру зростання цінового і регуляторного ризику банківських операцій, постійних спроб шахраїв легалізувати свої «брудні» доходи через банки деякі фінансові установи, оцінюючи аналіз витрат і результатів, просто ухвалюють рішення про припинення роботи з масштабними клієнтами або сегментами клієнтів. Така тенденція в економіці отримала назву «дерискінг» [3].

ФАТФ характеризує «дерискінг» як явище в діяльності фінансових установ, яке спрямоване на при-

пинення або обмеження ділових відносин із клієнтами або категоріями клієнтів з метою уникнення, а не управління ризиками [3].

Причини «дерискінгу» можуть бути різні, такі як побоювання щодо прибутковості, пруденційних вимог, занепокоєння після глобальної фінансової кризи або репутаційного ризику.

Хоча зниження ризику в секторі фінансових послуг є дуже бажаним, регулятори також висловили стурбованість тим, що така масштабна профілактика з боку фінансових установ щодо своїх клієнтів може мати ненавмисні наслідки і представляти свої власні юридичні ризики. Важливо звернути увагу на те, що

в результаті дерискінгу знизяться прозорість фінансових потоків і доступність фінансових послуг, що може призвести до збільшення ризику відмивання коштів і фінансування тероризму.

Улітку 2016 року стало відомо, що фінансові установи, які намагалися уникнути регуляторного ризику, припиняли, обмежували і відмовляли в обслуговуванні цілим сегментам клієнтів. Згідно з даними Асоціації фахівців з протидії відмиванню грошей (ACAMS) / Доу-Джонс [4], 40 % респондентів повідомляють, що їхні компанії частково або повністю вийшли «зі строю» через сприйнятий фінансово-кредитними установами регуляторний ризик і нездатністю належно ним керувати.

На думку М. Каратаєва, обов'язок виконання всіх процедур із протидії відмиванню кримінальних доходів іноді призводить до того, що банк змушений уживати непопулярних заходів, які обмежують діяльність клієнтів. Вимагаючи надання договорів та інших документів, що підтверджують законність походження коштів на рахунку клієнта, відмовляючи у проведенні операцій клієнтів, банк втрачає конкурентні переваги і, як наслідок, знижує власний прибуток [7].

У процесі надання фінансових послуг більш високий ризик означає більш високий дохід. Коли банки конкурують тільки за клієнтів з найнижчим рівнем ризику, у яких найбільше варіантів, їхня здатність стягувати більшу вартість за надання фінансових послуг зменшується. Часто буває простіше управляти наявними клієнтами, навіть тими, хто перебуває в категоріях більш високого ризику, ніж залучати нових клієнтів без раніше наявних відносин із цим банком. Крім того, скорочення кількості сегментів ринку або продуктів, що обслуговуються банком, може означати в довгостроковій перспективі, що банк є менш диверсифікований.

Існує кілька причин, за якими банки можуть застосовувати такі методи роботи зі своїми клієнтами. Основна з них — уникнути ризику контрагента. Руйнуючи відносини з клієнтами з високим ризиком, банк може поліпшити свій власний профіль ризиків. Це важлива частина дотримання підходу, заснованого на оцінці ризику, у сфері протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, який пропагують органи регулювання. Банки із сильною практикою управління ризиками також зменшують імовірність регуляторних дій і знижують репутаційний ризик.

Проте застосування в управлінні ризиками заходів «дерискінгу» можуть сприяти виникненню негативних наслідків, а саме:

1) тіньовий банкінг. Організації та приватні особи, у яких були закриті банківські рахунки, часто починають робити бізнес готівкою. Це ускладнює розслідування відмивання грошей і фінансування тероризму — повна протилежність наміру регулювання протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом;

2) обмежена іноземна допомога. Маленькі благодійні організації, яким було відмовлено в користуванні банківськими послугами, не можуть надавати допомогу районам підвищеного ризику, де це найбільш потрібно. Подальша ізоляція цих районів від глобальної економічної системи є потенційним чинником, що сприяє терористичним ідеологіям. Крім

того, зменшення доступності підприємств із грошовими послугами в результаті деривативних обмежень на глобальному ринку грошових переказів є ключовою рушійною силою економічного зростання країн, що розвиваються;

3) «наслідування дерискінгу». Опційна профілактика може бути предметом стурбованості через ризик того, що рішення одного банку вийти зі сегмента ринку спонукає інші банки переглянути свою подальшу участь у цьому сегменті. Це викликає особливе занепокоєння у країнах, де для клієнтів є тільки кілька великих банків. У той час як жоден банк не хоче бути єдиним, що обслуговує особливо ризикований сегмент ринку, може виникнути репутаційний і регуляторний ризик, пов'язаний з тим, що останній банк відключає послуги для благодійних організацій, а не для некомерційних організацій;

4) зниження прибутку банків і диверсифікація. Для забезпечення відносин із клієнтами з високим рівнем ризику банкам потрібний великий обсяг ресурсів. Розрив відносин із такими клієнтами може звільнити ці ресурси для того, щоб банк зосередив свою увагу на роботі з менш масштабними клієнтами (але і менш ризиковими клієнтами, співпраця з якими гарантує отримання легального прибутку) і зосередитися на інших проблемах. Більш того, зосередивши увагу на меншій кількості продуктів та послуг з обмеженими витратами на відповідність рівню важливого клієнта, банк може підвищити свою ефективність і водночас потенційно підвищити прибутковість.

Нова тенденція, яка має назву «дерискінг», є одним з таких складних рішень, які ухвалюють деякі банки з метою спрощення бізнес-моделей, а також зниження ризиків відмивання грошей шляхом виходу виключення деяких продуктів або типів клієнтів.

У Керівництві ФАТФ «Кореспондентські банківські відносини» [5] Банк міжнародних розрахунків (БМР) пропонує такі заходи для відновлення довіри між банками-респондентами:

- використання послуг «Знай свого клієнта», що надаються СБІФТ та іншими провайдерами;
- використання LEI (Глобальна система визначення ідентифікації юридичних осіб);
- розвиток співпраці між банками з обміну інформацією про своїх клієнтів. Для цього, однак, як зазначає БМР, варто розв'язати низку проблем забезпечення інформаційної безпеки і захисту даних;
- удосконалення формату платіжних доручень СБІФТ, включення відправником додаткової інформації про клієнтів у МТ 103.

Попри те, що немає ніякої панацеї для управління ризиками у фінансовій системі, «дерискінг» — це один із способів, за допомогою якого деякі банки намагаються розв'язати свою проблему ризиків. Однак дезінформування, і зокрема масштабний «дерискінг», можуть мати наслідки для фінансової системи в цілому і нести свій власний регуляторний ризик. Розумним фінансовим установам слід зосередити увагу на управлінні ризиками клієнтів і розглянути вплив рішень, пов'язаних із деривацією.

Висновки. Проведені дослідження щодо класифікації ризику відмивання незаконно отриманих дохо-

дів або фінансування тероризму дозволили звернути увагу на ті можливі негативні наслідки, які можуть значно підірвати фінансове становище банківської установи. Для подолання негативних наслідків доцільно скористатися досвідом зарубіжних країн, упро-

вадити ефективну стратегію діяльності банку, яка б змінила важливі недоліки в ризик-менеджменті банку, що можуть спровокувати ризик легалізації (відмивання) незаконно отриманих доходів або фінансування тероризму.

Список використаної літератури

1. International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation [Electronic resource] : The FATF recommendations. — 2012. — Available at : <http://fatf-gafi.org>.
2. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 08.07.2016 № 584. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16>.
3. FATF Guidance Correspondent Banking Services [Electronic resource]. — 2016. — October. — Available at : <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Guidance-Correspondent-Banking-Services.pdf>.
4. Dow Jones & ACAMS. Global anti-money laundering survey results 2016 [Electronic resource]. — Available at : http://files.acams.org/pdfs/2016/Dow_Jones_and_ACAMS_Global_Anti-Money_Laundering_Survey_Results_2016.pdf.
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 50—51. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>.
7. Каратаев М. В. Риск вовлечения банка в процессы легализации преступных доходов: сущность, классификация и оценка последствий / М. В. Каратаев // Финансы и кредит. — 2009. — № 31 (367).
8. Risk-Based Approach Guidance for the Banking Sector [Electronic resource] / FATF. — 2014. — 23 October. — Available at : www.fatf-gafi.org.

References

1. FATF. (2012, February). International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation: The FATF recommendations. Retrieved from <http://fatf-gafi.org>.
2. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2016). *Pro zatverdzhennia Kryteriiv ryzyku lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvannia teroryzmu ta finansuvannia rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Nakaz vid 08.07.2016 № 584* [On Approval of the Risk Criteria for the Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, Terrorist Financing and the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Order of 08.07.2016 № 584]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16> [in Ukrainian].
3. FATF. (2016, October). Guidance Correspondent Banking Services [FATF Guidance Correspondent Banking Services]. Retrieved from <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Guidance-Correspondent-Banking-Services.pdf>.
4. Dow Jones & ACAMS. (n. d.). Global anti-money laundering survey results 2016. Retrieved from http://files.acams.org/pdfs/2016/Dow_Jones_and_ACAMS_Global_Anti-Money_Laundering_Survey_Results_2016.pdf.
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). *Pro zapobihannia ta protyidiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1702-VII* [On Prevention and Counteraction of the Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, Terrorist Financing and the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Law of Ukraine dated October 14, 2014 № 1702-VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, 50—51. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> [in Ukrainian].
6. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2004). *Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii ta funktsionuvannia system ryzyk-menedzhmentu v bankakh Ukrainy: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 02.08.2004 № 361* [Methodical recommendations on the organization and functioning of risk management systems in banks of Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated 02.08.2004 № 361]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04> [in Ukrainian].
7. Karataev, M. V. (2009). Risk вовлечения банка в процессы легализации преступных доходов: сущность, классификация и оценка последствий [The risk of involving the bank in the process of money laundering: the nature, classification and impact assessment]. *Finansy i kredit — Finance and credit*, 31 (367) [in Russian].
8. FATF. (2014, October 23). Risk-Based Approach Guidance for the Banking Sector. Retrieved from www.fatf-gafi.org.

УДК 336.71

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ

Момот Олександр Михайлович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і банківської справи
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
e-mail: o.m.momot@gmail.com

Анотація. Розкрито основні тенденції в діяльності банківських установ і визначено чинники впливу на банківську конкуренцію в сучасних умовах. Виявлено можливості збереження конкурентоспроможності банківської установи, що залежать від певної сукупності факторів і принципів. Доведено необхідність з'ясування цільових конкурентних позицій, а також організаційних принципів функціонування банку, методів ухвалення рішень, способів ведення конкурентної боротьби при побудові моделі управління конкурентоспроможністю будь-якої банківської установи. Обґрунтовано, що управління банком своїми конкурентними перевагами здійснюється через вироблення конкурентних стратегій, що дозволяє формувати і реалізовувати конкурентний потенціал банку в усіх сферах його діяльності.

Ключові слова: конкурентоспроможність банківських установ, чинники впливу на банківську конкуренцію, інтенсивність банківської конкуренції, ефективність функціонування банківських установ, конкурентні переваги в банківництві, конкурентні позиції, управління конкурентоспроможністю.

Формул: 0; рис.: 3; табл.: 0; бібл.: 5.

THE MODEL OF MANAGEMENT OF THE COMPETITIVENESS OF BANKING INSTITUTION

Momot Oleksandr,
Ph. D. in Economics,
Associate Professor of Department of Finance and Banking
Higher Education Institution of Ukoopsilka
«Poltava University of Economics and Trade»
e-mail: o.m.momot@gmail.com

Abstract. The main tendencies in the activity of banking institutions are revealed and the current factors affecting the banking competition are determined. The possibilities of maintaining the competitiveness of the banking institution, which depend on a certain set of factors and principles, are revealed. The necessity to identify the target competitive positions, the organizational principles of bank functioning, the methods of decision making, the methods of competitive struggle is proved. According to the model for effective management of its own competitive position, the banking institution should conduct an analysis of competitors' activities. The main purpose of such an analysis should be to focus on the study of the quality and price palette of analogue products from competitors; Identification of existing and potential competitors; development of forecasts of probable strategies of functioning in the market. The constructing of a model for managing banking institutions competitiveness is designed. It is substantiated that the management of competitive advantages of the bank is carried out by developing competitive strategies, which allows forming and realizing the bank's competitive potential. Under such a potential, it is proposed to understand the real and potential ability of the bank to develop and commercialize competitive services that by their characteristics would prevail over analogue products of other institutions. At the same time, the basis for the formation of a competitive strategy is the obligatory elucidation of priorities in the matter of liquidity and risk.

Keywords: the competitiveness of banking institutions, factors affecting banking competition, the intensity of banking competition, the efficiency of the functioning of banking institutions, competitive advantages in banking, competitive positions, management of competitiveness.

Formulas: 0; fig.: 3; tabl.: 0; bibl.: 5.

МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ БАНКОВСКОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Момот Александр Михайлович,
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и банковского дела
ВУЗ Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»
e-mail: o.m.momot@gmail.com

Аннотация. Раскрыты основные тенденции в деятельности банковских учреждений и определены факторы влияния на банковскую конкуренцию в современных условиях. Вывявлены возможности сохранения конкурентоспособности банковского учреждения, которые зависят от определенной совокупности факторов

и принципов. Доказана необходимость определения целевых конкурентных позиций, а также организационных принципов функционирования банка, методов принятия решений, способов ведения конкурентной борьбы при построении модели управления конкурентоспособностью любого банковского учреждения. Обосновано, что управление банком своими конкурентными преимуществами осуществляется через выработку конкурентных стратегий, что позволяет формировать и реализовывать конкурентный потенциал банка во всех сферах его деятельности.

Ключевые слова: конкурентоспособность банковских учреждений, факторы влияния на банковскую конкуренцию, интенсивность банковской конкуренции, эффективность функционирования банковских учреждений, конкурентные преимущества в банковском бизнесе, конкурентные позиции, управление конкурентоспособностью.

Формул: 0; рис.: 3; табл.: 0; библи.: 5.

Вступ. В умовах ринкової економіки забезпечення конкурентоспроможності банківських установ передбачає необхідність постійного вдосконалення пропонуванних продуктів і послуг, застосування нових прийомів і методів роботи, розроблення і впровадження інноваційних технологій банківського сервісу. Найбільші модифікації відбуваються в системі розподілу банківських продуктів і послуг на базі використання сучасних інформаційних технологій, з урахуванням сучасних підходів маркетингу та стратегічної логістики. Тому постійної актуалізації і розгляду потребують питання якісного та ефективного управління конкурентоспроможністю банківської установи.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Питанням конкурентоспроможності банківських установ приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, І. Волощук [1], І. Лютий [2], О. Мірошніченко [3], Л. Примостка [4], Л. Федулова [5] та ін. Проте дослідження проблем управління конкурентоспроможністю банківських установ, зокрема в сучасних умовах, не можна вважати вичерпним.

Метою статті є дослідження основних тенденцій у діяльності банківських установ, ідентифікування факторів оцінки конкурентоспроможності банку та формулювання принципів збереження конкурентоспроможності банківської установи і на цій підставі — побудова моделі управління конкурентоспроможністю банку.

Результати дослідження. Які ж можна виділити основні проблеми, що породжують недостатню конкурентоспроможність вітчизняних банківських установ? За нашими міркуваннями, до них варто віднести порівняно невелику величину власного капіталу, активів і ринкової капіталізації практично всіх вітчизняних банків; меншу привабливість бренду порівняно з потужними міжнародними банківськими брендами; слабе охоплення територіальними офісами та іншими комунікаціями території країни з огляду на орієнтацію на найбільш економічно розвинені регіони і міста; відставання від міжнародних стандартів якості обслуговування клієнтів; більш вузький спектр операцій порівняно з іноземними банками; брак дешевих і довгострокових пасивів; проблеми з ліквідністю активів; слабкий ризик-менеджмент; недостатній рівень прозорості діяльності; брак мотивації задля виходу на міжнародні ринки тощо.

Наразі можна виділити такі основні тенденції в діяльності банківських установ:

- різке посилення конкурентної боротьби між різними учасниками ринку;
- утримання лідируючих позицій банками, які відносять до категорії стабільних;
- орієнтація на поліпшення іміджу банків;
- розширення пакета сервісних програм;
- спрямованість на пропонування додаткових банківських послуг, розширення продуктової лінійки як для корпоративних клієнтів, так і фізичних осіб;
- забезпечення стабільності клієнтської бази і здійснення активної політики щодо її розширення тощо.

Такі тенденції обумовлюються активізацією різноманітних чинників (рис. 1).

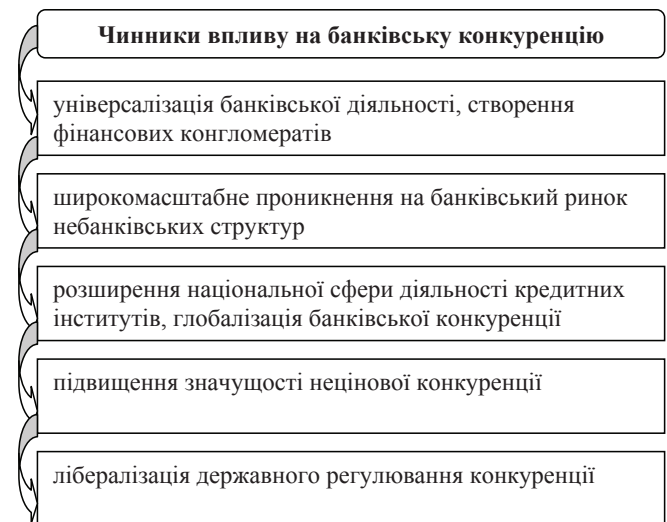

Рис. 1. Основні чинники впливу на банківську конкуренцію в сучасних умовах

Примітка. Розробка автора.

У результаті сукупної дії таких чинників посилюється інтенсивність банківської конкуренції та актуалізується питання конкурентоспроможності в таких умовах окремої банківської установи.

На нашу думку, конкурентоспроможність синтезує всі аспекти та фактори функціонування банківської установи і, відповідно, є категорією як стратегічного, так і тактичного рівнів.

Так, найбільш суттєвими факторами оцінки конкурентоспроможності банку є:

- внутрішні, до яких належать надійність (капітал, активи, ліквідність, ефективність), наявність

системи оцінки ризиків, дотримання обов'язкових нормативів;

– зовнішні — це загальноекономічні, політичні, фінансові, правові, соціально-психологічні, формажорні та інші фактори.

Звичайно, необхідне проведення постійної роботи над підвищенням ефективності функціонування банківських установ, що сприятиме поступовому розв'язанню вищенаведених проблем з конкурентоспроможністю і, загалом, призведе до:

– по-перше, зростання ефективності шляхом зниження затрат, збільшення диференціації ризиків, розширення спектра пропонованих послуг, підвищення прибутковості, утримання певної частини ринку;

– по-друге, розширення набору банківських послуг і подальшому підвищенню якості обслуговування клієнтів; відкриття зарубіжних філій, представництв, дочірніх компаній;

– по-третє, удосконалення контролю і нагляду за діяльністю банківських установ; адаптація банківського законодавства до сучасних реалій з обов'язковим урахуванням глобалізаційних процесів;

– по-четверте, упровадження новітніх банківських технологій із використанням інтегрованої дистрибуторської мережі;

– по-п'яте, удосконалення інститутів, механізмів та інструментів регулювання міжнародної банківської діяльності; посилення захисту інтересів міжнародних вкладників;

– по-шосте, підвищення ефективності валютного регулювання і валютного контролю, боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, нелегальним вивезенням капіталу;

– уніфікація правил ділової етики для банків та інших учасників фінансового ринку.

Слід підкреслити, що на державному рівні дієвими заходами з підвищення національної конкурентоспроможності можуть бути законодавче регулювання діяльності іноземних банків та їхніх філій, антимонопольне регулювання, стимулювання доброчесної конкуренції та нагляд за фінансовою стійкістю банків.

Отже, поняття конкурентних переваг у банківському бізнесі не є сталим, навпаки, це динамічна характеристика, що має постійно підтримуватися за умов невинного вдосконалення позицій у всіх напрямках діяльності банку. Можливості ж збереження конкурентоспроможності банківської установи залежать від певної сукупності факторів і принципів (рис. 2).

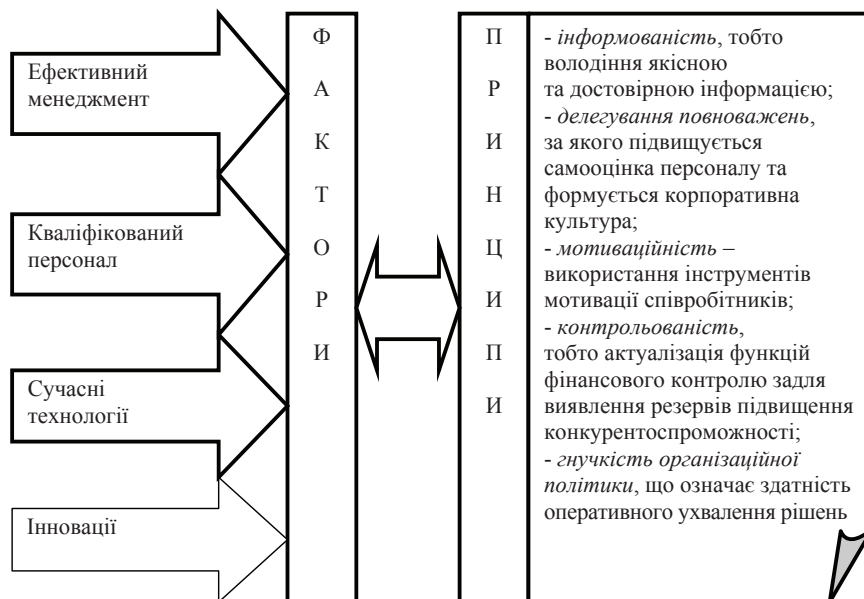

Рис. 2. Узагальнення факторів і принципів збереження конкурентоспроможності банківської установи

Примітка. Розробка автора.

Щодо стратегії розвитку банку повинні бути визначені цільові конкурентні позиції, а також організаційні принципи функціонування банку, методи ухвалення рішень, способи ведення конкурентної боротьби тощо.

І наскільки правильно банківська установа в запропонованих умовах зможе досягти цільових конкурентних позицій та утримати їх, і визначається рівнем її конкурентоспроможності. Отже, конкурентоспроможність банку є тим об'єктом, від управління розвитком якого залежить досягнення цільових конкурентних позицій і переваг.

Узагальнюючи викладене, пропонуємо модель управління конкурентоспроможністю будь-якої банківської установи, представлену на рис. 3.

Висновки. Згідно із запропонованою моделлю, для ефективного управління власною конкурентною позицією банківська установа повинна проводити аналіз діяльності конкурентів. Основною метою такого аналізу має бути акцентування уваги на дослідженні якісної та цінової палітри продуктів-аналогів у конкурентів; ідентифікація наявних і потенційних конкурентів; розроблення прогнозів імовірних стратегій функціонування на ринку.

Рис. 3. Модель управління конкурентоспроможністю будь-якої банківської установи

Примітка. Розробка автора.

Окрім того, вважаємо, що управління банком своїми конкурентними перевагами повинно здійснюватися через вироблення конкурентних стратегій, що дозволяли формувати і реалізовувати конкурентний потенціал банку в усіх сферах його діяльності. Під таким потенціалом варто розуміти як реальну, так і

потенційну спроможність банку розробляти та комерціалізувати конкурентоспроможні послуги, які за своїми характеристиками переважали б над продуктами-аналогами інших установ. При цьому основою формування конкурентної стратегії є обов'язкове з'ясування пріоритетів у питанні ліквідності та ризику.

Список використаної літератури

1. Волощук І. П. Управління конкурентоспроможністю банків в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг та кредит» / І. П. Волощук. — Київ, 2002. — 23 с.
2. Лютий І. Конкурентоспроможність банків в умовах глобалізації та лібералізації руху капіталу / І. Лютий // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 11. — С. 18—25.
3. Мірошниченко О. В. Методи оцінки конкурентоспроможності банку / О. В. Мірошниченко // Економіка Крима. — 2009. — № 28. — С. 42—47.
4. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку / Л. О. Примостка. — Київ : КНЕУ, 2004. — 468 с.
5. Федулова Л. Управління конкурентоспроможністю банків в умовах трансформаційної економіки : монографія / Л. Федулова, І. Волощук. — Київ : Науковий світ, 2002. — 301 с.

References

1. Voloshchuk, I. P. (2002). Upravlinnia konkurentospromozhnistiu bankiv v umovakh transformatsiinoi ekonomiky [Managing the Competitiveness of Banks in Conditions of Transformation Economics]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Liutyi, I. (2006). Konkurentospromozhnist bankiv v umovakh hlobalizatsii ta liberalizatsii rukhu kapitalu [Competitiveness of banks in the conditions of globalization and liberalization of the movement of capital]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 11, 18—25 [in Ukrainian].
3. Miroshnychenko, O. V. (2009). Metody otsinky konkurentospromozhnosti banku [Methods of assessing the competitiveness of the bank]. *Ekonomika Kryma — Economy of the Crimea*, 28, 42—4 [in Ukrainian].
4. Prymostka, L. O. (2004). *Finansovyi menedzhment u banku* [Financial management at the bank]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
5. Fedulova, L., & Voloshchuk, I. (2002). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu bankiv v umovakh transformatsiinoi ekonomiky* [Managing the competitiveness of banks in a transformational economy]. Kyiv: Naukovyi svit [in Ukrainian].

ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ІЗ ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ В УКРАЇНІ

Огородник Віра Володимирівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: vera_ubs@ukr.net

Анотація. Досліджено специфіку формування і реалізації стратегічних напрямів діяльності банків із державною участю в Україні за період 2015—2018 роки. Мета дослідження полягає в узагальненні особливостей формування стратегічних напрямів діяльності вітчизняних банків із державною участю і специфіки їх реалізації в сучасних умовах України.

Розглянуто п'ять запроваджених упродовж досліджуваного періоду в Україні державних стратегій, які стосувалися питання функціонування вітчизняних банків із державною участю. Представлено ключові компоненти та очікуваний результат індивідуальних стратегій банків із державною участю, що були розроблені на основі Державної стратегії «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору економіки України» (ухваленої в лютому 2018 року). При визначенні майбутніх векторів діяльності Ощадбанку, ПриватБанку, Укрексімбанку та Укргазбанку намагалися відійти від універсальності в наданні фінансово-кредитних послуг та уникнути майбутніх проявів конкуренції між банками з державною участю. Відповідно до оновленої стратегії діяльність вітчизняних банків із державною участю буде сфокусована на таких сферах: ПриватБанку — на роздрібному бізнесі; Ощадбанку — на клієнтах малого і середнього бізнесу; Укрексімбанку — на фінансуванні експортно-імпортової діяльності вітчизняних підприємств; Укргазбанку — на впровадженні концепції «екобанкінгу». Окреслено потенційні проблемні питання, пов'язані з реалізацією Державної стратегії «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору економіки України» (ухваленої в лютому 2018 року).

Ключові слова: банк, банківська діяльність, банківська система, банк із державною участю, непрацюючий кредит.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 2; бібл.: 11.

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF THE UKRAINIAN STATE-OWNED BANKS STRATEGIES

Ohorodnyk Vira,
Ph. D. in Economics,
Associate Professor of the Department of Economics and Management
Institute of Banking Technologies and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: vera_ubs@ukr.net

Abstract. The article is dedicated to the strategic lines of development and their implementation for the domestic state-owned banks activities during the period of 2015—2018. The purpose of the study is to outline the peculiarities of strategic lines of development in domestic state-owned banks activities and the special features of their implementation in the current socio-economic situation in Ukraine.

The paper considers five different strategies implemented in Ukraine during the period under study which are concerned with the functioning of the domestic state-owned banks. Also, the article analyses common and distinctive features of the two State Strategies adopted in 2016 (1st edition) and 2018 (2nd edition) “The Principles of the Ukrainian State Banking Sector Strategic Reform”. In addition, the key components and expected results of the existing state-owned banks strategies are determined, which are developed on the basis of the State Strategy (adopted in February 2018).

When determining future vectors of their activities, Oshchadbank, Ukreximbank, PrivatBank, and Ukrgasbank try to move away from providing ordinary financial and loan services common on the market and avoid future competition between the state-owned banks. In particular, according to the updated strategy PrivatBank will focus their activities on the retail business; the activities of Oshchadbank will be aimed at small and medium business; Ukreximbank will concentrate on financing export-import activities of domestic enterprises; the activities of Ukrgasbank will be targeted at implementing the concept of “eco-banking” (i.e. the financial support of ecologically-friendly commercial projects). In conclusion, the research outlines potential issues related to the implementation of the State Strategy (adopted in February 2018).

Keywords: bank, banking activity, banking system, state-owned bank, non-performing loan.

Formulas: 0; fig. 0; tabl.: 2; bibl.: 11.

ФОРМИРОВАНИЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ С ГОСУДАРСТВЕННЫМ УЧАСТИЕМ В УКРАИНЕ

Огородник Вера Владимировна,
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и менеджмента
Института банковских технологий и бизнеса
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: vera_ubs@ukr.net

Аннотация. Исследована специфика формирования и реализации стратегических направлений деятельности отечественных банков с государственным участием на протяжении 2015—2018 годов. Рассмотрены пять внедренных в течение исследуемого периода в Украине стратегий, касающихся вопросов функционирования отечественных банков с государственным участием. Приведены основные компоненты и ожидаемый результат стратегий банков с государственным участием. Определены потенциальные проблемные вопросы, связанные с реализацией Государственной стратегии «Основы стратегического реформирования государственного банковского сектора экономики Украины» (принятой в феврале 2018 года).

Ключевые слова: банк, банковская деятельность, банковская система, банк с государственным участием, неработающий кредит.

Формул: 0; рис. 0; табл.: 2; библи.: 11.

Вступ. Банківська система України на сучасному етапі свого розвитку зазнає значних потрясінь і трансформацій, що зумовлені як проявами фінансової нестабільності та кризи (2008 рік, 2014—2015 рр.), так і «очищенням» ринку від неплатоспроможних фінансово-кредитних установ та змінами у структурі власності банків. Ситуація, яка склалась у вітчизняній банківській системі з грудня 2016 року щодо надмірного зростання частки банків із державною участю, потребує теоретичного переосмислення і коригування стратегічних пріоритетів держави у банківському секторі. У цьому контексті важливим видається аналіз основних нормативних документів Міністерства фінансів України, Національного банку України і Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності (як головних регуляторів банківського ринку), що стосуються перспектив функціонування і розвитку банків із державною участю.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Різноманітним аспектам питань доцільності державної участі в капіталі банків і підвищення ефективності функціонування банків із державною участю присвячені праці вітчизняних учених: О. Д. Вовчак [1], Л. О. Примостки [2], О. С. Деревко [3], І. М. Чмутової [4], В. В. Оніщенко [5], Н. П. Погореленко [6] та інших. Попри те, що в дослідженнях українських учених-економістів неодноразово виникали питання виходу держави з власників банків і подальших стратегічних перспектив розвитку банків із державною участю, вони залишаються актуальними і потребують детального дослідження.

Мета дослідження полягає в узагальненні особливостей формування стратегічних напрямів діяльності вітчизняних банків із державною участю і специфіки їх реалізації в сучасних умовах України.

Результати дослідження. У сучасних умовах розвитку банківської системи України, коли домінуюче становище на ринку за активами, власним капіталом і зобов'язаннями займають вітчизняні банки з дер-

жавною участю, важливе місце відведено окресленню їхніх подальших стратегічних пріоритетів діяльності.

Так, питання стратегій і напрямів діяльності банків із державною участю знайшло відображення в таких документах державного значення:

1) «Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року», затверджена постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 № 391 [7]. У програмі передбачається ефективне корпоративне управління та робота з непрацюючими кредитами, а також у найближчій перспективі (3—5 років) скорочення частки держави в активах банківської системи та в майбутньому повний вихід держави з банківського сектору (за винятком Укр-ексімбанку). Пропонується подальший розвиток банків із державною участю за окремо визначеним для кожного з них сценарієм: Ощадбанк — універсальний банк, Укр-ексімбанк — спеціалізований корпоративний банк, Укр-газбанк — передпродажна підготовка та продаж до кінця 2018 року;

2) «Напрями і принципи розвитку державних банків до 2025 року. Стратегічні рекомендації», підготовлено і винесено на обговорення Міністерством фінансів України в листопаді 2015 року [8]. Стратегічні рекомендації були розроблені відповідно до вимог програми розширеного кредитування МВФ і з метою подальшої приватизації банків, які перейшли до державної власності під час кризового періоду (Родовідбанк, банк «Київ», Укр-газбанк). У документі йдеться про те, що через безпосередній контроль держави над керівництвом банків із державною участю відбувається обмеження самостійності та комерційної незалежності наглядових рад цих банків, а також посилюються ризики політичного та адміністративного впливу. Також зазначається, що розвиток банків із державною участю має здійснюватися не на засадах безпосереднього повного контролю з боку держави, а шляхом управління банками незалежними та авторитетними наглядовими радами. Упровадження стратегічних

рекомендацій має призвести до підвищення фінансової стійкості банків із державною участю;

3) «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору», представлені Міністерством фінансів України в лютому 2016 року [9]. Документ є допрацьованим варіантом «Напрямів та принципів розвитку державних банків до 2025 року» із чіткішим визначенням кінцевих цілей трансформації системоутворювальних банків. Зокрема, передбачалось, що поліпшення корпоративного управління в системоутворювальних банках створить належні умови для максимізації прибутків та їх подальшої приватизації, уже починаючи з 2018—2019 рр.

Макроекономічними факторами, що можуть негативно вплинути на реалізацію засад стратегічного реформування державного банківського сектору, визначено [9]: зниження ВВП протягом двох кварталів більш ніж на 10 % річних порівняно з попереднім періодом; рівень інфляції протягом двох кварталів вище за 20 % річних порівняно з попереднім періодом; доступність і вартість ресурсів у банківській системі (підвищення ставки рефінансування до 40 % річних); ризик суверенного дефолту;

4) Проект стратегії розвитку банківської системи 2016—2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки», розроблений Комітетом Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності 2016 року [10]. У проекті представлено бачення функцій банків із державною участю як інструменту загальної економічної політики держави, а саме такі функції як: ощадна; розрахункова і соціальна; підтримка експорту та імпорту; фінансування економічного розвитку; фінансування малого і середнього бізнесу. Неоднозначним видається бачення кредитної політики досліджуваних банків як частини економічної політики України, що має розроблятися Міністерством фінансів і Національним банком України, а затверджуватися законом України. Також у документі йдеться про першочерговість зміни процедури відбору членів наглядових рад через проведення публічних конкурсів та унеможливлення корупції;

5) «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору», розроблені спільно Міністерством фінансів України, Національним банком України, міжнародними фінансовими установами, експертами та затверджені на засіданні Кабінету Міністрів України 11 лютого 2018 року [11]. Виконання цієї стратегії заплановано до 2022 року включно і передбачає: установлення фінансової стабільності через контроль за ризиками, інфляцією, ліквідністю та капіталом; доступність кредитних ресурсів для пріоритетних галузей економіки; підвищення фінансової інклюзивності для всього населення; мінімізацію тіньової економіки за рахунок зменшення готівки в обігу; створення фінансової цінності (компенсація інвестованих бюджетних коштів); розроблення єдиного підходу до корпоративного управління; зменшення частки проблемних кредитів у кредитному портфелі банків із державною участю; мінімізацію частки державної власності в банківському секторі; забезпечення умов для здорової конкуренції в банківському секторі та стабільності економіки.

3-поміж іншого, у цій стратегії передбачається розроблення кожним із банків із державною участю ефективних індивідуальних стратегій, що сприятиме посиленню їхніх сильних сторін, поліпшенню ринкової позиції, забезпеченню сталого рівня прибутковості.

Таким чином, розглянувши п'ять нормативних документів з питань стратегічних напрямів діяльності банків із державною участю в Україні, можемо стверджувати, що підходить до цього питання Міністерства фінансів України, Національного банку України і Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності значно відрізняються. Водночас зазначимо, що лише три з проаналізованих документів були ухвалені та реалізуються («Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року», «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору», 2016 і 2018 рр.).

Проаналізуємо більш детально два основоположні документи щодо визначення стратегічних напрямів діяльності банків з державною участю, а саме «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору», які були ухвалені 2016 і 2018 рр.

Так, на виконання затвердженої стратегії (2016 р.) реалізовано заходи, що забезпечили вихід із несистемоутворювальних банків із державною участю: банк «Київ» було приєднано до Укргазбанку, Родовідбанк і Земельний банк відправлено на ліквідацію, Український банк реконструкції та розвитку продано стратегічному китайському інвесторові. Щодо інших досягнень стратегії, то можемо зазначити:

- Укргазбанк, який зменшив портфель проблемних кредитів на 20 %, сформував портфель екокредитів і залучив незалежних членів до своєї спостережної ради;

- Ощадбанк, який наростив обсяги кредитування малого бізнесу і мікропідприємств, оптимізував філійну мережу (відкрили 550 відділень нового формату і закрили 1 300 старих неефективних відділень), запустив систему онлайн-банкінгу;

- Укресімбанк, який здійснив переорієнтацію своєї діяльності, покинувши роздрібний кредитний і депозитний ринки, а зосередився на підтримці експортно-імпортних операцій; перейшов до централізації всіх процесів у банку; закрити 36 відділень.

Водночас як недоліки і причини неповного виконання Стратегії реформування державного банківського сектору 2016 року можемо зазначити: відсутність чітко визначеної спеціалізації та прозорих бізнес-моделей банків із державною участю; низьку інвестиційну привабливість цих банків і складнощі з пошуком стратегічних інвесторів для повної чи часткової їх приватизації в короткостроковій перспективі; неповноцінне проведення змін у корпоративному управлінні банків з державною участю. Але найпершою причиною, що зумовила неможливість реалізації стратегії в затвердженому форматі, є націоналізація ПриватБанку, віднесення його до групи державних банків і зростання частки держави в активах, капіталі та зобов'язаннях банківської системи.

Саме у зв'язку з доцільністю докорінного перегляду ролі і значення банків із державною участю в

банківській системі України було ухвалено оновлену державну стратегію «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору» (2018 року). Стратегія ґрунтується на поєднанні двох різних цілей: сприяння соціально-економічному розвитку країни та отримання компенсації інвестованих у банки з дер-

жавною участю бюджетних коштів шляхом створення фінансової цінності та прибуткової діяльності банків.

Оскільки Стратегія 2018 року базується на здобутках попередньої, затвердженої 2016-го Стратегії, то доцільним видається здійснення порівняння їхніх пріоритетів (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика основних пріоритетів реформування державного банківського сектору за 2016 і 2018 роки

Основні пріоритети	
Стратегія реформування державного банківського сектору 2016 року	Стратегія реформування державного банківського сектору 2018 року
1. Запровадження принципів змін до системи корпоративного управління з подальшим зменшенням залежності від політичного та адміністративного впливу	1. Упровадження стратегій для кожного з банків з метою відновлення їхньої діяльності як стабільних, прибуткових фінансово-кредитних установ, що функціонують на комерційних засадах
2. Підвищення ефективності та посилення комерційної орієнтації банків із державною участю шляхом запровадження змін до їхніх бізнес-моделей	2. Підвищення ефективності моделі управління банками державного сектору (зокрема, завдяки поліпшенню дисципліни та реалізації стратегії)
	3. Зменшення тиску на баланси банків шляхом розроблення і впровадження підходів для роботи з непрацюючими кредитами
	4. Забезпечення підвищення вартості банків із подальшою реалізацією планів виходу держави з капіталу банків

Примітка. Складено за даними [9; 11].

З табл. 1 видно, що пріоритети, визначені у Стратегії 2018 року, є більш деталізованими і включають переваги попередньої Стратегії 2016 року.

Далі зазначимо, що в розробленій Міністерством фінансів України і підтриманій Урядом Стратегії ре-

формування державного банківського сектору (2018 р.) чітко окреслені стратегічні напрями діяльності чотирьох функціонуючих банків із державною участю — Ощадбанку, ПриватБанку, Укрексімбанку та Укргазбанку (табл. 2).

Таблиця 2

Стратегічні напрями діяльності банків із державною участю (відповідно до «Зasad стратегічного реформування державного банківського сектору» 2018 року)

Банк	Ключові компоненти	Очікуваний результат реалізації
ПАТ КБ «Приват-Банк»	1) Збереження лідируючої позиції банку в роздрібному сегменті (фокусування на роздрібному бізнесі). 2) Нарощення низькоризикованих кредитів. 3) Збільшення портфеля кредитів малому і середньому бізнесу. 4) Удосконалення системи управління ризиками та активізація роботи зі стягнення заборгованості. 5) Оптимізація ціноутворення в розрізі активів і зобов'язань. 6) Зменшення обсягів ОВДП та активне розширення депозитної бази.	1) Максимальне збільшення цінності для власників. 2) Відновлення вартості непрацюючих кредитів. 3) Зміна акцентів банку на обслуговування як роздрібного сегмента, так і малого та середнього бізнесу (меншою мірою великих корпоративних клієнтів). 4) Підготовка до приватизації.
АТ «Ощад-банк»	1) Утримання вагомої позиції в корпоративному сегменті з поступовою переорієнтацією на клієнтів середнього і великого бізнесу (зменшення кредитування великих державних підприємств). 2) Посилення присутності в сегменті малого і середнього бізнесу. 3) Зосередження уваги на суміжних кредитних і комісійних продуктах, що дасть можливість зміцнити позицію в роздрібному сегменті. 4) Оптимізація мережі відділень. 5) Поліпшення системи ІТ і проведення централізації допоміжних функцій. 6) Підвищення ефективності управління ризиками і максимізація вартості непрацюючих кредитів.	1) Підвищення рівня прибутковості та забезпечення стабільного позитивного фінансового результату банку. 2) Збільшення цінності для власників банку. 3) Створення передумов для поступового приєднання банку до ФГВФО. 4) Підготовка до часткової приватизації.
АТ «Укр-ексім-банк»	1) Зосередження уваги на фінансуванні експортно-імпоротної діяльності українських компаній. 2) Розробка детального плану трансформацій банку з визначенням ключових показників ефективності його діяльності.	1) Забезпечення стабільної прибутковості банку. 2) Підготовка до залучення державою міноритарних інвестицій.
АБ «Укргаз-банк»	1) Продовження розвитку концепції «екобанкінгу», що передбачає зосередження уваги на фінансуванні проектів, пов'язаних з енергоефективністю, зменшенням забруднення. 2) Зосередження на фінансуванні проектів великих корпоративних клієнтів, середнього бізнесу, що належать до екобанкінгу.	1) Підвищення рівня фінансування проектів у сфері енергоефективності до 30 % від попиту. 2) Підготовка до приватизації.

Примітка. Складено за даними [11].

Проаналізувавши представлені в *табл. 2* стратегічні напрями розвитку кожного з наявних в Україні банків із державною участю, можемо зробити висновки, що при визначенні майбутніх векторів діяльності цих банків намагалися відійти від універсальності в наданні фінансово-кредитних послуг та уникнути майбутніх проявів конкуренції між банками з державною участю. Також ураховано одну з основних проблем цих банків, а саме — значну частку непрацюючих кредитів і проблемної заборгованості.

З-поміж іншого, значна увага приділяється реалізації планів щодо часткового або повного виходу держави з акціонерів банків із державною участю, а саме: заплановано продаж контрольного пакета акцій ПриватБанку до 2022 року; здійснюється підготовка до часткової приватизації Ощадбанку до 2020 року; реалізуються підготовчі заходи до приватизації Укргазбанку у 2018—2019 рр. і залучення міноритарних інвестицій до Укрексімбанку.

Однак, незважаючи на переваги впровадження Стратегії реформування державного банківського сектору (2018 р.), виділимо потенційні проблемні моменти:

- зволікання із законодавчими змінами щодо імплементації положень Стратегії, зокрема, щодо створення незалежних і компетентних наглядових рад, позбавлених політичного впливу (окрім, ПриватБанку та Укргазбанку, у яких уже створено наглядові ради з відносно незалежних членів);

- недотримання встановлених термінів повного або часткового виходу держави з акціонерів банків із державною участю, що пов'язано з нереалістичністю встановлених у стратегії строків щодо реалізації окремих етапів. Причиною цього можуть бути втрати часу при оптимізації операційних моделей банків відповідно до їхніх індивідуальних стратегій тощо;

- застосування подвійних стандартів стосовно банків із державною участю (щодо решти банків), зокрема, за 2008—2017 роки державою вже було здійснено докапіталізацію банків із державною участю, здебільшого за рахунок випуску облігацій внутрішньої державної позики, на 206,21 млрд грн (тобто держава здійснює підтримку капіталу і ліквідності своїх банків

за рахунок зростання державного боргу). Водночас у стратегії не зазначено, скільки коштів ще буде вкладено в банки з державною участю до моменту виходу держави з власників цих банків;

- неможливість ефективного, прозорого управління проблемною заборгованістю банків із державною участю і недопущення таких ситуацій у майбутньому. Найбільш гостро питання управління проблемною заборгованістю стоїть перед ПриватБанком (частка непрацюючих кредитів — 84,6 % станом на 01.07.2018), але й для Ощадбанку, Укрексімбанку та Укргазбанку це питання є актуальним (частка непрацюючих кредитів — 59,1 %). Зазначимо, що розв'язання проблеми з непрацюючими кредитами цікавить найбільше саме банки з державною участю, оскільки частка непрацюючих кредитів приватних банків станом на 01.07.2018 становить 30,5 %, а іноземних банківських установ — 42,5 %, що є значно меншим значенням, ніж у банків із державною участю. Тож у стратегії йдеться про передання управління непрацюючими кредитами на створену в найближчому майбутньому установу з управління проблемними активами банків. Однак виникають справедливі питання: чи буде ефективною діяльність такої установи, оскільки держава вже зарекомендувала себе як неефективний управлінець; чи не призведе передання відповідальності за непрацюючі кредити третій стороні до повторення такої критичної ситуації в майбутньому; чи не доцільніше самим банкам працювати із проблемною заборгованістю, домогтися повернення виданих пов'язаним особам кредитів і підвищувати якість управління кредитним ризиком?

Висновки. Узагальнення особливостей формування стратегічних напрямів діяльності вітчизняних банків із державною участю і специфіки їх реалізації в сучасних умовах України дає підстави стверджувати про впровадження повноцінної стратегії реформування державного банківського сектору (2018 рік затвердження), яка має всі необхідні передумови для успішної реалізації. Водночас варто враховувати потенційні проблемні питання цієї стратегії та специфіку індивідуальних стратегій банків із державною участю, що потребує окремого більш детального дослідження.

Список використаної літератури

1. Вовчак О. Д. Особливості посткризового розвитку державних банків в Україні / О. Д. Вовчак // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2013. — № 2 (17). — С. 135—138.
2. Примостка Л. О. Державний капітал у банківській системі України [Електронний ресурс] / Л. О. Примостка // Фінанси, облік і аудит. — 2014. — Вип. 2. — С. 107—119. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2014_2_10.
3. Деревко О. С. Капіталізація державних банків як боргоутворюючий чинник в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / О. С. Деревко. — Київ : КНТУ імені Вадима Гетьмана, 2017. — 21 с.
4. Чмутова І. М. Особливості функціонування державних банків у банківській системі України / І. М. Чмутова // Проблеми економіки. — 2011. — № 4. — С. 135—138.
5. Оніщенко В. В. Банки з державною участю у банківській системі України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / В. В. Оніщенко. — Суми : ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», 2012. — 325 с.
6. Погореленко Н. П. Основні концептуальні положення функціонування та розвитку українських державних банків / Н. П. Погореленко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2018. — № 1 (24). — С. 15—29.
7. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.

8. Напрямки та принципи розвитку державних банків до 2025 року [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. — Режим доступу : <https://eimg.pravda.com/files/2/1/216feaf-c-----pdf>.
9. Стратегія реформування державних банків [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248824618>.
10. Стратегія розвитку банківської системи 2016—2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки» [Електронний ресурс] / Комітет Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності. — Режим доступу : https://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/proekt_strategi.pdf.
11. Уряд підтримав оновлені Засади стратегічного реформування державного банківського сектору [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-pidtrimav-onovleni-zasadi-strategichnogo-reformuvannya-derzhavnogo-bankivskogo-sektoru>.

References

1. Vovchak, O. D. (2013). Osoblyvosti postkryzovoho rozvytku derzhavnykh bankiv v Ukraini [Features of post-crisis development of state-owned banks in Ukraine]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, 2 (17), 135—138 [in Ukrainian].
2. Prymostka, L. O. (2014). Derzhavnyikapital u bankivskii systemi Ukrainy [State capital in the banking system of Ukraine]. *Finansy, oblik i audyt — Finance, accounting and audit*, 2, 107—119. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2014_2_10 [in Ukrainian].
3. Derevko, O. (2017). Kapitalizatsiia derzhavnykh bankiv yak borhoutvoriuiuchy chynnyk v Ukraini [Capitalization of state-owned banks as a debt-creating factor in Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: DVNZ «KNEU imeni Vadyma Hetmana» [in Ukrainian].
4. Chmutova, I. M. (2011). Osoblyvosti funktsionuvannia derzhavnykh bankiv u bankivskii systemi Ukrainy [Features of functioning of state banks in the banking system of Ukraine]. *Problemy ekonomiky — Problems of the economy*, 4, 135—138 [in Ukrainian].
5. Onishchenko, V. V. (2012). Banky z derzhavnoi uchastiu u bankivskii systemi Ukrainy [Banks with state participation in the banking system of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Sumy: DVNZ «Ukrainska akademiia bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy» [in Ukrainian].
6. Pohorelenko, N. P. (2018). Osnovni kontseptualni polozhennia funktsionuvannia ta rozvytku ukrainskykh derzhavnykh bankiv [The main conceptual provisions of the functioning and development of Ukrainian state banks]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky — Financial and loan activity: problems of theory and practice*, 1 (24), 15—29 [in Ukrainian].
7. National Bank of Ukraine. (n. d.). *Kompleksna prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku [Comprehensive program of development of the financial sector of Ukraine by 2020]*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297> [in Ukrainian].
8. Ministry of Finance of Ukraine. (n. d.). *Napriamy ta pryntsypy rozvytku derzhavnykh bankiv do 2025 roku [Directions and principles of development of state banks by 2025]*. Retrieved from <https://eimg.pravda.com/files/2/1/216feaf-c-----pdf> [in Ukrainian].
9. Ministry of Finance of Ukraine. (n. d.). *Stratehiia reformuvannia derzhavnykh bankiv [Strategy of reforming state banks]*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248824618> [in Ukrainian].
10. Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Financial Policy and Banking. (2016). *Stratehiia rozvytku bankivskoi systemy 2016—2020: «Synerhiia rozvytku bankiv ta industrializatsiiekonomiky» [Strategy of development of the banking system 2016—2020: «Synergy of development of banks and industrialization of the economy»]*. Retrieved from https://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/proekt_strategi.pdf [in Ukrainian].
11. Ministry of Finance of Ukraine. (2018). *Uriad pidtrymav onovleni Zasady stratehichnogo reformuvannia derzhavnogo bankivskogo sektoru [The Government has supported the updated Strategic Reform Basis for the State Banking Sector]*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-pidtrimav-onovleni-zasadi-strategichnogo-reformuvannya-derzhavnogo-bankivskogo-sektoru> [in Ukrainian].

УДК 336.711

EMPIRICAL ANALYSIS OF FOREIGN EXCHANGE VOLATILITY AND RATIONAL EXPECTATIONS ON CENTRAL BANK TRANSPARENCY

Klishchuk Olga,
Ph. D. student
of SHEI «Banking University»
e-mail: OKlischyk@gmail.com

Abstract. Today the Central Bank actions are under a big scrutiny from economic agents and government. Thus, it has been raised the question of the reasonable level of regulator's openness. Under risen volatility in the foreign exchange rate and range of financial variables it has opened the question of rebuilding a current communication policy of monetary authority with the aim to maintain the confidence of economic agents that supporting price stability is the prior task of Central Bank. Also irrational behavior of agents can lead to failure of conducting monetary policy of Central Bank. Therefore, more magnitude of volatility in financial variables evokes less transparent dealing of Central bank, while one pursues monetary policy strategy. That is why in this paper empirical relationship between risen volatility magnitude, providing the implicit target, maintaining price stability target on a one hand and openness in economic, political, procedural, monetary and operational aspects of regulator transparency in an another will be considered and discussed.

Keywords: rational expectation, central bank's policy transparency, volatility of foreign exchange rate, Eijffinger-Garaats index.

Formulas: 5; fig.:1; tabl.: 6; bibl.: 35.

JEL Classification E17, E52, E58

ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВОЛАТИЛЬНОСТІ ВАЛЮТНОГО КУРСУ І РАЦІОНАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ НА ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

Кліщук Ольга Володимирівна,
аспірант
ДВНЗ «Університет банківської справи», Київ
e-mail: OKlischyk@gmail.com

Анотація. Сьогодні дії центрального банку перебувають під пильним наглядом суспільства та уряду, що піднімає питання щодо прийнятного рівня відкритості регулятора. За умов підвищеної волатильності курсу валют і фінансових ринків постає потреба в перебудові поточної комунікаційної політики центральних банків із метою забезпечення впевненості економічних агентів у тому, що підтримка стабільності є першочерговим завданням центральних банків. Була помічена одна закономірність, за якої справджується таке: що вище значення волатильності фінансових змінних, то менш прозорою буде монетарна стратегія центрального банку. Саме тому, з одного боку, розглянуто емпіричний зв'язок між зростанням волатильності, установленням імпліцитного таргету та забезпеченням стабільного рівня цін у країнах із режимом таргтування інфляції, а з другого — їхній вплив на відкритість регулятора в економічних, політичних, процедурних, монетарних та операційних аспектах. Для цього була застосована логіт-модель, де фіктивною змінною виступала транспарентність регулятора. За допомогою інтегрування функції щільності розподілу функції оцінки транспарентності регулятора було отримано розподіл імовірностей задля визначення рівня вірогідності отримання відповідної оцінки відкритості за відповідного сценарію подій. До панельної вибірки були включені регулятори 10 розвинутих країн і п'ять економік, що розвиваються. Також на основі отриманої моделі оцінки транспарентності регуляторів було оцінено відкритість монетарної політики Національного банку України. Було з'ясовано, що за зростання волатильності валютного курсу і відхилення від кінцевої інфляційної цілі регулятор стає більш політично закритим і рідше надає інформацію про процедурні операції. Економічно регулятор стає більш прихованим за наявності в системі цілей регулятора імпліцитного якоря, такого як валютний курс. А непередбачувані шоки фінансового ринку зменшують відкритість регулятора в публікаціях прогнозів макроекономічного розвитку в результаті реалізації відповідного курсу монетарної політики. Також поставлена логіт-модель показала, що монетарна політика, заснована на правилах та з єдиною ціллю, яка полягає в підтриманні цінової стабільності, виявилась більш ефективною в мінімізації волатильності валютного курсу, порівняно з монетарною політикою, що спирається на імпліцитний якор. Модель буде корисною при оцінюванні можливих соціально-економічних ефектів від зміни комунікаційної стратегії центрального банку.

Ключові слова: раціональне очікування, транспарентність політики центрального банку, волатильність курсу валют, індекс Ейфінгера — Гераатс.

Формул: 5; рис.: 1; табл.: 6; бібл.: 35.

ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ВОЛАТИЛЬНОСТИ ВАЛЮТНОГО КУРСА И РАЦИОНАЛЬНЫХ ОЖИДАНИЙ НА ТРАНСПАРЕНТНОСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКА

Клищук Ольга Владимировна,
аспирант

ГВУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: OKlischyk@gmail.com

Аннотация. На сегодняшний день действия центрального банка находятся под пристальным вниманием экономических агентов и правительства. Поэтому всяческий раз поднимается вопрос о разумном уровне открытости регулятора. Под давлением возрастания волатильности валютного курса и финансовых переменных остается неурегулированным вопрос о перестройке сегодняшнего порядка коммуникации монетарной власти с общественностью с целью сохранения убеждения экономических агентов касательно приоритетности задания ценовой стабильности в иерархии целей центральных банков. Также иррациональное поведение агентов может стать причиной провала монетарной политики центральных банков. Поэтому автор утверждает, что чем более волатильный валютный курс на рынке, тем более будет закрытой политика центрального банка в стране. Из этих соображений, с одной стороны, анализируется связь между возникновением повышенной амплитудой волатильности валютного курса, присутствием имплицитного таргета, с одновременным поддержанием цели по ценовой стабильности и, с другой стороны, открытостью регулятора в экономическом, политическом, процедурном, монетарном и операционном аспектах.

Ключевые слова: рациональные ожидания, транспарентность политики центрального банка, волатильность валютного курса, индекс Эйфдингера — Гераац.

Формул: 5; рис.: 1; табл.: 6; библи.: 35.

Introduction. The problem of central bank openness lays on dimension of rational expectations of economic agents, which can be negative if regulator expresses intentions to raise interest rates, and thus lead to reducing aggregate demand and in another case when central bank is plunging interest rates, economic agents can assess such action as a plausible scenario of rising inflation pressure. Only by that reason many regulators try to hide important decisions from community and conduct inconsistent monetary policy with a hope to tackle outcomes, which come from external and internal shocks. But such inconsistency in policy evokes significant fluctuations in financial variables, especially in foreign exchange rate, because economic agents don't trust to chosen by regulator monetary strategy and make a decision that effects in an opposite direction to price stability and settling down foreign exchange volatility.

Robert Lucas in his work "Econometric Policy Evaluation: A Critique" (1976) has described such problem by game theory modeling the strategy of regulator and answer steps, which are making by economic agents. And discretionary policy was the factor of exceeded disturbances in financial variables, therefore economic agents in each step, which made by Central Banker, and each established target change their own economic decision. That's why policy, which is conducted by regulator must be open and in form of a clear policy rule.

By Kydland and Prescott (2004) inconsistent policy is a new inference for accelerating inflation. Therefore, the final objective of monetary policy must be non-short term designed, but long term, which leads to stabilization [2, p. 2]. Also, William Duisenberg (1998) outlined that implicit target policy is required more secrecy in Central bank's decision-making process and more discretion for obtain committed target in a path of economic growth, maintaining financial stability and employment.

J. Scott Davis and Ippei Fujiwara (2015) "Dealing with Time-Inconsistency: Inflation Targeting vs. Exchange Rate Targeting" [3] explore that for open economies single explicit target consistent with monetary policy objective is very supportive in conducting monetary policy strategy.

That's why we will consider impact of the eliminative factor of availability of implicitly determined target by Central Bank as a factor of reducing its transparency and promoting foreign exchange rate volatility.

Literature review. Central bankers today are decidedly dominant figure in macroeconomic policy making, but they would be thoroughly underestimated to their peers who governed during most of the 20th century. Not only the kind of central bankers differs, but much more it varies their tactics and monetary policy strategies. The main conductors of monetary policy are pulling back the shadow of secrecy, and starts to share their views with an increasingly demanding public. "Transparency is the watchword for monetary policy, and greater openness the hallmark of the modern central bank", — emphasized Warsh in forming proposal to optimizing size of regulator openness [5, p. 15].

In the last century, central banks considered their secrecy in conducting monetary policy is a necessary condition for success. This approach was best associated with Montagu Norman, the Governor of the Bank of England (1920—1944), which declared: "never explain, never excuse" (Boyle, 1967) [6].

As an academic, Ben Bernanke (2004), which stands on protecting the position on getting greater openness and a clearer communication policy, states: "Norman was hardly unique. Central bankers long believed that there was a certain 'mystique' attached to their activities; that making monetary policy was an arcane and esoteric art that should be left solely to the initiates; and that letting the public into the discussion would only usurp the prerogatives of

insiders and degrade the effectiveness of policy.” [7, p. 1] Thus he has cut all concerns regardingly failing to meet economic agents’ expectations and losing their trust, but not resolve doubt in the impact of making contribution to strengthen financial variables volatility.

As a practitioner, in his role as Chairman of the Federal Reserve, Bernanke pursued a new policy regime. The “never explain, never excuse” maxim of the Norman era was replaced by a widelyheld, new consensus in the central banking community, which based on full communicating about views, shared by members of monetary policy committee on how to conduct monetary policy. And Blinder et al. (2008) affirm: “...communication policy rose in stature from a nuisance to a key instrument in the central banker’s toolkit” [8, p. 944].

To some, transparency became not only a virtue unto itself, but also a newly sharpened arrow in the central bank’s quiver, an essential requirement for achieving its monetary policy objectives. Woodford (2005) puts it into strict formulation: “For not only do expectations about policy matter, but, at least under current conditions, very little else matters” [9, p. 15]. This approach has obtained general confirmation and become the dominant policy thesis. Mostly, policymakers chose to emphasize not simply the current choice of policy rates, but also the expected future path of policy with the aim to change broader monetary conditions based on the complex behavioral system of equilibrium settling.

We must clarify, which components comprises regulatory transparency with the aim assess its vulnerability to financial market volatility. After the Eijfinger and Garaats (2014) [10, p. 7—8] Central bank possesses 5 elements, which describes the levels of its openness:

1. Political transparency concerns the objectives of monetary policy. Examples of political transparency include the establishment of formal and quantitative objectives for which policymakers are responsible.

2. Economic transparency concerns the economic information that forms the key inputs to the formulation of policy. It includes the publication of economic forecasts and the disclosure of the economic models used to make those forecasts. The Monetary Policy Committee’s (further MPC) of Bank of England Inflation Report, for instance, includes details of its forecast projections [5, p. 17].

3. Procedural transparency concerns openness about how decisions are made. It includes publishing the minutes and voting records of monetary policy meetings. This is the type of transparency most directly implicated in considering publication of transcripts. Such practice was successfully employed by Bank of Japan and National Bank of Poland.

4. Policy transparency concerns timely and comprehensive openness about the decisions themselves. Examples include the announcement and rationale of a policy decision. By example, the US Federal Reserve issues a policy statement and explanation alongside its policy decisions shortly after the close of each meeting.

5. Operational transparency concerns the implementation and transmission of the central bank’s policy decision. It includes ex-post evaluations of the policy decision. Examples of operational transparency

include published evaluations of forecast performance [10, p. 56].

Jarmuzek M., Orlowski L., Radziwill A. (2003) [18, p. 8—9] disclose these range of transparency criteria as dimensions, which force the simple model of the economy:

- the central bank’s loss function value and GDP gap beta coefficient indicate the willingness of monetary authority to assign preference to control GDP gap narrowing or maintaining price stability, and explicitly made decision shows the level of political transparency,

- the disclosure of trajectory of components of aggregate demand function demonstrates the level of economic transparency,

- a new-Keynesian Phillips curve is a basis of constructing central bank’s reaction function measures monetary policy transparency,

- the equation of instrumental rule as next:

$$i_t = f(\pi_{t-i}, \pi^e, y_t) + e_t, \quad (1)$$

where π_{t-i} , π^e , y_t and e_t — respectively inflation time series at the moment $(t - i)$, expected or targeted level of inflation, output and financial shocks denote the instrumental preference of central bank, i.e. procedural transparency.

We may add our commentary on a one peculiar causality relationship of last transparency component to economy model: operational transparency uses to be a minimizing forecasting error function justified by the factor of disconnection between macroeconomic factors due to the simultaneous impact of permanent and intertemporal shocks. And we must admit that it’s very hard task to agree that you as a policy maker can’t control main policy mandates fully before the community.

Numerous works have been devoted to the evaluating effects of greater openness, which splitting into 5 components, on monetary stability and, of course, financial system overall sustainability. By Garaatz, P. (2013) [12, p. 2], greater economic openness might have a negative impact on inflation making it more volatile, as first shown by Cukierman (2001) [13, p. 34]. But If we will update inflation expectations and incorporate it into the monetary policy transmission process, economic transparency could even fully eliminate the bias of inflation from targeted value [14, p. 14]. Furthermore, Faust and Svensson (2001) have proved that operational transparency gives a rise of a positive incentive effect that could reduce the inflation bias.

So, all position or criteria of central bank openness will be assessed threat of financial variables volatility and availability of implicit target rule. For that, we will estimate the probabilities of providing transparent monetary policy practices by a Central Banker under financial volatility and implicit target dominance circumstances for 10 advanced economies with best transparent practices, CEE countries such as Poland, Czech Republic, Hungary, Slovakia and one CIS country as Georgia. We want to put our attention on Central Banker’s openness in countries from Post-Soviet Union area due to the lack of studies in this area and significant level of transitory effects in their national banking systems, which are suffering from continuous process of transformation. Thus, we have included Georgia and 4 Visegrad countries’ variables into the Bayesian

model. Then overall probability forecast of Central Banker's transparency for advanced and emerging economies panel will be given and a summary for Ukrainian Central Banker's case will be provided. Such investigation will be significant development in direction of determining influence of central bank openness on tackling volatility clustering in financial variables especially in foreign exchange rate disconnection.

Model, data, and methodology. In our proposed Transparency Measuring Maximum Likelihood model (TMMLM) we want to test the hypothesis that openness of regulator, which depends on financial variables vulnerability and thus requires to determine clear monetary rule. With this aim, it will be determined the relationship between the openness of regulator's action and availability of implicit target, purpose of maintaining price stability and a risen foreign exchange volatility. It is clear that at Central Banker's openness we can be estimated as a binary choice function, where maximum mark in 3 points will equal to 1, and in rest of cases hidden variable (let name) gets null value.

Such maximum likelihood model implication was successfully used in Eichler et al. (2017) [15, p. 13] in analyzing the effect of central bank transparency on cross-border bank activities, where was implemented Poisson-pseudo maximum likelihood method of econometric modeling. But this method is more applicable for dynamic models, which characterized with Markov time-continuous chain process as firstly described by Hyrien et al. (2005) [16, p. 200]. For our model and proving of our hypothesis we chose classical Bayesian model of maximum

likelihood method as in Leurox and Puterman (1992) [17, p. 547].

The assessments of central banks' transparency will be used from investigations of Dincer and Eichengreen (2014) [11, p. 198–204] for 10 regulators of advanced countries.

The logit model of transparency binary choice will be formalized in a next way:

$$f(y_i = 1|x_i) = \frac{1}{1+e^{-z_i}}, \quad (2)$$

$$z_i = \beta_0 + \beta_1 \cdot IA_i + \beta_2 \cdot IT_i + \beta_3 \cdot FERV_i. \quad (3)$$

where x_i — conditional level of independent variable for time series from 2014–2016,

β_0 — omitted factors, which we consider as volatility of financial market variables,

IA_i — dummy variable of presence of implicitly appointed monetary target,

IT_i — level of targeted stable price level,

$FERV_i$ — foreign exchange rate volatility time series,

β_1 , β_2 and β_3 — marginal effects on risen chance probability on transparency of monetary authority.

$$P\left(\ln\left(\frac{y_i=1}{y_i=0}\right)\right) = \ln(e^{\beta_0+\beta_1 \cdot IA_i+\beta_2 \cdot IT_i+\beta_3 \cdot FERV_i}) = \\ = \beta_0 + \beta_1 \cdot IA_i + \beta_2 \cdot IT_i + \beta_3 \cdot FERV_i = z_i. \quad (4)$$

Last comment on calculation of foreign exchange rate volatility values: for it we have extract natural log of division of exchange rate in current (FER_i) period to previous (FER_{i-1}):

$$FERV_i = \ln\left(\frac{FER_i}{FER_{i-1}}\right). \quad (5)$$

Table 1

Description of the sample and the data panel
for building Transparency Measuring Maximum Likelihood Model (TMMLM)

Features	Advanced countries panel	Emerging countries panel
Observed Central Banks' transparency countries	Sweden New Zealand England European Union United States Japan Norway Canada Australia Switzerland	Ukraine Georgia Poland Czech Republic Hungary Slovakia
Dummy variables	implicit anchor – inflation, unemployment, GDP gap	implicit anchor - monetary aggregates, GDP gap, inflation
Regressors	inflation target, log of nominal effective foreign exchange growth, nominal effective foreign exchange rate	inflation target, log of nominal effective foreign exchange growth, nominal effective foreign exchange rate
Resulted variable	political transparency (score varies from 0 to 3), economic transparency (score varies from 0 to 3), procedural transparency (score varies from 0 to 3), policy transparency (score varies from 0 to 3), operational transparency (score varies from 0 to 3)	political transparency (score varies from 0 to 3), economic transparency (score varies from 0 to 3), procedural transparency (score varies from 0 to 3), policy transparency (score varies from 0 to 3), operational transparency (score varies from 0 to 3)
Data sources	Centralbanks' websites, InflationReportsfortheyearunder examination, AnnualReports, Minutes, Decisionrationale	

Source: Monetary policystatements of Central Banks' [21; 35] and [10; 11; 20].

Data. We have gathered data panel on ten advanced countries and five emerging countries (see Table 1) from 2011 to 2016, where is collected assessment scores on

transparency measured and published by Eijfinger and Garaatz (2006) index method. The choice of advances countries in the panel is justified by availability of

calculated assessments on transparency conducted by Dincer and Eichengreen (2014). The emerging market panel comprises the new economies of Eastern European region as a Poland, Czech Republic, Hungary and Slovakia with regards to developments in assessing openness in this countries' panel at work of Jarmuzek M., Orlowski L., Radziwill A. (2003) [18, p. 11—14], Szyszko M. (2016) [19, p. 22—23]. Within emerging countries in CIS Union, there is existed a huge gap, and only available research on measuring transparency level of National Bank of Georgia [20, p. 50, 56].

As we have outlined in the purpose of this paper the level of transparency National Bank of Ukraine is still not well researched.

The empirical results and discussion. The model demonstrates next empirical relationships between reason to great openness under volatility threat and rational expectations of economic agents.

In Table 2 the economic openness probability in central bank procedures are depending from volatility magnitude in the internal worth of national currency and implicitly determined target. And if volatility rises, the less open policy of monetary regulator will become (for each percent of the depreciation of the currency the probability of economic forecasting openness eases on 1.06% in 2014 and 3.93% in 2016). All effects derived by regressors are strengthened in direction of transparency policy conducting within 3 years.

Table 2

Properties of logit function of economic transparency

	2014				2017			
	coefficient	standard error	z-statistics	probability	coefficient	standard error	z-statistics	probability
Financial market volatility (β_0)	22.122	39.067	0.566	0.571	58.136	5031.105	0.012	0.991
Implicit target (β_1)	-0.428	1.331	-0.322	0.748	-20.304	6148.594	-0.003	0.997
Inflation target (β_2)	-0.111	0.684	-0.162	0.871	41.089	7944.395	0.005	0.996
Foreign exchange volatility (β_3)	-4.682	8.423	-0.556	0.578	-17.233	13.954	-1.235	0.217

Source: author's estimation

In 2014 the panel of 15 central bankers demonstrates next result, that chance of rise economic transparency in publishing implicit target drops on 10.7 percentage points in terms of marginal effect and surging of magnitude of foreign exchange volatility leads to 4.68 % of decreasing chance ratio.

The political transparency will slide down to 4.76 % of plausibility under threat of intensifying vulnerability in the financial market. But openness of discussion on Monetary policy council body of monetary authority is strengthening under foreign exchange volatility risk

and committing implicit target. The foreign exchange volatility factor influence has become more robust in 2016 comparatively to 2014. Respectively influence of volatility of financial markets in 2017, thus we have a such situation that current stability on ones in developed countries has supported the more probability of become central bankers more transparent in an economic sense. Implicit target in 2017 has been existed in countries with the worst economic transparency score. The success in short-term horizon in meeting inflation target has also led to more openness in economic forecasting of regulator by 41 %.

Table 3

Properties of logit function of political transparency

	2014				2017			
	coefficient	standard error	z-statistics	probability	coefficient	standard error	z-statistics	probability
Financial market volatility (β_0)	-25.529	65.871	-0.388	0.698	-23.938	24.555	-0.9749	0.32962
Implicit target (β_1)	-0.353	1.487	-0.237	0.812	-17.470	3.756·e ³	-0.0047	0.99629
Inflation target (β_2)	1.219	1.046	1.166	0.244	19.233	3.756·e ³	0.0051	0.99591
Foreign exchange volatility (β_3)	5.391	14.181	0.380	0.704	5.039	5.297	0.9513	0.34147

Source: author's estimation

The procedural openness slightly depends on committing implicit target and promotes under foreign exchange rate instability and rising inflation target level. The vulnerability of financial and part of money market cause the more hiddenness of forecast reporting and explaining by regulator on 23.93% in 2017.

On table 4 is shown parameters under regressors in the logit model of determining procedural transparency of central banks. It should be given one remark, that parameters under regressors were elasticities of increasing chance ratio of obtaining high point of procedural transparency.

Table 4

Properties of logit function of procedural transparency

	2014				2017			
	coefficient	standard error	z-statistics	probability	coefficient	standard error	z-statistics	probability
Financial market volatility (β_0)	8.595	15.348	0.560	0.575	-7.422	21.716	-0.3418	0.73254
Implicit target (β_1)	0.455	1.282	0.355	0.722	1.020	1.439	0.7093	0.47812
Inflation target (β_2)	-0.019	0.598	-0.032	0.975	-0.025	1.737	-0.0145	0.98840
Foreign exchange volatility (β_3)	-1.947	3.391	-0.574	0.566	1.462	4.707	0.3106	0.75608

Source: author's estimation

The monetary transparency under a condition of world economy vulnerability has been slightly increased, especially under implicit target settled by discretion on 1.24% and this coefficient under the asymptotical assumption is consistent and robust. But announcements of adjusting monetary policy rule will be done with short lag with probability chance on 97.6% in 2017 comparatively to 98.1% in 2014. Also, very robust the inflation targeting

effect on monetary policy announces is demonstrated in Ukraine under volatility pressure on 10.5%. In a case of huge deviation between reported inflation and target probability of disclosing details of liquidity operations will be reduced to 2.5 p.p. Therefore volatility of financial market reduces probability on 7.4%. But volatility of foreign exchange rate promotes to more transparency of procedural aspects at open foreign exchange market at 1.5%.

Table 5

Properties of binary choice function of monetary transparency

	2014				2017			
	coefficient	standard error	z-statistics	probability	coefficient	standard error	z-statistics	probability
Financial market volatility (β_0)	16.304	15.848	1.029	0.304	-29.394	25.673	-1.1450	0.25223
Implicit target (β_1)	0.030	1.291	0.023	0.981	1.901	1.526	1.2459	0.21278
Inflation target (β_2)	0.406	0.617	0.658	0.510	-0.016	1.796	-0.0090	0.99280
Foreign exchange volatility (β_3)	-3.714	3.509	-1.059	0.290	6.216	5.529	1.1242	0.26091

Source: author's estimation

That's why monetary policy transparency with explicit foreign exchange rule and clear mandate of maintaining price stability lead to strong positive attitude from economic agents. But deviation from inflation target leads to decreasing of monetary policy transparency score on 1.6 p.p.

Finally, operational transparency is becoming very unsustainable in recent years and this fact may be

explained by huge cliff between central bank's independence and discretion in conducting operations at the open market.

Till to our days majority of regulators are coordinated its operation at the open market after consultation with the government with the aim to coordinate future outcomes with state economic policy target.

Table 6

Properties of logit function of operational transparency

	2014				2017			
	coefficient	standard error	z-statistics	probability	coefficient	standard error	z-statistics	probability
Financial market volatility (β_0)	-9.603	7298.858	-0.001	0.999	-30.582	6.155·e ³	-0.005	0.996
Implicit target (β_1)	19.796	7297.303	0.003	0.998	18.458	6.207·e ³	0.003	0.997
Inflation target (β_2)	-1.940	2.519	-0.770	0.441	-0.021	8.741·e ³	0.000	1.000
Foreign exchange volatility (β_3)	-2.095	32.418	-0.065	0.948	2.389	6.963·e ³	0.343	0.732

Source: author's estimation

For advanced economies, we have obtained next results:

- the existence of implicit anchor in monetary policy leads to increasing of economic openness on 13.8 percentage point, easing political openness on 4.9 p.p., tightening procedural policy on 36 p.p. and monetary policy openness chance ratio is worsen 54 p.p., but operational transparency probability ratio is outweighed on a side of more open communication provided by Central Bank;
- the inflation targeting supports on raising political transparency, procedural openness and monetary policy disclosures, but it harms economic (on 20.7 p.p.) and operational transparency (on $4.7 \cdot 10^{-36}$ respectively);
- foreign exchange rate volatility will make the Central Bank to become more hidden in disclosure economic indicators forecast on 2.67 %, Board Meeting decisions voting details (4.8 %) and the monetary policy reports will be less frequent published with vanishing probability $-2.29 \cdot 10^{-35}$. But strong results were demon-

strated by procedural and monetary transparency on increasing ones' probability of 13.87 and 2.87 % respectively.

Thus, in time of high volatility of financial shocks in place of foreign exchange rate rising magnitude of volatility the monetary framework and instruments through which Central Bank makes influence is delivered to publicity with the aim to bring a correct sign to the market and meet economic agents' expectations.

For new economies panel, which includes Poland, Czech Republic, Hungary, Slovakia, Georgia, we have next results. First, the implicit anchor raises chances on 49 % to greater economic openness, reduces probability ratio of political disclosure on $7.3 \cdot 10^{-11}$, nearly on a half increases the procedural transparency and information releasing on monetary instrument changes, then monetary policy goals projecting disclosure will become more hidden due on 3.9 % and operational transparency on adjusting set goals errors deteriorates on 269.7 % or nearly in 3 times.

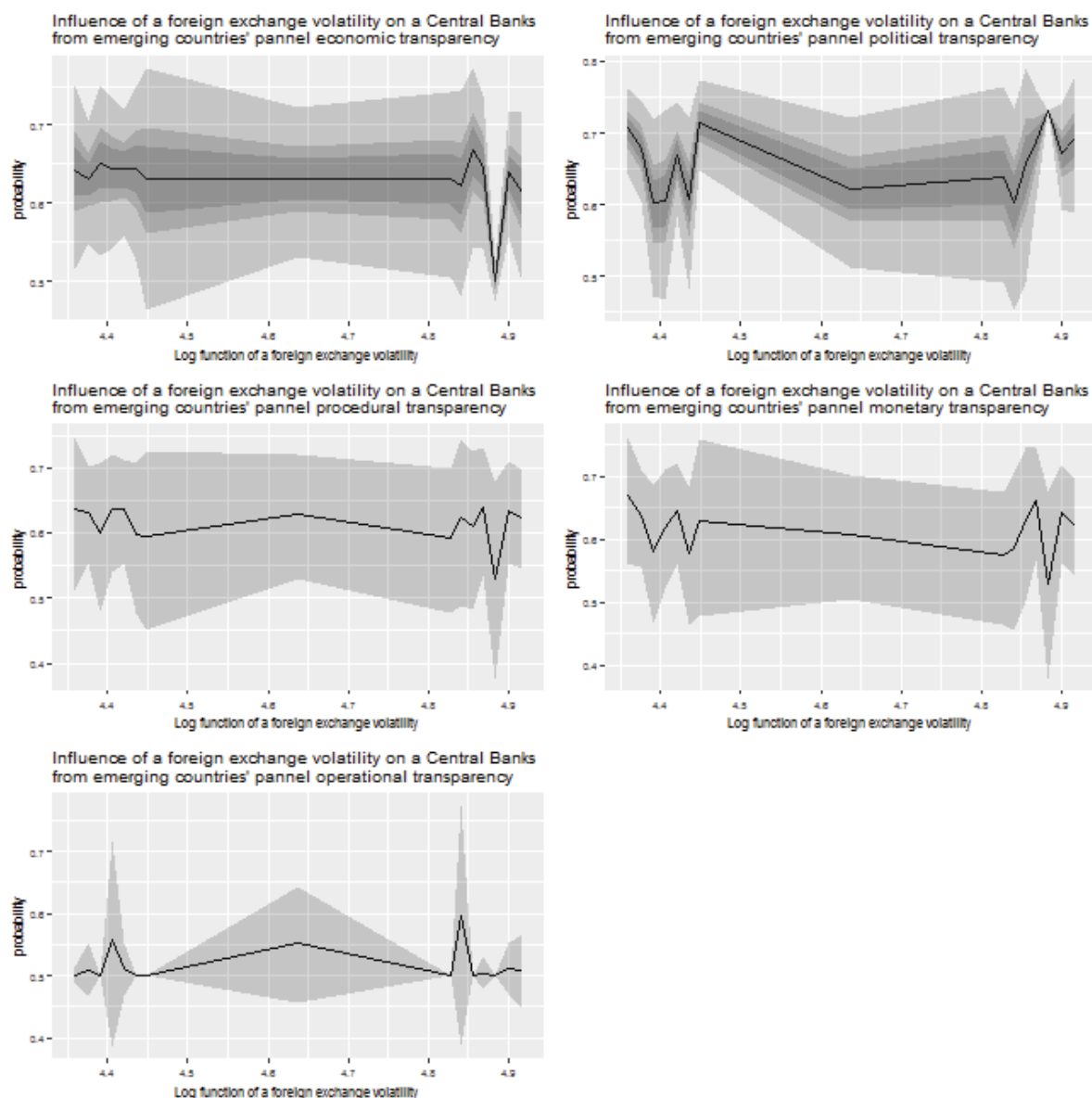

Fig. Probability distribution of Central Bank transparency regardingly foreign exchange volatility in emerging countries

Source: build on author's estimations

Inflation targeting for these countries bring benefits in a way of modestly increasing political transparency (see on fig.1) and operational transparency, which underlies behind the logic that setting new goal on inflation on each Board Meeting must deliver to community clear message on new objectives and shocks, that will jeopardize to meet it. This explanation will give reasons, why previous targeted range of macro indicators weren't achieved.

Foreign exchange volatility only increases probability ratio for economic transparency, political openness, slightly on procedural open access information availability. But monetary policy framework setting will become more hidden with probability on 97.8 % and operational transparency also less plausible (probability level — 99.8).

For Ukraine, we simulate results on basis of multi-panel approach and get next summarization. Under current foreign arrangement and monetary policy regime of flexible floating of legal tender and other targeting regime (de-jure NBU declared as inflation targeting) we have more hidden policy under 4.4 of nominal effective exchange rate devaluation (further — neer) and more open in time of 1.7 % appreciation. In publishing results of Board Meetings, Central Bank becomes more hidden, when depreciation cost was 16.9 % and more transparent, while devaluation rate wasn't exceeded 2.8 % of neer. The likelihood of open commenting on size of using of each monetary policy instrument becomes more probable under volatility of hryvnia at a magnitude of 4.3 of natural log and fewer chances arise, if volatility becomes almost 5 in log terms or 104.4 %. The monetary policy setting objectives process will be under the shadow of secrecy from publicity, when magnitude of volatility exceeds the 4.71 in log terms or 1.7% of price change and terms of trade fluctuation. For disclosing monetary policy framework even modest, vanish change in foreign exchange rate becomes crucial.

Reporting on a level of meeting assigned goals be NBU increases on 21.5 % even if fluctuation exceeds 4.4 %, but it may be explained by the fact, that in time of inflation

pressure the NBU provides more restricted policy aimed to provide clear nominal objective, which is attainable.

Although we obtain positive results for Ukraine: very robust effect on monetary policy announces the inflation targeting even implemented under de-jure status is demonstrated in Ukraine under volatility pressure on 10.5 %, political details disclosure probability enhances to 36 % and regularity of economic forecasting adjustment informing rises to 52.9 % and that's why is forming stable expectations of economic agents.

Concluding remarks. Obtained outcomes on advanced countries regulators, including European Central Banking System, CEE countries and including into the model two transitive new economies such as Georgia and Ukraine lead us to next summarization, that under threat of risen financial variables volatility, lack of trust of economic agents to pursuing by regulator monetary policy of accomplishing key target, the task of committing price stability mandate becomes increasingly impossible. In recent years, the economic transparency role has significantly increased for open economies, especially transitive as Ukraine is to be today. Political openness is still under threat of foreign exchange volatility and peak periods of instability encouraged regulator to hide details of decision making process. The procedural openness slightly depends on committing implicit target, but at the other side promotes under foreign exchange rate instability and rising inflation target level. The vulnerability of financial and money market causes the more hiddenness of forecast reporting. Also, we obtain positive results for Ukraine: very robust effect on monetary policy announces the inflation targeting is demonstrated in Ukraine under volatility pressure on 10.5 %, political details disclosure probability enhances to 36 % and regularity of economic forecasting adjustment informing rises to 52.9 % and that's why is forming stable expectations of economic agents. Monetary policy transparency with explicit foreign exchange rule and clear mandate of maintaining price stability lead to strong positive attitude from economic agents.

Rereferences

1. Lucas, R. (1976). Econometric Policy Evaluation: A Critique. *Carnegie Rochester Conference Series on Public Policy*, 1, 19—46.
2. William Finn Kydland and Edward Prescott's Contribution to Dynamic Macroeconomics: The Time Consistency of Economic Policy and The Driving Forces Behind Business Cycles. (n. d.). *The Nobel Prize ; The official website of the Nobel Foundation. Prize in economics. Advanced information on the Bank of Sweden Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel*. Retrieved from <https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/advanced-economicsciences2004.pdf>.
3. Duisenberg, W. (1998, November 10). *The ESCB's Stability-Oriented Monetary Policy Strategy: Speech in Dublin*. Retrieved from <http://www.ecb.europa.eu/press/key/date/1998/html/sp981110.en.html>.
4. Davis, J. Scott, & Fujivara, I. (2015). Dealing with time-in consistency: inflation targeting vs. exchange rate targeting. *Federal Reserve Bank of Dallas, Globalization and Monetary Policy Institute, Working paper 224*. Retrieved from <http://www.dallasfed.org/assets/documents/institute/wpapers/2015/0224.pdf>.
5. Warsh, K. (2014). *Transparency and the Bank of England's Monetary Policy committee*. Retrieved from https://www.hoover.org/sites/default/files/transparency_and_the_bank_of_englands_monetary_policy_committee.pdf.
6. Boyle, A. (1967). *Montagu Norman: A Biography*. London: Cassell.
7. Bernanke, B. (2004). *Fedspeak: Speech at American Economic Association*. California, San Diego. Retrieved from <https://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2004/200401032/default.htm>.
8. Blinder, A., Ehrmann, M., Fratzscher, M., Haan, J. D., & Jansen, D. (2008). Central Bank Communication and Monetary Policy: A Survey of Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 48 (4), 910—945.
9. Woodford, M. (2005). Central Bank Communication and Policy Effectiveness. *National Bureau of Economic Research working paper*, 11898.
10. Eijffinger, S., & Geraats, P. (2006). How transparent are Central Banks? *European Journal of Political Economy*, 22 (1), 1—21.
11. Dincer, N., & Eichengreen, B. (2014). Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures. *BOK Working Paper*, 2013-21.

12. Garaatz, P. (2013). *Monetary Policy Transparency. Handbook of Economic and Institutional Transparency*. Cambridge: University of Cambridge.
13. Cukierman, A. (2002, July). Are contemporary Central Banks transparent about economic models and objectives and what difference does it make? *Federal Reserve Bank of St. Louis*, 15—36.
14. Faust, J., & Svensson, L. E. (2001). Transparency and credibility: Monetary policy with unobservable goals. *International Economic Review*, 42 (2), 369—397.
15. Eichler, S., Littke, H., & Tonzer, L. (2017, June). Central Bank transparency and cross-border banking. *Journal of International Money and Finance*, 74, 1—30. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2017.02.030>.
16. Hyrien, O., Mayer-Pröschel, M., Noble, M., & Yakovlev, A. (2005). A stochastic model to analyze clonal data on multi-type cell populations. *Biometrics*, 61, 199—207.
17. Leroux, B. G., & Putennan, M. L. (1992). Maximum-penalized-likelihood estimation for independent and Markov-dependent mixture models. *Biometrics*, 48, 545—558.
18. Jarmuzek, M., Orlowski, L., & Radziwill, A. (2003). *Monetary Policy Transparency in The Inflation Targeting Countries: The Czech Republic, Hungary and Poland*. CERGE-EI Foundation.
19. Szyszko, M. (2016). Is It Worth Revealing More? Central Banks' Transparency and Its Measurement. *Bezpieczny Bank*, 4 (65), 7—26.
20. Nakani, N. (2013). Central Bank's Independence, Transparency and Accountability: Comparison between the National Bank of Georgia and the European Central Bank. *Master's thesis*. Charles University in Prague. Retrieved from <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120184838>.
21. Bank of Canada. (n. d.). *Monetary policy*. Retrieved from <http://www.bankofcanada.ca/core-functions/monetary-policy>.
22. Bank of Japan. (n. d.). *Monetary policy*. Retrieved from <http://www.boj.or.jp/en/mopo/outline/qqe.htm>.
23. European Central Bank. (n. d.). *Strategy*. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/mopo/strategy/html/index.en.html>.
24. National Bank of Georgia. (n. d.). *Monetary policy*. Retrieved from <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=533>.
25. Board of Governors of the Federal Reserve System. (n. d.). *Monetary policy*. Retrieved from <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy.htm>.
26. National Bank of Ukraine. (n. d.). *Monetarna politika [Monetary policy]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=875457&cat_id=71412 [in Ukrainian].
27. Reserve Bank of Australia. (n. d.). *About the monetary policy*. Retrieved from <http://www.rba.gov.au/monetary-policy/about.html>.
28. Reserve Bank of New Zealand. (n. d.). *Monetary policy statement*. Retrieved from <http://www.rbnz.govt.nz/monetary-policy/monetary-policy-statement/>.
29. Czech Republic National Bank. (n. d.). *The objective of monetary policy*. Retrieved from https://www.cnb.cz/en/monetary_policy/objective.html.
30. National Bank of Poland. (n. d.). *Monetary policy implementation*. Retrieved from http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/publikacje/raport_inflacja/projekcja_inflacji.html.
31. National Bank of Hungary. (n. d.). *Monetary policy framework*. Retrieved from <https://www.mnb.hu/en/monetary-policy/monetary-policy-framework>.
32. National Bank of Slovakia. (n. d.). *Monetary policy*. Retrieved from <http://www.nbs.sk/en/monetary-policy>.
33. Norges Bank. (n. d.). *Key policy rate*. Retrieved from <http://www.norges-bank.no/en/Monetary-policy/Key-policy-rate>.
34. Sveriges Riksbank. (n. d.). *Monetary Policy*. Retrieved from <http://www.riksbank.se/en/Monetary-policy>.
35. IMF. (n. d.). Statistical data warehouse. Financial and monetary indicators. Retrieved from <https://www.imf.org/external/np/sta/fsi/eng/fsi.htm>.

Список використаних джерел

1. Lucas R. Econometric Policy Evaluation: A Critique / R. Lucas // Carnegie Rochester Conference Series on Public Policy. — 1976. — Vol. 1. — P. 19—46.
2. William Finn Kydland and Edward, Prescott's Contribution to Dynamic Macroeconomics: The Time Consistency of Economic Policy and The Driving Forces Behind Business Cycles [Electronic source] // The Nobel Prize ; The official website of the Nobel Foundation. Prize in economics. Advanced information on the Bank of Sweden Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel. — Available at : <https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/advanced-economicsciences2004.pdf>.
3. Duisenberg W. The ESCB's Stability-Oriented Monetary Policy Strategy : Speech in Dublin [Electronic source] / W. Duisenberg // European Central Bank. — 1998. — November 10. — Available at : <http://www.ecb.europa.eu/press/key/date/1998/html/sp981110.en.html>.
4. Davis J. Scott. Dealing with time-in consistency: inflation targeting vs. exchange rate targeting [Electronic source] / J. Scott Davis, I. Fujivara // Federal Reserve Bank of Dallas, Globalization and Monetary Policy Institute : Working paper. — 2015. — № 224. — January. — Available at : <http://www.dallasfed.org/assets/documents/institute/wpapers/2015/0224.pdf>.
5. Warsh K. Transparency and the Bank of England's Monetary Policy committee [Electronic source] / K. Warsh. — 2014. — December. — Available at : https://www.hoover.org/sites/default/files/transparency_and_the_bank_of_englands_monetary_policy_committee.pdf.
6. Boyle A. Montagu Norman: A Biography / A. Boyle. — London : Cassell, 1967. — P. 393—398.

7. Bernanke B. Fed speak: Speech at American Economic Association [Electronic source] / B. Bernanke. — California, San Diego, 2004. — Available at : <https://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2004/200401032/default.htm>.
8. Blinder A. Central Bank Communication and Monetary policy: A Survey of Theory and Evidence / A. Blinder, M. Ehrmann, M. Fratzscher, J. D. Haan, D. Jansen // *Journal of Economic Literature*. — 2008. — Vol. 48 (4). — P. 910—945.
9. Woodford M. Central Bank Communication and Policy Effectiveness / M. Woodford // *National Bureau of Economic Research working paper*. — 2005. — 11898.
10. Eijffinger S. How transparent are Central Banks? / S. Eijffinger, P. Geraats // *European Journal of Political Economy*. — 2006. — № 22 (1). — P. 1—21.
11. Dincer N. Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures / N. Dincer, B. Eichengreen // *BOK Working Paper*. — 2014. — № 2013-21.
12. Garaatz P. Monetary Policy Transparency. *Handbook of Economic and Institutional Transparency* / P. Garaatz. — Cambridge : University of Cambridge, 2013. — P. 40.
13. Cukierman A. Are contemporary Central Banks transparent about economic models and objectives and what difference does it make? / A. Cukierman // *Federal Reserve Bank of St. Louis*. — 2002. — July. — P. 15—36.
14. Faust J. Transparency and credibility : Monetary policy with unobservable goals / J. Faust, L.E. Svensson // *International Economic Review*. — 2001. — № 42 (2). — P. 369—397.
15. Eichler S. Central Bank transparency and cross-border banking [Electronic source] / S. Eichler, H. Littke, L. Tonzer // *Journal of International Money and Finance*. — 2017. — June. — Vol. 74. — P. 1—30. — Available at : <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2017.02.030>.
16. Hyrien O. A stochastic model to analyze clonal data on multi-type cell populations / O. Hyrien, M. Mayer-Pröschel, M. Noble, A. Yakovlev // *Biometrics*. — 2005. — Vol. 61. — P. 199—207.
17. Leroux B. G. Maximum-penalized-likelihood estimation for independent and Markov-dependent mixture models / B. G. Leroux, M. L. Putnam // *Biometrics*. — 1992. — Vol. 48. — P. 545—558.
18. Jarmuzek M. Monetary Policy Transparency in The Inflation Targeting Countries: The Czech Republic, Hungary and Poland / M. Jarmuzek, L. Orlowski, A. Radziwill // *CERGE-EI Foundation*. — 2003. — P. 28.
19. Szyszko M. Is It Worth Revealing More? Central Banks' Transparency and Its Measurement / M. Szyszko // *Bezpieczny Bank*. — 2016. — № 4 (65). — P. 7—26.
20. Nakani N. Central Bank's Independence, Transparency and Accountability: Comparison between the National Bank of Georgia and the European Central Bank [Electronic source] / N. Nakani // *Master thesis. Charles University in Prague*. — 2013. — Available at : <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120184838>.
21. Monetary policy [Electronic source] / Bank of Canada. — Available at : <http://www.bankofcanada.ca/core-functions/monetary-policy>.
22. Monetary policy [Electronic source] / Bank of Japan. — Available at : <http://www.boj.or.jp/en/mopo/outline/qqe.htm>.
23. Strategy [Electronic source] / European Central Bank. — Available at : <https://www.ecb.europa.eu/mopo/strategy/html/index.en.html>.
24. Monetary policy [Electronic source] / National Bank of Georgia. — Available at : <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=533>.
25. Monetary policy [Electronic source] / Board of Governors of the Federal Reserve System. — Available at : <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy.htm>.
26. Монетарна політика [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=875457.
27. About the Monetary policy [Electronic source] / Reserve Bank of Australia. — Available at : <http://www.rba.gov.au/monetary-policy/about.html>.
28. Monetary policy statement [Electronic source] / Reserve Bank of New Zealand. — Available at : <http://www.rbnz.govt.nz/monetary-policy/monetary-policy-statement>.
29. The objective of monetary policy [Electronic source] / Czech Republic National Bank. — Available at : https://www.cnb.cz/en/monetary_policy/objective.html.
30. Monetary policy implementation [Electronic source] / National Bank of Poland. — Available at : http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/publikacje/raport_inflacja/projekcja_inflacji.html.
31. Monetary policy framework [Electronic source] / National Bank of Hungary. — Available at : <https://www.mnb.hu/en/monetary-policy/monetary-policy-framework>.
32. Monetary policy [Electronic source] / National Bank of Slovakia. — Available at : <http://www.nbs.sk/en/monetary-policy>.
33. Key policy rate [Electronic source] / Norges Bank. — Available at : <http://www.norges-bank.no/en/Monetary-policy/Key-policy-rate>.
34. Monetary policy [Electronic source] / Sveriges Riksbank. — Available at : <http://www.riksbank.se/en/Monetary-policy>.
35. Statistical data warehouse. Financial and monetary indicators [Electronic source] / IMF. — Available at : <https://www.imf.org/external/np/sta/fsi/eng/fsi.htm>.

РОЛЬ ЕФЕКТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЇ У ЗМЕНШЕННІ ОБСЯГІВ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI

Ковальчук Вероніка Геннадіївна,
доктор наук з державного управління, доцент,
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: covveron@ukr.net

Моспан Оксана Дмитрівна,
студентка Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: oksanamospan7@gmail.com

Стороженко Альона Юріївна,
студентка Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: storozhenko.alena97@gmail.com

Анотація. Досліджено теоретичні аспекти управління дебіторською заборгованістю в системі розрахунків із покупцями і замовниками, від якого залежатиме рівень платоспроможності підприємства та його фінансовий стан. Також розглянуто основні особливості та роль системи менеджменту організації у зменшенні обсягів дебіторської заборгованості на підприємстві. Проаналізовано два способи управління дебіторською заборгованістю: самостійне управління та управління на основі аутсорсингу; розглянуто стратегії кредитної політики.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, розрахунки з покупцями і замовниками, системи менеджменту, контрагенти, комерційний кредит.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 1; бібл.: 10.

THE ROLE OF EFFICIENT MANAGEMENT OF ORGANIZATION IN THE DECREASE OF RECEIVABLES

Kovalchuk Veronika,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor,
Kharkiv Educational-Scientific Institute
of the SHEI «Banking University»
e-mail: covveron@ukr.net

Mospan Oksana,
student Kharkiv Educational-Scientific Institute
of the SHEI «Banking University»
e-mail: oksanamospan7@gmail.com

Storozhenko Alena,
student Kharkiv Educational-Scientific Institute
of the SHEI «Banking University»
e-mail: storozhenko.alena97@gmail.com

Abstract. The article investigates the theoretical aspects of management of accounts receivable in the system of settlements with buyers and customers, which will influence on the level of solvency of the enterprise and its financial status. Also, the article considers the main features and role of the management system of the organization in reducing the amount of receivables in the enterprise. The features of the management system of the organization are defined and the most frequently used methods of managing accounts receivable at the enterprises of Ukraine in the modern conditions are revealed. The need for management of receivables is determined for the non-admission of significant volumes of bad receivables, which, in turn, leads to deterioration of the financial state of the enterprise, deprives its investment attractiveness, and sometimes leads to bankruptcy. The concept of efficiency and effectiveness of the management system is considered. Two ways of controlling receivables are analyzed: independent management and outsourcing management and measures implemented by managers at each of the methods of management. The stages of the management of accounts receivable are considered. Also discussed are the strategies of credit policy, namely:

conservative, moderate and aggressive, which are applied by enterprises depending on the level of profitability and risk; analyzed the advantages and disadvantages of each. The necessity of restructurings of receivables, especially refinancing, the main forms of which is factoring, forfeiting and accounting of bills, is indicated.

Keywords: accounts receivable, settlements with customers and customers, management systems, counteragents, commercial loans.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 1; bibl.: 10.

РОЛЬ ЭФФЕКТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА ОРГАНИЗАЦИИ В УМЕНЬШЕНИИ ОБЪЕМОВ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ

Ковальчук Вероника Геннадиевна,

доктор наук государственного управления, доцент,

Харьковский образовательно-научный институт

ГВУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: covveron@ukr.net

Мосьпан Оксана Дмитриевна,

студентка Харьковского образовательно-научного института

ГВУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: oksanamospan7@gmail.com

Стороженко Алена Юрьевна,

студентка Харьковского образовательно-научного института

ГВУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: storozhenko.alena97@gmail.com

Аннотация. Исследованы теоретические аспекты управления дебиторской задолженностью в системе расчетов с покупателями и заказчиками, от которого будет зависеть уровень платежеспособности предприятия и его финансовое состояние. Также рассмотрены основные особенности и роль системы менеджмента организации в уменьшении объемов дебиторской задолженности на предприятии. Проанализированы два способа управления дебиторской задолженностью: самостоятельное управление и управление на основе аутсорсинга; рассмотрены стратегии кредитной политики.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, расчеты с покупателями, системы менеджмента, контрагенты, коммерческий кредит.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 1; библи.: 10.

Вступ. В умовах економічної кризи, яка спостерігається в Україні останні декілька років, часто виникають ситуації, коли підприємство не може стягнути борги зі своїх контрагентів за поставлену продукцію, виконані роботи, надані послуги. Унаслідок кризи неплатежів підприємство втрачає можливості до залучення своїх найбільш ліквідних активів на здійснення інновацій та інвестицій у перспективні проекти. Проте варто розуміти, що надання комерційного кредиту, тобто відстрочування платежу за продані товари, надані послуги, є, з іншого боку, вигідним для підприємства, адже шляхом пом'якшення умов розрахунків із покупцями продукції можна розширити обсяги її реалізації і тим самим збільшити доходи і прибутки від основної діяльності. Важливим завданням фінансових менеджерів є якісне управління і контроль за обсягами дебіторської заборгованості, щоб не допустити значних обсягів безнадійної дебіторської заборгованості, яка, у свою чергу, веде до погіршення фінансового стану підприємства, позбавляє його інвестиційної привабливості, а інколи призводить до банкрутства.

У зв'язку з цим дослідження питань ефективного управління дебіторською заборгованістю набуває особливого значення, що зумовлює актуальність обраної теми і доцільність проведення досліджень для розвитку цього питання.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Актуальність обраної теми підкреслюється ще й тим, що вивчення особливостей визнання, оцінки та обліку дебіторської заборгованості неодноразово розглядалися у працях відомих учених, таких як: С. Л. Береза [1], В. Гуня [3], В. В. Шепелевич [10], С. В. Глухова [2], Л. В. Кручак [5], В. М. Шелудько [9], О. Є. Федорченко [7], Т. П. Добрунік [4], Н. І. Цегельник [8]. Але не повною мірою знаходять відображення в наукових працях особливості управління дебіторською заборгованістю. Це викликає доцільність розгляду та обґрунтування пошуку ефективних інструментів менеджменту в управлінні заборгованістю підприємства.

Мета. Метою статті є визначення особливостей системи менеджменту в організації та розкриття найчастіше використовуваних способів управління дебіторською заборгованістю на підприємствах України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Кожне підприємство сьогодні прагне мати таку систему менеджменту організації, яка б максимально забезпечувала його результативність та ефективність в усіх аспектах діяльності. Результативність системи менеджменту — це її здатність виконувати управлінські функції таким чином, щоб організація могла досягати намічених цілей, оперативно реагуючи на зміни зовнішнього і внутрішнього

середовища. Ефективність системи менеджменту — це показник, що характеризується співвідношенням витрат на здійснення управлінських функцій із результатами діяльності організації [9].

Для підприємств, основним видом діяльності яких є торгівельна діяльність, дуже важливим є вміння персоналу на відповідних ділянках роботи ефективно управляти дебіторською заборгованістю, аби не допустити виникнення сумнівної та безнадійної заборгованості.

Управління дебіторською заборгованістю слід розглядати як процес планування, організації, координації, мотивації та контролю стану дебіторської заборгованості, який потрібний для досягнення цілей бізнесу, іншими словами, як розробка відповідних управлінських рішень, що ухвалюються на різних стадіях формування і погашення дебіторської заборгованості. Сучасна практика фінансового менеджменту пропонує два способи управління дебіторською заборгованістю на підприємстві: самостійне управління та управління на основі аутсорсингу [9]. За самостійного управління дебіторською заборгованістю використовуються виключно ресурси компанії, при цьому застосовують такі заходи:

- 1) своєчасний контроль за станом розрахунків із дебіторами для зменшення або ліквідації відстроченої/простроченої заборгованості;
- 2) диверсифікація клієнтів (орієнтація на більшу кількість дебіторів для зменшення ризику несплати одним або кількома великими дебіторами);
- 3) постійний аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості (значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стійкості підприємства);
- 4) використання методу надання знижок за умови дострокового погашення заборгованості. Як свідчить практика ведення бізнесу в країнах із розвинутою ринковою економікою, надання знижок є досить вигідним для підприємства-продавця, адже такий підхід дозволяє отримати більший прибуток, що все одно покриває витрати на надання знижки;
- 5) оцінка платоспроможності та ділової репутації дебіторів;
- 6) робота тільки за умови 100 % передоплати, якщо є невпевненість у погашенні дебіторської заборгованості або робота за 100 % передоплатою при перших поставках товару, виконанні робіт, наданні послуг, тобто перевірка сумлінності та платіжної дисципліни нового контрагента;
- 7) ретельний юридичний аналіз договірної документації. Використання в договорі пункту про санкції за порушення умов співпраці та інших способів забезпечення зобов'язань;
- 8) страхування ризиків (найпоширеніший спосіб), самострахування ризиків, пов'язаних із дебіторською заборгованістю, зокрема шляхом створення резерву сумнівних боргів.

Інший спосіб управління дебіторською заборгованістю базується на аутсорсингу — переданні на договірній основі непрофільних функцій іншим організаціям, що спеціалізуються на виробництві конкретної

продукції, виконанні робіт, наданні послуг і мають відповідний досвід, знання, персональні та технічні засоби. Управління дебіторською заборгованістю через аутсорсинг здійснюють ті підприємства, які не мають ефективно налагодженої системи менеджменту організації, тому вони передають це завдання більш професійним, кваліфікованим, досвідченим організаціям.

Політика управління дебіторською заборгованістю складається з таких етапів:

- 1) аналіз стану погашення дебіторської заборгованості в попередньому періоді й розрахунок коефіцієнтів інкасації;
- 2) формування принципів кредитної політики щодо основних покупців;
- 3) оцінка потрібної суми оборотного капіталу, інвестованого в дебіторську заборгованість;
- 4) формування умов надання товарного кредиту;
- 5) визначення стандартів оцінки покупців і диференціація умов надання товарного кредиту;
- 6) інкасація дебіторської заборгованості;
- 7) використання сучасних форм рефінансування простроченої дебіторської заборгованості [10].

У процесі ухвалення рішень щодо надання комерційного кредиту покупцям продукції потрібно зважити всі плюси і мінуси такої тактики та визначити загальний ефект від інвестування коштів у дебіторську заборгованість. До переваг широкого застосування кредитної політики у відносинах із покупцями продукції слід віднести збільшення реалізації продукції та збільшення доходів і прибутку підприємства в умовах високої ринкової конкуренції. Недоліками кредитної політики є: можливе виникнення безнадійної дебіторської заборгованості; додаткові фінансові витрати в разі залучення короткострокових банківських кредитів для компенсації дебіторської заборгованості [3].

Залежно від рівня дохідності та ризику можуть застосовуватися різні стратегії кредитної політики: консервативна, поміркована та агресивна. Характеристика цих типів кредитної політики наведено в *табл.*

Вибір конкретного типу кредитної політики має здійснюватися з урахуванням: платоспроможності покупців; кон'юнктури на ринку готової продукції; потенційних можливостей нарощення обсягів виробництва при розширенні обсягів її реалізації за рахунок надання відстрочень платежів; правових засад стягнення дебіторської заборгованості; фінансових можливостей інвестування коштів у дебіторську заборгованість із відповідним вилученням їх з обороту; допустимого рівня ризику.

У процесі управління дебіторською заборгованістю одним із головних етапів розглядають процес її реструктуризації. Необхідність реструктуризації товарної дебіторської заборгованості може виникнути не лише в разі загрози банкрутства підприємства-постачальника, а й в умовах нестабільної економічної ситуації і кризи, наслідком якої є зниження рівня абсолютної платоспроможності, виникнення постійної потреби в залученні додаткових позикових коштів для здійснення поточних платежів [7].

Таблиця

Характерні особливості окремих типів кредитної політики підприємства щодо його покупців

Тип кредитної політики	Механізм реалізації	Можливі негативні наслідки
Консервативна (сувора) кредитна політика	• Скорочення кола покупців продукції у кредит за рахунок виключення груп підвищеного ризику. • Мінімізація величини комерційного кредиту. • Мінімізація строків надання відстрочок платежів. • Встановлення жорстких умов надання кредиту. • Підвищення вартості комерційного кредиту. • Жорстка процедура інкасації дебіторської заборгованості	• Ускладнюється формування стійких господарських зв'язків з покупцями продукції. • Повільніше зростають обсяги діяльності в умовах низького попиту на продукцію
Поміркована (зважена) кредитна політика	• Підтримка середнього рівня ризику при продажу в кредит. • Встановлення зважених умов проведення кредитної політики	Практично немає
Агресивна (ліберальна) кредитна політика	• Розширення кола дебіторів за рахунок більш ризикованих груп. • Збільшення строків надання відстрочки платежів. • Збільшення величини наданого кредиту. • Зниження вартості надання кредиту. • Пом'якшення умов повернення дебіторської заборгованості (можливість її пролонгації)	• Може призвести до надмірного вилучення фінансових ресурсів. • Є загроза зниження платоспроможності. • Можливе збільшення витрат на стягнення боргів. • Зменшення рентабельності активів.

Примітка. Розроблено за [3].

Реструктуризація дебіторської заборгованості може відбуватись у процесі низки дій та етапів. Якщо розглядати заходи щодо підвищення її ліквідності, тоді доцільно застосовувати рефінансування дебіторської заборгованості. Рефінансування дебіторської заборгованості являє собою систему фінансових операцій, які забезпечують прискорену трансформацію дебіторської заборгованості у грошові активи. Серед основних форм рефінансування дебіторської заборгованості мають місце факторинг, форфейтинг та облік векселів.

Висновки. Отже, як відомо, стан дебіторської заборгованості безпосередньо впливає на фінансову стійкість підприємств. Збільшення дебіторської заборгованості означає вилучення засобів з обороту,

що призводить до зниження платоспроможності підприємства, зниження його конкурентної переваги на ринку і загалом справляє негативний вплив на фінансову стійкість підприємства. Тому для кожного підприємства необхідним є ефективне управління дебіторською заборгованістю. Можливе використання одного зі способів управління: самостійне або на основі аутсорсингу. У процесі ухвалення рішень щодо надання комерційного кредиту покупцям продукції варто зважити всі плюси і мінуси такої тактики та визначити загальний ефект від інвестування коштів у дебіторську заборгованість. Для оптимізації розміру і структури дебіторської заборгованості підприємствам доцільно рефінансувати її частину.

Список використаних джерел

1. Береза С. Л. Облік і контроль грошових активів та дебіторської заборгованості: теорія і практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / С. Л. Береза. — Київ, 2013. — 20 с.
2. Глухова С. В. Сучасні підходи до визначення поняття «дебіторська заборгованість» підприємства / С. В. Глухова, Ю. В. Поп // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». — Харків, 2013. — С. 83—86.
3. Гуня В. Розробка механізму управління дебіторською заборгованістю підприємства: концептуальний підхід / В. Гуня, В. Белозерцев // Економіст. — Київ, 2014. — № 3. — С. 57—60. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2014_3_16.
4. Добрунік Т. П. Обліково-інформаційне забезпечення управління дебіторською заборгованістю / Т. П. Добрунік // Підвищення науково-технічного рівня економіки та її ефективності : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24—25 лютого 2017 року). — Львів : ЛЕФ, 2017. — С. 116—119.
5. Кручак Л. В. Методика аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / Л. В. Кручак // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету : зб. наук. пр. / гол. ред. М. П. Коваленко. — Одеса, 2016. — Вип. 22. — С. 161—165. — (Серія «Економіка і менеджмент»).
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» : Наказ Міністерства фінансів України № 237 від 08.10.1999 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG4018.html.
7. Федорченко О. Є. Актуальні проблеми управління дебіторською заборгованістю на підприємстві / О. Є. Федорченко // Вісник «Інвестиції: практика та досвід». — 2015. — № 21. — С. 60—63.

8. Цегельник Н. І. Оцінка дебіторської заборгованості в системі розрахунків із покупцями підприємства [Електронний ресурс] / Н. І. Цегельник // Агросвіт. — 2013. — № 6. — С. 51—55. — Режим доступу : http://www.agrosvit.info/pdf/6_2013/11.pdf.
9. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент : підручник / В. М. Шелудько ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — 2-ге вид., стер. — Київ : Знання, 2013. — 375 с.
10. Шепелевич В. В. Проблеми управління дебіторською заборгованістю та шляхи їх вирішення на підприємстві / В. В. Шепелевич // Агросвіт. — 2016. — № 6. — С. 107—112.

References

1. Bereza, S. L. (2013). Oblik i kontrol groshovyh aktiviv ta debitorskoyi zaborgovanosti [Accounting and control of cash assets and accounts receivable]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Gluhova, S. V., & Pop, Yu. V. (2013). Suchasni pidhody do vyznachennya ponyattya «debitorska zaborgovanist» pidpryyemstva [Modern approaches to the definition of «accounts receivable» of the enterprise]. *Visnik Natsionalnogo tehnicnogo unIversitetu «HPI» — Bulletin of the National Technical University «KhPI»*, 83—86 [in Ukrainian].
3. Gunya, V., & Bielozertsev, V. (2014). Rozrobka mexanizmu upravlinnya debitorskoyu zaborgovanistyu pidpryyemstva: konceptualny pidhid [Development of a mechanism for managing receivables of an enterprise: a conceptual approach]. *Ekonomist — Economist*, 3, 57—60. Kyiv. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2014_3_16 [in Ukrainian].
4. Dobrunik, T. P. (2017). Oblikovo-informacyne zabezpechennya upravlinnya debitorskoyu zaborgovanistyu [Accounting and information management of accounts receivable]. *Pidvyshhennya naukovo-tehnicnogo rivnya ekonomiky ta yiyi efektyvnosti [Raising the scientific and technical level of the economy and its efficiency: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference]*, 116—119. Lviv: LEF [in Ukrainian].
5. Kruchak, L. V. (2016). Metodyka analizu debitorskoyi zaborgovanosti v systemi upravlinnya pidpryyemstvom [Methodology of analysis of accounts receivable in the enterprise management system]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii «Ekonomika i menedzhment» — Scientific Herald of the International Humanitarian University. Ser. «Economics and Management»*. M. P. Kovalenko (Eds.). (pp. 161—165). Odesa [in Ukrainian].
6. Polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku 10 «Debitorska zaborgovanist» [Regulation (standard) of accounting № 10 «Accounts Receivable»]. (1999, October 8). *Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 237 — Order of the Ministry of Finance of Ukraine № 237*. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG4018.html [in Ukrainian].
7. Fedorchenko, O. Ye. (2015). Aktualni problemy upravlinnya debitorskoyu zaborgovanistyu na pidpryyemstvi [Actual problems of management of accounts receivable at the enterprise]. *Visnyk «Investytsiyi: praktyka ta dosvid» — Bulletin «Investments: Practice and Experience»*, 21, 60—63 [in Ukrainian].
8. Cegelnik, N. I. (2013). Ocinka debitorskoyi zaborgovanosti v systemi rozrahunkiv iz pokupcyamy pidpryyemstva [Estimation of receivables in the system of settlements with buyers of the enterprise]. *Agrosvit — Agrosvit*, 6, 51—55. Retrieved from http://www.agrosvit.info/pdf/6_2013/11.pdf [in Ukrainian].
9. Sheludko, V. M. (2013). *Finansovy menedzhment [Financial management]*. Kyiv: Nacz. un-t. im. T. Shevchenka [in Ukrainian].
10. Shepelevych, V. V. (2016). Problemy upravlinnya debitorskoyu zaborgovanistyu ta shlyahy yih vyrishennya na pidpryyemstvi [Problems of management of accounts receivable and ways of their solution at the enterprise]. *Agrosvit — Agrosvit*, 6, 107—112 [in Ukrainian].

УДК 303.094.5:330.133.2:330.133.7

ЕКОНОМІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ УСТУПКИ ПРАВА ВИМОГИ ВІДШКОДУВАННЯ ДЛЯ СТОРІН ПРАВОЧИНУ, ВИЗНАНОГО НЕДІЙСНИМ

Поздняков Юрій Володимирович,
провідний експерт-оцінювач,
представник Експертної ради у Львівській області,
Українське товариство оцінювачів (УТО)
e-mail: jerzy.pozdniakow@gmail.com

Садовенко Юрій Павлович,
оцінювач,
Українське товариство оцінювачів (УТО)
e-mail: 444sad555@gmail.com

Анотація. Установлено найбільш впливові ціноформувальні фактори, що визначають показники вартості нематеріального активу у формі повних або часткових майнових прав щодо уступки права вимоги повернення майна/грошових коштів сторонам угоди, визнаної недійсною в судовому порядку. Зроблено аналіз відповідності отриманого показника вартості майнових прав поняттю справедливої вартості. Визначено теоретичне підґрунтя пропонованої методики у формі базових принципів незалежної оцінки, які є підставою алгоритму визначення кількісних показників вартості майнових прав. Здійснено порівняльний аналіз спільних і відмінних характеристик вартості оцінюваного нематеріального активу, для випадків непогашених взаємних боргових зобов'язань сторін угоди, визнаної нечинною, і стягнення дебіторської заборгованості. На підставі узагальнення результатів виконаного порівняльного аналізу запропоновано загальною методологічною основою для визначення вартості майнових прав щодо уступки права вимоги повернення майна/грошових коштів за угодою купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, вважати методи та оціночні процедури незалежної оцінки, розроблені для оцінки подібного об'єкта оцінки в нематеріальній формі, а саме — дебіторської заборгованості.

Ключові слова: оцінка майна і майнових прав, ринкова вартість, угода купівлі-продажу, визнання угоди нечинною, судові рішення, економіко-правові наслідки, нематеріальний актив, повні майнові права, пакет часткових майнових прав.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 14.

ASSIGNMENT OF RIGHT COMPENSATION COSTS DETERMINATION ECONOMIC BASE FOR THE LEGAL TRANSACTIONS CONFESSED INVALID

Pozdnyakov Yuriy,
Leading expert appraiser,
UAA Expert council deputy in Lviv district,
Ukrainian Appraisers Association (UAA) Member
e-mail: jerzy.pozdniakow@gmail.com

Sadovenko Yuriy,
Appraiser,
Ukrainian Appraisers Association (UAA) Member
e-mail: 444sad555@gmail.com

Abstract. In the article it is set mostly influenced pricing factors that determine complete or partial property rights cost indexes — assignment of right compensation costs in property/ monetary resources return to parties of legal purchase-sale transactions agreement confessed invalid cases. The analysis of the got valued costs index accordance to the fair value concept is done. Theoretical base of the offered methodology is certain as the obtained independent estimation basic principles. The comparative analysis of estimated intangible asset general and special characteristics, for the cases of mutual unliquidated debts between purchase-sale transaction agreement confessed invalid parties, and debtor account receivable, is considered.

By described researches it is shown, that implementation of evaluation works in this class cases is highly complicated by the large variety of possible evaluation situations. The variation spectrum of these evaluation situations descriptions demonstrates considerable variation in the wide range of major characteristics, such as: purchase-sale transaction property costs; conditions of property sale; descriptions of the same class property market situation; period of time term that passed from a purchase-sale transaction property agreement conclusion moment to the moment of this

agreement invalid confession, and others like that. In the article it is suggested to carry out differentiation of all possible this class tasks evaluation situations on the basis of their dichotomy division with the sign of time period duration passed from a purchase-sale transaction property agreement conclusion moment to the moment of this agreement invalid confession court decision.

In the article is educed that the major economically-legal consequences of court decision about transaction agreement invalid confession within the limits of it's interpretation in the modern economical measurements paradigm are the facts of appearance of the mutual unliquidated debts between purchase-sale transaction agreement parties, and also appearance these parties duty on bilateral agreement property restitution. It is well-proven that the date of this mutual debts appearance is chronologically due to the moment of court decision about transaction agreement invalid confession cramps acceptance. But here, in obedience to an actually operating legislative norm, the term of this debt existence follows to deduct from the date of the transaction agreement confessed. The last conclusion is predefined by operating legislative norm, in obedience to which the legal «transaction confessed by a court invalid is invalid from the moment due the transaction date». Id est, court law qualification of legal transaction that took place in a past tense is corrected at that rate nowadays court decreets — and the task of appraiser is to obtain and define by calculation economic changes number that took place as a result of this adjustment in nowadays contemporaneity. It is shown that at purchase-sale transaction property agreement subject legal status uncertainty situation presence, in most general case of the evaluation situations investigated class; it is expedient to examine the property rights costs as an intangible asset.

On the basis of the got conclusions it is suggested for this class tasks decision to apply methodologies of independent valuation/appraising, which are used for the of costs estimation of the most closely near after economic non-material assets valuation/appraising, — namely, account receivable. Thus, as a result of undertaken study and analysis of operating legislative base it is set forth and proved some practical recommendations, especially of independent estimation methodical base choice suitable for the property (property rights) costs calculation obtaining on the legal transactions agreements confessed invalid in the judicial order. Possibility and expediency of interpretation of estimation object, that was transaction agreement subject in such evaluation situations, are shown. So, estimation object is examined as an intangible asset — namely, as a bundle/package of complete or partial property rights, depending on the degree of estimation object legal status uncertainty and the time period duration passed from a purchase-sale transaction property agreement conclusion moment to the moment of this agreement invalid confession court decision.

Keywords: real estate and property rights valuation/appraising, market value, purchase-sale transaction, court decision, transaction invalid confession, economically-legal consequences, intangible asset, bundle of complete property rights, package of partial property rights.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 14.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОСНОВА ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТОИМОСТИ ПРАВА ТРЕБОВАНИЯ ВОЗМЕЩЕНИЯ ДЛЯ СДЕЛКИ, ПРИЗНАННОЙ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНОЙ

Поздняков Юрий Владимирович,
ведущий эксперт-оценщик,
представитель Экспертного совета УОО во Львовской области,
Украинское общество оценщиков (УОО)
e-mail: jerzy.pozdniakow@gmail.com

Садовенко Юрий Павлович,
оценщик,
Украинское общество оценщиков (УОО)
e-mail: 444sad555@gmail.com

Аннотация. Выявлены наиболее сильно влияющие ценоформирующие факторы, которые определяют показатели стоимости нематериального актива в виде пакетов полных или частичных имущественных прав, касающихся уступки права требования возвращения имущества/денежных средств сторонам сделки, признанной недействительной. Выполнен анализ соответствия полученного показателя стоимости понятию справедливой стоимости. Определена теоретическая база предлагаемой методики в виде базовых принципов независимой оценки, которые положены в основу алгоритма определения количественных показателей стоимости имущественных прав. Осуществлен сравнительный анализ общих и отличных характеристик оцениваемого нематериального актива, для случаев непогашенных взаимных долговых обязательств сторон сделки, признанной недействительной, и взыскания дебиторской задолженности. Предложено общей методологической основой для определения стоимости имущественных прав, касающихся уступки права требования возвращения имущества/денежных средств по сделке покупки-продажи материальных активов, которая признана недействительной в судебном порядке, считать методы и оценочные процедуры независимой оценки, разработанные для оценки подобного объекта оценки в нематериальной форме, а именно — дебиторской задолженности.

Ключевые слова: оценка имущества и имущественных прав, рыночная стоимость, сделка покупки-продажи, признание сделки недействительной, судебное решение, нематериальный актив, экономико-правовые последствия, полные имущественные права, пакет частичных имущественных прав.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 14.

Вступ. При визначенні вартості відшкодування — взаємної обоюдної реституції сторін — у разі визнання раніше укладеної угоди нечинною існує методологічна невизначеність щодо виконання оціночних робіт. Методична база для подібних оціночних ситуацій до цього часу недостатньо опрацьована і не описана у фаховій літературі. Це пов'язано з недосконалістю законодавчої бази, специфічністю оціночного завдання і браком теоретичних розробок з обґрунтування методик, придатних для цього випадку. Пропонуємо підхід до оцінки такого об'єкта оцінки як до нематеріального активу — повних або часткових майнових прав уступки права вимоги повернення сторонам угоди майна/грошових коштів за їхньою вартістю на дату відшкодування.

Наразі недослідженою частиною проблеми є встановлення основних ціноформувальних факторів, що визначають показники вартості досліджуваного об'єкта оцінки. Також теоретичний інтерес становить аналіз спільних і відмінних характеристик вказаного вище нематеріального активу як об'єкта оцінки, у формі непогашених взаємних боргових зобов'язань сторін угоди, визнаної нечинною, і відношень сторін «дебітор — кредитор». Необхідність практично вирішувати сформульоване завдання змушує до інтенсифікації теоретичних розробок у цьому напрямі; потреба у справедливому задоволенні майнових інтересів сторін судових суперечок зумовлюють її надзвичайну актуальність і практичну цінність.

Аналіз досліджень і постановка завдання. *Метою статті є:* дослідження найбільш впливових ціноформувальних факторів, що визначають показники вартості повних або часткових майнових прав, — уступки права вимоги повернення сторонам угоди майна/грошових коштів за їхньою вартістю на дату відшкодування; аналіз відповідності отриманого за таким підходом показника вартості поняттю справедливої вартості; встановлення базових принципів теорії незалежної оцінки, що можуть стати підґрунтям пропонованої методики; порівняльний аналіз спільних і відмінних характеристик оцінюваного нематеріального активу, для випадків непогашених взаємних боргових зобов'язань сторін угоди, визнаної нечинною, і стягнення дебіторської заборгованості. Методом дослідження проблеми є узагальнення і аналіз даних, отриманих на підставі оціночної практики, та порівняльний аналіз спільних і відмінних характеристик оцінюваного нематеріального активу та дебіторської заборгованості, з наступним теоретичним обґрунтуванням підвалин пропонованої методики оцінювання вартості нематеріального активу.

Результати дослідження. Узагальнення практичного досвіду виконання оціночних робіт дозволило визначити найбільш суттєві фактори впливу, що визначають показники вартості досліджуваного об'єкта оцінки. Проаналізувавши суттєві особливості законо-

давчої бази та її економічних наслідків для сторін угоди купівлі-продажу, визнаної недійсною, приходимо до висновку, що в подібній оціночній ситуації розмір вартості оцінюваних майнових прав визначається, насамперед, двома основними ціноформувальними факторами:

1) розміром вартості майна, визначеним і сплаченим на дату, за якою відбулася угода, що пізніше була визнана недійсною, — тобто за фактичною вартістю, яка була сплачена покупцем при укладенні угоди купівлі-продажу матеріальних активів;

2) терміном володіння/користування/розпорядження покупцем цим майном — тобто тривалістю періоду часу від дати, коли відбулася угода купівлі-продажу, до дати, коли вона була визнана недійсною (або до сучасної дати оцінки). При цьому показник вартості права вимоги повернення майнових прав розглядається як сучасна вартість взаємної непогашеної заборгованості сторін угоди, що виникла на дату укладення угоди внаслідок ухвалення судом рішення про визнання недійсності правочину і виникнення внаслідок цього взаємних боргових зобов'язань сторін угоди та обов'язку за двосторонньою реституцією.

Термін давності цієї взаємної непогашеної заборгованості вважаємо доцільним установити на підставі статті 236 «Момент недійсності правочину» [1, с. 1]. Виходячи з цього, увесь термін володіння покупця майном (повними або частковими майновими правами на нього) — тобто тривалістю періоду часу від дати, коли відбулася угода купівлі-продажу, і до дати, коли вона була визнана недійсною, — вважається періодом існування взаємної заборгованості сторін угоди, оскільки закон у розглянутому варіанті однозначно трактує правочин «недійсним з моменту його вчинення». Зрозуміло, що відповідно до сформульованої вище концепції оцінки розмір вартості майнових прав знижується з плином часу. Підтвердженням цієї закономірності є, зокрема, теоретичні засади і загальноприйнята практика оренди та лізингу, а також закономірності зміни вартості грошей у часі. Вплив факторів усіх видів зносу діє виключно в напрямку зниження вартості матеріальних активів із плином часу. Це цілком узгоджується зі змістом поняття «справедлива вартість», яка протягом періоду користування майном первинного власника знижуватиметься, залежно від періоду часу, коли майнові права первинного власника були передані іншій стороні за угодою купівлі-продажу.

Згідно з визначенням у главі 2 «Визначення термінів» Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, справедлива вартість — це ціна, яка була б отримана за продаж активу або сплачена за передавання зобов'язання у звичайній операції між учасниками ринку на дату оцінки [2, с. 1]. За більш деталізованим формулюванням, справедлива вартість (*Fair Value*) — це сума, за якою може бути здійснений

обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими і незалежними сторонами. Термін «обізнані» означає, що зацікавлений покупець і зацікавлений продавець достатньо поінформовані про характеристики об'єкта оцінки, його фактичне і потенційне використання, а також про стан ринку на дату балансу. Зацікавлений покупець мотивований, але не зобов'язаний купувати. Визначення справедливої вартості передбачає фінансову операцію між незалежними сторонами, тобто між сторонами, що не мають між собою жодних особливих або конкретних стосунків, які зробили б ціну операції нехарактерною для умов ринку. Вважається, що така операція — це операція між непов'язаними сторонами, які діють самостійно. Інформація про угоди, здійснені з дотриманням поняття «справедлива вартість», дає змогу порівнювати різноманітні фінансові інструменти, які мають однакові економічні характеристики, незалежно від мети їх утримання, термінів випуску, придбання чи емітентів.

У разі оцінки вартості права вимоги відшкодування для сторін угоди, визнаної недійсною, концепції справедливої вартості відповідатиме показник вартості, адекватний розміру споживчої вартості взаємної непогашеної заборгованості. Оскільки споживча вартість цього активу має негрошовий характер, то значення ринкової вартості права вимоги в цьому разі можна розглядати як найбільш адекватну трансформацію негрошового показника споживчої вартості у грошовий показник ринкової вартості. Основою для коректного розрахунку останньої є аналіз таких категорій, як корисність чи цінність оцінюваного активу для споживача (у цій оціночній ситуації — для сторони угоди), у разі наявності можливості цього активу забезпечити цій стороні певні економічні переваги чи вигоди. Теоретичним обґрунтуванням цього тезису є базові принципи теорії експертної оцінки, зокрема — принципи очікування, заміщення, корисності.

Принцип очікування (*Anticipation*) полягає в установленні значення біжучої (поточної) вартості доходів або інших вигід від використання активу, які можна одержати в майбутньому від отримання майнових прав на цей актив. Властиво, принципом очікування визначається можливість використання для визначення вартості оцінюваних майнових прав вартості тих доходів, які вони можуть забезпечити в майбутньому. Тобто завдання визначення оцінки вартості права вимоги відшкодування для сторін угоди, визнаної недійсною, полягає, насамперед, у визначенні вартості майбутніх грошових ресурсів у часі (*The Time Value of Money*). Згідно з принципом очікування, вартість об'єкта оцінки кількісно дорівнює поточній вартості майбутніх доходів, що їх може забезпечити використання цього активу. Відповідно до п. 8 НСО-1 [3, с. 1], «принцип очікування передбачає, що вартість об'єкта оцінки визначається розміром економічних вигід, які очікуються від володіння, користування, розпорядження ним». Згідно з цим грошова оцінка корисності об'єкта оцінки визначається величиною ймовірних майбутніх доходів від використання цього активу. Щодо незалежної оцінки важливими є величина, якість і тривалість майбутнього потоку очікуваних доходів, ураху-

ваючи також імовірні вигоди від можливого його перепродажу після завершення використання. За такого розуміння застосування принципу очікування є можливість визначити оцінку вартості досліджуваного об'єкта через установлення біжучої вартості майбутніх доходів або інших вигід, які можуть бути отримані в майбутньому від права володіння нематеріальним активом, що оцінюється в цьому разі. Це дає підстави для застосування дохідного підходу, який ґрунтується на понятті капіталізації майбутніх доходів, тобто на визначенні їхньої біжучої вартості на дату оцінки.

Принцип заміщення (*Substitution*) проголошує, що максимальна вартість об'єкта оцінки визначається мінімальною ціною, за якою можна придбати аналогічний об'єкт з еквівалентним показником корисності. Таким чином, коли інвестор виконує пошук потрібного йому об'єкта, він аналізуватиме потік доходів, що забезпечують різні об'єкти з близькими характеристиками, якістю і рівнем ризику. Максимальна ціна, яку добре поінформований інвестор із здоровим глуздом зможе запропонувати за вибраний ним об'єкт, буде визначатися зіставленням вартості майбутніх потоків доходів, що їх зможуть забезпечити порівнювані активи. З принципу заміщення випливає, що покупець не сплатить за цей актив більшої суми, ніж мінімальна ціна іншого подібного активу з такою ж самою корисністю. Принцип заміщення є базовою основою для методології розрахунку оцінок вартості повних або часткових майнових прав як уступки права вимоги повернення сторонам угоди майна/грошових коштів із використанням порівняльного підходу. У разі оцінки вартості права вимоги відшкодування для сторін угоди, визнаної недійсною, принцип заміщення має дещо обмежене застосування. Адже йдеться лише про передання майнових прав однією стороною угоди іншій її стороні, а не про купівлю-продаж матеріального активу на вільному відкритому ринку. Зрештою, після врегулювання взаємної заборгованості сторін і виконання рішення суду про визнання угоди нечинною, кожна зі сторін матиме право володіння, розпорядження і користування отриманими активами на власний розсуд — у тому числі, і право продати цей актив за його ринковою вартістю на відкритому конкурентному ринку.

Принцип корисності (*Utility*) визначає корисність як здатність оцінюваного активу задовольняти потреби користувача в певному місці та в певний період часу. У загальному варіанті об'єкт оцінки є корисним, а отже, має визначену вартість, лише тоді, коли він потрібний будь-якому потенційному власникові для реалізації певної економічної функції або задоволення певної потреби. Просторова і часова прив'язка в досліджуваному варіанті є важливим моментом, що вказує на економічну залежність споживчої цінності об'єкта оцінки від його локалізації та періоду часу його використання. Оскільки такі майнові права, як нематеріальний актив, не мають чітко визначеної просторової локалізації об'єкта з урахуванням його економічного місцезнаходження (*Situs*), перша частина обмеження є несуттєвою. Натомість друга його частина є дуже важливою: чисельне значення результату оцінки вартості права вимоги відшкодування для сторін уго-

ди, визнаної недійсною, сильно залежить від часових характеристик. Залежно від того, на якій стадії виконавчого провадження і на яку дату роблять оцінку, це значення може варіювати в широкому діапазоні. Якщо угода була здійснена за ринковою вартістю, верхньою межею цього діапазону власне і є повна ринкова вартість майна, що було предметом угоди, — на дату укладення і виконання угоди купівлі-продажу. Відповідно, нижньою межею є символічний показник в одну гривню — на дату рішення суду про визнання угоди недійсною, якщо правовий статус майна, яке було предметом угоди, невизначений або цього майна вже немає у наявності. Останній випадок не є рідкісним — наприклад, майно може бути на дату оцінки недоступне для ідентифікації; утилізоване; відсутнє в природі; продане добросовісному набувачеві, який не має обов'язку його повернення; місце знаходження і власник майна можуть бути невідомі тощо. Це є підтвердженням цілком очевидного факту, що майнові права на неіснуюче або неідентифіковане майно на відкритому ринку продати неможливо, через зрозумілий брак зацікавлених покупців. Між цими двома крайніми значеннями діапазону можливими є безліч проміжних значень показника вартості, що залежать від сукупності всіх обставин і впливу визначених вище ціноформувальних факторів, що мають вплив на вартість права вимоги відшкодування в кожному конкретному випадку.

Усі три розглянуті вище принципи віднесені авторами [4, с. 13] до групи базових принципів, що базуються на уявленнях споживача. Тому, враховуючи виявлені обмеження стосовно можливості представлення настільки специфічного об'єкта оцінки на відкритому ринку та відсутності його визначеної простої локалізації, при оцінці права вимоги в досліджуваному варіанті варто зосередитися саме на уявленнях споживача про ступінь корисності оцінюваного активу. Ми маємо на увазі, звичайно, не суб'єктивні уявлення конкретних представників сторін угоди, а лише документально підтверджені дані про можливості подальшого найбільш ефективного використання об'єкта оцінки, що можуть бути достовірними вихідними даними для оцінки.

Пропонуємо загальною методологічною основою для визначення вартості майнових прав уступки права вимоги відшкодування за угодою купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, вважати методи незалежної оцінки, розроблені для оцінки таких об'єктів у нематеріальній формі, як дебіторська заборгованість. Формальною підставою для такого висновку є належність обох цих об'єктів до класу нематеріальних активів і найвищий ступінь наближеності дебіторської заборгованості до об'єкта оцінки за характеристиками показників вартості. Проаналізуємо детальніше, що має спільного і чим відрізняється об'єкт оцінки у формі названих вище майнових прав від права вимоги дебіторської заборгованості.

Насамперед, спільними рисами порівнюваних об'єктів оцінки є їх визначення як нематеріальних активів (НМА), що мають правовий характер зобов'язань двох сторін, а саме — сторін угоди купівлі-продажу, або відносин «дебітора — кредитора». Також спіль-

ним є те, що ці зобов'язання в обох випадках можуть розглядатись як наявність заборгованості (однобічної чи взаємної). При цьому факт наявності цієї заборгованості, зазвичай, визнаний у безспірному порядку, документально підтверджений, обопільно визнаний сторонами та/або підтверджений рішенням суду.

Відмінністю ж у такому разі є, по-перше, характер досліджуваної заборгованості і, по-друге, ступінь опрацьованості методичної бази для встановлення вартості цих НМА при виконанні економічних вимірювань методами незалежної оцінки. Під характером заборгованості ми в цьому разі маємо на увазі дихотомічний поділ за ознакою «грошовий — негрошовий», що, властиво, і є головною іманентною відмінністю. Ступінь опрацьованості методичної бази — точніше відсутність відповідних методичних розробок на даний час, — є, зрештою, тимчасовим явищем, яке може бути виправлене навіть найближчим часом, завдяки пошуків інтересу дослідників до цієї проблематики. Але дебіторській заборгованості, як об'єкта оцінки, завжди притаманний саме грошовий характер; натомість взаємна заборгованість сторін угоди купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, найчастіше має негрошовий характер або ж грошовий характер лише для однієї зі сторін. А саме для продавця, який, згідно із ч. 1-2 статті 216 [5, с. 5], де законодавчо встановлено, що «у разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину...» — оскільки в найбільш загальному варіанті продавець отримав у грошовій формі кошти вартості майна, що було предметом угоди купівлі-продажу матеріальних активів. Для сторони покупця взаємна заборгованість сторін угоди має негрошовий характер, оскільки він зобов'язаний повернути стороні продавця отримане майно в натуральній формі. Передбаченим законом винятком із цієї норми є випадок неможливості такого повернення, і в такому разі покупець має «відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування» ч. 2 статті 216 [5, с. 5]. Лише в цьому винятковому випадку неможливості повернення, тобто неможливості погашення взаємної заборгованості, характер заборгованості в досліджуваній оціночній ситуації набуває цілковито грошового характеру.

Слід зауважити, що, на відміну від самої заборгованості, грошовий характер матиме уступка права вимоги повернення взаємної заборгованості сторін угоди купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, — а відповідно, і її вартість може бути визначена через грошовий еквівалент. Відповідно до ст. 512—514 Цивільного кодексу України [1, с. 1] кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок передання ним своїх прав цій особі за правочином відступлення права вимоги; при цьому до нового кредитора переходять права первісного кредитора в зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом. Правочин щодо заміни кредитора в зобов'язанні вчиняється в такій самій формі, що і правочин, на підставі якого

виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторі. Таким чином, предметом договору купівлі-продажу може бути право вимоги, і положення ЦК України про відступлення (уступку) права вимоги застосовуються до договору купівлі-продажу, якщо інше не встановлено договором або законом (стаття 656 ЦК України) [6, с. 3]. Згідно зі статтею 656, ч. 3 ЦК України, предметом договору купівлі-продажу може бути право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру [1, с. 1].

Виявлена проведеним вище аналізом різниця характеру заборгованості пов'язана з тим, що дебіторська заборгованість не має функції та всіх властивостей товару, а відповідно — продавати (передаватися) можна тільки поступкою права її вимоги. Щодо незалежної оцінки вона може мати певну грошову вартість лише в тому разі, коли має ознаки появи споживчої вартості. Остання, як відомо, має негрошовий характер і може проявлятися в покупця права вимоги як корисність чи цінність, у разі можливості придбання права вимоги забезпечити йому певні економічні переваги чи вигоди. Специфічними прикладами виникнення таких вигід для покупця права вимоги можуть бути, наприклад, такі випадки: своєчасного погашення дебіторської заборгованості покупця, що виникла за іншою угодою, шляхом взаємозаліку; відвернення можливості виникнення збитків; отримання від дебітора вигідних покупцеві товарів або послуг; установлення або збільшення ступеня контролю над дебітором. Для оцінки дебіторської заборгованості розроблені численні оціночні методики [7—14], що дозволяють визначати її ринкову вартість методами незалежної оцінки. Натомість для визначення вартості майнових прав за угодою купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, на даний час поки що не існує методик незалежної оцінки, розроблених для оцінки саме таких об'єктів і затверджених у встановленому порядку як нормативний документ.

У рамках взаємовідносин «дебітор — кредитор» дебіторська заборгованість при її погашенні має перейти до кредитора в незмінному — грошовому — вигляді, оскільки вона має саме грошову форму, цілком абстраговану від вартості конкретного майна/послуг. Звернення стягнення на дебіторську заборгованість полягає в переході до стягувача права боржника на отримання дебіторської заборгованості в розмірі, потрібному для виконання боргових вимог, що містяться у виконавчому документі, з урахуванням стягнення витрат після здійснення виконавчих дій, виконавчого збору і встановлених державних зборів. Таким чином, щодо оцінки дебіторська заборгованість за своєю сутністю є вираженням у грошовій формі майновим правом вимоги, що має універсально-грошовий характер, підтверджений документально і визнаний обома сторонами. Звернення стягнення на неї повинне забезпечувати виконання виконавчого документа — зокрема, шляхом подальшої реалізації цього права вимоги на відкритих торгах у межах виконавчого провадження. Стягнення має сенс і перспективу ймовірного виграшу судової

справи лише тоді, коли може бути звернене тільки на підтверджене в безперечному порядку право вимоги у грошовій формі.

Натомість у нашому випадку при встановленні наявності в боржника заборгованості, на яку може бути обернене стягнення, слід звернути увагу на її частково негрошовий характер. Для погашення взаємної заборгованості одна зі сторін, а саме — продавець майна, має отримати її погашення не у грошовій формі, а у формі повернення раніше проданого за угодою майна. Друга сторона угоди, покупець, отримує погашення взаємної заборгованості у грошовій формі — як повернення коштів, сплачених ним як вартість проданого за угодою майна.

Висновки. Можна вважати встановленим, що основними ціноформувальними факторами показника вартості взаємних боргових зобов'язань, що виникають між сторонами угоди при її визнанні недійсною, є розмір вартості майна, за яким була здійснена угода, і термін володіння/користування/розпорядження покупцем цим майном. Показник вартості права вимоги повернення майнових прав доцільно розглядати як сучасну вартість взаємної непогашеної заборгованості сторін угоди, що виникла на дату укладення угоди внаслідок ухвалення судом рішення про визнання недійсності цього правочину. Саме цей показник повною мірою відповідає поняттю справедливої вартості. Економічним підґрунтям пропонованого підходу і методики визначення вартості прав вимоги сторін у разі визнання угоди недійсною є базові принципи теорії незалежної оцінки, що базуються на уявленнях споживача, а саме: принципи очікування, заміщення і корисності.

Установленими відмінностями досліджуваних взаємних боргових зобов'язань від дебіторської заборгованості є: частково негрошовий характер досліджуваної заборгованості та ступінь опрацьованості методичної бази для встановлення вартості цих НМА. При цьому дихотомічний поділ за ознакою «грошовий — негрошовий характер» є головною і принциповою відмінністю, що іманентно та постійно властива порівнюваним нематеріальним активам, у той час як ступінь опрацьованості методичної бази є тимчасовим явищем, яке може зазнати швидких змін. Натомість уступка права вимоги повернення дебіторської заборгованості або подібної взаємної заборгованості сторін угоди купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною в судовому порядку, але не пов'язана із поверненням майна, завжди має виключно грошовий характер.

Отже, у досліджуваному варіанті, за наявності низки спільних ознак, спостерігаються суттєві відмінності виникнення досліджуваних взаємних боргових зобов'язань, що виникають між сторонами внаслідок визнання угоди недійсною, від дебіторської заборгованості. У всякому разі, можна з певністю стверджувати, що наявні оціночні методики, що дозволяють визначати ринкову вартість дебіторської заборгованості, є найбільш близькою методичною основою для визначення вартості майнових прав за угодою купівлі-продажу матеріальних активів, яка визнана недійсною.

Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямі полягають в опрацюванні, апробації та затвердженні в установленому порядку спеціалізованої методики оцінювання вартості уступки права вимоги повернення майна/грошових коштів сторонам угоди, визнаної недійсною в судовому порядку.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — Київ, 2003. — № 40—44. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України : Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2003 № 255 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0583-03>.
3. Національний стандарт оцінки 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : Постанова КМУ від 10.09.2003 № 1440.
4. Фридман Дж. Анализ и оценка приносящей доход недвижимости / Дж. Фридман, Ник. Ордвей ; пер. с англ. В. Н. Лаврентьева, О. В. Тихоновой. — Москва : Дело Лтд, 1995. — 480 с.
5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — Київ, 2011. — № 13—14, 15—16, 17. — Ст. 112. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>.
6. Морозов Є. Договір факторингу та уступки (цесії): відмінність та оподаткування [Електронний ресурс] / Є. Морозов // Lira.net. — 2016. — 3 червня. — Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/emorozov/article/22474>.
7. Барон А. С. Оценка дебиторской задолженности в ходе исполнительного производства [Электронный ресурс] / А. С. Барон // Научно-техническая конференция МГТУ. Секция «Финансы и бухгалтерский учет» / Московский государственный технический университет. — 2000. — Режим доступа : http://www.mstu.edu.ru/science/conferences/11ntk/materials/section9/section9_31.html.
8. Прудников В. И. Оценка стоимости дебиторской задолженности : монография [Электронный ресурс] / В. И. Прудников. — Челябинск, 2000. — Режим доступа : http://dom-khv.ucoz.ru/index/prudnikov_v_i_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-209.
9. Болотских В. В. О методике расчета рыночной стоимости прав требования дебиторской задолженности [Электронный ресурс] / В. В. Болотских // Репетитор оценщика. — 2018. — 5 октября. — Режим доступа : http://dom-khv.ucoz.ru/index/bolotskikh_v_v_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-206.
10. Козырь Ю. В. Оценка дебиторской задолженности [Электронный ресурс] / Ю. В. Козырь // Репетитор оценщика. — 2018. — 5 октября. — Режим доступа : http://dom-khv.ucoz.ru/index/kozyr_ju_v_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-208.
11. Сергеева Л. Л. Методы анализа и оценки дебиторской задолженности [Электронный ресурс] / Л. Л. Сергеева // Репетитор оценщика. — 2018. — 5 октября. — Режим доступа : http://dom-khv.ucoz.ru/index/sergeeva_l_l_metody_analiza_i_otsenki_debitorskoj_zadolzhennosti/0-207.
12. Грязнова А. Г. Оценка стоимости предприятия (бизнеса) [Электронный ресурс] / А. Г. Грязнова, М. А. Федотова, М. А. Эскиндаров, Т. В. Тазикина, Е. Н. Иванова, О. Н. Щербакова. — Москва : ИНТЕР-РЕКЛАМА, 2003. — 544 с. — Режим доступа : http://www.cons-s.ru/media/materials/ocenka_bussines.pdf.
13. Коновалова И. М. Дебиторская задолженность предприятия: анализ и стоимостная оценка [Электронный ресурс] / И. М. Коновалова // Финансово-правовое агентство. — 2011. — 10 октября. — Режим доступа : <http://www.fpa.su/biblioteka/izdaniya/pravovoe-regulirovanie-v-sfere-ekonomiki/-debitorskaya-zadolzhennost-predpriyatiya-analiz-i-stoimostnaya-otsenka-i-m-konvalova>.
14. Фельдман А. Б. Оценка кредиторской и дебиторской задолженности : методические разработки и рекомендации / А. Б. Фельдман. — Москва, 2002. — С. 27.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40—44. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. Kyiv [in Ukrainian].
2. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2003). *Pravyla bukhhalterskoho obliku dokhodiv i vytrat bankiv Ukrainy: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 18.06.2003 № 255* [Rules of accounting of incomes and expenses of banks of Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated June 18, 2003 № 255]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0583-03> [in Ukrainian].
3. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2003). *Natsionalnyi standart otsinky 1 «Zahalni zasady otsinky maina i mainovykh prav»: Postanova KМУ vid 10.09.2003 № 1440* [National Standard for Evaluation 1 «General Principles of Appraisal of Property and Property Rights»: Ministers Cabinet of Ukraine Resolution № 1440 of 10 September 2003] [in Ukrainian].
4. Fridman, J., & Ordway, N. (1995). *Analiz i ocenka prinosyashchej dohod nedvizhimosti* [Analysis and evaluation of income-generating real estate]. (V. N. Lavrentev, O. V. Tihonova, Trans.). Moscow: Delo Ltd [in Russian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2011). Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 13—14, 15—16, 17. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>. Kyiv [in Ukrainian].

6. Morozov, Ye. (2016, June 03). Dohovir faktorynhu ta ustupky (tsesii): vidminnist ta opodatkovannia [Contract of factoring and concessions (cessions): distinction and taxation]. *Liga.net*. Retrieved from <http://blog.liga.net/user/emorozov/article/22474> [in Ukrainian].
7. Baron, A. S. (2000). Ocenka debitorskoj zadolzhennosti v hode ispolnitel'nogo proizvodstva [Assessment of accounts receivable in the course of enforcement proceedings]. *Nauchno-tehnicheskaya konferenciya MGTU. Sekciya «Finansy i buhgalterskij uchet»* [Scientific and Technical Conference MSTU. Section «Finance and Accounting»]. Retrieved from http://www.mstu.edu.ru/science/conferences/11ntk/materials/section9/section9_31.html [in Russian].
8. Prudnikov, V. I. (2000). Ocenka stoimosti debitorskoj zadolzhennosti [Estimation of the value of accounts receivable]. Retrieved from http://dom-khv.ucoz.ru/index/prudnikov_v_i_-_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-209. Chelyabinsk [in Russian].
9. Bolotskikh, V. V. (2018, October 5). O metodike rascheta rynochnoj stoimosti prav trebovaniya debitorskoj zadolzhennosti [On the method of calculating the market value of receivables receivables]. *Repetitor ocenshchika — Tutor appraiser*. Retrieved from http://dom-khv.ucoz.ru/index/bolotskikh_v_v_-_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-206 [in Russian].
10. Kozyr, Yu. V. (2018, October 5). Ocenka debitorskoj zadolzhennosti [Assessment of receivables]. *Repetitor ocenshchika — Tutor appraiser*. Retrieved from http://dom-khv.ucoz.ru/index/kozyr_ju_v_-_ocenka_debitorskoj_zadolzhennosti/0-208 [in Russian].
11. Sergeeva, L. L. (2018, October 5). Metody analiza i ocenki debitorskoj zadolzhennosti [Methods of analysis and evaluation of accounts receivable]. *Repetitor ocenshchika — Tutor appraiser*. Retrieved from http://dom-khv.ucoz.ru/index/sergeeva_l_l_-_metody_analiza_i_ocenki_debitorskoj_zadolzhennosti/0-207 [in Russian].
12. Gryaznova, A. G., Fedotova, M. A., Eskindarov, M. A., Tazihina, T. V., Ivanova, E. N., & Shcherbakova, O. N. (2003). Ocenka stoimosti predpriyatiya (biznesa) [Valuation of the enterprise (business) value]. Moscow: INTERREKLAMA [in Russian].
13. Konovalova, I. M. (2011, October 10). Debitorskaya zadolzhennost' predpriyatiya: analiz i stoimostnaya ocenka [Receivables of an enterprise: analysis and valuation]. *Finansovo-pravovoe agentstvo — Financial and Legal Agency*. Retrieved from <http://www.fpa.su/biblioteka/izdaniya/pravovoe-regulirovanie-v-sfere-ekonomiki/-debitorskaya-zadolzhennost-predpriyatiya-analiz-i-stoimostnaya-otsenka-i-m-konovalova> [in Russian].
14. Feldman, A. B. (2002). Ocenka kreditorskoj i debitorskoj zadolzhennosti: metodicheskie razrabotki i rekomendacii [Estimation of payables and receivables: methodological developments and recommendations]. Moscow [in Russian].

УДК 336.7, 330.322

БАГАТОФАКТОРНІ МОДЕЛІ ІНДИКАТОРІВ РОЗВИТКУ КРИПТОВАЛЮТНОГО РИНКУ¹

Сословський Володимир Георгійович,
кандидат економічних наук, доцент,
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: soslovsk@ukr.net

Косовський Ігор Олександрович,
аспірант,
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: byme.ihor@gmail.com

Анотація. Криптовалютний ринок розглянуто як складову фінансової системи, визначено індикатори його розвитку та досліджено зв'язки між ними. Індикаторними змінними використовувались вартість криптовалют щодо курсу долара США і щодо курсу біткоїна, обсяг торгів та капіталізація криптовалют. Серед індикаторних змінних для подальшого моделювання обрано вартість криптовалют. Побудовано багатофакторні регресійні моделі залежності вартості криптовалют від двадцяти факторних змінних, що характеризують 423 криптовалют. Проаналізовано прогностичні властивості двох остаточних моделей, що включали вісім і сім суттєвих факторних змінних, серед них: кількість уподобань на сторінках сервісу facebook, які стосуються криптовалют; кількість співучасників у розробленні програмного коду, активність репозиторію програмного коду криптовалют і кількість прийнятих змін; загальна кількість наявних і вирішених питань стосовно програмного коду криптовалют; середня кількість користувачів онлайн-сервісу reddit, які наглядають за криптовалютою протягом останніх 48 годин, і середня кількість коментарів до відкритих тем, які стосуються криптовалют.

Друга модель була побудована без урахування домінуючого впливу Bitcoin та Ethereum. Зроблено висновки щодо можливості практичного використання моделей для фінансового аналізу і планування.

Ключові слова: криптовалюта, Bitcoin, фінанси, ціна, модель.

Формул: 3; рис.: 2; табл.: 3; бібл.: 8.

MULTIFACTOR MODELS OF INDICATORS OF THE DEVELOPMENT OF THE CRYPTOCURRENCY MARKET

Soslovskiy Volodymyr,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Kharkiv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: soslovsk@ukr.net

Kosovskiy Igor,
Ph. D. student,
Kharkiv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: byme.ihor@gmail.com

Abstract. The article states that significant volatility in the cryptocurrency market and the desire of investors to increase their own capital cause the need for formation of an optimal portfolio of assets. It has been determined that various models are created for efficient management of profitability and risk taking and investment decisions on the use of cryptocurrencies, but they often consider one or two cryptocurrencies.

Cryptocurrencies market is considered as a component of the financial system, the indicators of its development are determined and the relations between them are investigated. As indicator variables, the value of cryptocurrency was used in relation to the US dollar rate and in relation to the Bitcoin rate, the volume of trading and the capitalization of cryptocurrency. Among the indicator variables for the further modeling is chosen the value of cryptographic currency.

¹ Статтю підготовлено в рамках НДР «Теорія та методологія трансформаційних процесів у фінансовому секторі країни» (номер державної реєстрації 0117U002441), що виконується за рахунок видатків із загального фонду держбюджету.

Multifactor regression models based on the value of cryptocurrencies from twenty factor variables characterizing 423 cryptocurrencies have been constructed, and the predictive properties of two final models have been analyzed, including 8 and 7 significant factor variables, among them: the number of preferences on the pages of the facebook service related to cryptocurrencies; number of accomplices in the development of the code, the activity of the repository of the program code cryptocurrencies and the number of changes adopted; the total number of existing and resolved questions regarding the software code of cryptocurrency; the average number of online reddit service users who oversee the cryptocurrency over the past 48 hours, and the average number of comments to open topics related to cryptocurrency.

The second model was built without taking into account the dominant effects of Bitcoin and Ethereum. Conclusions are made on the possibility of practical use of models for financial analysis and planning.

Positive conclusions from the study lead authors to the possibility of spreading the research methodology outlined in the article for the entire period of the functioning of the crypto market, with the identification of the most important trends in the development of indicators for its development.

Keywords: cryptocurrency, Bitcoin, finance, price, model.

Formulas: 3; fig.: 2; tabl.: 3; bibl.: 8.

МНОГОФАКТОРНЫЕ МОДЕЛИ ИНДИКАТОРОВ РАЗВИТИЯ КРИПТОВАЛЮТНОГО РЫНКА

Сословский Владимир Георгиевич,
кандидат экономических наук, доцент,
Харьковский учебно-научный институт
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: soslovsk@ukr.net

Косовський Ігорь Александрович,
аспирант,
Харьковский учебно-научный институт
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: byme.ihor@gmail.com

Аннотация. Криптовалютный рынок рассмотрен в качестве составного элемента финансовой системы, определены индикаторы его развития и исследованы связи между ними. В качестве индикаторных переменных использовались стоимость криптовалют по отношению к курсу доллара США и по отношению к курсу биткоина, объем торгов и капитализация криптовалют. Среди индикаторных переменных для дальнейшего моделирования избран индикатор стоимости криптовалют. Построены многофакторные регрессионные модели зависимости стоимости криптовалют от двадцати факторных переменных, характеризующих 423 криптовалюты; проанализированы прогнозирующие свойства двух окончательных моделей, включающих восемь и семь существенных факторных переменных, среди них: количество предпочтений на страницах сервиса facebook, касающихся криптовалюты; количество соучастников в разработке программного кода, активность репозитория программного кода криптовалюты количество принятых изменений; общее количество существующих и решенных вопросов по программному коду криптовалюты; среднее количество участников онлайн сервиса reddit в течение последних 48 часов, которые наблюдают за развитием криптовалюты, и среднее количество комментариев к открытым темам, касающихся криптовалюты.

Вторая модель была построена без учета доминирующего влияния Bitcoin и Ethereum. Сделаны выводы о возможности практического использования моделей для финансового анализа и планирования.

Ключевые слова: криптовалюта, Bitcoin, финансы, цена, модель.

Формул: 3; рис.: 2; табл.: 3; библи.: 8.

Вступ. У процесі розвитку і використання нових технологій наявна інфраструктура поступово зазнає функціональних і структурних трансформацій. Це стосується і фінансового сектору, який реагує на появу blockchain і заснованих на цій технології криптовалют. Як і будь-який інструмент на стадії розвитку, криптовалюти мають обмежене використання. Проте з поступовим збільшенням обсягу інвестицій у криптовалюту, зацікавленості ключових гравців ринку та органів влади збільшується й коло питань, досі не вивчених і не врегульованих. Зокрема, розглядаючи

можливість використання криптовалют, громадяни бажають зберегти і примножити свої кошти, фінансові посередники — поліпшити свої позиції на ринку, а регулятори — забезпечити безпеку і стабільність розвитку.

Однак, не розуміючи закономірностей формування вартості криптовалют, спроби використання цього інструменту обмежені лише вірогідністю азартної гри. Саме тому одним з найактуальніших питань для успішного використання криптовалют є визначення ключових факторів розвитку цього ринку.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Питаннями впливу фінансових технологій, криптовалют на трансформацію фінансової системи займалися I. Shkodina, I. Timoshenkov, O. Nashchekina [1] та інші; питаннями сутності, пошуку закономірностей функціонування та оцінки розвитку криптовалют займалися R. Schultz [2], L. Kristoufek [3], J. Bouoiyour, R. Selmi, A. K. Tiwari, O. R. Olayeni [4] та інші. Означені автори досліджували вартість криптовалюти залежно від зміни цін на золото, нафту, срібло, зміни рівня інфляції тощо.

Сучасний етап досліджень ринку криптовалют (РКВ) характеризується вивченням кореляційних зв'язків між різними криптовалютами з метою з'ясування можливості формування криптовалютного портфеля, що мінімізує ризик інвесторів та інших користувачів.

Однак, незважаючи на наявні доробки в цій сфері, потребують подальшого розкриття і більш детального вивчення змістовні та теоретичні аспекти ринкового ціноутворення криптовалют, формування торговельних обсягів та капіталізації РКВ.

Метою статті є спроба побудувати модель залежності вартості криптовалюти від визначених показників розвитку РКВ.

Результати дослідження. У попередніх дослідженнях [5] встановлено, що розвиток і вдосконалення наявних способів розрахунків є необхідними і неминучими. Наголошено, що відбувається інтеграція віртуальної та реальної сфер економіки, а банківські інституції у процесі трансформаційного розвитку повинні використовувати адаптивний підхід для забезпечення успішності подальшої діяльності.

Також зазначено [6], що криптовалюти є одним із інноваційних інструментів для здійснення розрахунків та інвестування, а для визначення можливостей та умов їх використання в банківській системі варто визначити закономірності їх функціонування і розвитку.

У процесі аналізу функціонування ринку криптовалют (РКВ) встановлено, що до найважливіших показників його розвитку належать обсяг і динаміка капіталізації криптовалют. Ці показники свідчать про суму коштів, вкладених у становлення цього ринку, а відповідно — відображають міру зацікавленості суспільства щодо його розвитку.

Обсяг капіталізації РКВ збільшився із 6 млрд доларів станом на 15.11.2013 до найвищої позначки — 828 млрд доларів станом на 07.01.2018 [7]. Тобто це значення збільшилось у 138 разів. Ця динаміка підтверджує зростання інтересу суспільства до використання криптовалют з метою здійснення розрахунків та інвестування.

Іншим важливим показником розвитку РКВ є відсоток окремих валют у загальній ринковій капіталізації. Історично склалося, що біткоїн, як перша і найпопулярніша криптовалюта, довгий час займає домінуюче місце у структурі РКВ. Проте поступове зменшення частки біткоїна в загальній капіталізації ринку може свідчити про якісний розвиток самого ринку і проєктів, з яких він складається. Упродовж досліджуваного часового проміжку відсоток коштів, інвестованих у біткоїн, коливався в діапазоні від 38 % (18.06.2017) до 96 % (15.11.2013) усіх коштів, інвестованих у криптовалюту.

Проте з поступовим становленням цього ринку ринок стає більш різноманітним: створюються криптовалюти для забезпечення окремих потреб бізнесу та користувачів, з чим пов'язане збільшення їх капіталізації та зменшення домінуючої частки Bitcoin.

Значна волатильність на цьому ринку і бажання інвесторів примножити власний капітал зумовлюють необхідність формування оптимального портфеля активів. Для ефективного управління дохідністю і ризиком й ухвалення інвестиційних рішень використовують різноманітні моделі, прикладом може бути модель Марковіца та інші.

Проте науковці у спробах описати функціонування ринку криптовалют додають у модель його розвитку різні факторні змінні: ціну на золото, срібло, нафту, кількість пошукових запитів у мережі Google, Wiki [2], використовують цінний індекс Bitcoin [3] тощо.

Загалом, функціонування РКВ як системи можна описати канонічною моделлю залежності її виходів від входів:

$$\bar{Y} = f(\bar{X}) + \bar{\epsilon}. \quad (1)$$

Спробуємо побудувати модель (1) на основі емпіричних даних. Для чого спочатку наведемо методологію отримання даних, перелік та опис вхідних і вихідних показників для побудови цієї моделі.

Статистичні характеристики вибірки ринку криптовалют сформовано за даними сайту CoinGecko.com. Цей ресурс систематизує щоденну інформацію більш ніж за 700 криптовалютами, які пропонують для продажу і використання через криптовалютні біржі або інші канали. Спостереження за розвитком криптовалют ведуться за кількома напрямками: активністю розробників, інтересом з боку спільноти і суспільства, капіталізацією та обсягом торгів.

Власники сайту створили методологію оцінювання розвитку ринку криптовалют, основні положення якої відображено в *табл. 1*. Відповідно до цієї методології адміністратори сайту здійснюють бальну оцінку і ранжування переліку криптовалют. Сукупність бальних оцінок відображають лише за поточний день.

Таблиця 1

Методологія оцінювання розвитку ринку криптовалют

Критерії	Призначення	Пояснення
Спільнота	Спостерігає за обговоренням та популярністю криптовалют у соціальних мережах і форумах на Reddit, Twitter і Facebook	Підтримка співтовариства в різних соціальних мережах, таких як Reddit, Facebook та інші, може принести додаткові переваги для розвитку криптовалют. Розвинуті спільноти дозволяють формувати нові ідеї, розширювати функціональність, збільшувати інтерес до криптовалюти, а відповідно і попит на ринку

Закінчення табл. 1

Критерії	Призначення	Пояснення
Ліквідність	Спостерігає за активністю торгів криптовалютами на всіх основних біржах	Ліквідність конкретної криптовалюти може розглядатися для визначення її частки на ринку, розвитку її ринку, а також інтересу до неї. Що більше бірж надають криптовалюту для обміну, то вона може бути більш цікавою
Інтерес з боку суспільства	Відстежує кількість пошукових запитів на Bing і рейтинг Alexa офіційного сайту криптовалюти	Результати пошуку Bing і рейтинг Alexa на офіційному сайті криптовалюти вказують на загальну популярність монети
Ринкова капіталізація криптовалюти	Добуток ціни та обсягу емітованих одиниць	Криптовалюта з більшою ринковою капіталізацією вказує на те, що більше людей зацікавлені у володінні цією монетою
Загальний показник	Кумулятивний показник ринкової капіталізації, ліквідності, розробника, спільноти та громадських інтересів	

Джерело: [8]¹.

Збір даних сукупності криптовалют здійснюється сайтом щоденно за кожним з переліку показників розвитку.

Із сукупності зібраної інформації для аналізу сформовано вибірку даних за один день, яка включає дані

24 показників за 424 криптовалютами. Чотири із зазначених показників («спільнота», «ліквідність», «інтерес з боку суспільства» і «загальний показник») є синтетичними та розраховуються на основі решти, перелік якої представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Перелік показників розвитку ринку криптовалют за методологією CoinGecko

Найменування показника	Переклад найменування показника	Умовне позначення
market-price_usd	Ціна криптовалюти в дол.	X_1
market-price_btc	Ціна криптовалюти у bitcoin (btc)	X_2
market-total_volume_usd	Обсяг торгів у дол.	X_3
market-market_cap_usd	Капіталізація в дол.	X_4
Stats-community-subreddit_accounts_active_stat-subscribers	Статистика активності користувачів сервісу reddit, які наглядають за криптовалютою	X_5
stats-community-subreddit_accounts_active_stat-average_accounts_active_48_hours	Середня кількість користувачів онлайн-сервісу reddit, які наглядають за криптовалютою протягом останніх 48 год.	X_6
stats-community-subreddit_posts_snapshot-average_posts_delta_48_hours	Середня кількість відкритих тем, які стосуються криптовалюти, на сервісі reddit за 1 годину протягом останніх 48 год.	X_7
Stats-community-subreddit_posts_snapshot-average_comments_delta_48_hours	Середня к-сть коментарів до відкритих тем, які стосуються криптовалюти, на сервісі reddit за 1 годину протягом останніх 48 год.	X_8
stats-community-facebook_page_stat-likes	Кількість вподобань на сторінках сервісу facebook, які стосуються криптовалюти	X_9
stats-community-twitter_profile_stat-followers_count	Кількість послідовників сторінки, присвяченої криптовалюти сервісу twitter	X_{10}
stats-developer-repo_stat-stargazers_count	Активність репозиторію програмного коду криптовалюти	X_{11}
stats-developer-repo_stat-forks_count	Кількість змін програмного коду криптовалюти	X_{12}
stats-developer-repo_stat-subscribers_count	Кількість наглядачів за станом програмного коду криптовалюти	X_{13}
stats-developer-repo_stat-total_issues_count	Загальна кількість питань стосовно програмного коду криптовалюти	X_{14}
stats-developer-repo_stat-closed_issues_count	Загальна кількість вирішених питань стосовно програмного коду криптовалюти	X_{15}
stats-developer-pull_request_stat-merged_count	Кількість прийнятих змін	X_{16}
stats-developer-pull_request_stat-user_merged_count	Кількість співучасників у розробленні програмного коду	X_{17}
stats-developer-branch_commit_activity-total_4_weeks_commits	Загальна кількість нововведень за останні 4 тижні	X_{18}
stats-public_interest-bing_search_stat-web_total	Кількість записів результату пошуку в системі Bing	X_{19}
stats-public_interest-alexa_stat-rank	Місце сайту криптовалюти за популярність звернень (за даними ресурсу Alexa Rank)	X_{20}

Примітка. Складено за [8].

¹ Дані щодо стану ринку криптовалют отримано відповідно до домовленостей з адміністраторами ресурсу CoinGecko.com. CoinGecko перераховує топ світових криптовалют та оцінює їх на підставі ключових аспектів, таких як активність розробника, співтовариства, ліквідність, ринкова капіталізація та суспільний інтерес.

Розподіли значень результативних змінних у вибірці, що містить відмінні від нуля значення вартості KB ($n = 374$), наведено на *рис. 1*, з якого бачимо, що всі розподіли істотно відрізняються від нормального.

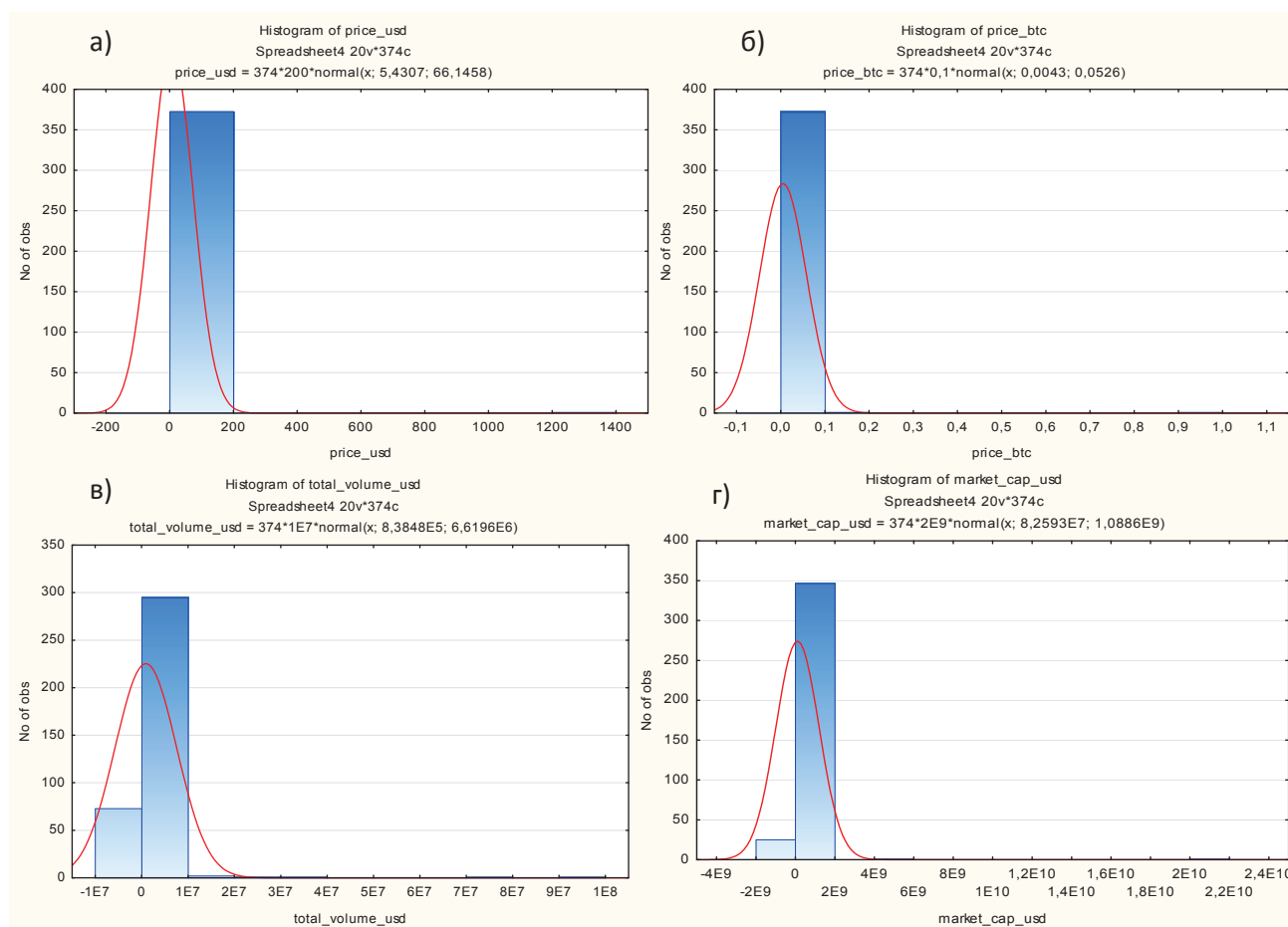

Рис. 1. Розподіл результативних змінних у вибірці, що містить відмінні від нуля значення вартості KB ($n = 374$)

Примітка. Розроблено авторами.

Для вибору найбільш важливих результативних змінних ми розрахували матрицю кореляцій між усіма змінними, які претендували на назву бути результативною змінною (*табл. 3*).

Таблиця 3

Кореляція найбільш важливих результативних змінних

n=374	price_usd	price_btc	total_volume_usd	market_cap_usd
price_usd	1,0000			
price_btc	1,0000	1,0000		
total_volume_usd	0,6297	0,6295	1,0000	
market_cap_usd	0,9654	0,9652	0,6914	1,0000

Примітка. Розроблено авторами.

Змінна price_btc є ціною криптовалюти, вираженої у BTC і фактично повторює ціну KB в USD. Таким чином, з чотирьох можливих змінних, які претендують на результативну, обираємо три змінні, що залишилися: price_usd, total_volume_usd і market_cap_usd, з яких price_usd і market_cap_usd сильно корельовані, що дозволяє залишити для аналізу тільки одну з них.

У результаті проведеного кореляційно-регресійного аналізу за використанням статистичної системи

Statistica v.10 виявлено суттєвий вплив домінуючих криптовалют на характеристики статистичної значущості тісноти зв'язків результативних змінних від факторних, а також на прогнозуючі властивості регресійних моделей.

Наприклад, для змінної «вартість криптовалюти» для вибірки, яка характеризує стан РКВ і включає дані одного дня (25.04.2017), було побудовано регресійну модель (2), на основі 374-х спостережень:

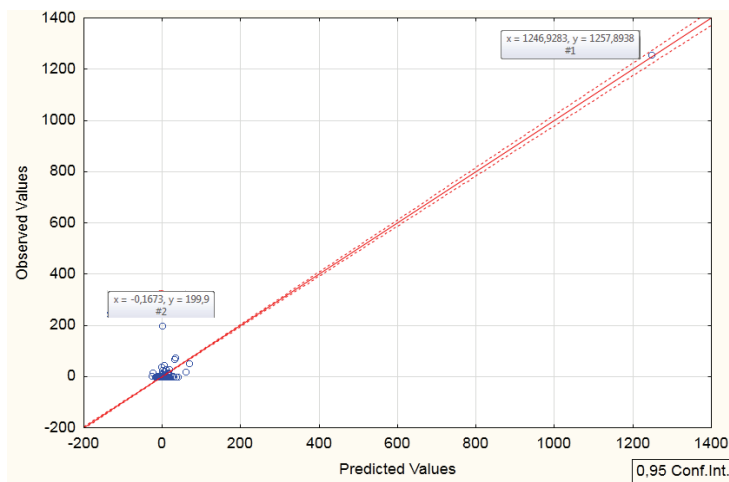
$$X'_{1(n=374)} = -0,85 + 2,325 \cdot X_6 - 228,213 \cdot X_7 + 3,189 \cdot X_8 + 0,029 \cdot X_{12} + 0,111 \cdot X_{14} - 0,156 \cdot X_{15} + 0,062 \cdot X_{16} - 0,657 \cdot X_{17}, \quad (2)$$

яка мала тільки відмінні статистичні характеристики:

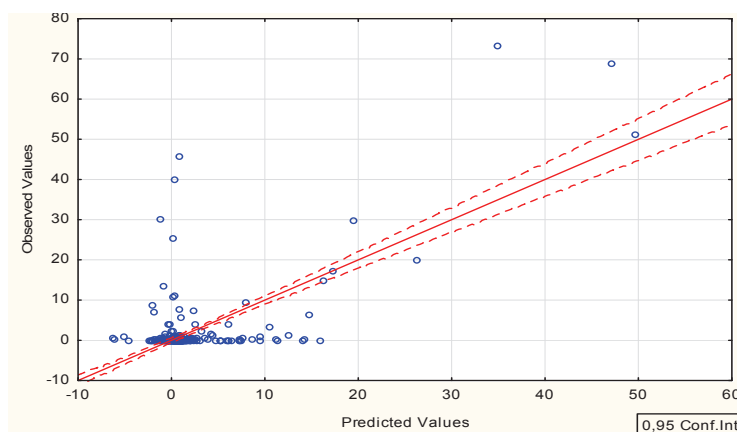
- множинний коефіцієнт кореляції $R = 0,98015957$;
- множинний коефіцієнт детермінації $RI = 0,96071278$;
- емпіричне значення критерію Фішера для моделі $F(16,357) = 545,62$.

Якість прогнозування вартості криптовалют за цією моделлю характеризує графік відповідності спостережуваних значень X_1 за прогнозованим X'_1 (рис. 2).

Практично всі значення лежать у межах довірчого інтервалу за винятком двох криптовалют.

а)

б)

Рис. 2. Графік відповідності запрогнозованих (predicted) і спостережуваних (observed) значень вартостей криптовалют: а) до виключення домінуючих криптовалют; б) після виключення домінуючих криптовалют

Примітка. Розроблено авторами.

Якщо спробувати виключити ці валюти з дослідження, то отримуємо іншу регресійну модель (3):

$$X'_{1(n=372)} = 0,30223 + 0,00013 \cdot X_9 - 0,00337 \cdot X_{11} + 0,12163 \cdot X_{14} - 0,1353 \cdot X_{15} + \\ + 0,04134 \cdot X_{16} - 0,46834 \cdot X_{17} - 0,02266 \cdot X_{18}, \quad (3)$$

яка має лише задовільні статистичні характеристики:

- множинний коефіцієнт кореляції $R = 0,68884724$;
- множинний коефіцієнт детермінації $RI = 0,47451052$;
- емпіричне значення критерію Фішера для моделі $F(16,355) = 20,035$.

Графік відповідності спостережуваних значень X_1 за прогнозованим X'_1 (див. рис. 2) наочно демонструє, що після виключення домінуючих криптовалют за межами довірчого інтервалу виявилась значна кількість криптовалют зі суттєвими розбіжностями між значеннями показника.

У результаті кореляційно-регресійного аналізу інших результативних змінних — обсягу торгів та обсягу капіталізації — встановлено аналогічні результати.

Висновки. У результаті проведеного аналізу визначено, що існує значна залежність вартості криптовалют, обсягів їхнього продажу та ринкової капіталізації від факторних змінних і, водночас, від домінуючих криптовалют (перш за все Bitcoin, Ethereum).

Визначено, що за умов виключення домінуючих криптовалют із загальної вибірки даних прогностичні

якості отриманої регресійної моделі є низькими, що не дозволяє використовувати їх для практичних потреб.

За спроби здійснити кластеризацію загальної вибірки виявлено, що отримані групи не є однорідними і стійкими. Тому є потреба в розробленні іншого підходу до формування вибірок і побудови статистичних залежностей показників, за якими можна було прогнозувати значення тих показників, що потрібні

для ухвалення рішень щодо використання криптовалют.

Позитивні висновки з проведеного дослідження спонукають авторів на можливість поширення наведеної у статті методики дослідження на весь період функціонування ринку криптовалют із виокремленням найважливіших тенденцій зміни індикаторів його розвитку.

Список використаної літератури

1. Shkodina I. The impact of financial technology on the transformation of the financial system / I. Shkodina, I. Timoshenkov, O. Nashchekina // *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. — 2018. — Vol. 1. — № 24. — P. 417—424.
2. Schultz R. What Influences the Price of Bitcoin: 2011—2015 [Electronic resource] / R. Schultz // *CRYPTO HUSTLE*. — 2016. — November 10. — Available at : <http://bit.ly/2IuWr03>.
3. Kristoufek L. What are the main drivers of the Bitcoin price? Evidence from wavelet coherence analysis [Electronic resource] / L. Kristoufek // *PLOS.one*. — 2015. — April 15. — Available at : bit.ly/2DvgzeX.
4. What Determines Bitcoin's Value? [Electronic resource] / J. Bouoiyour, R. Selmi, A. K. Tiwari, O. R. Olayeni // *CATT WP*. — 2015. — № 13. — May. — Available at : <http://bit.ly/2FLWaV0>.
5. Сословський В. Г. Ринок криптовалют як система / В. Г. Сословський, І. О. Косовський // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики* : зб. наук. пр. — 2016. — № 2 (21). — С. 236—246.
6. Сословський В. Г. Розвиток ринку криптовалют як системи інвестиційних проєктів / В. Г. Сословський, І. О. Косовський // *Вісник Університету банківської справи* : зб. наук. пр. — 2017. — № 1 (28). — С. 103—109.
7. Cryptocurrencies by Market Capitalizations [Electronic resource] // *CoinMarketCap*. — Available at : <https://coinmarketcap.com>.
8. CoinGecko [Electronic resource]. — Available at : <https://www.coingecko.com/en>.

References

1. Shkodina, I., Timoshenkov, I., & Nashchekina, O. (2018). The impact of financial technology on the transformation of the financial system. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 1 (24), 417—424.
2. Schultz, R. (2016, November 10). What Influences the Price of Bitcoin: 2011—2015. *CRYPTO HUSTLE*. Retrieved from <http://bit.ly/2IuWr03>.
3. Kristoufek, L. (2015, April 15). What are the main drivers of the Bitcoin price? Evidence from wavelet coherence analysis. *PLOS.one*. Retrieved from <http://bit.ly/2DvgzeX>.
4. Bouoiyour, J., Selmi, R., Tiwari, A. K., & Olayeni, O. R. (2015, May). What Determines Bitcoin's Value? *CATT WP*, 13. Retrieved from <http://bit.ly/2FLWaV0>.
5. Soslovskiy, V. G., & Kosovskiy, I. O. (2016). Rynok kryptovaliut yak systema [Cryptocurrency market as a system]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky — Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2 (21), 236—246 [in Ukrainian].
6. Soslovskiy, V. G., & Kosovskiy, I. O. (2017). Rozvytok rynku kryptovaliut yak systemy investytsiinykh proektiv [Cryptocurrencies as a system of investment projects]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy — The Banking University Bulletin*, 1 (28), 103—109 [in Ukrainian].
7. CoinMarketCap. (n. d.). *Cryptocurrencies by Market Capitalizations*. Retrieved from <https://coinmarketcap.com>.
8. CoinGecko. (n. d.). *coingecko.com*. Retrieved from <https://www.coingecko.com/en>.

УДК 519.86+330.322

МОДЕЛЮВАННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ВИРОБНИЧОЮ ФУНКЦІЄЮ КОМПЛЕКСНОГО АРГУМЕНТУ

Русинко Моріка Костянтинівна,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та інформаційних технологій
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: morika.rusinko@gmail.com

Костирко Тарас Мирославович,
аспірант
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: taraskostyrka@gmail.com

Анотація. Розглянуто теоретичні і прикладні аспекти економіко-математичного моделювання виробничої функції комплексного аргументу для оцінки діяльності як окремого підприємства, так і економіки країни в цілому. Виробнича функція представлена лінійною моделлю з дійсними змінними, зв'язки між функцією і змінними описані за допомогою комплексних чисел, на відміну від класичної виробничої функції Кобба — Дугласа. Як змінні розглянуто чисельність зайнятого в економіці населення України і вартість основних засобів, виробнича функція представляє валовий внутрішній продукт. Використаний підхід дозволив провести оцінку впливу ресурсів на виробничу функцію з використанням даних для кожного спостереження, що зняло питання перевірки рядів даних на мультиколінеарність, гетероскедастичність та автокореляційні зв'язки. Проведене дослідження коефіцієнтів використання ресурсів праці і капіталу з 2005-го до 2016 рр. дало змогу оцінити стан економіки країни в цілому, підтвердило явище кризової динаміки у 2010—2014 роках. Починаючи з 2015 року, макроекономічні показники України характеризують повернення до капіталоінтенсивного процесу, який був притаманний економіці країни у період з 2005-го до 2009 рр. Показано, що застосування виробничої функції комплексного аргументу суттєво розширює можливості проведення економічного аналізу процесів, що відбуваються на виробництві.

Ключові слова: економіко-математичне моделювання, виробнича функція Кобба — Дугласа, виробнича функція комплексного аргументу, капіталоінтенсивний процес, трудоінтенсивний процес.

Формул: 9; рис.: 2; табл.: 2; бібл.: 11.

MODELING THE STATE OF THE ECONOMIC SYSTEM THE PRODUCTION FUNCTION OF A COMPLEX ARGUMENT

Rusinko Morika,
Ph. D. in Physics and Mathematics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Economics and Information Technologies
Lviv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: morika.rusinko@gmail.com

Kostyrko Taras,
Ph. D. student
of SHEI «Banking University»
e-mail: taraskostyrka@gmail.com

Abstract. The article deals with theoretical and applied aspects of the economic-mathematical modeling of the production function of a complex argument for assessing the activity both individual enterprise and the economy of Ukraine. The production function is represented by a linear model with real variables, the connections between the function and variables are described with the help of complex numbers, in contrast to the classical production function of Cobb-Douglas. The number of people employed in the economy of Ukraine and the cost of fixed assets are considered as variables. The production function represents the gross domestic product. The using approach made it possible to assess the impact of resources on the production function using data for each observation, which eliminated the issue of checking data series for multicollinearity, heteroscedasticity and autocorrelation bonds. The calculation of the applying resource intensity coefficients is not used the usual averaging, which is utilized in econometrics for

the classical Cobb-Douglas function. Therefore, it is possible to accurately track the change in the process from labor-intensive to capital-intensive, that is, to verify the results of the reengineering of production. Therefore, it is possible to accurately track the change in the process from labor-intensive to capital-intensive, that is, to verify the results of the reengineering of production. The study of coefficients of labor and capital utilization from 2005 to 2016 made it possible to assess the state of the Ukrainian economy as a whole. The phenomenon of crisis dynamics in 2010 — 2014 is confirmed. It characterizes an imbalance or structural restructuring of production, when one of the resources is used to a greater extent than the other, and the return on resources does not increase. Starting from 2015, Ukraine's macroeconomic indicators characterize the return to the capital-intensive process, which was inherent in the economy of the country from 2005 to 2009. It is shown that the application of the production function of a complex argument significantly expands the feasibility of carrying out an economic analysis of the processes taking place in the production.

Keywords: economic-mathematical modeling, Cobb — Douglas production function, production function of complex argument, capital intensive process, labor intensive process.

Formulas: 9; fig.: 2; tabl.: 2; bibl.: 11.

МОДЕЛИРОВАНИЕ СОСТОЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ С ПОМОЩЬЮ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ФУНКЦИИ КОМПЛЕКСНОГО АРГУМЕНТА

Русинко Морика Константиновна,
кандидат физико-математических наук, доцент,
доцент кафедры экономики и информационных технологий
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: morika.rusinko@gmail.com

Костырко Тарас Мирославович,
аспирант
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: taraskostyrka@gmail.com

Аннотация. Рассмотрены теоретические и прикладные аспекты экономико-математического моделирования производственной функции комплексного аргумента для оценки производственной деятельности как отдельного предприятия, так и экономики страны в целом. Производственная функция представлена линейной моделью с действительными переменными, связи между функцией и переменными описаны с помощью комплексных чисел, в отличие от классической производственной функции Кобба — Дугласа. В качестве переменных рассмотрены численность занятого в экономике населения Украины и стоимость основных средств, производственная функция представляет валовой внутренний продукт. Подход позволил провести оценку влияния ресурсов на производственную функцию с использованием данных только для одномерного наблюдения; таким образом, был снят вопрос проверки рядов данных на наличие мультиколлинеарности, гетероскедастичности и автокорреляционных связей. Проведенное исследование коэффициентов использования ресурсов труда и капитала с 2005 по 2016 годы позволило оценить состояние экономики страны в целом, подтвердило явление кризисной динамики в 2010—2014 годах. Начиная с 2015 года, макроэкономические показатели Украины характеризуются возвращением к капиталоемким процессам, которые были присущи экономике страны в период с 2005 по 2009 годы. Показано, что применение производственной функции комплексного аргумента существенно расширяет возможности проведения экономического анализа процессов, происходящих на производстве.

Ключевые слова: экономико-математическое моделирование, производственная функция Кобба — Дугласа, производственная функция комплексного аргумента, капиталоемкий процесс, трудоемкий процесс.

Формул: 9; рис.: 2; табл.: 2; библи.: 11.

Вступ. Ефективне функціонування економіки України, темпи і масштаби її інвестиційної активності певною мірою залежать від стану і розвитку вітчизняних підприємств, які традиційно орієнтовані на досягнення високих кінцевих результатів за умови мінімально можливих витрат і раціонального використання ресурсів. Визначення пріоритетів у напрямі підвищення ефективності функціонування підприємства є неможливим без використання економіко-математичних моделей. При цьому для підприємства виробнича

функція є моделлю, яка в максимально сконцентрованій формі відображає співвідношення між кількістю ресурсів, що використовуються виробниками, і обсягом виробленої на цій основі продукції.

Поняття виробничої функції з'явилося у 30-х роках ХХ століття. Американські вчені Джордж Кобб і Пітер Дуглас на основі даних про функціонування обробної промисловості США побудували виробничу функцію, яка потім отримала назву «виробнича функція Кобба — Дугласа».

Вітчизняні і закордонні вчені присвятили багато робіт дослідженню виробничих функцій унаслідок їхнього широкого застосування. Слід відмітити вагомий внесок у теорію виробничих функцій учених Дж. Коба і П. Дугласа [1], П. Самуельсона [2], Дж. Шумпетера [3], Р. Солоу [4], В. Вітлінського [5], Г. Клейнера [6], С. Шумської [7], Б. Грабовецького [8], Н. Герасимчука [9], І. Светуцької [10].

Аналіз досліджень і постановка завдання. Виробничі функції використовують при аналізі, плануванні і прогнозуванні мікро- і макропроцесів. На мікроекономічному рівні в ролі виробничої системи розглядають підприємства, галузі, міжгалузеві виробничі комплекси, на макроекономічному — господарську систему регіону або країни в цілому.

Відмітимо, що в даний час виробничі функції використовують в основному як інструмент для розрахунку конкретних показників, хоча їхній апарат є значно багатшими і недооціненим науковцями. При цьому в моделюванні, у переважній більшості випадків, використовують лише виробничу функцію Кобба — Дугласа, а також її різні модифікації, які ще далекі від досконалості. Тому завдання розвитку інструментарію виробничих функцій є важливим і актуальним.

Метою статті є розширення математичного апарату виробничої функції шляхом введення комплексних змінних для більш якісного аналізу економічної діяльності підприємств.

Результати дослідження. Виробнича функція (функція виробництва) пов'язує незалежні змінні — величини ресурсів (факторів виробництва) із залежною змінною — величиною випуску продукції. Поняття випуску і чинників виробництва конкретизують залежно від характеру і масштабу даної виробничої одиниці, цілі дослідження, доступної інформації. Випуск може вимірюватися в натуральних або вартісних показниках, у реальних або потенційних величинах. Ресурси розглядають або як фактично витрачені, або як наявні на початок періоду виробництва.

Загалом виробничу функцію можна записати так:

$$y = f(x, a) = f(x_1, x_2, \dots, x_n, a_1, a_2, \dots, a_m), \quad (1)$$

де x — вектор ресурсів;

a — вектор параметрів виробничої функції;

n — кількість змінних за кількістю ресурсів;

m — кількість параметрів виробничої функції

Відомо, що зі зростанням обсягу ресурсів обсяг випуску зростає, але приріст кожної додаткової одиниці ресурсу забезпечує все менший приріст обсягу продукції. Це фундаментальне положення економічної теорії підтверджено практикою.

Для аналізу виробничої функції економіки в цілому варто розглянути загальну картину процесів виробництва, розподілу, накопичення і споживання, (рис. 1).

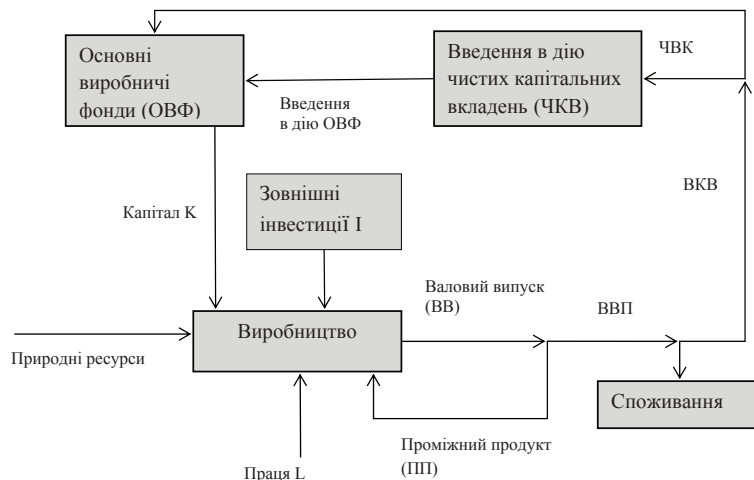

Рис. 1. Загальна схема процесів виробництва, розподілу, накопичення і споживання.

Примітки: ВВП — валовий внутрішній продукт, ВКВ — валові капітальні вкладення.

Джерело: [5].

У виробничій функції макроекономічного рівня через Y позначають або валовий випуск, або валовий внутрішній продукт, або національний дохід. Як ресурси найчастіше розглядають накопичену працю у формі виробничих фондів (капіталу) — K і працю людей — L .

Таким чином, економіка в цілому може бути представлена моделлю як нелінійна виробнича функція

$$Y = F(K, L). \quad (2)$$

Розглянемо задачу, де виробничі ресурси K і L подано як комплексні змінні. Тоді виробнича функція буде такою:

$$Q = f(K + iL), \quad (3)$$

де K, L і Q — додатні дійсні числа.

Віднесення K до дійсної частини, а L — до уявної — умовне і не має принципового значення.

За умови, що функція f — лінійна, розглянемо лінійну виробничу функцію комплексного аргументу, яка пов'язує витрати праці — L і капіталу — K із результатом виробництва — Q [10]:

$$Q = (a_0 - ia_1)(K + iL), \quad (4)$$

де a_0 і a_1 — дійсні числа.

У результаті алгебраїчних перетворень і групування дійсної та уявної частин у рівності (4), отримаємо:

$$Q = (a_0 K + a_1 L) + i(a_0 L - a_1 K) - \quad (5)$$

комплексне число, дійсна частина якого дорівнює Q , а всі уявні частини мають дорівнювати нулю в силу того, що в лівій частині рівності уявних частин немає. Отже, виробнича функція (5) являє собою адитивну модель:

$$\begin{cases} a_0 K_t + a_1 L_t = Q, \\ a_0 L - a_1 K = 0. \end{cases} \quad (6)$$

Розв'язавши системи рівнянь (6), знайдемо значення шуканих коефіцієнтів a_0 і a_1 :

$$a_0 = \frac{QK}{K^2 + L^2}; \quad a_1 = \frac{QL}{K^2 + L^2}. \quad (7)$$

Формула (7) дозволяє не тільки знайти чисельні значення коефіцієнтів за відомими значеннями витрат та обсягів виробництва, а й дати економічну інтерпретацію значень кожного коефіцієнта.

Коефіцієнт a_1 відображає зміну інтенсивності використання трудових ресурсів, а коефіцієнт a_0 від-

ображає зміну інтенсивності використання капітальних ресурсів. Тому ці коефіцієнти можна назвати коефіцієнтами використання ресурсів.

Якщо всі вихідні змінні дорівнюють одиниці, то коефіцієнти a_0 і a_1 дорівнюють одне одному й приймають значення 0,5. Тобто якщо з плином часу економічна система не розвивається, витрати ресурсів і результати залишаються незмінними, то і коефіцієнти залишаються незмінними і рівними 0,5.

З формули (7) випливає ще одна властивість коефіцієнтів, а саме:

$$\frac{a_1}{a_0} = \frac{L}{K}. \quad (8)$$

Розглянемо можливі межі зміни характеристики коефіцієнтів залежно від зміни ресурсів поведінки, яких вони відображають, тобто

$$a_0 = f(K_t) \text{ і } a_1 = f(L_t). \quad (9)$$

Проаналізувавши зазначені функції (інтервали зростання і спадання; точки екстремуму; інтервали опуклості та угнутості), отримаємо певні результати (табл. 1).

Таблиця 1

Інтерпретація варіантів значень коефіцієнтів a_0 та a_1

Характеристика варіанта	Економічна сутність процесу
Обидва коефіцієнти зростають і їхні значення перевищують початкову величину 0,5	Збалансована економіка зі стійким зростанням продуктивності праці і фондівіддачі
Обидва коефіцієнти зменшуються і стають менші за 0,5	Дисбаланс, структурна перебудова виробництва, коли один з ресурсів використовується більшою мірою, ніж інший, а віддача ресурсів не збільшується. Зона кризової динаміки
Значення коефіцієнта a_0 зменшуються, а значення коефіцієнта a_1 зростають і залишаються більшими ніж 0,5	Процес трудоінтенсивний зі зростаючою фондівіддачею. Зменшення продуктивності праці
Значення коефіцієнта a_0 зростають і залишаються більшими ніж 0,5, а значення коефіцієнта a_1 зменшуються	Фондовіддача зменшується, а продуктивність праці зростає. Капіталоінтенсивний процес

Примітка. Сформовано за [10].

Продемонструємо тепер можливість використання отриманих співвідношень на прикладі аналізу економіки України за останні роки [11]. У табл. 2 наведено

вихідні статистичні дані економіки України з 2005 до 2016 рр. (за 2017 рік немає даних для вартості основних засобів).

Таблиця 2

Вихідні дані для побудови виробничих функцій і розрахунків значення коефіцієнтів використання ресурсів

Рік	Валовий внутрішній продукт, Q_t		Вартість основних засобів, K_t		Чисельність зайнятого в економіці населення у віці 15–70 років, L_t		Коефіцієнти використання ресурсів	
	абсолютні значення, млрд грн	відносні значення	абсолютні значення, млрд грн	відносні значення	абсолютні значення, млн осіб	відносні значення	a_0	a_1
2005	441,452	1,000	1 276,2	1,000	20,680	1,000	0,500	0,500
2006	544,153	1,233	1 568,9	1,229	20,730	1,002	0,603	0,491
2007	720,731	1,633	2 047,4	1,604	20,904	1,011	0,729	0,459
2008	948,056	2,148	3 149,6	2,468	20,972	1,014	0,745	0,306
2009	913,345	2,069	3 903,7	3,059	20,191	0,976	0,614	0,196
2010	1 082,569	2,452	6 648,9	5,210	19,180	0,927	0,456	0,081
2011	1 316,600	2,982	7 397,0	5,796	19,231	0,930	0,502	0,080
2012	1 408,889	3,191	9 148,0	7,168	19,261	0,931	0,438	0,057
2013	1 454,931	3,296	10 401,3	8,150	19,314	0,934	0,399	0,046
2014	1 566,728	3,549	13 752,1	10,776	18,073	0,874	0,327	0,027
2015	1 979,458	4,484	7 641,4	5,988	16,443	0,795	0,736	0,098
2016	2 383,182	5,399	8 177,4	6,408	16,277	0,787	0,830	0,102

Примітка. Вихідні дані взято з [11].

Як результат виробництва Q_t розглянуто номінальний валовий внутрішній продукт (подано в цінах поточного року), трудових витрат L_t — чисельність зайнятого в економіці населення, капіталу K_t — інвестиції в основний капітал. У двох останніх стовпцях таблиці наведено результати розрахунку коефіцієнтів використання ресурсів, які обчислено за формулою (7).

Коефіцієнт використання капітальних ресурсів a_0 за розглянутий період коливається в широких межах — спочатку зростає, а потім спадає. Тільки за 2015 рік спостерігається різке його зростання майже до рівня 2008-го.

Коефіцієнт використання трудових ресурсів a_1 постійно зменшується. Це означає, згідно з *табл. 1*, що зростання виробництва в Україні з 2005-го до 2009 рр. можна охарактеризувати як капіталоінтенсивний процес. Фондовіддача зменшується, а продуктивність праці — зростає.

Починаючи з 2010-го до 2014 рр., значення коефіцієнтів використання ресурсів далі зменшується, що характеризує дисбаланс або структурну перебудову виробництва (один із ресурсів використовується більшою мірою, ніж інший, а віддача ресурсів не збільшується). Це — зона кризової динаміки. З 2015 року макроекономічні показники України характеризують повернення до капіталоінтенсивного процесу.

На *рис. 2* надано часову залежність коефіцієнтів a_0 та a_1 .

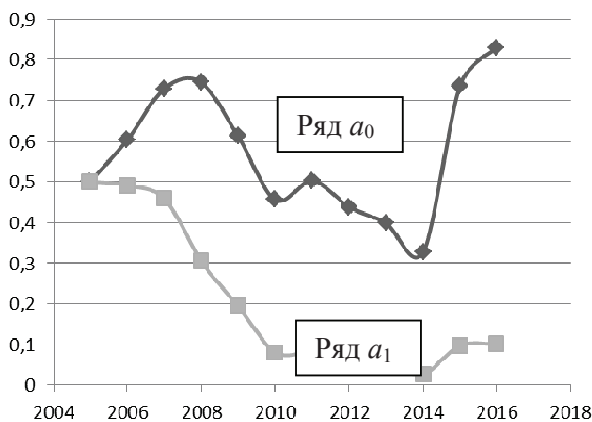

Рис. 2. Динаміка коефіцієнтів a_0 і a_1 в Україні з 2005 до 2016 рр.

Примітка. Власні розрахунки

Список використаної літератури

1. Cobb C. W. A Theory of Production / C. W. Cobb, P. H. Douglas // American Economic Review. — 1928. — December. — P. 139—165.
2. Samuelson P. A. Foundations of Economic Analysis / P. A. Samuelson. — Harvard : Harvard University Press ; Enlarged edition, 1983. — 604 p.
3. Schumpeter J. A. History of Economic Analysis / J. A. Schumpeter. — Oxford : Oxford University Press, Inc., 1986. — 1322 p.
4. Solow R. M. Growth Theory and After [Electronic resource] / R. M. Solow // Lecture to the memory of Alfred Nobel. — 1987. — December 8. — Available at : http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1987/solow-lecture.html.
5. Вітлінський В. В. Математичні моделі та методи ринкової економіки : навч. посібник / В. В. Вітлінський, О. В. Піскунова ; МОН України. — Київ : Київ. нац. економ. університет ім. В. Гетьмана, 2010. — 531 с.
6. Клейнер Г. Б. Многофакторные производственные функции с постоянными эластичностями предель-

Наведений вище приклад показує можливість використання запропонованої функції (9) до аналізу сутності виробничих процесів. Цілком можливо, що, застосовуючи цю функцію на статистичних даних більш довгих рядів, вдасться використовувати її і для цілей аналізу виробничих циклів.

Висновки. За допомогою виробничих функцій можна розв'язувати задачі прогнозування і виконувати аналіз роботи підприємства. Виробнича функція будується у припущенні, що відповідний об'єкт моделюється як єдине підприємство, яке функціонує за принципом «витрати ресурсів — випуск продукції» або «наявні ресурси — результати діяльності».

Основний інтерес представляє знаходження параметрів виробничої функції a_r для розрахунку яких застосовують метод найменших квадратів. Але потрібно враховувати таке:

– по-перше, приведення виробничої функції до лінійної шляхом логарифмування призводить до накопичення похибок у моделі;

– по-друге, цей підхід вимагає дотримання жорстких припущень щодо характеру емпіричних даних (відсутності в моделі гетероскедастичності, автокореляції та мультиколінеарності),

– по-третє, неявно присутня ідея про незмінність характеру виробництва, орієнтованості його або на ресурс праці, або на інші фактори. Якщо внаслідок реінжинірингу виробництва воно змінює свій характер із фондомісткого на трудомістке, чи — навпаки, то принципово змінюється послідовність емпіричних даних, а усереднення проводиться за повним обсягом даних, що містять старі показники. Це призведе до зміщення оцінки параметрів виробничої функції, унаслідок чого можна отримати неадекватні значення параметрів a_r .

Запропонована модель виробничої функції комплексного аргументу позбавлена від цих недоліків. Формули, отримані для обчислення параметрів a_r , є простими і дають широкий простір для тлумачення економічних процесів.

Лінійна виробнича функція комплексного аргументу має низку цікавих властивостей, а її коефіцієнти мають простий економічний сенс. Показано, що її використання в економічному аналізі дає нові результати завдяки тому, що коефіцієнти цієї функції можуть бути знайдені для кожного спостереження і дозволяють аналізувати процеси, що відбуваються на виробництві.

- ной замены факторов / Г. Б. Клейнер, Д. И. Пионтковский // Экономика и математические методы. — 2000. — Т. 36 (1). — С. 90—114.
7. Шумська С. С. Інструмент виробничої функції у дослідженні української економіки / С. С. Шумська // Економіко-математичні методи і моделі. — 2007. — № 4. — С. 104—123.
8. Грабовецький Б. Є. Виробнича функція як засіб вдосконалення економічних досліджень / Б. Є. Грабовецький, О. В. Мороз, Л. М. Савчук // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2006. — № 2. — С. 12—25.
9. Герасимчук Н. А. Передумови і етапи формування підприємницького механізму ресурсозбереження: мікроекономічний аспект / Н. А. Герасимчук // Вісник КНУДТ. — 2016. — № 1 (95). — С. 15—22.
10. Светушков И. С. О возможности экономического прогнозирования с помощью степенной производственной функции комплексного переменного / И. С. Светушков // Экономика региона. — 2016. — Т. 12 (3). — С. 966—976.
11. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Cobb, C. W., & Douglas, P. H. (1928, December). A Theory of Production. *American Economic Review*, 139—165.
2. Samuelson, P. A. (1983). *Foundations of Economic Analysis*. Harvard University Press; Enlarged edition.
3. Schumpeter, J. A. (1986). *History of Economic Analysis*. Oxford University Press, Inc.
4. Solow, R. M. (1987, December 8). *Growth Theory and After. Lecture to the memory of Alfred Nobel*. Retrieved from http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1987/solow-lecture.html.
5. Vitlinskiy, V. V., & Piskunova, O. V. (2010). *Matematychni modeli ta metody rynkovoї ekonomiky: bakalavrskiy kurs [Mathematical models and methods of market economy: bachelor course]*. Kyiv: Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Hetmana [in Ukrainian].
6. Kleiner, G. B., & Pyontkovskiy, D. I. (2000). Mnohofaktornye proyzvodstvennye funktsii s postoiannymy elastychnostyamy predelnoi normy zameny [Multi-factor production functions with constant elasticity of marginal rate of substitution]. *Ekonomyka i matematycheskiye metody — Economics and Mathematical Methods*, 36 (1), 90—114 [in Russian].
7. Shumska, S. S. (2007). Instrument vyrobnychoї funktsii v doslidzhenni ukrainskoi ekonomiky [The instrument of production function in the study of the Ukrainian economy]. *Ekonomiko-matematychni metody i modeli — Economics-Mathematical Methods and Models*, 4, 104—123 [in Ukrainian].
8. Hrabovetskyi, B. Ye., Moroz, O. V., & Savchuk, L. M. (2006). Vyrobnycha funktsiia yak zasib vdoskonalennia ekonomichnykh doslidzhen [Production function as a means of improving economic research]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu — Bulletin of the Vinnytsia Polytechnic Institute*, 2, 12—25 [in Ukrainian].
9. Herasymchuk, N. A. (2016). Peredumovy i etapy formuvannia pidpriemnytskoho mekhanizmu resursozberezhennia: mikroekonomichnyi aspekt [Prerequisites and stages of the formation of the entrepreneurial mechanism of resource conservation: the microeconomic aspect]. *Visnik KNUDT — Bulletin KNUDT*, 1 (95), 15—22 [in Ukrainian].
10. Svetunkov, I. S. (2016). O vozmognosti ekonomicheskogo prognozirovaniya s pomochshyu stepennoi proizvodstvennoi funktsii kompleksnogo peremennogo [On the possibility of economic forecasting using the power production function of complex variable]. *Ekonomika regiona — Economy of the region*, 12 (3), 966—976 [in Russian].
11. Ofitsiyniy sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Committee of Ukraine]. (n. d.). www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ХМАРНИХ ERP-СИСТЕМ

Немкова Олена Анатоліївна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри безпеки інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»
e-mail: cyberlbi12@gmail.com

Наумов Олег Вадимович,

аспірант
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: keeperoleg26@gmail.com

Анотація. Проаналізовано можливості забезпечення політики безпеки підприємства сучасними хмарними ERP-системами. Розглянуто стан засобів інформаційної безпеки, що надають хмарні ERP-системи зі списку топ-10. Показано, що забезпечення інформаційної безпеки хмарними ERP-системами стосується захисту інформаційних ресурсів підприємства від зовнішніх загроз, а саме — менеджменту прав доступу, безпеці транспортного рівня і захисту від мережових атак. За наявності доступу до журналів логів і файлів даних не розвинуто технологій виявлення інцидентів порушення політики безпеки і формування сигналу тривоги. Захист від витоку інформації з підприємства хмарними ERP-системами не забезпечується. Також розглянуто можливості перенесення у хмару систем, що запобігають витоку інформації з підприємства, так званих DLP-систем. Проаналізовано сервіси конкретних DLP-систем, що є на українському ринку. Досліджено, що повноцінних хмарних аналогів локальним DLP-системам немає. Для перенесення DLP-системи у хмару і створення «DLP як сервіс» локальна система має бути трансформована. Частина системи, що забезпечує перевірку дій на робочих комп'ютерах, має залишитися на локальному рівні. У хмару може бути перенесена частина системи, яка фіксує виток інформації через канали зв'язку (Інтернет, Skype та інші), а також база проіндексованої інформації, сервіс налаштування політики безпеки і центр формування сигналу тривоги. Усе це призведе до нових технічних вимог на канали зв'язку, необхідності використовувати послуги хмарного брокера з відповідними сертифікатами безпеки, а також суттєвого підвищення вартості експлуатації хмарних послуг. Проведене оцінювання вартості послуг наявних хмарних DLP-систем показало, що підприємство не може контролювати повністю весь потік інформації внаслідок дуже високої ціни. Таким чином, для ефективної роботи хмарних DLP-систем потрібна постійна активна участь співробітників інформаційної безпеки підприємства. Плюсами майбутніх хмарних DLP-систем є забезпечення підприємства потужностями для зберігання проіндексованих даних і розвиненими технологіями пошуку інцидентів політики безпеки.

Ключові слова: виток інформації, політика безпеки, інцидент інформаційної безпеки, хмарна ERP-система, DLP як сервіс, хмарний брокер.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 16.

PROVIDING CLOUD SECURITY POLICY FOR ERP-SYSTEMS

Nyemkova Elena,

Ph. D. in Physics and Mathematics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Information Technology Security
of the National University «Lviv Polytechnic»
e-mail: cyberlbi12@gmail.com

Naumov Oleg,

Ph. D. student
of the SHEI «Banking University»
e-mail: keeperoleg26@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the analysis of the possibilities of ensuring the security policy of an enterprise with modern cloud-based ERP-systems. The information security technologies that are available in the cloud ERP-systems from the list of top10 are considered. It is shown that these technologies are aimed at protecting the information resources of the enterprise from external threats and include the management of access rights, ensuring the security of the transport level and protection against network attacks. Technologies for detecting incidents of security policy and alarm generation are not used, although there is a possibility to access logs and data files in cloud ERP-systems. Information leakage protection from the enterprise by cloud ERP-systems is not provided. Also, the possibility of

transferring to the cloud of systems that prevent information leaks from the enterprise, the so-called DLP-systems are considered. The services of specific DLP-systems presented on the Ukrainian market have been analyzed. It is proved that there are no full-fledged cloud analogs to local DLP-systems. The local system must be transformed to transfer the DLP-system to the cloud and create "DLP as a service". The part of the system that provides verification of actions on work computers must remain at the local level. The part of the system that records information leaks through communication channels (Internet, Skype and others), as well as the database of indexed data, the security policy setting service and the alarm generation center can be transferred to the cloud. All this will lead to new technical requirements for communication channels, the need to use the services of a cloud broker with appropriate security certificates, as well as a significant increase in the cost of operating cloud services. The assessment of the cost of services of existing cloud DLP-systems showed that the company cannot fully control the entire flow of information due to the very high price. In addition, continuous updating of the security policy verification rules is necessary, which can only be carried out by an enterprise security officer. Thus, the continued active participation of information security officers is necessary for the effective operation of cloud DLP-systems. Providing the enterprise by the capacity to store indexed data and advanced technologies to search for incidents of security policy are advantages of future cloud DLP-systems.

Keywords: information leak, security policy, information security incident, cloud-based ERP-system, DLP as a service, cloud broker.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 16.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОЛИТИКИ БЕЗОПАСНОСТИ ОБЛАЧНЫХ ERP-СИСТЕМ

Немкова Елена Анатольевна,

кандидат физико-математических наук, доцент,
доцент кафедры безопасности информационных технологий

Национального университета «Львовская политехника»

e-mail: cyberlbi12@gmail.com

Наумов Олег Вадимович,

аспирант,

ГВУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: keeperoleg26@gmail.com

Аннотация. Посвящено анализу возможностей обеспечения политики безопасности предприятия современными облачными ERP-системами. Рассмотрены технологии обеспечения информационной безопасности, которые имеются в наличии в облачных ERP-систем из списка топ-10. Показано, что эти технологии направлены на защиту информационных ресурсов предприятия от внешних угроз и включают менеджмент прав доступа, обеспечение безопасности транспортного уровня и защиту от сетевых атак. При возможностях доступа к журналам логов и файлов данных в облачных ERP-системах не используются технологии обнаружения инцидентов политики безопасности и формирования сигнала тревоги. Защита от утечки информации с предприятия облачными ERP-системами не обеспечивается. Также рассмотрены возможности переноса в облако систем, предотвращающих утечки информации с предприятия, так называемых DLP-систем. Проанализированы сервисы конкретных DLP-систем, представленных на украинском рынке. Доказано, что полноценных облачных аналогов локальным DLP-системам нет. Для переноса DLP-системы в облако и создания «DLP как сервис» локальная система должна быть трансформирована. Часть системы, которая обеспечивает проверку действий на рабочих компьютерах, должна остаться на локальном уровне. В облако может быть перенесена та часть системы, которая фиксирует утечку информации через каналы связи (Интернет, Skype и другие), а также база проиндексированных данных, сервис настройки политики безопасности и центр формирования сигнала тревоги. Все это приведет к новым техническим требованиям на каналы связи, необходимости использовать услуги облачного брокера с соответствующими сертификатами безопасности, а также существенному повышению стоимости эксплуатации облачных услуг. Проведенная оценка стоимости услуг существующих облачных DLP-систем показала, что предприятие не может контролировать полностью весь поток информации вследствие очень высокой цены. К тому же необходимо постоянное обновление правил проверки политики безопасности, что может выполнять только офицер безопасности предприятия. Таким образом, для эффективной работы облачных DLP-систем необходимо постоянное активное участие сотрудников информационной безопасности. Плюсами будущих облачных DLP-систем является обеспечение предприятия мощностями для хранения проиндексированных данных и развитыми технологиями поиска инцидентов политики безопасности.

Ключевые слова: утечка информации, политика безопасности, инцидент информационной безопасности, облачная ERP-система, DLP как сервис, облачный брокер.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 16.

Вступ. Хмарну ERP-систему можна подати як модель для забезпечення зручного доступу по мережі до конфігурованих обчислювальних ресурсів (мереж, серверів, сховищ, додатків і служб), що відтворюють локальну ERP-систему. Технології хмарних ERP-систем можуть бути реалізовані в різноманітних архітектурних рішеннях, різних моделях обслуговування і розгортання: наприклад, модель обслуговування – програма як послуга (SaaS – Software-as-a-Service), модель розгортання — гібридна хмара (hybrid cloud), приватна хмара (private cloud) або хмара спільноти (community cloud). Спільною рисою є питання безпеки, що повинні відповідати як сучасним вимогам і стандартам, так і політиці безпеки конкретного підприємства — банку, промислового підприємства та інших.

Традиційні моделі безпеки на перший погляд не відповідають принципам хмарних обчислень, коли вся інформація про підприємство, його бізнес-процеси, маркетингові рішення перебуває поза його периметром. Але процеси глобалізації призвели до того, що окремі бізнес-процеси, їхні логістика та управління одного підприємства можуть бути розташовані на значній віддалі, тобто без використання інформаційних мереж їхнє функціонування було б неможливим. Досягнення у сфері безпеки протоколів передавання інформації, процедур автентифікації і авторизації для доступу до ресурсів, криптографічного захисту баз даних, постійного оновлення антивірусного захисту забезпечують надійне підґрунтя для безпечної віддаленої роботи офісів і виробничих потужностей. Фактично формат елементів безпеки інформаційних технологій для локальних мереж і серверів перенесено у хмарні технології.

Безпека хмарних сервісів в основному скерована на захист інформаційних ресурсів від зовнішніх загроз. Але кожне окреме підприємство повинно мати розроблену і затверджену політику безпеки, яка вимагає особливого підходу для хмарних реалізацій. Слід підкреслити дуже важливе значення політики безпеки для тих підприємств, де вагомим є людський фактор. Однозначно до таких підприємств відносять банківські установи, гіпермаркети, виробничі потужності з технологічними процесами, специфіка яких не підлягає розголошенню. Політика безпеки для сучасних підприємств є необхідним елементом, що має бути реалізованим у хмарних технологіях.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Поява хмарних технологій призвела до розроблення низки стандартів з інформаційної безпеки у 2009—2011 роках, серед яких перш за все потрібно назвати стандарти NIST (National Institute of Standards and Technology) [1—3]. Основні положення, що сформульовано в цих документах, залишаються актуальними і на наш час. По-перше, безпека і конфіденційність є критерієм вибору постачальника хмарних послуг. По-друге, потрібна чітка фіксація договірних вимог, у тому числі положень про конфіденційність і безпеку. По-третє, потрібний постійний моніторинг стану безпеки хмарних послуг.

Національний центр кібербезпеки (NCCoE) у NIST побудував лабораторне середовище з використанням

комерційних технологій і хмарних сервісів для формулювання рекомендацій із практики кібербезпеки [4].

Основні постачальники хмарних послуг, такі як SAP, Oracle, що займаються також розробленням інформаційної безпеки хмарних сервісів, надають результати досліджень у формі опису їхньої продукції [5; 6].

Велика кількість дослідників займається питаннями, пов'язаними з безпекою хмарних технологій, в основному їхні дослідження стосуються або конкретних питань, пов'язаних з інцидентами інформаційної безпеки хмарних сервісів, або присвячені системним питанням, наприклад, безпеці мережі і баз даних, безпеці на рівні сервера додатків, захисту інформації на клієнтському рівні [7—10].

Таким чином, дослідження в області хмарної безпеки в основному стосуються захисту інформаційних ресурсів підприємства від зовнішніх загроз, а питанням захисту від витоку інформації та захисту від інсайдерів не було приділено уваги.

Метою статті є аналіз можливостей забезпечення політики безпеки хмарних ERP-систем.

Результати дослідження. Компанії — постачальники хмарних рішень ERP-систем проводять дослідження питань інформаційної безпеки, щоб з'ясувати ситуацію на ринку. Дослідження компанії SAP (компанія вважається лідером серед топ-10 компаній — постачальників хмарних ERP-систем) показало, що 76 % організацій зазнали інцидентів у сфері безпеки. Разом з тим спостерігається перевантаження попереджень про інциденти: у середніх компаніях надходить майже 17 000 сповіщень про інциденти на тиждень, з них лише 19 % є надійними, розслідуваними — 4 %. До того ж брак кваліфікованого персоналу з кібербезпеки становить 66 %. Унаслідок цього тільки 14 % підприємств вважає, що традиційні засоби безпеки достатньо надійні для функціонування хмарних ERP-систем [11].

За дослідженням IBM на глобальному ринку в 77 % компаній немає аварійного плану реагування на кібератаку (cybersecurity incident response plan, CSIRP). У ході дослідження представники IBM опитали 2 800 фахівців з інформаційної безпеки з усього світу. За замовчуванням офіційно оформлений план CSIRP вважається основним інструментом захисту від кібератак, однак більшість респондентів відповіли, що в їхній компанії існують тільки неформальний набір правил або кожного разу IT-команда діє за ситуацією [12].

Надійність роботи хмарних ERP-систем забезпечується пакетами програм для управління, балансування й оптимізації ресурсів підприємства. Для забезпечення інформаційної безпеки в ERP-системах доступ до ресурсів користувачам надається на основі моделі RBAC (Role Based Access Control — керування доступом на основі ролей), широко використовуються криптографічні програмні засоби.

Проаналізуємо сервіси безпеки, що надаються провідними компаніями — постачальниками хмарних ERP-систем. Для аналізу обрано перші дві компанії зі списку топ-10 компаній — постачальників хмарних ERP-систем: компанію SAP і компанію Oracle [13].

Отже, безпека інформаційних ресурсів починається з прав доступу, тому SAP пропонує інфраструктуру управління корпоративною ідентифікацією — SAP ID Service, яка надається за замовчуванням для платформи SAP Cloud Platform. Дозволи доступу до додатків можуть бути згруповані для спрощення адміністрування. Якщо система ідентифікації вже існує (система IdP), SAP Cloud Platform представляє функції єдиного входу (SSO) і об'єднання ідентифікаторів. У хмарній платформі SAP ідентифікаційна інформація не зберігається на самій платформі SAP Cloud Platform, що підвищує рівень безпеки. Платформа допускає інший IdP для кожного субрахунку. У середовищі Cloud Foundry розробники додатків створюють і розгортають артефакти авторизації на основі додатків для бізнес-користувачів. Адміністратори можуть використовувати цю інформацію для призначення ролей, створення колекцій ролей і призначення цих колекцій бізнес-користувачам або групам користувачів.

Для підтримки безпеки транспортного рівня (TLS) SAP Cloud Platform використовує зашифровані канали зв'язку на основі протоколу HTTPS/TLS. Усі платформи, запущені до 1 липня 2018 року, підтримували всі три версії протоколу TLS: 1.0, 1.1 і 1.2. Після 1 липня 2018 року платформи підтримують тільки безпечнішу версію — TLS 1.2.

Для захисту від мережевих атак SAP Cloud Platform надає кілька механізмів захисту: захист від міжсайтових сценаріїв (Cross-Site Scripting), захист від атак на боці сервера (Server-Side Injection Attacks), захист від підробки міжсайтових запитів (Cross-Site Request Forgery) [14].

Таким чином, на нинішній день SAP Cloud Platform забезпечує менеджмент прав доступу, безпеку транспортного рівня і захист від мережевих атак.

Платформа моніторингу хмарних сервісів Oracle дозволяє ефективно знаходити причини різних проблем через аналіз лог-файлів і забезпечує можливість планування ресурсів ІТ-ландшафту: вимірювати завантаження баз даних і серверів додатків, оцінювати і прогнозувати реальне використання ресурсів центральних процесорів (CPU), пристроїв введення-виведення інформації (I/O), пам'яті.

Серед ключових можливостей інструментів Oracle Management Cloud щодо безпеки від витоку є: аналіз метрик і подій, агрегування даних журналів, автоматизоване виявлення аномалій і першопричин інцидентів. Вихідними даними для інструментів моніторингу є лог-файли, дані, що породжуються користувачами, машинні дані, файли трасувань, метрики продуктивності, діагностичні дані з репозиторію ЕМ, журнали аудиту і т. д. Для аналізу поточного ІТ-ландшафту призначений сервіс IT Analytics. Цілі цього сервісу — виявлення проблемних ділянок і порівняння навантажень у різні періоди, а також виявлення максимального споживання ресурсів за різними вимірами. Можливість візуалізації даних дозволяє спростити пошук за різними критеріями.

Отже, хмарне рішення від Oracle містить сервіси, що дозволяють доступитись до журналів логів і файлів даних, але для перевірки політики безпеки потріб-

но мати можливість у реальному часі виявляти і збирати дані, які мали б свідчити про порушення — інциденти. Також потрібно мати сервіс для формування сигналу тривоги. У цьому напрямі працюють компанії Tripwire, Belden і Claroty, які об'єдналися для створення інформаційного продукту, що поєднує можливості управління журналом логів із неперервним виявленням загроз. Продукт призначений для виявлення інцидентів у промислових мережах (ICS-мережі), але застосовані підходи цілком можуть бути використані для систем запобігання витоків [15]. Для виявлення інцидентів застосований принцип машинного навчання на позитивних і негативних тестах. Для подальшої фільтрації застосовують кореляційні методи. Сервіс Tripwire Visibility містить також тестування для виявлення злого паролів і активності сканування, що використовують хакери для дослідження мережі, яку вони планують атакувати. Tripwire Visibility поставляється з великою колекцією попередньо сконфігурованих тестів для подій, які відбуваються в більшості мереж. Кореляційні тести також можуть бути легко написані споживачами.

Для проведення аналізу і контролю над конфіденційною інформацією використовують DLP-системи (Data Loss Prevention). На ринку України представлено кілька DLP-систем: Symantec DLP, McAfee Data Loss Prevention Endpoint 10.0, Контур інформаційної безпеки SearchInform та інші. Для прикладу розглянемо Контур інформаційної безпеки SearchInform, що призначений для ефективного захисту від витоків інформації [16]. Він використовується в різноманітних організаціях — від банків до великих промислових підприємств. Мета роботи Контура — виявлення інцидентів політики безпеки підприємства. Програмні агенти Контура SearchInform виконують тіньове копіювання всіх інформаційних пакетів і відстежують операції з файлами, а саме: відправлених на друк документів, переговорів у Skype; інформації, що записується на флеш-пам'ять, передавання даних за FTP-протоколом. Перехоплені повідомлення індексують і переносять у базу даних Microsoft SQL Server. Далі за допомогою програми SearchInform AlertCenter проіндексовані дані перевіряють на відповідність заздалегідь налаштованим політикам безпеки. Розклад перевірок і перелік запитів налаштовують працівники служби безпеки організації. У разі виявлення збігів SearchInform AlertCenter негайно інформує про це службу безпеки підприємства.

Хмарного аналога Контур SearchInform на нинішній день немає. Якщо переносити DLP-систему в хмару, то для збереження функціоналу і глибини аналізу інформаційних пакетів вона має бути трансформована. Частина системи (агенти, що виявляють витoki через операції з файлами на локальних комп'ютерах і кінцевих точках) має залишитись на локальному рівні на робочих комп'ютерах. У хмару може бути перенесено агенти, що працюють з витоками через канали зв'язку, а також базу Microsoft SQL Server проіндексованих даних, центр формування сигналу тривоги AlertCenter. Усе це призведе до нових технічних вимог на канали зв'язку, а також необхідності використовувати

послуги хмарного брокера з відповідними сертифікатами безпеки. Поява хмарного брокера обумовлена потребою одночасного використання підприємством двох різних хмар SaaS — хмарної ERP-системи і хмарної DLP-системи.

У цілому, хмарні технології в Україні набувають популярності. Перш за все компанії, що планують перейти у хмари, цікавить функціонал системи і ціна впровадження. Наведемо деякі цифри. Вартість системи BAS (Business Automation Software — рішення SAP для України) становить 180 000 грн. Вартість системи Clobbi (спільна розробка Великобританії і України з використанням 28-річного досвіду впровадження ERP-систем) складається з двох частин — це вартість обраних додатків функціоналу і вартість одночасного доступу потрібної кількості користувачів. Для 150 користувачів і доволі повного функціоналу вартість становить 6 705 доларів США (отримано за допомогою онлайн-калькулятора на сайті <https://clobbi.com/ru/pricing/>), що в перерахунку на гривні становить 187 740 грн за курсу 28 грн/дол., тобто системи BAS ERP і Clobbi мають однаковий порядок вартості для середнього бізнесу.

Вартість наявних хмарних DLP-систем, наприклад, Cloud Data Loss Prevention (DLP) API, залежить від обсягу перевірених даних і може ставати непомірною (набагато перевищувати вартість хмарної ERP-системи), якщо перевіряти всі потоки даних (як це відбувається для локальних DLP-систем). Тому постачальники рекомендують обмежити обсяг інформації, яку перевіряють. Зауважимо, що ціни на розглянуті локальні DLP-системи коливаються в дуже широкому діапазоні залежно від функціональних сервісів і кількості робочих комп'ютерів, на які встановлюються агенти.

Наступні дослідження будуть присвячені деталізації інформаційних потоків у хмарній DLP-системі і можливостям взаємодії хмарних систем ERP як послуга і DLP як послуга.

Висновки. Основні технічні та організаційні проблеми забезпечення захисту у хмарній ERP-системі від внутрішніх загроз багатьох підприємств полягає у складності структури їхніх корпоративних мереж. Наявні локальні рішення DLP-систем базуються на аналізі інформаційних потоків між серверами і кінцевими точками, а також активністю персоналу на робочих комп'ютерах. Для розвинутої системи захисту від витоку інформації всі потоки повинні перехоплюватись і зберігатись для подальшого аналізу. Зменшення обсягу інформації досягається завдяки її індексуванню, але все одно цей обсяг є дуже великим, він залежить від кількості робочих комп'ютерів. Для застосування вже наявних рішень систем запобігання витоку потрібно врахувати збільшення хмарних витрат на зберігання проіндексованої інформації, додаткові сервери для її обробки, збільшення смуги пропускання зовнішнього каналу зв'язку, а також необхідність єдиного входу у хмарну ERP-систему. Важливим моментом є затримка часу між моментом, коли інцидент відбувся, і моментом його виявлення.

Для рішення «DLP як сервіс» агенти збору подій, здебільшого, повинні бути розташовані на власній території підприємства, а у хмарі можуть бути розміщені архів інцидентів і засоби налаштування політики безпеки. Також провайдери хмарних DLP-систем і хмарні брокери мають бути відповідно сертифіковані.

Забезпечення політики безпеки вимагає постійного моніторингу інцидентів. Також потрібні великі зусилля на підтримку актуального стану політики безпеки. Якщо застосування хмарного рішення ERP-системи в основному знімає питання захисту від зовнішніх загроз, то внутрішні загрози і політика безпеки завжди залишаються проблемами самого підприємства. Це вимагає наявності висококваліфікованих спеціалістів із забезпечення політики безпеки і виявлення внутрішніх інцидентів.

Список використаної літератури

1. Badger L. DRAFT Cloud Computing Synopsis and Recommendations [Electronic resource] / L. Badger, T. Grance, R. Patt-Corner, J. Voas // NIST. — 2011. — May. — 86 p. — Available at : <http://csrc.nist.gov/publications/drafts/800-146/Draft-NIST-SP800-146.pdf>.
2. Challenging Security Requirements for US Government Cloud Computing Adoption (Draft) [Electronic resource] // NIST. — 2011. — November. — 68 p. — Available at : http://collaborate.nist.gov/twiki-cloud-computing/pub/CloudComputing/CloudSecurity/NIST_Security_Requirements_for_US_Government_Cloud.pdf.
3. Jansen W. Guidelines on Security and Privacy in Public Cloud Computing [Electronic resource] / W. Jansen, T. Grance // NIST. — 2011. — December. — 80 p. — Available at : <https://csrc.nist.gov/publications/detail/sp/800-144/final>.
4. Dodson D. Trusted Cloud: Security Practice Guide for VMware Hybrid Cloud Infrastructure as a Service (IaaS) Environments Relevance [Electronic resource] / D. Dodson, D. Carroll, G. Scinta, H. Prafullachandra, H. Singh, R. Yeluri et al. // NIST. — 2018. — August. — 4 p. — Available at : <https://csrc.nist.gov/publications/detail/sp/1800-19/draft>.
5. SAP Cloud Platform [Electronic resource]. — Available at : <https://help.sap.com/viewer/65de2977205c403bbc107264b8eccf4b/Cloud/en-US/eb70f16b420447b6b33dedc3ebcf91cc.html>.
6. Oracle. Cloud Security Ebook [Electronic resource]. — Available at : <https://www.oracle.com/security/index.html>.
7. Булдакова Т. И. Обеспечение информационной безопасности ERP-систем / Т. И. Булдакова, А. В. Коршунов // Вопросы кибербезопасности : спецвып. — 2015. — № 5 (13) — С. 41—44.
8. Catteddu D. Cloud Computing Benefits, risks and recommendations for information security [Electronic resource] / D. Catteddu, G. Hogben // The European Network and Information Security Agency. — 2009. — November. — 50 p. — Available at : <https://resilience.enisa.europa.eu/cloud-security-and-resilience/publications/cloud-computing-benefits-risks-and-recommendations-for-information-security>.

9. Patel A. An Intrusion Detection And Prevention System In Cloud Computing: A Systematic Review / A. Patel, M. Taghavi, K. Bakhtiyari, J. Celestino // *Júnior Journal of Network and Computer Applications*. — 2013. — Vol. 36. — Is. 1. — P. 25—41.
10. SAP Cloud Platform [Electronic resource]. — 2422 p. — Available at : https://help.sap.com/doc/bd6250c40c9c4c5391e3009a6f26dc3b/Cloud/en-US/SAP_Cloud_Platform.pdf.
11. SAAS Security: Best Practices for Minimizing Risk in the Cloud [Electronic resource]. — 11 p. — Available at : <https://www.intel.com/content/www/us/en/it-management/intel-it-best-practices/saas-security-best-practices-minimizing-risk-in-the-cloud-paper.html>.
12. Сайт CNEWS. Экспертиза REDSYS. У 77 % компаний нет аварийного плана реагирования на кибератаки [Электронный ресурс]. — 2018. — Режим доступа : http://redsys.cnews.ru/news/top/2018-05-24_u_77_kompanij_net_aviarnogo_plana_reagirovaniya.
13. Panorama consulting solutions. 2019 Top 10 Distribution ERP Systems Report [Electronic resource]. — 14 p. — Available at : <https://cdn2.hubspot.net/hubfs/4439340/Top-10-Distribution-ERP-Systems-2.pdf>.
14. SAP Help Portal. Protection from Web Attacks [Electronic resource]. — Available at : <https://help.sap.com/viewer/65de2977205c403bbc107264b8eccf4b/Cloud/en-US/52750a8f86bb428ca224daa4312d122e.html>.
15. The State of Security. Tripwire Visibility for ICS: Getting From Data Mountains to Event Nuggets [Electronic resource]. — Available at : <https://www.tripwire.com/state-of-security/ics-security/tripwire-visibility-ics/>.
16. Сайт SearchInform. Контур Інформаційної Безпеки SearchInform [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://searchinform.com.ua>.

References

1. Badger, L., Grance, T., Patt-Corner, R., & Voas, J. (2011, May). DRAFT Cloud Computing Synopsis and Recommendations. *NIST*. Retrieved from <http://csrc.nist.gov/publications/drafts/800-146/Draft-NIST-SP800-146.pdf>.
2. Challenging Security Requirements for US Government Cloud Computing Adoption (Draft) (2011, November). *NIST*. Retrieved from http://collaborate.nist.gov/twiki-cloud-computing/pub/CloudComputing/CloudSecurity/NIST_Security_Requirements_for_US_Government_Cloud.pdf.
3. Jansen, W., & Grance, T. (2011, December). Guidelines on Security and Privacy in Public Cloud Computing. *NIST*. Retrieved from <https://csrc.nist.gov/publications/detail/sp/800-144/final>.
4. Dodson, D., Carroll, D., Scinta, G., Prafullachandra, H., Singh, H., Yeluri, R., et al. (2018, August). Trusted Cloud: Security Practice Guide for VMware Hybrid Cloud Infrastructure as a Service (IaaS) Environments Relevance. *NIST*. Retrieved from <https://csrc.nist.gov/publications/detail/sp/1800-19/draft>.
5. Site SAP Cloud Platform. (n. d.). *help.sap.com*. Retrieved from <https://help.sap.com/viewer/65de2977205c403bbc107264b8eccf4b/Cloud/en-US/eb70f16b420447b6b33dedc3ebcf91cc.html>.
6. Site Oracle. (n. d.). Cloud Security Ebook. *www.oracle.com*. Retrieved from <https://www.oracle.com/security/index.html>.
7. Buldakova, T. I., & Korshunov, A. V. (2015). Obespechenie informacionnoi bezopasnosti ERP-sistem [Ensuring the information security of ERP-systems]. *Voprosy kiberbezopasnosti. Specialnyi vypusk — Cyber security issues. Special issue*, 5 (13), 41—44 [in Russian].
8. Catteddu, D., & Hogben, G. (2009). Cloud Computing Benefits, risks and recommendations for information security. *The European Network and Information Security Agency*. Retrieved from <https://resilience.enisa.europa.eu/cloud-security-and-resilience/publications/cloud-computing-benefits-risks-and-recommendations-for-information-security>.
9. Patel, A., Taghavi, M., Bakhtiyari, K., & Celestino, J. (2013). An Intrusion Detection And Prevention System In Cloud Computing: A Systematic. *Júnior Journal of Network and Computer Applications*, 36 (1), 25—41.
10. SAP Cloud Platform. (n. d.). *help.sap.com*. Retrieved from https://help.sap.com/doc/bd6250c40c9c4c5391e3009a6f26dc3b/Cloud/en-US/SAP_Cloud_Platform.pdf.
11. SAAS Security: Best Practices for Minimizing Risk in the Cloud. (n. d.). Retrieved from <https://www.intel.com/content/www/us/en/it-management/intel-it-best-practices/saas-security-best-practices-minimizing-risk-in-the-cloud-paper.html>.
12. Сайт CNEWS. Ekspertiza REDSYS. У 77% компанії не мають аварійного плану реагування на кібератаки [Сайт CNEWS. Експертиза REDSYS. 77% of companies do not have an emergency cyber attack plan]. (2018). *redsys.cnews.ru*. Retrieved from http://redsys.cnews.ru/news/top/2018-05-24_u_77_kompanij_net_aviarnogo_plana_reagirovaniya [in Russian].
13. Panorama consulting solutions. 2019 Top 10 Distribution ERP Systems Report. (n. d.). *cdn2.hubspot.net*. Retrieved from <https://cdn2.hubspot.net/hubfs/4439340/Top-10-Distribution-ERP-Systems-2.pdf>.
14. SAP Help Portal. (n. d.). Protection from Web Attacks. *help.sap.com*. Retrieved from <https://help.sap.com/viewer/65de2977205c403bbc107264b8eccf4b/Cloud/en-US/52750a8f86bb428ca224daa4312d122e.html>.
15. The State of Security. (n. d.). Tripwire Visibility for ICS: Getting From Data Mountains to Event Nuggets. *www.tripwire.com*. Retrieved from <https://www.tripwire.com/state-of-security/ics-security/tripwire-visibility-ics>.
16. Сайт SearchInform. (n. d.). Контур Інформаційної Безпеки SearchInform [Сайт SearchInform. Information Security Contour SearchInform]. *searchinform.com.ua*. Retrieved from <http://searchinform.com.ua> [in Ukrainian].

ПОРІВНЯННЯ МЕТОДІВ КОРОТКОСТРОКОВОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ДЛЯ СЕЗОННОГО ВИРОБНИЧОГО ПРОЦЕСУ

Лисенко Олена Вікторівна,
аспірант кафедри підприємництва та економіки підприємств
Університету митної справи та фінансів
e-mail: Lysienko.Elena@gmail.com

Анотація. Присвячено дослідженню і порівнянню методів короткострокового планування та прогнозування. За основу оцінювання прийнято дані підприємства, яке характеризується сезонним процесом виробництва. Тобто функція доходу підприємства і функція витрат, яка є базовою для проведеного дослідження, мають сезонний характер виробничого процесу в часовому вимірі. На основі наведених даних побудовано мультиплікативну економетричну модель динаміки часового ряду та пропорційну прогнозну модель на один період уперед і порівняно похибки розрахунку моделей. Вагомою умовою проведеного дослідження стало таке: наявність невеликої кількості даних спостережень часового ряду (менше ніж 12), що є певною перешкодою точності оцінювання. Дослідження показало, що показник похибки побудови моделі у пропорційному методі прогнозування менший, ніж в автокореляційно-регресійній моделі, середня відносна похибка прогнозування також істотно менша. Але автокореляційно-регресійна модель краще пояснює загальну варіацію рівнів часового ряду функції витрат за попередні періоди. Оцінка якості моделі в цьому разі також є досить високим прогнозованим значенням. Обидві моделі розраховують прогнозовані значення витрат, які логічно вкладаються в наявний часовий ряд, але пропорційна модель надає більш високий темп зростання показника. Тому доцільне використання обох методів для прогнозування обсягу витрат на один операційний період уперед.

Ключові слова: економетрична модель, мультиплікативна модель, авторегресійне рівняння, автокореляційна функція, просторово-часові ряди.

Формул: 20; рис.: 1; табл.: 4; бібл.: 8.

JUXTAPOSITION OF SHORT-TERM PROGNOSTICATION METHODS FOR SEASONAL INDUSTRIAL PROCESSES

Lysenko Olena,
Ph. D. student
Entrepreneurship and the Enterprises' Economics Department,
University of Customs and Finances
e-mail: Lysienko.Elena@gmail.com

Abstract. The present work represents investigation into the issue of short-term forecasting and prognostication methods, along with their juxtaposition. The calculations are based on figures of a firm distinguished by its seasonal production process. This means that the firm's income function has seasonal character in time measurement. The expenditure function that is basic for the research conducted appears seasonal as well, but at a slower tempo than the income function. As a rule, optimization of firms' management at large and individual operational periods planning both rest on appliance of econometric modeling and prognostication of changes in industrial processes' figures. Forecast always turns multichoice and thus suggesting several alternative solutions. This is why multiplicative econometric model of time series dynamics as well as proportional predictive model for one period in advance is being formed on the basis of aforementioned figures. Hereupon, errors of models' calculation are being computed and compared. The essential condition for conduct of this research proves to be the availability of a low number of time series observations data (up to 12), which obstructs precision of calculations in each case under consideration.

The research held has demonstrated that the error rate for a model formed via proportional method of prognostication recedes the one of regression autocorrelation model, with the mean relative error's value significantly shifting downwards as well. In the meanwhile, it is the regression autocorrelation model that better reflects the cumulative variation of expenditure function's time series levels for preceding periods. In this case a model's quality rating also turns of rather high predictive value.

Both models imply calculations of expenditures predictive values that logically fit with existing time series, whereas the proportional model lends higher tempo of the rate's increase. Hereby it appears expedient to resort to both methods of expenditure amounts prognostication for one operational period in advance.

Furthermore, the research has proved that the proportional method holds a certain advantage, since here prognostication requires only two discrete quantities being expenditure values of two preceding periods. At the same time, the multiplicative model requires sequential series of points marking expenditure values for periods at advisable number of over 12.

Keywords: econometric model, multiplicative model, autoregression equation, autocorrelation function, space-time series.

Formulas: 20; fig.: 1; tabl.: 4; bibl.: 8.

СРАВНЕНИЕ МЕТОДОВ КРАТКОСРОЧНОГО ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ДЛЯ СЕЗОННОГО ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПРОЦЕССА

Лысенко Елена Викторовна,

аспирант кафедры предпринимательства и экономики предприятий
Университета таможенного дела и финансов
e-mail: Lysienko.Elena@gmail.com

Аннотация. Посвящается исследованию и сравнению методов краткосрочного планирования и прогнозирования. За основу оценивания приняты данные предприятия, которое характеризуется сезонным процессом производства. Функция дохода предприятия и функция его затрат, которая является базовой для данного исследования, демонстрируют сезонный характер производственного процесса во времени. На основе предоставленных данных построены эконометрическая модель динамики часового ряда и пропорциональная прогнозная модель на один период вперед, проведено сравнение ошибок расчета моделей. Важным условием проведенного исследования является наличие малого числа данных наблюдений временного ряда (меньше 12), что является препятствием для точности оценки. Исследование показало, что ошибка построения модели в пропорциональном методе прогнозирования, меньше чем в автокорреляционно-регрессивной модели, средняя относительная ошибка прогнозирования так же существенно меньше. Но автокорреляционно-регрессивная модель лучше поясняет общую вариацию уровней часового ряда функции затрат за прошлые периоды. Оценка качества модели, в данном случае, так же есть достаточно высоким прогнозным значением. Обе модели рассчитывают прогнозные значения затрат, которые логично вписываются в существующий часовой ряд, но пропорциональная модель демонстрирует более высокий темп роста показателя затрат. Поэтому целесообразно использовать оба метода для прогнозирования объема затрат на один операционный период вперед.

Ключевые слова: эконометрическая модель, мультипликативная модель, авторегрессионное уравнение, автокорреляционная функция, пространственно-часовые ряды.

Формул: 20; рис.: 1; табл.: 4; bibl.: 8.

Вступ. Однією з основних функцій планування є забезпечення умов оптимальності та результативності господарсько-фінансової діяльності будь-якого підприємства. Сам процес планування передбачає: вибір цілей, вибір принципів планування, вибір методів планування і прогнозування майбутніх показників діяльності підприємства. Зазвичай, для обґрунтування і визначення рівня різних планових показників застосовують методи «від досягнутого рівня» або метод «динаміки попередніх років», тобто балансовий метод; нормативний метод; факторний метод; аналітично-розрахунковий метод; метод програмно-цільового планування. У широкому розумінні планування включає власне планування і прогнозування [1]. Прогноз виступає основою ухвалення планових рішень. План і прогноз — це дві стадії планування, які взаємно доповнюють одна одну. Прогноз у своїх об'єктах і завданнях визначається потребами складання планів і зумовлює їх. Кожен план є одноваріантним. Прогноз завжди багатоваріантний і пропонує кілька альтернативних рішень [2]. З усієї множини підходів до прогнозування найбільше розповсюдження отримали методи експертних оцінок, методи обробки просторових, часових, просторово-часових сукупностей, методи ситуаційного аналізу, прогнозування пропорційним методом [3, с. 164].

Аналіз досліджень і постановка завдання. Дослідженню питань прогнозування у планово-аналітич-

ній діяльності підприємств присвячено роботи вітчизняних (Л. В. Антонова, І. А. Бланк, Н. Є. Бойцун, О. С. Вентцель, В. В. Ковальов, Л. І. Лопатніков, О. О. Ляховець, О. М. Марюта та ін.) та іноземних учених (Г. Мінцберг, Дж. Куїн, С. Гошал, Дж. К. Ван Хорн, Дж. М. Вахович-мол., Е. Хелферт). Найбільша увага в цих роботах приділяється короткостроковому плануванню і прогнозуванню та поєднанню системи планування в єдине ціле з організаційною структурою підприємства. Оптимізація управління підприємствами в цілому і планування окремих операційних періодів, здебільшого, спирається на використання економіко-математичного моделювання і прогнозування змін показників виробничих процесів. Такі прогнозовані розрахунки багаторазово досліджено й обґрунтовано в цих та багатьох інших авторів.

Підходи до побудови прогнозованих математичних моделей щодо ймовірностей, моделювання динамічних систем, методам імітаційного моделювання присвячено роботи вітчизняних та іноземних учених, серед яких: Л. В. Антонова, О. С. Вентцель, О. В. Бережна, В. І. Бережної, Л. І. Лопатніков, О. О. Ляховець. Сучасним проблемам моделювання соціально-економічних систем, моделям і методам соціально-економічного прогнозування присвячено дослідження українських науковців — В. В. Вітлінського, В. В. Іванова, Т. С. Клебанової, Ю. Г. Лисенко, В. М. Порохні, О. І. Черняка. Вирішення задач оптимізації

і рівноваги економічних систем змальовується в роботах В. М. Вовка, В. М. Гейця, К. А. Кизима, К. Ф. Ковальчука, Л. А. Останкової, В. С. Пономаренко. У роботах цих науковців простежується тенденція комплексного і системного підходу до діяльності підприємств.

Метою статті є порівняння наявних методів короткострокового прогнозування на основі пропорційних розрахунків і побудови економетричної моделі часових рядів для сезонного виробничого процесу.

Результати дослідження. У роботі аналізуємо функцію витрат підприємства, тому що ця функція залежить від багатьох факторів і є визначальною для прибуткового функціонування цих підприємств. Функції витрат можуть мати зростаючий характер, спадний характер, змальовувати виробничий процес, який містить сезонні чи циклічні коливання [1, с. 72]. Аналізуємо функцію витрат підприємства, що має сезонний характер виробництва. Умовою дослідження будемо вважати наявність невеликої кількості даних за попередні операційні періоди (від двох до 12 точок спостереження).

У короткостроковому прогнозуванні найчастіше застосовується пропорційний метод. Це є зручно, коли в наявності дані тільки за два минулі періоди спостереження. В інших випадках застосовуються економетричні моделі динаміки часових рядів. Дискретний часовий ряд розглядаємо як послідовність значень $y_1, y_2, \dots, y_n$ в момент часу t , тобто y_t ($t = 1, 2, \dots, n$) [4, с. 159]. Часовий ряд також можна представити так:

$$y_t = x_t + \varepsilon_t, \quad (1)$$

де x_t — детермінована випадкова компонента процесу; ε_t — стохастична випадкова компонента процесу.

За наявності в часовому ряді тенденції та циклічних коливань має місце автокореляційна залежність рівнів ряду, тобто значення кожного наступного рівня часового ряду залежать від попередніх значень. Автокореляційну залежність можна виміряти, розраховуючи лінійні коефіцієнти кореляції між рівнями вихідного часового ряду і рівнями того самого ряду, зсунутими на декілька кроків у часі [5, с. 106]. Коефіцієнти кореляції розраховуємо за формулою:

$$r_{xy} = \frac{\Sigma(x - x^{cp}) \cdot (y - y^{cp})}{\sqrt{\Sigma(x - x^{cp})^2 \cdot \Sigma(y - y^{cp})^2}}, \quad (2)$$

де x^{cp}, y^{cp} — матсподівання.

Автокореляційну функцію будемо розрахунком коефіцієнтів автокореляції різних рівнів ряду, вона допомагає виявити в часовому ряді наявність чи відсутність трендової компоненти. Ряд містить тільки тенденцію, коли найбільш високим є автокореляційний коефіцієнт першого порядку. Якщо найбільш високим є коефіцієнт автокореляції порядку i , то ряд містить циклічні коливання з періодичністю b і моментів часу. У тому разі, коли жоден із коефіцієнтів автокореляції не є значущим, то ряд може не містити тенденції, або ряд містить сильну нелінійну тенденцію. Що більше різняться розраховані коефіцієнти, то сильніше виражена нелінійна тенденція в часовому ряді.

Далі, при побудові економетричної прогновної моделі відбувається побудова аналітичної функції (тренду), що характеризує залежність рівнів ряду від часу.

Для її формалізації найчастіше використовують такі функції [5, с. 110]:

1. Лінійний тренд:

$$y_t = a + b \cdot t; \quad (3)$$

2. Гіпербола:

$$y_t = a + \frac{b}{t}; \quad (4)$$

3. Експоненційний тренд:

$$y_t = e^{a+b \cdot t}; \quad (5)$$

4. Тренд у формі степеневі функції:

$$y_t = a \cdot t^b; \quad (6)$$

5. Парабола другого і вищого порядку:

$$y_t = a + b_1 \cdot t + b_2 \cdot t^2 + \dots + b_k \cdot t^k. \quad (7)$$

Параметри кожного з трендів визначаються методом найменших квадратів, де залежна змінна — y , а незалежна — $t = i = 1, 2, \dots, n$. Вибираємо рівняння тренду з максимальним коефіцієнтом детермінації R .

Вибір адитивної чи мультиплікативної моделі відбувається на основі аналізу структури сезонних коливань [6]. Мультиплікативна економетрична модель представлена як добуток компонент: трендової T , сезонної S і випадкової E :

$$Y = T \cdot S \cdot E. \quad (8)$$

Для побудови мультиплікативної економетричної моделі вихідний часовий ряд вирівнюється методом ковзкого середнього [7], для чого підсумовуємо рівні ряду послідовно за кожні i періодів із зсувом на один момент часу. Наступна операція полягає в тому, що отримані укрупнені дані ділять на число періодів, що укрупнювались. Отриманні значення приводять у відповідність до фактичних моментів часу, для чого знаходимо середні значення з кожних двох послідовних ковзких середніх — центровані ковзкі середні Y_{iu} . Далі розраховують значення сезонної компоненти S , які на наступному етапі усуваються з вхідних рівнів ряду. Вважається, що сезонні дії за період взаємно погашаються [5, с. 104]. Після розрахунку значень центрованих ковзких середніх Y_{iu} на їх основі будемо рівняння тренду T і за допомогою коефіцієнта детермінації обираємо тип тренду і відповідне йому рівняння, на основі якого обчислюємо значення тренду T .

Оцінка значень циклічної складової S :

$$C_i = \frac{Y_{iu}}{T_i}. \quad (9)$$

Оцінка впливу сезонної та випадкової складових:

$$S_i \cdot E_i = \frac{Y_i}{Y_{iu}}. \quad (10)$$

Сезонну складову S розраховуємо так.

У кожному макроперіоді (циклі) є сума значень $S_i \cdot E_i$ без урахування максимального і мінімального значень:

$$\sum_{i=1}^n S_i \cdot E_i = \sum_{j=1}^m S_{ij} \cdot E_{ij} - \max S_{ij} \cdot E_{ij} - \min S_{ij} \cdot E_{ij}, \quad (11)$$

де $i \in [1; n]$ — кількість макроперіодів (циклів), $j \in [1; m]$ — кількість періодів (кроків) у циклі.

Далі обчислюємо оцінку модифікованого середнього значення сезонної компоненти:

$$S_i^{cp} = \frac{\sum_{i=1}^n S_i \cdot E_i}{n}. \quad (12)$$

У мультиплікативній моделі сума значень сезонної складової за всіма макроперіодами (циклами) повинна дорівнювати кількості періодів у циклі, тому що сезонні впливи за цикл взаємно погашаються. Потім розраховуємо коригуючий коефіцієнт k :

$$\left| \frac{\sum_{i=1}^n PN_i}{\sum_{i=1}^n (Z_i - Z_{i-1})} \right| \in [0; \infty]. \quad (13)$$

Скориговані модифіковані середні сезонної складової:

$$S_i = k \cdot S_i^{cp}. \quad (14)$$

Оцінка значень випадкової складової:

$$E_i = \frac{S_i \cdot E_i}{S_i}. \quad (15)$$

Абсолютні похибки в мультиплікативній моделі визначаємо так:

$$E_i' = Y_i - T_i \cdot C_i \cdot S_i = Y_i - Y_{it}. \quad (16)$$

Оцінку якості й адитивної, і мультиплікативної моделей визначаємо за формулою:

$$R_y^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (E_i')^2}{\sum_{i=1}^n (Y_i - Y_i^{cp})^2}, \quad (17)$$

де $Y_i^{cp} = \frac{\sum_{i=1}^n Y_i}{n}$ — середнє значення рівнів ряду.

Прогнозоване значення Y_i у мультиплікативній моделі дорівнює:

$$Y = T \cdot S \cdot E. \quad (18)$$

Задля оцінки точності прогнозування значення грошового потоку чи його складових (функцій доходу, витрат, прибутку) на i -му інтервалі розглянемо пропорційний метод, який найчастіше використовують на практиці [3, с. 420]. На основі темпу зростання обраного показника D перераховуються інші показники балансу. Таким чином розраховане прогнозоване значення витрат на період $i + 1$:

$$Z_{i+1}' = \frac{D_i}{D_{i-1}} \cdot Z_i. \quad (19)$$

Далі наведено дослідження функції витрат $f(Z_i) = Y_i$ (табл. 1 і рис.), яка характеризує виробництво, якому притаманні сезонні коливання бізнесу [1, с. 73, 85].

Таблиця 1

Розрахунок параметрів мультиплікативної економетричної моделі функції витрат (сезонні коливання бізнесу, експоненційний тренд)

(t)	i	$Y_i = Z_i$ (1 000 y.o.)	r_i	$\bar{y}_i$	$\bar{y}_i'$	T_i	$\hat{C}_t$	$\hat{S}_i \cdot \hat{E}_i$	$\hat{S}_i$	$\hat{E}_i$	$\hat{E}_i'$
3	1	330,00	1,00	330,00							
1	2	550,00	0,80	550,00	440,00	860,94	0,51	1,25	0,79	1,58	201,09
2	3	770,00	0,31	756,67	653,33	823,06	0,79	1,18	0,74	1,59	286,58
3	4	950,00	-0,32	956,67	856,66	786,84	1,09	1,11	1,47	0,76	-306,81
1	5	1 150,00	-0,82	1 100,00	1 028,33	752,22	1,37	1,12	0,79	1,41	334,54
2	6	1 200,00	-0,93	1 200,00	1 150,00	719,12	1,60	1,04	0,74	1,41	349,09
3	7	1 250,00	-0,96	1 216,67	1 208,33	687,48	1,76	1,03	1,47	0,71	-522,73
1	8	1 200,00	-0,90	1 033,33	1 125,00	657,23	1,71	1,07	0,79	1,35	307,89
2	9	650,00	-0,89	743,33	888,33	628,31	1,41	0,73	0,74	0,99	-7,30
3	10	380,00	-0,92	450,00	596,66	600,66	0,99	0,64	1,47	0,43	-495,36
1	11	320,00	-1,00	336,67	393,33	574,23	0,69	0,81	0,79	1,02	8,09
2	12	310,00		315,00	325,83	548,96	0,59	0,95	0,74	1,29	68,91
3	13	294,86	Прогнозоване значення				393,27	0,51		1,47	

Умовні позначення: (t) — цикл; t ($t = i$) — інтервал; Y_i — значення функції витрат; r_i — значення автокореляційної функції; $\bar{y}_i$ — ковзка середня; $\bar{y}_i'$ — центрована ковзка середня; $T_i = y = 942,02e - 0,045x$ — рівняння тренду; $\hat{C}_t = \bar{y}_i'/T_i$ — оцінка значень циклічної складової; $\hat{S}_i \hat{E}_i = Y_i/\bar{y}_i'$ — оцінка значень сезонної та випадкової складових; $\hat{S}_i$ — оцінка значень сезонної складової; $\hat{E}_i = (\hat{S}_i \hat{E}_i)/\hat{S}_i$ — оцінка значень випадкової складової; $\hat{E}_i' = Y_i - T_i \hat{C}_t \hat{S}_i = (Y_i - \bar{y}_i')$ — абсолютна похибка; $\hat{E}_i'^2$ — квадрат абсолютної похибки; Z_{12} — отримане прогнозоване значення функції витрат.

Примітка. Розроблено автором.

За значеннями автокореляційної функції можна зробити висновок, що часовий ряд містить коливання періодичністю три інтервали ($r_5 - r_8$). Тісної кореляції коефіцієнтів r_2, r_3 немає (0,800; 0,308). Це свідчить про відсутність лінійного тренду, має місце сильна не-

лінійна тенденція. Економетричну мультиплікативну модель розраховуємо за допомогою експоненційного тренду ($R^2 = 0,1019$). Після застосування у формулі експоненційного тренду відповідних значень t отримані результати занесено у стовпчик T_i (див. табл. 1).

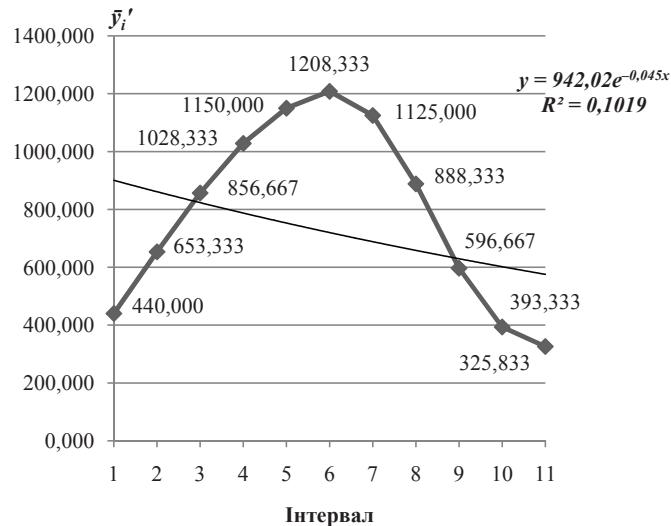

Рис. Графік центрованої ковзкої середньої функції витрат.

Побудова лінії тренду та авторегресійного рівняння (виробництво, що має сезонний характер)

Примітка. Розроблено автором.

Оцінки значень циклічної складової $\hat{C}_i$ розраховано за формулою (9). Визначення сукупного впливу сезонної та випадкової складових проведено за формулою (10), де Y_i — фактичні значення функції витрат за період i . Визначення сезонної складової наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Розрахунок сезонних складових за періодами

Кількість періодів у циклі	Значення $S_i E_i$ за період		
	кількість періодів N		
	1	2	3
1	1,250	1,179	1,109
2	1,118	1,044	1,035
3	1,067	0,814	0,637
4	0,814	0,951	0,000
$\Sigma(\hat{S}_i \hat{E}_i) - \min \hat{S}_i \hat{E}_i - \max \hat{S}_i \hat{E}_i$	2,185	1,995	1,671
$Scp_i = (\Sigma(\hat{S}_i \hat{E}_i) - \min \hat{S}_i \hat{E}_i - \max \hat{S}_i \hat{E}_i) / m; i \in [1; 3]$	0,559	0,522	1,035
ΣScp_i	2,115		
N	3,000		
$K = N / \Sigma Scp_i$	1,418		
$\hat{S}_i = k Scp_i$	0,793	0,740	1,467

Умовні позначення: Scp_i — модифіковане середнє; $Scp_i = (\Sigma(\hat{S}_i \hat{E}_i) - \min \hat{S}_i \hat{E}_i - \max \hat{S}_i \hat{E}_i) / m; i \in [1; 3]$; m — кількість значень у стовпці без $\min$ і $\max$ значень; N — кількість періодів у циклі (у мультиплікативній моделі сума значень сезонної складової по періодах повинна дорівнювати кількості періодів у циклі $\Sigma Scp_i = 3$); k — коригуючий коефіцієнт, $k = N / \Sigma Scp_i$; $\hat{S}_i = k Scp_i$ — скориговане модифіковане середнє.

Примітка. Розроблено автором.

Оцінку значень випадкової складової проводимо за формулою (15). Абсолютну похибку для кожного рівня ряду знаходимо за формулою:

$$E'_i = Y_i - T_i \cdot C_i \cdot S_i. \quad (20)$$

Сума квадратів абсолютних помилок і квадратів відхилення рівнів ряду від прогнозованих значень для випадку виробництва, що має сезонні коливання, становить: $(E'_i)^2 = 1\,068\,772,241$, $\sum (Y_i - \bar{Y}_i)^2 = 1\,463\,825,000$. Похибка побудови мультиплікативної моделі не є високою:

$$R_i = \frac{\sum_{i=1}^n (E'_i)^2}{\sum_{i=1}^n (Y_i - Y_i^{cp})^2} \cdot 100\% = \frac{1\,068\,772,241}{1\,463\,825,000} \cdot 100\% = 73,012\%.$$

Мультиплікативна модель часового ряду пояснює 26,988 % загальної варіації рівнів часового ряду функції витрат, тому що оцінка якості моделі:

$$R_y^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (E'_i)^2}{\sum_{i=1}^n (Y_i - Y_i^{cp})^2} = (1 - \frac{1\,068\,772,241}{1\,463\,825,000}) = 0,269.$$

Прогнозоване значення витрат наступного операційного періоду $t = 13(1)$ (першого місяця наступного року) становитиме:

$$Z_{13} = T_{13} \cdot C_2 \cdot S_3 = 393,866 \cdot 0,511 \cdot 1,467 = 294,864 \cdot 1000 \quad (\text{умовн. од.}).$$

Оскільки прогноз складено на один період вперед, з результатами порівняння фактичного і прогнозованого відносно похибку розрахунків можна оцінювати за ре- значень останнього рівня ряду 12:

$$m_a = \left| \frac{Y_{12} - Y'_{12}}{Y'_{12}} \cdot 100\% \right| = \left| \frac{310,000 - 241,092}{241,092} \cdot 100\% \right| = 28,582\%,$$

де Y_i — фактичне значення витрат за період; $Y_{12} = 310,000$;

Y'_i — прогнозоване значення витрат за період; $Y'_{12} = 241,092$.

Розрахуємо прогнозовані показники сезонного процесу за пропорційним методом (табл. 3).

Таблиця 3

Розрахунок прогнозованих значень функції витрат за пропорційним методом (сезонні коливання бізнесу)

t_i	$Y_i = Z_i$ (1 000 у. о.)	D_i	D_i/D_{i-1}	Z'_i	$E_i(Z) = Y_i - Z'_i$	$E_i^2(Z)$	$(Z_i - Z'_i)/Z'_i$
1	330,000	300,000	1,000				
2	550,000	500,000	1,667	330,000	220,000	48 400,000	0,667
3	770,000	700,000	1,400	916,667	-146,667	21 511,111	-0,160
4	950,000	900,000	1,286	1 078,000	-128,000	16 384,000	-0,119
5	1 150,000	1 200,000	1,333	1 221,429	-71,429	5 102,041	-0,058
6	1 200,000	1 300,000	1,083	1 533,333	-333,333	111 111,111	-0,217
7	1 250,000	1 400,000	1,077	1 300,000	-50,000	2 500,000	-0,038
8	1 200,000	1 100,000	0,786	1 346,154	-146,154	21 360,947	-0,109
9	650,000	700,000	0,636	942,857	-292,857	85 765,306	-0,311
10	380,000	400,000	0,571	413,636	-33,636	1 131,405	-0,081
11	320,000	300,000	0,750	217,143	102,857	10 579,592	0,474
12	310,000	320,000	1,068	240,000	70,000	4 900,000	0,292
13(1)	Прогнозоване значення			331,080	$\Sigma(Z_i - Z'_i)/Z'_i$		0,338

Умовні позначення: t_i — номер інтервалу; $Y_i = Z_i$ — значення функції витрат; D_i — значення функції доходу від реалізації продукції; D_i/D_{i-1} — темп зростання показників; Z'_i — прогнозовані значення функції витрат; $E_i(Z) = Y_i - Z'_i$ — абсолютна похибка; $E_i^2(Z)$ — квадрат абсолютної похибки; $(Z_i - Z'_i)/Z'_i$ — відносна похибка; Z_{12} — отримане прогнозоване значення функції витрат.

Примітка. Розроблено автором.

Прогнозоване значення витрат на 13-й період (перший період нового року):

$$Z'_{13(1)} = \frac{D_{12}}{D_{11}} \cdot Z_{12} = \frac{320,000}{300,000} \cdot 310,00 = 331,080$$

= 1,068 · 310,00 = 331,080 · 1000 (умовн. од.)

Похибка побудови моделі за прогнозованим методом є істотною:

$$R_i = \frac{\sum_{i=1}^n (E_i)^2}{\sum_{i=1}^n (Y_i - Y_i^{cp})^2} \cdot 100\% = \frac{328745,513}{2348789,661} \cdot 100\% = 13,996\%.$$

Оцінка якості моделі:

$$R_y^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (E_i)^2}{\sum_{i=1}^n (Y_i - Y_i^{cp})^2} = \left(1 - \frac{328745,513}{2348789,661}\right) = 0,860.$$

Середня відносна похибка оцінки прогнозу [4, с. 182] для сезонного процесу:

$$m_a = \left| \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{Y_i - Y'_i}{Y'_i} \cdot 100\% \right| = \left| \frac{1}{11} \cdot 0,338 \cdot 100\% \right| = 3,077\%.$$

Зведемо отримані дані разом (табл. 4).

Таблиця 4

Характеристики економетричної мультиплікативної та пропорційної моделей (сезонні коливання бізнесу)

Показник	Z_{i-1} (1 000 у. о.)	Z_i 1 000 у. о.)	Z'_{i+1} 1 000 у. о.)	Похибка побудови моделі R	Оцінка якості моделі R^2	Середня відносна похибка m_a
Мультиплікативна модель	320,000	310,00	308,436	73,012%	0,269 (26,988%)	28,582%
Пропорційна модель	320,000	310,00	320,333	13,996%	0,860 (86,004%)	3,077%

Умовні позначення: Z_{i+1} — прогнозовані значення витрат періоду $i + 1$.

Примітка. Розроблено автором.

Отримано істотні, але не критичні значення похибок моделі, побудованої за пропорційним методом. Ця модель достовірно змальовує тільки 86,004 % поведінки процесу.

Середня відносна похибка є невеликою: 3,077 %. Можна побачити, що мультиплікативна модель достовірно змальовує 26,988 % процесу. Середня відносна похибка цієї моделі — 28,582 %.

Наведені прогнозовані методи змальовують різні відсотки достовірності розрахунків обсягу коштів, потрібних на майбутній операційний період фінансування. Треба зазначити той факт, що похибка побудови моделі за сезонного процесу має значний обсяг. Середня відносна похибка часових рядів має саме таку ж тенденцію: вона є істотно більшою в разі сезонного виробничого процесу. Це свідчить про певні труднощі прогнозування в разі періодичного процесу, яким є сезонний процес виробництва, тому що в економічній практиці великі амплітуди коливання значень витрат чи інших показників навколо нього матсподівання говорить про дуже нестійку ситуацію на ринках продажів продукції підприємства і про наявність певних кризових явищ усередині виробничого періоду цього підприємства. Наприклад, за великої амплітуди коливань показників навколо їхніх математичних сподівань спрогнозувати обсяг показника можливо, та в наявності буде значна похибка прогнозування. Крім того, визначити напрямки зміни показника (чи є він від'ємним, чи додатним), навіть маючи статистично великий часовий ряд спостережень, неможливо. Прогноз у разі частих періодичних коливань буде запізнюватися як мінімум на один період. Для такого підприємства як метод стабілізації фінансових витрат можна застосовувати накопичення (резервування) невикористаних коштів у додатних фінансових періодах та їх використання у від'ємних операційних фінансових періодах.

Розглянуті способи прогнозування значення функції витрат підприємств на наступний операційний період свідчать, що в короткостроковому плануванні на один операційний період уперед можливо користуватись як першим, так і другим сценаріями прогнозів [8]. До речі, пропорційний метод широко застосовується в розрахунках прогнозованих даних балансів підприємств. Цей прогноз має перевагу, яка полягає в тому, що прогнозування можливе за наявності значень економічних показників діяльності підприємства тільки двох попередніх періодів. Цей прогноз не буде

стовідсотковим, але він буде незалежним від попередніх значень часового ряду. Прогноз за економетричною моделлю доречно будувати в як один із сценаріїв розвитку процесу, особливо, якщо характер поведінки виробничого процесу передбачити важко. У цьому разі прогнозоване значення функції витрат на наступний поточний операційний період є дещо більшим, ніж отримано за балансовим прогнозованим методом. Воно має забезпечити більш високі показники загальних планових витрат на наступний період.

Для кожного конкретного підприємства доречно обирати сценарій прогнозування за критерієм мінімальної похибки прогнозування, ураховуючи особливості розвитку процесу. Також можна залишити вибір прогнозованого методу на розсуд керівництва підприємства чи його менеджерів.

Висновки. Тенденція поведінки даних часового ряду в мультиплікативній прогнозованій моделі зберігається. У пропорційній моделі ця тенденція зберігається не так явно. Але пропорційний метод надає значно менші похибки прогнозування. Тобто прогнозування пропорційним методом є більш достовірним для ситуації з наявністю невеликої кількості періодів спостереження.

За наявності великої амплітуди коливань показників навколо їхніх математичних сподівань спрогнозувати обсяг показника важко, тому що в наявності буде значна похибка прогнозування. Визначити напрямки зміни показника (чи є він від'ємним, чи додатним), навіть маючи статистично великий часовий ряд спостережень, неможливо. Прогноз у разі частих періодичних коливань буде запізнюватись як мінімум на один період.

Для підприємства, якому притаманні сезонні коливання бізнесу, як метод стабілізації фінансових витрат можна рекомендувати накопичення (резервування) невикористаних коштів у додатних фінансових періодах та їх використання у від'ємних операційних фінансових періодах.

Список використаної літератури

1. Хелферт Э. Техника финансового анализа / Э. Хелферт. — [10-е изд.]. — Санкт-Петербург : Питер, 2003. — 640 с.
2. Минцберг Г. Стратегический процесс / [Г. Минцберг, Дж. Куин, С. Гошал] ; пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуровского. — Санкт-Петербург : Питер, 2001. — 688 с.
3. Ковалев В. В. Финансовый менеджмент. Теория и практика / В. В. Ковалев. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — Москва : ТК Велби, изд. Проспект, 2007. — 1024 с.
4. Бережная Е. В. Математические методы моделирования экономических систем / Е. В. Бережная, В. И. Бережной. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — Москва : Финансы и статистика, 2006. — 432 с.
5. Антонова Л. В. Эконометрика / Л. В. Антонова, О. О. Ляховец ; Черномор. держ. ун-т им. Петра Могили. — Николаев : ЧДУ им. П. Могили, 2011. — 232 с.
6. Марюта А. М. Экономико-математическое моделирование и оптимизация управления организациями : монография / А. М. Марюта, Н. Е. Бойцун. — Днепропетровск : Изд-во Днепропетр. ун-та, 2006. — 540 с.
7. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь : Словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников. — [5-е изд., перераб. и доп.]. — Москва : Дело, 2003. — 520 с.
8. Гудзь Т. П. Економіко-математичне моделювання довгострокової фінансової рівноваги підприємства / Т. П. Гудзь // Вісник Хмельницького національного університету. — 2016. — № 6. — С. 60—67. — (Серія «Економічні науки»).

References

1. Helfert, E. A. (2003). *Tekhnika finansovogo analiza [Techniques of Financial Analysis]*, 10th ed. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
2. Mintsberg, G., Quin, G., & Goshal, S. (2001). *Strategicheskiiy protsess [Strategic Process]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
3. Kovalev, V. V. (2007). *Finansovyyu menedzhment. Teoriya i praktika [Financial Management. Theory and Practice]*, (2nd ed., rev.). Moscow: TK Velbi, Prospekt [in Russian].
4. Berezhnaya, Ye. V., & Berezhnoy, V. I. (2006). *Matematicheskiye metody modelirovaniya ekonomicheskikh sistem [Mathematical Methods of Economical Systems' Modeling]*, (2nd ed., rev.). Moscow: Finansy i Statistika [in Russian].
5. Antonova, L. V., & Liakhovets, O. O. (2011). *Ekonometrika [Econometrics]*. Mykolaiv: Chornomorskyi State University [in Ukrainian].
6. Mariuta, A. M., & Boitsun, N. Ye. (2006). *Ekonomiko-matematicheskoye modelirovaniye i optimizatsiya upravleniya organizatsiyami [Economic and Mathematical Modeling and Optimization of Organizations' Management]*. Dnepropetrovsk: Dnepropetrovsk University [in Russian].
7. Lopatnikov, L. I. (2003). *Ekonomiko-matematicheskiiy slovar: Slovar sovremennoy ekonomicheskoy nauki [Mathecon Dictionary: A Reference of Modern Applied and Mathematical Economics]*, (5th ed., rev.). Moscow: Delo [in Russian].
8. Gudz, T. P. (2016). Ekonomiko-matematychne modeliuвання dovgostrokovoi finansovoi rinvnogy pidpriemstva [Economic-mathematical modeling of enterprise long-term financial equilibrium]. *Visnyk Khmelnytskogo natsionalnogo universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» — Herald of Khmelnytskyi National University. Ser. «Economic science»*, 6, 60—67 [in Ukrainian].

УДК 364:378

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ДВНЗ «УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

Смовженко Тамара Степанівна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: rector_ubs@ukr.net

Скринник Зоя Едуардівна,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: maskrynya@ukr.net

Анотація. Викладено концептуальні принципи підготовки фахівців нової для ДВНЗ «Університет банківської справи» спеціальності 232 «Соціальне забезпечення». Окреслено її значення для розвитку навчального закладу: це посилення гуманітарної складової освітнього процесу в Університеті і, з другого боку, залучення теоретичного і практичного потенціалу компетентностей у сфері фінансово-банківської, страхової, підприємницької діяльності до вирішення гостро актуальних завдань соціального захисту громадян України. Експліковано ті особливості нової спеціальності, які значною мірою виходять за рамки моделі фахівця, традиційної для ДВНЗ «УБС». Обґрунтовано висновок, що підготовка фахівців для системи соціального забезпечення спонукає до суттєвого розширення тематики НДР професорсько-викладацького складу, зокрема Львівського інституту УБС. Визначено низку актуальних проблем модернізації соціальної політики в Україні, які потребують глибоких наукових досліджень і відповідають за своїм змістом колу наукових інтересів та теоретичному потенціалові колективу ДВНЗ «УБС».

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальний захист, підготовка фахівців, соціальна політика, освітня програма.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 21.

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF EDUCATION THE SPECIALISTS FOR THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM IN THE BANKING UNIVERSITY

Smovzhenko Tamara,
Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance
of the Institute of Banking Technologies and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: rector_ubs@ukr.net

Skrynnyk Zoya,
Doctor of Philosophy, Professor,
Professor of the Department of Management
and Social-Humanitarian Disciplines
of the Lviv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: maskrynya@ukr.net

Abstract. The article contains an explication of the conceptual principles of the education in a new specialty 232 "Social Protection" in Banking University. Their importance for the development of the University is outlined: it is strengthening of the humanitarian component of the educational process and, on the other hand, the possibility of application of competencies in the field of financial-banking, insurance, entrepreneurship to solving urgent tasks of social protection in Ukraine. The features of the new specialty are exposed, which to a large extent go beyond the model

of a specialist, traditional for the Banking University. It was demonstrated that the education of specialists for the social protection system encourages a substantial expansion of the topics of the research work in the University, separately, in the Lviv Institute. A number of actual problems of the modernization of social policy in Ukraine are outlined that require deep scientific research and are suitable for the content of the scientific interests and the theoretical potential of the University.

Thus, it is necessary to develop a system for improving the qualifications of teachers who will be involved in the educational process in this specialty, in the bodies and institutions of the social security system. It should be borne in mind that the specifics of the new specialty largely go beyond the model of a specialist, traditional for the "UBS". It is expedient to involve practitioners in the educational process from the first year of study; inclusion of students in the work of public organizations and social movements. Substantial expansion should acquire the topics of research work of the faculty, taking into account the peculiarities of the issues of social protection and provision. These features, in contrast to the scientific research, traditional for UBS, are marked by a considerably lower level of development of recommendations for a new paradigm of the above-mentioned branches of social policy in Ukraine.

Keywords: social security, social protection, coaching of specialists, social policy, educational program.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 21.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРИНЦИПЫ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ДЛЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В ГВУЗ «УНИВЕРСИТЕТ БАНКОВСКОГО ДЕЛА»

Смовженко Тамара Степановна,
доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования
Института банковских технологий и бизнеса
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: rector_ubs@ukr.net

Скрынник Зоя Эдуардовна,
доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры менеджмента
и социально-гуманитарных дисциплин
Львовского научно-учебного института
ГВУЗ «Университет банковского дела».
e-mail: maskrynya@ukr.net

Аннотация. Изложены концептуальные принципы подготовки специалистов новой для ГВУЗ «Университет банковского дела» специальности 232 «Социальное обеспечение». Определено ее значение для развития учебного заведения: это усиление гуманитарной составляющей образовательного процесса в Университете и, с другой стороны, привлечение теоретического и практического потенциала компетенций в сфере финансово-банковской, страховой, предпринимательской деятельности к разрешению остро актуальных задач социальной защиты граждан Украины. Эксплицированы те особенности новой специальности, которые в значительной степени выходят за рамки модели специалиста, традиционной для ГВУЗ «УБС». Обоснован вывод, что подготовка специалистов для системы социального обеспечения побуждает к существенному расширению тематики НИР профессорско-преподавательского состава, в частности Львовского института УБС. Определен ряд актуальных проблем модернизации социальной политики в Украине, которые нуждаются в глубоких научных исследованиях и соответствуют по своему содержанию кругу научных интересов и теоретическому потенциалу коллектива ГВУЗ «УБС».

Ключевые слова: социальное обеспечение, социальная защита, подготовка специалистов, социальная политика, образовательная программа.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 21.

Вступ. У 2018/2019 навчальному році Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» уперше розпочав підготовку фахівців нової спеціальності – 232 «Соціальне забезпечення», введеної Міністерством освіти і науки в перелік спеціальностей щойно 2016 року. Вступна кампанія достатньо переконливо показала інтерес здобувачів вищої освіти до цієї сфери професійної діяльності. І це поставило перед професорсько-викладацьким колективом за-

вдання: визначити теоретичні, методичні, дидактичні аспекти реалізації освітньої програми нової спеціальності за умов, коли державний стандарт усе ще перебував у стані розроблення [1].

Відкриття нової спеціальності, в якій тісно переплітаються політичні, правові, морально-етичні та фінансово-економічні аспекти, дає змогу, з одного боку, посилити гуманітарну складову освітнього процесу в Університеті банківської справи, а з другого —

залучити теоретичний і практичний потенціал компетентностей у сфері фінансово-банківської, страхової, підприємницької діяльності до розв'язання складних і гостро актуальних завдань соціального захисту громадян України.

Аналіз нормативної бази. Визначаючи суспільну значущість тієї діяльності, до якої ми маємо готувати своїх студентів, виходимо з того, що в Україні законодавчо закріплені принципи соціальної держави. Стан соціальної захищеності та соціального забезпечення людини — важливий показник зрілості держави і суспільства у двох взаємопов'язаних аспектах: морального здоров'я і правопорядку. Водночас вирішальною умовою належного функціонування системи соціального забезпечення є ті можливості, які створюються економічними і фінансовими чинниками, адже соціальне забезпечення безпосередньо впливає на розподіл і перерозподіл фінансових і матеріальних ресурсів, рівень життя населення. Отже, у виробленні концептуальних засад підготовки фахівців для системи соціального забезпечення мають бути поєднані компетентності соціально-гуманітарного, правового і фінансово-економічного наповнення.

Стандарт вищої освіти з підготовки бакалаврів за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення» галузі знань 23 «Соціальна робота» (Проект Міністерства освіти і науки України, 2016 рік соціальне забезпечення визначається як «суспільне явище, яке є моделлю підтримки, яку суспільство реалізує у конкретний історичний період, відповідно до особливостей національно-культурного та соціально-культурного розвитку. Воно будується на підставі соціальної політики. Соціальне забезпечення є об'єктом уваги соціальної політики (пенсійне забезпечення в старості; у разі інвалідності; зайнятості; системи охорони здоров'я; житлової, сімейної та гендерної політики)» [2].

Цілі навчання майбутніх фахівців соціального забезпечення Державний стандарт визначає таким чином: «Цілі навчання (очікуване застосування набутих компетентностей) полягають у формуванні цілісної здорової (на основі холістичного підходу) особистості фахівця загальної практики соціального забезпечення, готового до професійної діяльності на всіх рівнях практики, до творчого розв'язання різного роду проблем соціального забезпечення і задоволення потреб клієнтів на основі результатів наукового пошуку та фактичних даних практики соціального забезпечення, сприяння суспільному розвитку; здатного до саморозвитку, самоактуалізації, самореалізації» [2].

Безперечно, загальна постановка цілей передбачає їхню конкретизацію через осмислення соціальних потреб, які мають задовольняти наші випускники у своїй професійній діяльності. Адже система соціального забезпечення і соціального захисту в Україні націлена на реалізацію базових соціальних прав людини. Право на соціальний захист гарантоване громадянам України Конституцією: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших ви-

падках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [3, ст. 46]. Разом із правом на соціальний захист до соціальних прав людини, гарантованих Конституцією і реалізованих системою соціального забезпечення, належать:

- право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується, на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом; при цьому держава гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [3, ст. 43];
- право на відпочинок, яке забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи в нічний час [3, ст. 45];
- право на житло, щодо якого держава гарантує умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону [3, ст. 47];
- право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [3, ст. 48];
- право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування, яке забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм [3, ст. 49];
- право на безпечне для життя і здоров'я довкілля [3, ст. 50];
- право на державний захист сім'ї, дитинства, материнства і батьківства, при цьому захист прав дітей незалежно від походження, зокрема утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу [3, ст. 51 і 52].

Основний матеріал дослідження. Починаючи підготовку фахівців нової спеціальності як для викладачів, так і для студентів важливо правильно визначити сферу професійної діяльності: *соціальне забезпечення є інструментом політики, системою соціальних технологій, що застосовуються для регулювання рівня життя населення і передбачають надання послуг та*

матеріальних ресурсів у різних формах, що фінансуються державою. Соціальне забезпечення реалізує широкий комплекс прав усіх верств населення, кожного конкретного громадянина.

Дуже близьким за змістом і широко вживаним в офіційній термінології є поняття соціального захисту. Проте слід мати на увазі й відмінності між цими двома поняттями. *Соціальний захист — вужче поняття, це конкретна сфера соціальної політики держави, яка правовими, фінансово-економічними, адміністративними заходами забезпечує відповідне до наявних соціальних стандартів існування тим групам населення, які перебувають в особливо складному матеріальному становищі або мають особливі фізичні чи психічні потреби, або перебувають у тяжких життєвих обставинах і не здатні поліпшити їх без зовнішньої підтримки.*

Центральним органом виконавчої влади, який формує і реалізує державну політику із забезпечення соціальних прав людини в Україні, є Міністерство соціальної політики. У сфері його компетенції перебувають питання праці та соціальної політики, зайнятості населення і трудової міграції, трудових відносин, загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, соціального діалогу, соціального захисту, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення і захисту прав дітей, запобігання насильству в сім'ї, протидії торгівлі людьми, захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну. Воно також забезпечує формування і реалізацію державної політики щодо пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, зокрема забезпечення їхньої психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання освітніх послуг, організації поховання, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених із військової служби, та учасників антитерористичної операції. До функцій Мінсоцполітики належить державне забезпечення промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, поведження з вибуховими матеріалами, здійснення державного гірничого нагляду. Воно організовує і здійснює державний нагляд і контроль за додержанням вимог законодавства про працю, зайнятість населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування і виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб [4].

Місцеві органи соціального захисту населення — департаменти обласних і районних державних адміністрацій, управління соціального захисту обласних і районних рад — підзвітні і підконтрольні відповідним органам державного управління і місцевого самоврядування та Міністерству соціальної політики України. Вони забезпечують виконання повноважень у сфері

соціального захисту працюючого населення, соціальної підтримки і надання соціальних послуг особам похилого віку, інвалідам, сім'ям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, малозабезпеченим та іншим соціально вразливим верствам населення; захисту прав та реалізації соціальних гарантій, визначених законодавством України для окремих категорій населення. Основним завданням цих служб є реалізація державної соціальної політики, а це включає широкий спектр обов'язків:

1) вони визначають пріоритети соціального розвитку, готують пропозиції до проектів державних і регіональних програм;

2) служби соціального захисту реалізують державну політику у сфері соціально-трудових відносин, до якої належать питання оплати і належних умов праці, професійної адаптації звільнених у запас військово-службовців; співпрацю місцевих органів виконавчої влади і місцевого самоврядування з профспілками та роботодавцями;

3) вони беруть на себе соціальну підтримку малозабезпечених сімей, ветеранів, інвалідів, чорнобильців, інших громадян, які мають право на пільги та житлові субсидії, ведуть облік таких осіб;

4) організують соціальне обслуговування населення через мережу спеціалізованих закладів, установ та служб, залучаючи до цього також недержавні;

6) сприяють громадським організаціям у роботі зі соціального захисту вразливих категорій населення [5].

Під час формування освітньої програми підготовки майбутніх фахівців соціального забезпечення робоча група визначила широкий спектр компетенцій, який зумовлює зміст комплексу дисциплін навчального плану [6]. Дуже важливо, щоб викладання цих дисциплін було зосереджене на виробленні компетенцій, відповідних завданням практичної діяльності структур соціального захисту.

Наш випускник має бути підготовлений до участі в розробленні проектів соціально-економічного розвитку та бюджетів того чи іншого регіону, у деяких випадках — і проектів нормативно-правових актів з питань соціального захисту для їх розгляду органами місцевого самоврядування.

Випускник спеціальності «Соціальне забезпечення» може стати працівником служб єдиної інформаційно-аналітичної системи соціального захисту населення (ІАССЗН), Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги (ЄДАРП); централізованого банку даних з проблем інвалідності (ЦБІ), інших інформаційних систем та реєстрів, визначених Мінсоцполітики. У такому разі його завдання — підтримувати єдине інформаційне і телекомунікаційне середовище у складі інформаційної інфраструктури Мінсоцполітики і власний сегмент локальної мережі.

Разом з тим він повинен уміти підготувати інформаційні та аналітичні матеріали і статистичну звітність, інформувати населення про стан здійснення визначених законом повноважень, забезпечувати доступ громадян до публічної інформації, а також

забезпечувати захист інформації з обмеженим доступом і, що дуже важливо, захист персональних даних клієнтів служби соціального забезпечення. До його компетентностей також має належати організація роботи з укомплектування, зберігання, обліку та використання архівних документів. Тому однією з важливих складових його підготовки є знання в галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій, навички використання програмних засобів і навички роботи в комп'ютерних мережах, уміння створювати бази даних і використовувати інтернет-ресурси, застосовувати методи захисту інформації.

Поле майбутньої фахової діяльності наших студентів може з великою ймовірністю стати сфера соціально-трудова відносин, оплати праці та зайнятості населення, ґрунтовні знання якої традиційно отримують студенти в Університеті банківської справи. У такому разі місцем його праці може стати державна служба зайнятості — централізована система державних установ, діяльність якої спрямовується та координується Міністерством соціальної політики України. Її основне завдання — реалізація державної політики зайнятості населення в Україні. Окрім того, на органи державної служби зайнятості покладено функції виконавчої дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. У зв'язку з цим служба зайнятості провадить збір страхових внесків, контролює правильність їх нарахування та своєчасність їх сплати, веде реєстр платників страхових внесків, а також здійснює виплату матеріального забезпечення та надання соціальних послуг із страхування на випадок безробіття і контролює використання роботодавцями та безробітними коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України. Державна служба зайнятості є активним посередником на ринку праці між роботодавцями і шукачами роботи, яка на безоплатній основі надає послуги із пошуку потрібної роботи і добору персоналу, а також соціальні послуги з державного соціального страхування на випадок безробіття та здійснює виплату матеріального забезпечення у зв'язку з тимчасовою втратою роботи [7].

Служба зайнятості у своїй діяльності виконує такі функції:

- стимулює роботодавців до створення нових робочих місць: здійснює фінансову підтримку роботодавців у створенні нових робочих місць, на які працевлаштовує соціально незахищених безробітних, компенсує єдиний внесок на соціальне страхування. Ця робота охоплює також суб'єктів малого підприємництва, які створюють нові робочі місця в пріоритетних галузях економіки для працевлаштування безробітних;
- для підвищення конкурентоспроможності безробітних на ринку праці здійснює професійну підготовку і перепідготовку безробітних за замовленням роботодавців;
- сприяє працевлаштуванню внутрішньо переміщених осіб, які зареєстровані як безробітні. У разі потреби компенсує фактичні транспортні витрати на переїзд до місця працевлашту-

вання, проходження попереднього медичного та наркологічного огляду, а також компенсує витрати роботодавця на перепідготовку та підвищення кваліфікації таких осіб;

- залучає безробітних до тимчасової зайнятості (громадських та інших робіт тимчасового характеру);
- підтримує безробітних в організації їхньої підприємницької діяльності;
- видає роботодавцям дозволи на працевлаштування іноземців та осіб без громадянства.

Фахівець такого профілю повинен бути навчений технології соціального діалогу, проведення колективних переговорів і укладення угод між місцевими органами виконавчої влади, профспілками та їхніми об'єднаннями, організаціями роботодавців та їхніми об'єднаннями. Він має бути навчений готувати проекти угод, договорів, меморандумів, протоколів зустрічей делегацій і робочих груп.

У його посадові обов'язки входять функції, покладені на державну експертизу умов праці, здійснення заходів, передбачених місцевими програмами з ефективного використання трудових ресурсів, раціональної, продуктивної і вільно обраної зайнятості, підвищення конкурентоспроможності робочої сили, продуктивності праці, моніторинг показників заробітної плати і своєчасності її виплати працівникам підприємств, установ, організацій усіх форм власності, фізичних осіб — підприємців.

Важливою стороною цієї роботи є вивчення стану трудової міграції, формування пропозицій щодо регулювання міграційних потоків. За сучасних умов особливої уваги слід приділити такій стороні компетентностей фахівця цього напрямку, як реалізація державних програм соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, і тих, які підлягають звільненню у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України та інших військових формувань.

Неможливо переоцінити значущість для всіх без винятку наших вихованців того, що можна назвати практичними компетенціями у сфері грошових розрахунків, організації та методів фінансово-господарського контролю, складання, розгляду і затвердження кошторису доходів і видатків у заходах із соціальної підтримки населення. Адже вони передбачають функціонування цілого спектра фінансових потоків [5]:

- державна допомога малозабезпеченим сім'ям і сім'ям із дітьми;
- державна допомога інвалідам і дітям-інвалідам;
- тимчасова допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів;
- допомога особі, яка здійснює догляд за психічно хворою людиною;
- компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги;
- одноразова матеріальна допомога інвалідам і непрацюючим малозабезпеченим особам;
- субсидії на оплату житлово-комунальних послуг та низка інших.

Особливо в цій сфері слід виділити реалізацію державних соціальних гарантій окремим категоріям громадян, яка вимагає вміння організовувати облік і контроль, здійснювати фінансовий менеджмент:

- надання установлених законодавством пільг для соціального захисту інвалідів, ветеранів війни і праці, одиноких непрацездатних громадян, сімей загиблих військовослужбовців, депортованих жертв політичних репресій, які повернулися в Україну;
- визначення статусу осіб, на яких поширюється чинність законів України: «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань»;
- організація, контроль і керівництво щодо санаторно-курортного лікування перелічених вище категорій громадян, а також виплата грошових компенсацій замість путівки і вартості постійного санаторно-курортного лікування;
- установлення, аналіз, подання документів, виплата довічних державних стипендій учасникам бойових дій, жертвам переслідувань за правозахисну діяльність, а також за особливі заслуги перед Батьківщиною.

Широке поле для найбільш активних наших фахівців — робота в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді. Це спеціальні заклади, що проводять соціальну роботу із сім'ями, дітьми і молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Мережа центрів складається з обласних, районних, міських, районних у містах центрів, які підпорядковуються Міністерству соціальної політики та відповідним підрозділам держадміністрацій та виконавчих органів рад.

Основними завданнями центрів є [8]:

- виявлення та облік сімей, дітей і молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, оцінка їхніх потреб. Соціальні послуги таким сім'ям, у тому числі сім'ям учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщеним особам: соціальний супровід, консультування, соціальна профілактика, кризове та екстрене втручання, представництво інтересів, посередництво. З цією метою служби для сім'ї, дітей та молоді укладають договори з підприємствами, установами та організаціями (у тому числі іноземними) для здійснення соціального супроводу таких сімей, залучають фахівців інших закладів, установ та організацій різних форм власності;
- соціальна і психологічна адаптація дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, підготовка до самостійного життя, організація наставництва для таких дітей; соціальне супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу, а також соціальний супровід дітей, які перебувають під опікою, піклуванням, — за поданням служби у справах дітей;

- контроль за цільовим використанням державної допомоги при народженні дитини;
- соціальний патронаж молодих осіб, які відбули покарання у формі обмеження або позбавлення волі на певний строк, а також звільнених від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом.

Якщо після закінчення навчального закладу випускник обере роботу у сфері соціального обслуговування і надання соціальних послуг населенню, полем його діяльності стане створення та розвиток мережі закладів, установ та служб з надання соціальних послуг пенсіонерам, інвалідам, сім'ям або особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги. Його обов'язки включатимуть питання щодо влаштування людей похилого віку, інвалідів, дітей-інвалідів до інтернатних установ системи соціального захисту населення, впровадження нових соціальних послуг, у тому числі платних, моніторинг дотримання стандартів і нормативів щодо рівня та якості соціальних послуг, що надаються за рахунок бюджетних коштів комунальними установами, закладами, службами та недержавними організаціями за соціальним замовленням, планування бюджетних капітальних вкладень на будівництво установ і закладів соціального захисту населення [5].

Йому потрібне буде вміння налагоджувати співпрацю з недержавними організаціями, службами та закладами, які надають соціальні послуги пенсіонерам, інвалідам, сім'ям або особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Позаяк робота у цій сфері соціального захисту передбачає постійну комунікацію з людьми, що перебувають у складних життєвих обставинах, обов'язок розглядати в установленому законодавством порядку звернення громадян, а також опрацьовувати запити і звернення народних депутатів України та депутатів відповідних місцевих рад з питань соціального забезпечення, освітня програма передбачає набуття компетенції встановлювати та підтримувати суспільні комунікації на підґрунті взаємної довіри та відповідно до етичних принципів і стандартів соціальної роботи, надавати психологічну підтримку й насажувати учасників процесу.

Відповідно до настанов МОН, студенти спеціальності «Соціальне забезпечення» від перших днів навчання почали ознайомлення не лише з теорією, а й з практичною стороною майбутньої професії. Начальник Управління соціального забезпечення Львівської міської ради, директор Центру надання послуг учасникам бойових дій (до речі, поки що єдиного в Україні), депутати Львівської міської ради на вступних заняттях підкреслили: управління соціального забезпечення є найбільшим у Львівській міській раді, бо немає сьогодні нічого потрібнішого, ніж реальне забезпечення для наших людей права на гідне життя. П'ятсот тисяч жителів Львова щороку одержують послуги цієї структури, яка супроводжує життя кожної людини буквально від народження і до останньої межі. Ця робота складна тим, що вона примушує

постійно стикатися з людською бідною, проблемними сторонами життя. Проте, окрім престижної праці, доброї фінансової мотивації фахівців, вона дає ні з чим не зрівнянне почуття, що ти робиш життя кращим, реально допомагаєш людям і своїй країні. Зустрічі з практичними працівниками, провідними фахівцями своєї спеціальності вже спонукали першокурсників до перших спроб соціального волонтерства, які в майбутньому стануть невід'ємною складовою навчально-виховного процесу.

Саме вивчення практичної діяльності структур соціального забезпечення є одним із найважливіших завдань насамперед професорсько-викладацького складу, який забезпечує підготовку студентів цієї спеціальності. І ще важливішим є розширення наукових досліджень з проблем соціальної політики Української держави, які здійснює в ДВНЗ «УБС» кафедра менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін Львівського навчально-наукового інституту, адже поєднання наукової роботи з навчальним процесом — наріжний принцип викладання в Університеті.

На нашу думку, ключові підходи до системних досліджень сфери соціального забезпечення в Україні мають урахувувати два принципові моменти.

— Ця сфера потребує глибокого, *усебічного реформування*, що передбачає розроблення компетентних науково обґрунтованих підходів і соціального та наукового діалогу. Як констатує Н. Мякушко, українська модель соціальної політики ще не пройшла трансформації від патерналістської моделі радянського зразка до формування ринкової моделі соціальної політики [9]. Перешкодами на шляху реформування є не лише рівень соціально-економічного розвитку країни, а й ментальність і культурні стереотипи, укорінені в суспільній свідомості.

— Політика, спрямована на підвищення добробуту населення і соціальне вирівнювання здійснюється за умов *обмеження ресурсів* до такого рівня, що це нерідко ставить під сумнів реалізацію соціальних прав громадян, безпосередньо гарантованих Конституцією України.

У світлі цих констатацій зрозуміло, що йдеться не просто про реформи тих чи інших структурних елементів багаторівневої системи соціального забезпечення в Україні, а про формування нової парадигми, в якій реалізація прав громадян на соціальний захист розглядається і реально працює як механізм консолідації суспільства, підтримання стійкості соціальної системи. Запорукою такої стійкості є дотримання принципів соціальної справедливості в аспектах добробуту громадян, рівня майнової диференціації та дискримінації, ступеня соціальної захищеності, доступу до соціальних послуг, суспільної довіри і свободи.

Серед широкого спектра завдань модернізації системи соціального забезпечення в Україні можна виділити низку першочергових проблем, що потребують осмислення на рівні фахового наукового дослідження (наш перелік, безперечно, містить лише «панорамний» огляд, він може і має бути продовжений). Можна стверджувати, що більшість дослідників акцентують

увагу на потребі реформування самої системи соціальних стандартів у різних сферах.

- Необхідна комплексна програма підтримки нової політики у сфері оплати праці, побудована на розвиненій системі багаторівневих, а не тільки мінімальних соціальних стандартів, усунення дискримінації в цій сфері (К. Ковязіна, С. Король, О. Малиновська).

Дослідники зазначають не лише найнижчий рівень зарплати українців серед країн європейського простору, а й той факт, що питома вага заробітної плати в загальних обсягах доходу населення України в цілому по країні становить близько 40 %, а в окремих регіонах ледь сягає 30-відсоткової позначки. Неспроможність системи зайнятості задовольнити потребу людей у самозабезпеченні на основному місці праці стає джерелом соціального напруження. Як зазначає Л. Яценко, за оцінками самопочуття населення України у сфері праці, здійсненими Інститутом соціології НАН України, частка працюючих, які повністю задоволені своєю роботою, 2016 року становила лише 11,4 %, а частка тих, які вважають, що характер їхньої роботи цілком відповідає їхньому професійно-кваліфікаційному рівню, — 38,5 % [10].

Це загострює соціальну проблему, що набрала загрозливих масштабів в останні роки, — трудову міграцію. Зокрема, її ускладнюють такі риси, як активізація участі молоді, фахівців у трудовій міграції, збільшення частки мігрантів, які працюють за кордоном без належних дозволів, перебувають у не врегульованому правовому становищі, трансформація частини тимчасової трудової міграції на постійну [11].

- Потребують наукового аналізу принципи соціального перерозподілу, вирівнювання балансу між забезпеченням найбільш нужденних на певному рівні гарантованого доходу і збереженням достатніх стимулів до самозабезпечення та високопродуктивної праці. Вони мають бути націлені, зокрема, на скорочення розриву в рівні матеріального забезпечення працюючих і непрацюючих членів суспільства (Д. Прокопій, О. Агарков).

Йдеться про формування соціального діалогу та інституційних механізмів узгодження фінансових можливостей держави та актуальних соціальних пріоритетів, у якому система трансфертної політики відповідає соціально консолідованій меті [12], упровадження прогресивної шкали оподаткування доходів для зниження соціальної нерівності [13].

- До актуальних проблем належить методика розрахунку прожиткового мінімуму, яка б гарантувала правильне визначення основних персональних і соціальних потреб у розрізі різних соціальних і демографічних груп населення (К. Ковязіна, М. Пірен, А. Ясенова); структури нормативів розрахунку прожиткового мінімуму для всіх категорій з урахуванням умов їх проживання (Д. Прокопій, К. Ковязіна).

Серед першочергових завдань у цій сфері дослідники вбачають потреби «позбутися неприйнятної практики “ручного” заниження фактичних соціальних

виплат задля потреб бюджету країни, ігноруючи головне призначення держави — забезпечення базових гарантій громадян», «упровадити законодавчо поняття “раціональний споживчий бюджет” і класифікацію соціальних нормативів за рівнем задоволення потреб: нормативи раціонального споживання та нормативи мінімального споживання» [14].

- Дослідники зазначають відсутність в Україні стратегії формування якісної зайнятості, метою якої має бути побудова нової моделі зайнятості (О. Коваль, Л. Ярова, В. Третяк, О. Малиновська).

Принциповими цілями соціальної політики в цій сфері фахівці вважають завершення процесу реформування Державної служби зайнятості на умовах ратифікованих конвенцій МОП; продовження і завершення формування у країні регулярної системи прогнозування зайнятості населення, формування та атестації кваліфікацій; системи наскрізної професійної орієнтації, яка охоплює процес становлення професійних здібностей, знань і вмінь із семи років протягом усього трудового життя; зменшення бідності, що потребує об'єктивної та всебічної наукової оцінки її поширення в українському суспільстві [15].

Національна доповідь про людський розвиток 2011 «Україна: на шляху до соціального залучення» орієнтує на реструктуризацію зайнятості в бік збільшення ролі високотехнологічних виробництв і наукоємних послуг, удосконалення системи послуг підтримки ринку праці, забезпечення доступності інформаційних ресурсів і комунікацій щодо кон'юнктури ринку праці, економічне стимулювання роботодавців до найму обмежено конкурентоспроможних осіб, запровадження прогресивної шкали оподаткування доходів для зниження соціальної нерівності [13].

Л. Яценко акцентує увагу на потребі розроблення комплексу заходів, що запобігають поширенню неформальної зайнятості, обсяги якої, за офіційними даними Державної служби статистики України, 2017 року становили 3,7 млн осіб (22,9 % до загальної кількості зайнятого населення) [10].

О. Малиновська вважає одним із першочергових завдань соціальної політики створення програми сприяння поверненню та реінтеграції трудових мігрантів із фокусом на вразливі категорії осіб, передусім у регіонах, звідки відбувається наймасовіша трудова міграція, передбачити в них комплекс заходів, спрямованих на заохочення створення мігрантами нових робочих місць з використанням зароблених за кордоном коштів [16].

- Удосконалення системи соціального страхування також має починатися з визначення її принципів засад (О. Коваль).

Як зазначає О. Коваль, «сьогодні в Україні відсутня національна доктрина соціального страхування, яка б науково обґрунтовувала можливості розвитку системи в органічній прив'язці до системи заробітної плати, податкової системи, стану та політики на ринку праці, демографічної ситуації та прогнозів» [17]. Дослідник констатує, що погляди експертної спільноти щодо шляхів, методів та механізмів удосконалення

системи соціального страхування мають надзвичайно широку розбіжність: від окремих точкових заходів аж до кардинальної зміни основних принципів і навіть поодиноких пропозицій узагалі скасувати соціальне страхування як таке.

- Реалізація пенсійної реформи також ставить низку концептуальних проблем, зокрема це створення інституційних компонентів функціонування системи II рівня — накопичувальної системи пенсійного страхування (О. Коваль).

Вирішальним чинником її успіху є довіра громадян. За даними з досліджень громадської думки 2010 USAID, право громадян перевести свої обов'язкові пенсійні заощадження з Накопичувального фонду до обраного ними недержавного пенсійного фонду позитивно оцінили 13 % респондентів, у тому числі: 18—36 років – 13 %, 37—59 років – 15 %, 60+ років – 12 % [18]. О. Коваль на цій підставі приходить до висновку, що українці масово не довіряють НПФ, тоді як Пенсійний фонд України має великий рівень довіри. Невдалий вибір схеми співвідношення Пенсійного фонду і системи II рівня «породжує низку невинуватених ризиків, нехтування якими є вкрай небезпечним. Держава залишиться з розгніваними вкладниками сам на сам, тоді як приватні фонди зникнуть без сліду і відповідальності» [19]. Слід зазначити, що коло наукових проблем, пов'язаних з довірою до фінансової системи та її стабільністю, є предметом багаторічних досліджень наукового колективу Університету банківської справи, і є всі підстави поширити поле їхньої діяльності на проблеми надійності недержавних пенсійних фондів та їх взаємодії з ПФУ.

- Серед чинників соціальної напруженості та проблематизації демографічної ситуації в Україні фахівці виділяють питання ринкової і соціальної доступності житла (Л. Якушенко).

Кожен громадянин України має право на житло, гарантоване Конституцією, і тим, хто потребує соціального захисту, держава гарантує забезпечення цього права. Проте, як зазначає Л. Якушенко, «сучасний стан житлової сфери України практично унеможливорює виконання цієї норми Конституції» [20]. Наукові рекомендації щодо глибокої структурної реформи у сфері житлової політики, спрямованої, з одного боку, на максимальну ринкову доступність житла для економічно активного населення, і, з другого, на державну підтримку соціально вразливої частини суспільства, є одним з імперативів реалізації конституційних прав українців на соціальний захист.

Висновки. Уже стислий огляд потенційних напрямів для застосування наукового потенціалу колективу Університету банківської справи до модернізації системи соціального забезпечення в Україні переконує в теоретичній і практичній значущості й гострій актуальності такої роботи. Тільки на основі глибокого розуміння проблем, процесів та механізмів сучасного стану і розвитку цієї системи ми можемо підготувати фахівців завтрашньої України, спроможних реально розв'язувати гострі соціальні колізії, накопичені за десятки попередніх років. Тому започаткування у ДВНЗ «Університет банківської справи» підготовки фахівців

спеціальності 232 «Соціальне забезпечення» потребує розгортання комплексу заходів методичного і наукового характеру:

- розроблення системи підвищення кваліфікації викладачів, задіяних у навчальному процесі з цієї спеціальності, в органах і закладах системи соціального забезпечення, урахувуючи, що специфіка нової спеціальності значною мірою виходить за рамки моделі фахівця, традиційної для ДВНЗ «УБС»;
- широкого залучення практичних фахівців до навчального процесу, починаючи з першого

року навчання; включення студентів у роботу громадських організацій та рухів соціального спрямування;

- суттєвого розширення тематики НДР професорсько-викладацького складу, зокрема Львівського інституту УБС, з урахуванням того факту, що проблематика соціального захисту і забезпечення відрізняється від наукових досліджень, традиційних для УБС, помітно нижчим ступенем розроблення рекомендацій щодо нової парадигми окреслених вище галузей соціальної політики в Україні.

Список використаних джерел

1. Інформація про стан розроблення стандартів вищої освіти освітнього рівня бакалавра (станом на кінець 2017 року) [Електронний ресурс] / МОН України. Інститут модернізації змісту освіти. — Режим доступу : <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjC57a-IP7dAhWyz4UKHRS7AjqQFjAAegQICRAB&url=https%3A%2F%2Fimzo.gov.ua%2Fosvita%2Fvyscha-osvita%2F1719-2%2F&usq=AOvVaw2Zpo0ifvqdllCm180vll2E>.
2. Стандарт вищої освіти з підготовки бакалаврів за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення» галузі знань 23 «Соціальна робота» (проект) [Електронний ресурс] / МОН України. Інститут модернізації змісту освіти. — Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti>.
3. Конституція України. Редакція від 30.09.2016 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 28. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Положення про Міністерство соціальної політики України. Редакція від 06.04.2018 : Постанова КМУ від 04.04.2018 № 239 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п>.
5. Положення про управління соціального захисту департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради та його структури [Електронний ресурс] : Рішення Львівської міської ради від 28.11.2016 № 1098. — Режим доступу : https://www8.city-adm.lviv.ua/pool/info/doclmr_1.nsf/6fe2c915759101d6422566a0003bb602/6ccf265e478fd8cdc225807a0053ac52?OpenDocument.
6. Освітня програма спеціальності 232 «Соціальне забезпечення» галузі знань 23 «Соціальна робота» / Львівський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи». — Київ, 2017.
7. Положення про державну службу зайнятості України : Наказ Міністерства соціальної політики України від 15.12.2016 № 1543 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1723-16>.
8. Візир В. М. Соціальний захист дітей: Регіональна стратегія Дніпропетровської облдержадміністрації [Електронний ресурс] / В. М. Візир, С. Г. Чернета. — Режим доступу : <http://227-68182ec10b5b3ca08326d575663df663захист%20дітей>.
9. Мякушко Н. Теоретико-методологічні засади соціальної політики в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / Н. Мякушко // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. — 2011. — № 4. — Режим доступу : http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=us_publication&group=4&us_publication=1731.
10. Яценко Л. Д. Сучасні імперативи розвитку соціально-трудової сфери в Україні [Електронний ресурс] / Л. Д. Яценко // Національний інститут стратегічних досліджень. — Київ, 2018. — Режим доступу : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiMu7qHi_7dAhUlyxoKHXXCz0QFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F3125%2F&usq=AOvVaw3H0I932EdgtxQfGBFJSj2Y.
11. Малиновська О. А. Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування [Електронний ресурс] / О. А. Малиновська // Національний інститут стратегічних досліджень. — Київ, 2018. — Режим доступу : <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwivseZ6if7dAhXEz4UKHUPICR0QFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F3126%2F&usq=AOvVaw2Lkk1eoy50tn7Llth6cKCj>.
12. Прокопій Д. А. Соціальні трансфери як чинники вирівнювання добробуту населення України [Електронний ресурс] / Д. А. Прокопій // Національний інститут стратегічних досліджень. — Київ, 2018. — Режим доступу : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjr9rOi_7dAhWizIUKHflmAlcQFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F2848%2F&usq=AOvVaw3n6yRAiyI88gXmvnfqG9NI.
13. Лібанова Е. Національна доповідь про людський розвиток 2011 «Україна: на шляху до соціального залучення» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://svitppt.com.ua/politika/ukraina-na-shlyahu-do-socialnogo-zaluchennya.html>.

14. Ковязіна К. О. Щодо удосконалення соціальних стандартів [Електронний ресурс] / К. О. Ковязіна // Національний інститут стратегічних досліджень. — Київ, 2018. — Режим доступу : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwikobGqi_7dAhXLzoUKHcexC-wQFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F2850%2F&usg=AOvVaw3QvGpULfkXDMV8BX6SxHAR.
15. Прокопій Д. А. Ефективні інструменти державної політики соціального вирівнювання добробуту населення в Україні в умовах обмеження ресурсів [Електронний ресурс] / Д. А. Прокопій // Національний інститут стратегічних досліджень. — Київ, 2018. — Режим доступу : <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiSuuDxp7dAhVS1xoKHYzWDjYQFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F2851%2F&usg=AOvVaw2GSTvHrHcy5CEBIA5x-kIS>.
16. Малиновська О. А. Політика повернення мігрантів на батьківщину та їхньої реінтеграції в суспільство як складова міграційної політики держави: міжнародний досвід та ситуація в Україні [Електронний ресурс] / О. А. Малиновська // Національний інститут стратегічних досліджень. — Київ, 2018. — Режим доступу : <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi989vVjf7dAhWoyYUKHayfBm8QFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F2538%2F&usg=AOvVaw3Raf6ndOGv5wbpRqNf8hcV>.
17. Коваль О. П. Щодо запровадження загальнообов'язкової державної накопичувальної системи : аналітична записка [Електронний ресурс] / О. П. Коваль // Національний інститут стратегічних досліджень. — Київ, 2018. — Режим доступу : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwui_YrNiv7dAhUPdxoKHes9DNsQFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F3061%2F&usg=AOvVaw0LLVZR_FafhAb8OpV6HfX.
18. Пенсійна реформа в Україні: дослідження суспільної думки 2010 [Електронний ресурс] / USAID, Проєкт розвитку ринків капіталу. — Київ, 2010. — 22 липня. — Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/1277/86_4.pdf.
19. Коваль О. П. Удосконалення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні [Електронний ресурс] / О. П. Коваль // Стратегічні пріоритети. — 2013. — № 3. — С. 51—58. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2013_3_9.
20. Якушенко Л. Удосконалення соціальної складової державної житлової політики [Електронний ресурс] / Л. Якушенко // Національний інститут стратегічних досліджень. — Київ, 2017. — Режим доступу : https://www.google.com/url?sa=t&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjo_5qijP7dAhVBUBoKHU4mDkEQFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F2863%2F&usg=AOvVaw3ed2WSvO6QxxgAJPtWDG-0.
21. Агарков О. Принципи соціальної справедливості як основа методології соціально-політичного маркетингу / О. Агарков // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. — 2011. — № 4. — С. 243—248.

References

1. MON Ukrainy. Instytut modernizatsii zmistu osvity. (n. d.). *Informatsiia pro stan rozroblennia standartiv vyshchoi osvity osvitnoho rivnia bakalavra (stanom na kinets 2017 roku) [Information on the state of development of higher education standards for the educational level of the bachelor (as of the end of 2017)]*. Retrieved from <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjC57a-lP7dAhWyz4UKHRS7AjqQFjAAegQICRAB&url=https%3A%2F%2Fimzo.gov.ua%2Fosvita%2Fvyscha-osvita%2F1719-2%2F&usg=AOvVaw2Zpo0ifvqdIlCm180vll2E> [in Ukrainian].
2. MON Ukrainy. Instytut modernizatsii zmistu osvity. (n. d.). *Standart vyshchoi osvity z pidhotovky bakalavriv za spetsialnistiu 232 «Sotsialne zabezpechennia» haluzi znan 23 «Sotsialna robota» (proekt) [The standard of higher education in bachelor's degree in specialty 232 «Social security» of the field of knowledge 23 «Social work» (project)]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti> [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada Ukrainy. (2016). *Konstytutsiia Ukrainy. Redaktsiia vid 30.09.2016 [The Constitution of Ukraine. Revision as of 09.30.2016]*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 82. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp> [in Ukrainian].
4. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2018). *Polozhennia pro Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Redaktsiia vid 06.04.2018: Postanova KMU vid 04.04.2018 № 239 [Regulation on the Ministry of Social Policy of Ukraine. Revision from 06.04.2018: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 04.04.2018 № 239]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-p> [in Ukrainian].
5. Lvivska miska rada. (2016). *Polozhennia pro upravlinnia sotsialnoho zakhystu departamentu humanitarnoi polityky Lvivskoi miskoi rady ta yoho struktury: Rishennia Lvivskoi miskoi rady vid 28.11.2016 № 1098 [Regulations on the management of social protection of the Department of Humanitarian Policy of the Lviv City Council and its structure: Decision of the Lviv City Council dated November 28, 2016, № 1098]*. Retrieved from https://www8.city-adm.lviv.ua/half/info/doclmr_1.nsf/6fe2c915759101d6422566a0003bb602/6ccf265e478fd8cdc225807a0053ac52?OpenDocument [in Ukrainian].
6. Lvivskiy navchalno-naukovyiy instytut Derzhavnogo vyshchoho navchalnoho zakladu «Universytet bankivskoi spravy». (2017). *Osvitnia prohrama spetsialnosti 232 «Sotsialne zabezpechennia» haluzi znan 23 «Sotsialna*

- robota» [Educational program of specialty 232 «Social security» of the field of knowledge 23 «Social work»]. Kyiv [in Ukrainian]*
7. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2016). *Polozhennia pro derzhavnu sluzhbu zainiatosti Ukrainy: Nakaz vid 15.12.2016 № 1543 [Regulation on the State Employment Service of Ukraine: Order dated 15.12.2016 № 1543]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1723-16> [in Ukrainian].
8. Vizyr, V. M., & Cherneta, S. H. (n. d.). *Sotsialnyi zakhyst ditei: Rehionalna stratehiia Dnipropetrovskoi obladerzhadministratsii [Social protection of children: Regional strategy of Dnipropetrovsk regional state administration]*. Retrieved from <http://227-68182ec10b5b3ca08326d575663df663ахист дітей> [in Ukrainian].
9. Miakushko, N. (2011). *Teoretyko-metodolohichni zasady sotsialnoi polityky v umovakh hlobalizatsii [Theoretical and methodological principles of social policy in the conditions of globalization]. Osvita rehionu: politolohiia, psykholohiia, komunikatsii — Education of the region: political science, psychology, communication, 4*. Retrieved from http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=us_publication&group=4&us_publication=1731 [in Ukrainian].
10. Yatsenko, L. D. (2018). Theoretical and methodological principles of social policy in the conditions of globalization [Education of the region: political science, psychology, communication]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen — National Institute for Strategic Studies*. Kyiv. Retrieved from https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiMu7qHi_7dAhUIyx oKHxQXCz0QFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F3125%2F&usg=AOvVaw3H0I932EdgtxQfGBFJSj2Y [in Ukrainian].
11. Malynovska, O. A. (2018). *Trudova mihratsiia hromadian Ukraina za kordon: vyklyky ta shliakhy reahuvannia [Labor Migration of Citizens of Ukraine Abroad: Challenges and Response Teams]*. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen — National Institute for Strategic Studies*. Kyiv. Retrieved from <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwivsez6if7dAhXEz4UKHUPICR0QFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F3126%2F&usg=AOvVaw2Lkk1eoy50tn7L Ith6cKCj> [in Ukrainian].
12. Prokopii, D. A. (2018). *Sotsialni transferty yak chynnyky vyrivniuvannia dobrobutu naselennia Ukrainy [Social transfers as factors of equalization of welfare of the population of Ukraine]*. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen — National Institute for Strategic Studies*. Kyiv. Retrieved from https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjrp9rOi_7dAhWizIUKHflmAlcQFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F2848%2F&usg=AOvVaw3n6yRAiYI88g XmvnfqG9NI [in Ukrainian].
13. Libanova E. (n. d.). *Natsionalna dopovid pro liudskiy rozvytok 2011 «Ukraina: na shliakhu do sotsialnoho zaluchennia» [National Human Development Report 2011 «Ukraine: Towards Social Inclusion»]*. Retrieved from <http://svitppt.com.ua/politika/ukraina-na-shlyahu-do-socialnogo-zaluchennya.html> [in Ukrainian].
14. Koviagina, K. O. (2018). *Shchodo udoskonalennia sotsialnykh standartiv [On the improvement of social standards]*. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen — National Institute for Strategic Studies*. Kyiv. Retrieved from https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwikobGqi_7dAhXLzoUKHcexC-wQFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F2850%2F&usg=AOvVaw3QvGpULfkXDMV8BX6SxHAR [in Ukrainian].
15. Prokopii, D. A. (2018). *Efektivni instrumenty derzhavnoi polityky sotsialnoho vyrivniuvannia dobrobutu naselennia v Ukraini v umovakh obmezhenia resursiv [Effective tools of the state policy of social equalization of the welfare of the population in Ukraine in the conditions of resource constraints]*. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen — National Institute for Strategic Studies*. Kyiv. Retrieved from <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiSuuDxp7dAhVS1xoKHYzWDjYQFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F2851%2F&usg=AOvVaw2GSTvHrHcy5CEBLA5x-kIS> [in Ukrainian].
16. Malynovska, O. A. (2018). *Polityka povernennia mihrantiv na batkivshchynu ta yikhnoi reintehratsii v suspilstvo yak skladova mihratsiinoi polityky derzhavy: mizhnarodnyi dosvid ta sytuatsiia v Ukraini [The policy of returning migrants to their homeland and their reintegration into society as an integral part of the country's migration policy: international experience and the situation in Ukraine]*. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen — National Institute for Strategic Studies*. Kyiv. Retrieved from <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi989vVjf7dAhWoyYUKHayfBm8QFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F2538%2F&usg=AOvVaw3Raf6ndOGv5wbpRqNf8hcV> [in Ukrainian].
17. Koval, O. P. (2018). *Shchodo zaprovadzhennia zahalnooboviazkovo derzhavnoi nakopychuvalnoi systemy [On the introduction of a compulsory state accumulation system]*. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen — National Institute for Strategic Studies*. Kyiv. Retrieved from https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiiu_YrNiv7dAhUPdxoKHes9DNsQFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F3061%2F&usg=AOvVaw0LLVZR_FAfAb8OpV6HfX [in Ukrainian].

18. USAID, Proekt rozvytku rynkiv kapitalu. (2010, July 22). *Pensiina reforma v Ukraini: doslidzhennia suspilnoi dumky 2010 [Pension Reform in Ukraine: A Public Opinion Survey 2010]*. Kyiv. Retrieved from http://www.uaib.com.ua/files/articles/1277/86_4.pdf [in Ukrainian].
19. Koval, O. P. (2013). Udokonalennia systemy zahalnooboviazkovoho derzhavnoho sotsialnoho strakhuvannia v Ukraini [Improvement of the system of compulsory state social insurance in Ukraine]. *Stratehichni priorytety — Strategic priorities*, 3, 51—58. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2013_3_9 [in Ukrainian].
20. Yakushenko, L. (2017). Udokonalennia sotsialnoi skladovoi derzhavnoi zhytlovoi polityky [Improving the social component of the state housing policy]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen — National Institute for Strategic Studies*. Kyiv. Retrieved from https://www.google.com/url?sa=t&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjo_5qijP7dAhVBUBoKHU4mDkEQFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.niss.gov.ua%2Farticles%2F2863%2F&usg=AOvVaw3ed2WSvO6QxxgAJPtWDG-0 [in Ukrainian].
21. Aharkov, O. (2011). Pryntsyp sotsialnoi spravedlyvosti yak osnova metodolohii sotsialno-politychnoho marketynhu [The principle of social justice as the basis of the methodology of socio-political marketing]. *Osvita rehionu: politolohiia, psykholohiia, komunikatsii — Education of the region: political science, psychology, communication*, 4, 243—248 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ

Березинець Анастасія Володимирівна,
аспірант кафедри економіки та менеджменту
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: anastasiaberezynets@gmail.com

Анотація. Розглянуто проблему розвитку соціально-економічної концептуалізації соціальних інститутів, яким належить важлива роль у забезпеченні та підтримці функціональності суспільства як соціальної системи. Суспільство формується із системи соціальних інститутів і являє собою складну сукупність економічних, політичних, правових, духовних відносин, що забезпечують його цілісність як соціальної системи.

Інституційні зміни, якими характеризується сучасне українське суспільство, впливають на процеси і, відповідно, соціальну трансформацію політики, формування нових соціальних груп, соціальної стратифікації тощо. Генезис, сутність і функціональність соціальних інститутів потребують усебічного економічного і наукового осмислення з метою пошуку принципово нових ідей, підходів і напрямів, орієнтованих на відкриття нових перспектив та механізмів інституційної еволюції сучасних суспільств. Дослідження обумовлене необхідністю теоретико-прикладного обґрунтування нового суб'єктного складу і мережевої взаємодії соціальних інститутів. Науково-практична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні становлення і розвитку сучасних інститутів та утвердження нового формату їх взаємодії в рамках нової економіки.

Проаналізовано основні підходи до розуміння сутності і поняття соціальних інститутів та історії їх формування, коротко надано характеристику основних рис, притаманних соціальним інститутам як таким. Досліджено проблему вивчення соціальних інститутів, яка бере свій початок ще з періоду становлення та інституціоналізації соціології як науки. Визначено наявність концептуальних проблемних питань у формулюванні визначення поняття та функціонування соціальних інститутів.

Ключові слова: соціальний інститут, інституціоналізація, соціальна система, соціальна структура, норма, цінність, соціальні зв'язки.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 14.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE STUDY OF SOCIAL INSTITUTIONS

Berezynets Anastasia,
Ph. D. student of the Department economics and Management,
Institute of Banking Technology and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: anastasiaberezynets@gmail.com

Annotation. The article deals with the problem of the development of social and economic conceptualization of social institutions, which plays an important role in ensuring and maintaining the functionality of society as a social system. Society is formed from the system of social institutions and is a complex set of economic, political, legal, spiritual relations, ensuring its integrity as a social system.

Institutional changes that are characterized by modern Ukrainian society influence processes and, accordingly, social transformation of politics, formation of new social groups, social stratification, etc. The genesis, the essence and function of social institutions require a comprehensive economic and scientific reflection in order to find fundamentally new ideas, approaches and directions aimed at opening new perspectives and mechanisms of institutional evolution of modern societies. The research is due to the necessity of theoretical and applied rationale for the new subjective structure and network interaction of social institutions. The scientific and practical significance of the research is to substantiate the formation and development of modern institutions and to establish a new format for their interaction within the framework of a new economy.

The author analyzes the main approaches to understanding the essence and concept of social institutions and the history of their formation, briefly describes the main features inherent in social institutes as such. The problem of studying social institutes, which originates from the period of formation and institutionalization of sociology as a science, is investigated. The presence of conceptual problem issues in formulating the definition of the concept and functioning of social institutions is determined.

Keywords: social institution, institutionalization, social system, social structure, norm, value, social ties.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 14.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ

Березинец Анастасия Владимировна,
аспирант кафедры экономики и менеджмента
Института банковских технологий и бизнеса
ГБУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: anastasiaberezynets@gmail.com

Аннотация. Рассмотрена проблема развития социально-экономической концептуализации социальных институтов, которым принадлежит важная роль в обеспечении и поддержке функциональности общества как социальной системы. Общество формируется из системы социальных институтов и представляет собой сложную совокупность экономических, политических, правовых, духовных отношений, обеспечивающих его целостность как социальной системы.

Институциональные изменения, которыми характеризуется современное украинское общество, влияют на процессы и соответственно социальную трансформацию политики, формирование новых социальных групп, социальной стратификации и тому подобное. Генезис, сущность и функциональность социальных институтов требуют всестороннего экономического и научного осмысления с целью поиска принципиально новых идей, подходов и направлений, ориентированных на открытие новых перспектив и механизмов институциональной эволюции современных обществ. Исследование обусловлено необходимостью теоретико-прикладного обоснования нового субъектного состава и сетевого взаимодействия социальных институтов. Научно-практическая значимость исследования заключается в обосновании становления и развития современных институтов и утверждения нового формата их взаимодействия в рамках новой экономики.

Проанализированы основные подходы к пониманию сущности и понятия социальных институтов и истории их формирования, кратко дана характеристика основных черт, присущих социальным институтам как таковым. Исследована проблема изучения социальных институтов, которая берет свое начало еще с периода становления и институционализации социологии как науки. Определено наличие концептуальных проблемных вопросов в формулировке определения понятия и функционирования социальных институтов.

Ключевые слова: социальный институт, институционализация, социальная система, социальная структура, норма, ценность, социальные связи.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 14.

Вступ. Важлива роль у забезпеченні та підтримці функціональності суспільства як соціальної системи належить соціальним інститутам. У зв'язку з постійними змінами соціальний інститут забезпечує суспільство основними навичками та установками, визначає конкретні норми, устанавлюючи свої суспільні рамки.

Інституційні зміни, якими характеризується сучасне українське суспільство, впливають на процеси і, відповідно, соціальну трансформацію політики, формування нових соціальних груп, соціальної стратифікації тощо. Генезис, сутність і функціональність соціальних інститутів потребують усебічного економічного і наукового осмислення з метою пошуку принципово нових ідей, підходів і напрямів, орієнтованих на відкриття нових перспектив та механізмів інституційної еволюції сучасних суспільств.

Вважається, що вперше поняття «інститут» у соціальних науках почав використовувати італійський філософ та історик Дж. Віко, який написав декілька робіт, присвячених дослідженням громадянських інститутів. Інституціональний підхід до вивчення соціальних явищ бере початок з філософії позитивного методу видатного французького науковця О. Конта і в подальшому дістав продовження у працях широкого кола представників світової соціально-економічної науки: П. Блау, М. Вебера, Ю. Габермаса, У. Гамільтона, Е. Дюркгейма, Дж. Ламберга, С. Ліпсета, Н. Лумана, К. Маркса, Р. Мертона, Д. Норта, І. Міллза, Т. Парсон-

са, П. Рікера, Н. Смелзера, Г. Спенсера, Л. Уорда, Дж. Хоманса і багатьох інших.

Постановка завдання. Основною метою статті є комплексний соціально-економічний аналіз основних теоретико-методологічних підходів дослідження соціальних інститутів.

Результати дослідження. Соціальний інститут — це організована система зв'язків і соціальних норм, правил, що об'єднує найбільш значимі суспільні цінності і процедури, які задовольняють основні потреби суспільства. У такому варіанті суспільні цінності тут розуміються як ідеї та завдання, суспільні процедури — стандартизовані зразки поведінки у групових процесах, а система соціальних зв'язків — набір ролей і статусів, завдяки яким ця поведінка здійснюється й утримується в певних межах [1, с. 121—177]. Соціальні інститути виконують у суспільстві роль «стабілізатора» суспільних відносин, регулюючи, стандартизуючи поведінку своїх членів.

Розробка поняття «соціальний інститут» бере початок у працях А. Гелена (філософія інститутів), К. Касторіадіса — у межах концепту «експліцитної уяви», Е. Макінтайра — у зв'язку з практикою. Своєрідну інтерпретацію соціального інституту пропонує М. Бубер у площині дистанції між «Я» і «Воно», тобто дистанції між почуттям (внутрішнім) та інститутом (зовнішнім). Тобто інститути — це зовнішня сфера, де людина переслідує різноманітні цілі, працює, укладає угоди, здійснює вплив, стає підприємцем, конкурує

з іншими, організує, веде господарство, служить, проповідує. «Воно» — це в певний спосіб упорядкована й більш-менш узгоджена структура, де справи йдуть своєю чергою завдяки різнобічним зусиллям людських м'язів і мозку. Концепція соціального інституту М. Бубера багато в чому спирається на розрізнення Ф. Тьонісом у контексті формальної соціології спільноти і суспільства. Сутність спільноти — це реальне й органічне життя на засадах ознак крові та духу, спорідненості й сусідства. На противагу цьому суспільство є механічним агрегатом і артефактом, що розвивається у процесі раціоналізації соціальних зв'язків. У цьому розумінні суспільство являє собою своєрідний конгломерат індивідуальних волей, об'єднаних на підставі конвенції й природного права [2, с. 12—13]. Такі погляди щодо вивчення поняття соціального інституту є досить популярними в соціально-філософській думці, але не розкривають повністю його сутності.

Загалом, проблема вивчення соціальних інститутів бере свій початок ще з періоду становлення та інституціоналізації соціології як науки. Так, ще у працях О. Конта, Г. Спенсера і Е. Дюркгейма піднімається питання вивчення соціальних інститутів і займає провідні позиції, адже вони пояснюють певні аспекти розвитку людського суспільства. Е. Дюркгейм пов'язував природу соціальних інститутів із визначенням суспільства як цілісності. Суспільство, на його думку, є органічною цілісністю, що складається з окремих груп та інститутів, кожний з яких відіграє свою функціональну роль [3, с. 546—550]. Г. Спенсер вважав, що соціальні інститути («інституції») є певними складниками каркаса соціуму і виникають у результаті процесу диференціації суспільства. Розвиток регулятивної системи суспільства він поєднував із розвитком соціальних інститутів [4, с. 94]. Вивчаючи соціальні інститути, Г. Спенсер підкреслював непередбачуваність наслідків діяльності людини, показуючи, що вони є не результатом цілеспрямованих намірів та мотивацій суб'єкта, а виникають унаслідок функціональних і структурних потреб, тобто «визначають умови, а не наміри». Г. Спенсер закликає розглядати інститути з урахуванням подвійного аспекту їхнього еволюційного етапу і функцій, які вони підтримують на цій стадії.

Саме поняття «соціальний інститут» увів до наукового вжитку Т. Веблен, який, на відміну від Г. Спенсера, мав власні погляди щодо сутності соціального інституту. Т. Веблен називав інститутами звички та стереотипи мислення і поведінки, що поділяються великою кількістю членів суспільства. Таке розуміння соціального інституту належить до наукового арсеналу «старого, або традиційного», інституціоналізму [5, с. 50]. Так сформувалося два підходи у вивченні соціальних інститутів: у першому, представником якого є Г. Спенсер, робиться акцент на функціональності соціального інституту; у другому, представником якого є Т. Веблен, акцентується увага на нормативності соціальних інститутів. Відтак на початку XIX століття починає формуватися інституціоналізм як принцип наукового дослідження.

Згодом, на противагу «економічному» обґрунтуванню виникнення інститутів, до цього поняття залучаються, зокрема, М. Вебером і К. Марксом, елементи

«штучності», або соціальної інженерії. Інститути починають розглядати як конструкти, що склалися в результаті послідовно проведеної людьми об'єктивації реальності. М. Вебер розглядає соціальний інститут як специфічний тип спільноти, відрізняючи його як від цільової спілки, так і від аморфного товариства. Від перших інститути відрізняються підставами зарахування до них, а від других — раціональним порядком. Іншими словами, якщо цільові спілки засновуються на принципі добровільного вступу, то до інституту індивіди зараховуються на основі суто об'єктивних даних, незалежно від їхніх бажань; якщо аморфні товариства засновуються на згоді індивідів, свідомо відмовляючись від раціонального порядку, то головним чинником інституціональної поведінки постають раціональні настанови, створені самими людьми [2, с. 13]. У межах будь-якого соціального інституту поведінка індивіда регулюється відповідно до норм, правил і стандартів, що відповідають його діяльності та економічним потребам суспільства, які він задовольняє.

Важливе місце в розвитку концепції соціального інституту займає структурно-функціональна теорія Т. Парсонса. Він розглядає суспільство як систему соціальних відносин і соціальних інститутів. Останні являють собою специфічні вузли, чи скріплення, соціальних відносин і як такі становлять статусно-рольову структуру суспільства. У межах теорії соціальної дії інститутам відводиться важлива функція забезпечення соціального порядку та інтеграції суспільства. Як частина соціальної структури, яка виступає як її нормативна модель, інститути впорядковують і спрямовують соціальні дії на певні зразки, що в даному суспільстві слід вважати належним, законним або таким, що становить очікуваний образ дії чи соціальної взаємодії [2, с. 14]. Крім цього, Т. Парсонс, наприклад, вбачав у них сукупність специфічних нормативних комплексів, задіяних у процесі регуляції статусно-рольової поведінки індивідів [6, с. 318]. Загалом у теорії соціальних інститутів Т. Парсонса міститься два компоненти: функціонально-рольовий і ціннісно-нормативний. Функціональний аспект у розумінні соціальних інститутів розвиває Н. Луман. У поняттєвих межах теорії систем, на його думку, інститути виконують функцію розвантаження і водночас стабілізації очікувань поведінки й очікування очікувань індивідів. Що ж до нормативістського підходу, тут соціальні інститути тлумачаться як системи правил, кодів, смислів. Цей підхід представлений у сучасній політичній економіці Заходу у працях Дж. Роулз у теорії справедливості, П. Рікера — у феноменології самостійності, Ю. Габермаса — у комунікативній теорії [2, с. 14]. І це ще далеко не повний перелік поглядів у соціально-філософській думці щодо сутності й функціональності соціальних інститутів.

П. Сорокін, досліджуючи соціальні інститути, класифікує їх, аналізує їхні функції в системі соціальної взаємодії суспільства та пояснює соціальні інститути як механізми соціального тестування, селекції і розподілу індивідів у суспільстві [7, с. 405—420], що є вагомим внеском у світову наукову думку.

Перша половина XX століття стала часом надзвичайного поширення інституціонального підходу

в англо-американській науці, наслідком чого була поява цілої низки досліджень, серед яких: «Соціальні інститути» Дж. Хертзлера (1929 р.) і його ж праця «Американські соціальні інститути» (1961 р.); «Інститути» У. Гамільтона (1932 р.), «Сучасні американські інститути» Ф. Чепіна (1935 р.), «Соціальні інститути» Л. Балларда (1936 р.), «Соціальні інститути» Г. Барнза (1942 р.), «Головні соціальні інститути» К. Панунзіо (1946 р.), «Інститути суспільства» Дж. Фейблмана (1956 р.) [8, с. 295]. Дослідники, розкриваючи зазначені поняття, розуміли під інститутами (насамперед — соціальними) досить розмаїте коло речей: форми мислення, що встановилися [9, с. 126]; вербальні символи, за допомогою яких можна описати групу соціальних звичаїв, що набули поширення і стали незмінними; ідеї; моделі настанов поведінки членів групи; зразки стандартизованих очікувань, які управляють поведінкою індивідів та соціальними відносинами [10, с. 110]. Згодом М. Дюверже висловив думку, що поняття «соціальний інститут» можна було б резервувати для позначення сукупності ідей, вірувань, звичаїв, які становлять упорядковану й організовану цілісність [11, с. 311]. Такі погляди досить вичерпно розкривали сутність соціальних інститутів, що викликало інтерес у світовій соціально-філософській думці.

Попри дослідницькі успіхи інституціоналістів, із початком 1950-х років інтерес до вивчення інститутів почав слабнути. І тільки в середині 1980-х років відбулося своєрідне «нове відкриття» політичних інститутів. Постав «новий інституціоналізм». Відтоді, а особливо нині, соціальним інститутам, за твердженням Р. Гудіна і Х.-Д. Клінгемана, зокрема, їх сутності, виявляють функції тощо, науковці приділяють значну увагу.

Наслідком праці дослідників-неоінституціоналістів, серед яких Дж. Г. Марч, Дж. П. Олсен, Д. Норт, Р. Патнем, К. Шепслі, Д. Найт, Е. Остром, О. Уільямсон, Дж. Ходжсон, стало те, що в межах неоінституційного підходу склалося кілька наукових напрямів: історичний, соціологічний, з позиції теорії раціонального вибору (в економічній і політичній науках). Між ними існують певні розбіжності, кожний із напрямів має свої недоліки, але всі вони є взаємодоповнюваними.

Неоінституціоналізм спирається на принцип «методологічного індивідуалізму», що визнає реально діючими учасниками соціального процесу саме індивідів, а не групи та організації. Згідно з цим принципом, колективні спільності (наприклад, фірми чи держава) не можуть існувати як самостійна складова окремо від своїх членів, а тому повинні розглядатися й пояснюватися з погляду цілеспрямованої індивідуальної поведінки [1, с. 55].

Узагальнений варіант нової інституціональної теорії був розроблений у серії досліджень Д. Норта, в яких провідною є концепція інститутів та інституціональної динаміки, що претендує на пояснення найзагальніших закономірностей розвитку людського суспільства. Серед основних складових соціальних інститутів Д. Норт виділяє такі: неформальні обмеження (традиції, звичаї, соціальні умовності); формальні правила (конституції, закони, адміністративні акти); механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (суди, поліція і т. ін.) [1, с. 67]. Значну увагу

у своїх дослідженнях Д. Норт приділяє також формальним і неформальним соціальним інститутам. На його думку, неформальні інститути складаються спонтанно, без будь-якого свідомого замислу, як побічний результат взаємодії багатьох людей, що переслідують власні інтереси. Значне пояснення в цей процес внесла теорія ігор, що набула широкого застосування в неоінституціональних дослідженнях. Формальні інститути та механізми їх захисту встановлюються і підтримуються свідомо, найчастіше — силою держави. Формальні правила припускають різку миттєву ломку (в періоди революцій), тоді як неформальні змінюються поступово [7, с. 122] і мають переважно еволюційний характер, що значно пом'якшує суспільне сприйняття.

Цікавими й вагомими щодо виявлення сутності та виникнення соціальних інститутів є погляди представників соціології знання. Так, П. Бергер і Т. Лукман пояснюють виникнення соціального інституту механізмом габітуалізації, тобто узвичаєння, що супроводжує будь-яку людську діяльність. Габітуалізація звільняє індивіда від здійснення вибору в знайомих, типових ситуаціях, спрощуючи їх шляхом стандартизації. У цьому розумінні соціальний інститут — це будь-яка типізація людського досвіду. Основну сутність останньої становить взаємна типізація узвичаєних дій індивідів, що лише свідчить про соціальне врегулювання певного фрагмента людської діяльності [2, с. 15].

Загалом же можна зазначити, що, попри більш ніж столітню історію інституціональної теорії, у вітчизняній і зарубіжній літературі не склалося однозначного розуміння такого поняття, як «соціальний інститут». Узагальнюючи підходи різних течій і шкіл інституціоналізму до визначення цього поняття, можна визначити такі напрями розуміння сутності інституту: «обмежувальний» і «розширювальний». Прибічники «обмежувального» підходу схильні трактувати соціальний інститут як функціональні органи суспільства, такі як держава, судова система, система самоуправління і т. ін., а також як систему формальних юридичних норм. Прибічники «розширювального» підходу розуміють соціальний інститут і як сукупність формальних і неформальних норм, цінностей, правил, що фактично діють у суспільстві і прийнятні для більшості його членів як керівництво до дії.

Значна увага в дослідженнях проблеми соціальних інститутів приділяється вивченню й аналізу їхніх функцій, а також впливу соціальних інститутів суспільства на соціальні риси особистості, особливо в добу дезінтеграції і радикальної трансформації суспільних процесів [5, с. 11]. Так, у радянській і зарубіжній соціально-економічній науці набув поширення підхід до визначення соціальних інститутів за сферами життя суспільства (політичного, економічного, духовного). Ця класифікація соціальних інститутів властива таким зарубіжним ученим, як: Е. Дюркгейм, у концепції якого за соціальні інститути приймаються держава, сім'я, мистецтво, релігія, мораль; Т. Веблен — держава, сім'я, право і приватна власність; Р. Мілс — корпорації, армія, держава; Н. Смелзер — сім'я, мораль, право, економічна система, освіта. Так, на думку А. М. Колота, соціальний інститут — це певним чином організована, стандартизована й узгоджена форма

суспільних відносин, орієнтована на задоволення соціально значимих потреб. Але така класифікація здійснюється, здебільшого, у контексті загальних процесів інституціоналізації суспільства, що дає змогу пояснити правомірність таких підходів. Загальним майже для всіх названих підходів до вивчення соціальних інститутів вважається функціональна їхня здатність налагоджувати суспільне життя і соціальний порядок шляхом узгодження, об'єднання, організації та інтеграції намірів і поведінки соціальних суб'єктів, структурних і функціональних компонентів суспільної системи [12, с. 12]. Таким чином, функціональним є той соціальний інститут, що регулює життєдіяльність членів суспільства і здатен задовольняти найважливіші їхні потреби.

Надаючи стійкості і певності діяльності соціальних спільностей, соціальні інститути інтегрують їх, надають їхній взаємодії цілісного характеру. Соціальний інститут — різновид особливих соціальних зв'язків, тобто зв'язків, що забезпечують цілісність; своєрідна форма людської діяльності, що ґрунтується на чітко розробленій ідеології, системі правил і норм, а також розвиненому соціальному контролю за їх виконанням. Успішне функціонування соціальних інститутів пов'язано з наявністю в рамках інституту цілісної системи стандартів конкретних членів суспільства в типових ситуаціях. Ці стандарти поведінки є нормативно врегульованими: вони закріплені нормами права та іншими соціальними нормами. У ході практики виникають певні види соціальної активності, причому правові та соціальні норми, що регулюють цю діяльність, концентруються в певну легітимізовану і санкціоновану систему, що забезпечує в подальшому цей вид соціальної діяльності. Саме такою системою і виступають соціальні інститути [13, с. 993]. Інституціональні норми, правила, зразки поведінки є важливим механізмом у суспільній діяльності та взаємодії.

Висновки. У зв'язку з необхідністю дослідження історії розвитку та об'єктивації соціальних інститутів актуальною стає розробка спеціальних механізмів соціального контролю. Відхилення від інституціонально «запрограмованого» зразка поведінки стає вірогідним, як тільки інститути стають реаліями, що відірвані від початкових конкретних соціальних процесів, у контексті яких вони виникають. Тобто поведінка індивіда з більш високою вірогідністю буде відхилятися від тих програм, що встановлені для нього іншими, аніж від тих, які він сам для себе встановлює. Перед новим поколінням постає проблема виконання наявних правил, і для його включення в інституціональний порядок у процесі соціалізації необхідною умовою є введення санкцій. Інститути повинні закріплювати свою владу над індивідом (що вони, власне, і роблять) незалежно від тих суб'єктивних значень, яких він може надавати кожній конкретній ситуації. Пріоритет інституціональних визначень ситуації повинен постійно зберігатися і підтримуватися над спробами індивіда інтерпретувати їх наново, по-своєму. Що більше поведінка індивіда є інституціоналізованою, то більше вона є передбачуваною, отже, і контрольованою [14, с. 105]. Інституціоналізована поведінка членів суспільства — основа його ефективного розвитку і функціонування.

Проведений аналіз використання поняття «соціальний інститут» різними дослідниками показує, що в це поняття вони вкладають різний зміст. На нашу думку, виходячи із зазначеного вище, під поняттям «соціальний інститут» будемо розуміти організовану систему соціальних зв'язків і відносин, норм і правил, функціональність якої покликана регулювати життєдіяльність членів суспільства та задовольняти їхні найважливіші потреби. Соціальні інститути мають історичне походження і перебувають у стані постійних змін та розвитку, вони є фундаментом, на якому тримається все суспільство.

Список використаної літератури

1. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюби. — Київ : Основи, 2000. — 198 с.
2. Тур М. Г. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів / М. Г. Тур. — Київ : ПАРАПАН, 2006. — 396 с.
3. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм. — Москва : Наука, 1991. — 574 с.
4. Спенсер Г. Основания социологии : [в 2-х т.] : пер. с англ. / Г. Спенсер. — Санкт-Петербург : Изд. И. И. Билибина, 1876. — 897 с.
5. Воронцов А. В. История социологии. XIX — начало XX века : в 2 ч. / А. В. Воронцов. — Москва : Гуманитарный издательский центр «ВЛАДОС», 2005. — 423 с.
6. Бержель Ж. Л. Общая теория права / Ж. Л. Бержель ; под ред. В. И. Даниленко ; пер. с франц. Г. В. Чуршук. — Москва : NOTA BENE, 2000. — 575с.
7. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; пер. с англ. А. Н. Нестеренко. — Москва : Фонд экономической книги «Начала», 1997. — 180 с.
8. Громов И. А. Западная социология / И. А. Громов. — Санкт-Петербург : Изд-во ДНК, 2003. — 559 с.
9. Cooley Ch. H. Social Organization. A Study of the Large Mind / Ch. H. Cooley. — New York, 1929. — P. 313.
10. Щепаньский Я. Элементарные понятия социологии / Я. Щепаньский ; общ. ред. и послесл. А. М. Румянцев. — Москва : Прогресс, 1969. — 240 с.
11. История социологии в Западной Европе и США / [отв. ред. Г. В. Осипов]. — Москва : Изд-во НОРМА, 2001. — 576 с.
12. Войтович С. О. Соціальні інститути суспільства: рід, влада, власність / С. О. Войтович. — Київ : НАН України, Інститут соціології, 1998. — 120 с.

13. Социология : [Энциклопедия / сост.: А. А. Грицанов и др.]. — Минск : Книжный Дом, 2003. — 1312 с.
14. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман ; [пер. с англ. Е. Руткевич]. — Москва : «Медиум», 1995. — 323 с.

References

1. Nort, D. (2000). *Instytutsi, instytutsiyna zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, Institutional Change and the Functioning of the Economy]*. (I. Dziuba, Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
2. Tur, M. H. (2006). *Neklasychni modeli lehitymatsii sotsialnykh instytutiv [Nonclassical Models of Legitimation of Social Institutions]*. Kyiv: PARAPAN [in Ukrainian].
3. Djurkgejm, Je. O. (1991). *Razdelenii obshhestvennogo truda. Metod sociologii [About the division of social labor. Method of sociology]*. Moscow: Nauka [in Russian].
4. Spenser, G. (1876). *Osnovaniya sociologii [The foundations of sociology]*. (G. Spencer, Trans.). Sankt-Peterburg: Izd. I. I. Bilibina [in Russian].
5. Voroncov, A. V. (2005). *Istorija sociologii. XIX — nachalo XX veka [The history of sociology. XIX — beginning of the XX century]*. Moscow: Gumanitarnyj izdatelskij centr «VLADOS» [in Russian].
6. Berzhel, Zh. L. (2000). *Obshhaya teoriya prava [General Theory of Law]*. V. I. Danilenko & G. V. Churshukova (Eds.). Moscow: NOTA BENE [in Russian].
7. Nort, D. (1997). *Instituty, institucionalnye izmeneniya i funkcionirovanie jekonomiki [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy]*. (A. N. Nesterenko, Trans.). Moscow: Fond jekonomicheskoy knigi «Nachala» [in Russian].
8. Gromov, I. A. (2003). *Zapadnaya sociologiya [Western sociology]*. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo DNK [in Russian].
9. Cooley, Ch. H. (1929). *Social Organization. A Study of the Great Mind*. New York [in English].
10. Shhepanskiy, Ja. (1969). *Jelementarnye ponjatiya sociologii [Elementary notions of sociology]*. A. M. Rumyantsev (Ed.). (M. M. Gurenko, Trans.). Moscow: Progress [in Russian].
11. Osipov, G. V. (Eds.). (2001). *Istorija sociologii v Zapadnoj Evrope i SShA [The history of sociology in Western Europe and the United States]*. Moscow: Izdatelstvo NORMA [in Russian].
12. Vojtovych, S. O. (1998). *Sotsialni instytuty suspilstva: rid, vlada, vlasnist [Social Institutions of Society: Genus, Power, Property]*. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut sotsiologii [in Ukrainian].
13. Gricanov, A. A. (2003). *Sociologiya: Enciklopediya [Sociology: Encyclopedia]*. Minsk: Knizhnyj Dom [in Russian].
14. Berger, P., & Lukman, T. (1995). *Socialnoe konstruirovaniye realnosti. Traktat po sociologii znaniya [Social Constructing of Reality. The Treatise on Sociology of Knowledge]*. (E. Rutkevich, Trans.). Moscow: «Medium» [in Russian].

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ! ЗАПРОШУЄМО ВАС І ВАШИХ КОЛЕГ ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

ДВНЗ «Університет банківської справи» видає збірник наукових праць «Вісник Університету банківської справи» (сайт збірника: visnuk.ubsnbu.edu.ua). Вісник входить до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук [Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.03.2017 № 374 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 28 лютого 2017 року» (Додаток 8)].

У Віснику висвітлюються тенденції та напрями розвитку фінансово-економічної науки, фінансових систем, результати аналізу особливостей функціонування банківської системи України і зарубіжних країн.

Мови публікації: українська, англійська або російська. Періодичність видання – три номери на рік.

Тематичні рубрики збірника:

- *Теоретичні засади та макроекономічні аспекти розвитку фінансових систем;*
- *Проблеми і перспективи розвитку банків та небанківських фінансових установ у сучасних умовах;*
- *Проблеми обліку, аналізу і аудиту;*
- *Економіко-математичне моделювання та інформаційні технології;*
- *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку фінансово-економічних систем.*

Вісник розрахований на науковців, працівників НБУ, комерційних банків, підприємств та фінансових установ, студентів.

«Вісник Університету банківської справи» представлено у міжнародних інформаційних та наукометричних базах даних: Ulrich's Periodicals Directory (США), ResearchBib (Японія), Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, міжнародній пошуковій системі Google Scholar та в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова».

До публікації приймаємо статті, які відповідають таким вимогам

1. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.
2. Стаття має бути написана українською, англійською або російською мовами, ретельно вичитана автором, відповідати тематичному спрямуванню збірника наукових праць і включати всі структурні елементи (з дотриманням вказаної послідовності) відповідно до п. 3 Постанови ВАК України від 15.01.2003 № 7-05/1, а саме:
 - на першій сторінці зліва — індекс Універсальної десятикової класифікації (УДК), що розміщується на початку статті;
 - посередині – назва статті;
 - метадані (інформація про автора (ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно українською, англійською і російською мовами та включають:
 - відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи або навчання, e-mail);
 - анотація; кожна публікація не англійською мовою (українською або російською) супроводжується анотацією англійською мовою (Abstract) обсягом не менше ніж 1 800 знаків (включно з ключовими словами); кожна публікація не українською мовою (англійською або російською) супроводжується анотацією українською мовою обсягом не менше ніж 1 800 знаків, включаючи ключові слова; анотація оригіналу статті має бути обсягом не менше ніж 150 слів (1 000 знаків);
 - ключові слова (5—8 слів);
 - кількість формул, таблиць, рисунків і літературних джерел зазначаємо так: для української мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для англійської (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для російської мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 12);
 - текст статті, який повинен вміщати взаємопов'язані розділи, які починаються вказаним заголовком, виділеним напівжирним шрифтом:
 - **Вступ** (постановка проблеми в загальному варіанті і її зв'язок з останніми дослідженнями і публікаціями, а також із важливими науковими і практичними завданнями, з обов'язковими посиланнями в тексті на використану літературу. Автор повинен виділити із загальної проблеми ту частину, яку він досліджує, і показати її актуальність);
 - **Аналіз досліджень і постановка завдання** (формулювання мети і методів дослідження теми, що розглядається);
 - **Результати дослідження** (виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням одержаних наукових результатів);
 - **Висновки** (наукова новизна, теоретичне і практичне значення досліджень, соціально-економічний ефект, який виникає внаслідок упровадження наукових результатів. Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямі);

- **Список використаної літератури**, складений відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»). Список використаних джерел має містити **не менше ніж 8 найменувань**. На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. У тексті порядковий номер першоджерела проставляють у квадратних дужках. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. До **списку літератури** додається її переклад англійською мовою (**References**), де розміщуються ті ж самі джерела англійською мовою, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних українських і російських видань (журналів, збірників та ін.) подаються транслітерацією, а в дужках — англійською мовою. Назва статей допускається транслітерацією, згідно з правилами транслітерації (Постанова від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»). **Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті (а не за абеткою).**

3. Обсяг статті має становити не менше ніж 10 сторінок формату А4, набраних шрифтом «Times New Roman», 14 кеглем (розмір шрифту), через 1,5 інтервалу, верхнє і нижнє поля — 1,5 см, ліве — 3 см, праве — 1 см, абзацний відступ — 1 см.
4. Файл статті слід готувати за допомогою текстового редактора Word. У файлі не використовувати стилі тексту, сторінки нумерувати. Слова друкувати без переносів.
5. Усі нетекстові об'єкти створювати вбудованими засобами Word, формули за допомогою редактора Equation, діаграми, графіки — Graph або Excel. Весь графічний матеріал повинен бути чорно-білого кольору, заповнення виконувати штрихуванням. При створенні діаграм, графіків потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 12 кегль (розмір шрифту). Математичні формули мають бути чіткими, із загальноприйнятим використанням символів, написані за допомогою текстового редактора Microsoft Word із застосуванням шрифту Symbol при написанні математичних символів і грецьких букв. При наборі складних формул слід застосовувати Редактор формул. Усі символи повинні пояснюватися.
6. Виклад статті мусить бути чітким, стислим, кількість таблиць, формул та ілюстрацій (схеми, рисунки, графіки, діаграми) — мінімальною і застосовувати їх потрібно лише в тому разі, коли це значно поліпшує зміст статті, дає змогу зрозуміти його повніше і глибше порівняно з текстовою формою викладу.
7. Таблиці повинні бути компактними, логічно побудованими, мати порядковий номер і короткий виразний заголовок, що точно охоплює тему і зміст таблиці. Цифровий матеріал по можливості зводиться в таблиці і не дублюється в тексті.
8. Усі дані в таблиці слід набирати шрифтом «Times New Roman», 12 кеглем. Таблиці не повинні виходити за межі полів сторінки.
9. За наявності ілюстрацій їх доцільно додатково подавати окремими файлами того формату, в якому вони були виготовлені. Якщо ілюстрації виконані у програмі «Corel Draw», то потрібно надати файли у форматі *.cdr. Якщо ілюстрації відскановані — то у форматі *.tif і т. п.
10. Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею і рисунком має бути зазначено джерело. Для подання джерела потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 10 кегль (розмір шрифту).
11. У кінці статті автор має вказати, що надсилає її лише для публікації у збірнику «Вісник Університету банківської справи», поставити підпис і дату.
12. Статтю автор має подати в електронному форматі.
13. До статті додають зовнішню рецензію доктора наук, якщо автор або один із співавторів не має вченого ступеня доктора наук, і довідку про автора (авторів).
14. Наукова редколегія здійснює внутрішнє і зовнішнє рецензування статті. У разі негативної рецензії статтю може бути повернуто авторові на доопрацювання або відхилено. Статті, що оформлені з відхиленнями від вказаних вимог, редакція не розглядатиме. Редакція залишає за собою право скорочувати і виправляти статті.

Статтю, довідку про автора (ів) і скановану рецензію надсилати на електронну адресу редакції: visnuk_ubs@ukr.net. Публікації Вісника захищені міжнародним законодавством і не можуть бути відтворені в будь-якій формі без письмового дозволу видавця.

Довідка про автора

У Довідці про автора треба вказати:

- 1) прізвище, ім'я та по батькові автора (співавторів);
- 2) науковий ступінь, учене звання, посаду, установу;
- 3) назву статті та її обсяг (вказати кількість сторінок);
- 4) точну поштову адресу (з поштовим індексом);
- 5) контактні телефони;
- 6) електронну скриньку (вона має містити прізвище автора), яка буде зазначена у збірнику.

З повагою і надією на плідну співпрацю

редакція збірника наукових праць «Вісник Університету банківської справи».

DEAR AUTHORS!

WE INVITE YOU AND YOUR COLLEAGUES TO COOPERATION.

University of banking publishes the Banking University Bulletin (site of the Bulletin: visnuk.ubsnbu.edu.ua). The Bulletin is devoted to the questions of Economics, Accounting, Finance and Banking.

Languages of publication: Ukrainian, Russian and English. The periodicity of Bulletin is three per year.

The topical subjects of Bulletin are following:

- *Theoretical principles and macroeconomic aspects of the financial systems development;*
- *Banks and other financial institutions development problems and prospects in modern terms;*
- *Accounting, analysis and audit problems;*
- *Ekonomik mathematical modelling and informational technologies;*
- *Social aspects of the financial-ekonomik systems' development.*

The Bulletin is intended for specialists of banking and financial systems, enterprise managers of all types of ownership, academics and students.

By the regulations of presidium of High Attestation Commission of Ukraine from M, the 13th, 2017 № 374 the Banking University Bulletin is included to the list of the specialized editions of Ukraine.

The Bulletin is presented in such international information and scientometric databases: National library of Ukrainenamed after V.I. Vernadsky, Ulrich's Periodicals Directory (USA), Research Bib (Japan), Google Scholar International Search Engine, The national abstract database "Ukraine Science".

For publication we accept the articles meet with the following requirements:

1. The paper should be written on the current issues, contain the results of deep research and explanation of received scientific conclusions.
2. The paper must be written in Ukrainian, Russian or English; the author should thoroughly proof the paper, it should correspond to the thematic orientation of Review and include all structural elements (in specified order) in accordance with paragraph 3 of Regulation of High Attestation Commission of Ukraine from 15.01.2003 № 7-05/1, namely:
 - index of Universal decimal Classification (UDC), that is placed at the beginning of article;
 - metadata (information about author (s) of the article and its abstract part) that is placed sequentially in Ukrainian, Russian and English and include:
 - information about author (full name, academic title and academic degree, place of work or study, position, place, E-mail);
 - title of the article;
 - keywords (5—8 words);
 - number of formulas, tables, figures and literature should be as follows (Formulas: 2; fig. 3, table 1; bibl.: 8);
 - Papers in English should have an abstract in Ukrainian with no less than 1800 characters, including keywords, where is clearly formulated the main idea of the article and proved its actuality; abstract in English with no less than 150 words (1000 characters).
 - The text of the article should contain interrelated parts, which start with specified title in bold
 - **Introduction** (statement of problem in general view and its connection with the actual researches and publications and also with important scientific and practical problems, with the obligatory references in the text to the used literature. The author should separate from the general problem the part, which is explored by him, and show its actuality.)
 - **Literature review and the problem statement** (statement of purpose and methods of theme research that is considered).
 - **Research results** (description of main material with explanation of scientific results).
 - **Conclusions** (scientific novelty, theoretical and practical importance of research, socio-economic effects arising from the implementation of scientific results. Prospects for further research in this area).
 - **Literature.**
 - **For domestic authors.** The list of used literature should be made in accordance with Ukrainian standard bibliographic description (GOST 7.1:2006 "Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of drawing up"). For all source material must be corresponding references. In the text the sequence number of original source should be taken in square brackets. Original sources are specified in original language. References to the unpublished works are not permitted. **The reference list** is added with translation in English (**References**) due to the international standard bibliographic APA-2010. Names periodic Ukrainian and Russian editions (magazines, collections and other) are served transliteration, and in brackets in English. The name of articles Pets transliteration, according to the rules of transliteration

(Decision of 27 January 2010 N 55 On regulation transliteration of Ukrainian Latin alphabet). The titles of Ukrainian and Russian periodicals (magazines, books etc.) are presented with transliteration, and in brackets — in English. **Source name in the references are placed in the order of citing in the text (but not alphabetically).** To make references to textbooks, teaching aids, journalistic articles are not rational.

- **For foreign authors.** The list of used literature should be made in accordance with international standard bibliographic APA-2010. For all source material must be corresponding references. In the text the sequence number of original source should be taken in square brackets. Original sources are specified in original language. Source name in the references are placed in the order of citing in the text (but not alphabetically). To make references to textbooks, teaching aids, journalistic articles are not rational.
3. The volume of the article is no less than 10 pages of A4 (Times New Roman 14 point, 1,5 line spacing, margins: top and bottom — 1,5 cm, left — 3,0 cm, right — 1,0 cm; paragraph indent — 1,0 cm).
 4. The document should be in MS Word. Don't use the text styles and don't number the pages. Print words without hyphen.
 5. Create all nontextual objects with the text redactor of Word, formula — with Equation editor, diagrams, and graphs — with Graph or Excel. All graphic material should be in black and white, fillings are made by shading. By making of diagrams, graphs and formulas it is necessary to use Times New Roman, 12 point.
 6. The presentation of the article should be clear, concise, number of tables, formulas and illustrations (schemes, figures, graphs, diagrams) — minimum and they should apply only if it significantly improves the content of the article, and in case of better and deeper understanding of the article meaning.
 7. The tables should be compact, logically built, and have ordinal number and a short expressive title that covers the topic and content of the table.
 8. All data in tables should be presented with font Times New Roman, 12 point. The tables should not go beyond the page margins.
 9. If there are illustrations they should additionally submit as separate files in the format they were made. If illustrations are made with program Corel Draw, it is necessary to give files in format of *.cdr. If illustrations are scanned — in format of *.tif, etc.
 10. Citing, tables, illustrations, all data are submitted with reference to the source. Under each table and figure should be indicated the source (Source:). For notations should be used the font: Times New Roman, 10 point.
 11. At the end of article the author should indicate that it is submitted for publication only in the Banking University Bulletin, then sign and date.
 12. The author should submit the article to the Editorial board of Bulletin in electronic form.
 13. Add to the article the information about author.
 14. Scientific editorial board provides an internal and external review of article. In case of negative review the article can be returned to the author for improvement or can be rejected. Articles issued with deviations from these requirements, will be not considered. Editorial board has the right to reduce and correct the articles.

Article, information about author (s) should be sent to the following e-mail address of editorial board: visnuk_ubs@ukr.net.

The publications of Bulletin are protected by an international legislation and cannot be reprinted in any form without writing permission of the publisher.

Every author has the right to get one copy of Bulletin of scientific papers, in which his article is published.

Information about author

Here should be indicated the following information:

- 1) The full name of the author (co-authors),
- 2) Degree, academic title, position, institution (in two languages — Ukrainian and English);
- 3) Title of the article and its volume (indicate number of pages);
- 4) The exact postal address (with postal code) for sending the author copy;
- 5) Contact phones;
- 6) E-mail.

With kind regards and hope for fruitful cooperation,
Editorial Board of the Bulletin.

Зміст

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ

Кузнєцова Анжела Ярославівна,
Погореленко Наталія Петрівна
Процесно-потоківий підхід до розкриття фінансової
стабільності банківської системи 3

Дрозд Ірина Володимирівна
Оцінка прибутковості банківського сектору економіки
України 17

Козоріз Григорій Георгійович,
Євтух Любов Богданівна
Bancassurance як сучасний елемент фінансової
безпеки 26

Петрик Олександр Іванович,
Магдалюк Олексій Віталійович
Іноземне інвестування в Україні: сучасний стан
і напрями активізації 33

Козьмук Наталія Ігорівна,
Гупало Марія Володимирівна
Базові показники оцінки стану
фінансово-економічної безпеки регіонів України 40

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВ ТА НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Самородов Борис Вадимович,
Уткіна Олександра Володимирівна
Класифікаційні ознаки ризику банківської установи
у сфері відмивання коштів або фінансування
тероризму 47

Момот Олександр Михайлович
Модель управління конкурентоспроможністю
банківської установи 53

Огородник Віра Володимирівна
Формування і реалізація стратегічних напрямів
діяльності банків із державною участю в Україні 57

Кліщук Ольга Володимирівна
Емпіричний аналіз впливу волатильності
валютного курсу і раціональних очікувань
на прозорість центрального банку (англ.) 63

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ І АУДИТУ

Ковальчук Вероніка Геннадіївна,
Моспан Оксана Дмитрівна,
Стороженко Альона Юрївна
Роль ефективного менеджменту організації
у зменшенні обсягів дебіторської заборгованості 72

Поздняков Юрій Володимирович,
Садовенко Юрій Павлович
Економічне підґрунтя визначення вартості уступки
права вимоги відшкодування для сторін правочину,
визнаного недійсним 77

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Сословський Володимир Георгійович,
Косовський Ігор Олександрович
Багатофакторні моделі індикаторів розвитку
криптовалютного ринку 88

Русинко Моріка Костянтинівна,
Костирко Тарас Мирославович
Моделювання стану економічних систем виробничою
функцією комплексного аргументу 92

Немкова Олена Анатоліївна,
Наумов Олег Вадимович
Забезпечення політики безпеки хмарних ERP-систем 98

Лисенко Олена Вікторівна
Порівняння методів короткострокового прогнозування
для сезонного виробничого процесу 104

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Смовженко Тамара Степанівна,
Скринник Зоя Едуардівна
Концептуальні засади підготовки фахівців
для системи соціального забезпечення
у ДВНЗ «Університет банківської справи 112

Березинець Анастасія Володимирівна
Теоретико-методологічні основи функціонування
соціальних інститутів 122

До уваги авторів! 130

Information for Authors 132

Підписано до друку 01.11.2018. Формат 60 × 84¹/₈.
Обл.-вид. арк. 14,64. Умовн. друк. арк. 15,81. Тираж 100. Зам. № 1413.

ДВНЗ «Університет банківської справи».
04070, м. Київ, вул. Андріївська, 1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5033 від 29.12.2015.